Digitized in 2006
by
Thrinaina Informatics Ltd, Secunderabad, A.P., India.
(http://www.thrinaina.com)

From the original owned by
Sundarayya Vignana Kendram
and its partner Institutions

as part of the
British Library Endangered Archives Programme
supported by the
Lisbet Rausing Charitable Fund

Except for individual research purpose
any reproduction should be made with
written permission from the

Sundarayya Vignana Kendram,
1-8-1/B/25/A, Bagh Lingampally, Hyderabad - 500 044
Andhra Pradesh, India

COPYRIGHT STATEMENT

The copyright laws of the United States (Title 17, United States Code) and of India (Copyright Act of 1957) govern the making of photocopies or other reproductions of copyrighted material including foreign works under certain conditions. In addition, the United States extends protection to foreign works by means of various international conventions, bilateral agreements, and proclamations.

Under certain conditions specified in the laws, libraries and archives are authorized to furnish a photocopy or other reproduction. One of these specified conditions is that photocopy or reproduction is not to be used for any purpose other than private study, scholarship, or research. If a user makes a request for, or later uses, a photocopy or reproduction for purposes in excess of "fair use," that user may be liable for copyright infringement.

These institutions reserve the right to refuse to accept a copy order if, in their judgment, fulfillment of the order would involve violation of the copyright laws of the United States or India.

Venkataraya Shastri, Vedam, 1853-1929.

ప్రతాపరుద్రీయ నాటకము

చెన్నపురి, 1927

Record no. 489

Venkataraya Shastri, Vedam, 1853-1929.

Pratāparudrīya Nāṭakamu

Cennapuri, 1927

Record no. 489

SUNDARAYYA VIGNANA KENDRAM
1-8-1/B/25/A, Bagh Lingampalli
Hyderabad – 500 044, Andhra Pradesh, India

Bibliographic Record Target

Venkataraya Shastri, Vedam, 1853-1929.

ప్రతాపరుద్రీయ నాటకము : సటిప్పణము / వేదము - వేంకటరాయశాస్త్రికృతము.- 5. ముద్రణము.- చెన్నపురి : కేసరి ముద్రాక్షరశాల, 1927.

vii, 174 p. ;21 cm.

Record no. 489

Venkataraya Shastri, Vedam, 1853-1929.

Pratāparudrīya Nāṭakamu : saṭippaṇamu / Vēdamu - Vēṅkaṭarāyaśāstrikṛtamu.- 5. mudraṇamu.- Cennapuri : Kēsari Mudrākṣaraśāla, 1927.

vii, 174 p. ;21 cm.

Record no. 489

35 mm microfilm
Image placement: IA (IIA) IB IIB   Date filming began:

సారస్వత నికేతనము, వేటపాలెం

పుస్తకము పేరు ప్రతాపరుద్రీయ నాటకము

గ్రంధకర్త ....

పుస్తకము సంఖ్య 74196 వర్గసంఖ్య............

బాలకృష్ణ బైండింగ్ వర్క్స్

తెల్లగాంధిబొమ్మవద్ద, అవ్వారువారి వీధి, చీరాల

ప్రతాపరుద్రీయ నాటకము

(సటిప్పణము)

74196
47447

వేదము వేంకటరాయశాస్త్రి కృతము

ఐదవ ముద్రణము.

చెన్నపురి:
కేసరి ముద్రాక్షరశాలయందు
ముద్రింపఁబడినది.
1927.

Rights Reserved.] [దీని వెల— 1-4-0

శ్రీ

ప్రతాపరుద్రీయమను నీ నాటకము
మదీయగ్రంథములందు సమాదరమువహించి నన్ను పలుమాఱు సత్కరించిన
విద్వత్ప్రికాండసులకు సుకవిమిత్రులకు
శ్రీమద్వేంకటగిరి సింహాసనాధీశ్వరులగు
మహారాజా సర్ వెలుగోటి
శ్రీ రాజగోపాలకృష్ణ యాచేంద్ర
బహద్దర్ కె. సి. ఐ. ఇ.

పంచహజారి మన్సబ్దార్ వారికి
మదీయకృతజ్ఞతానూచకముగా అంకితము గావింపఁబడినట్టిది.

వేదము. వేంకటరాయశాస్త్రి.

శ్రీ

నాటకకథాసంగ్రహము.

I. ప్రతాపరుద్ర మహారాజు ఓరుఁగల్లు నిజరాజధానిగా త్రిలింగదేశము నేలుచుండెను. ఆతని మంత్రి యుగంధరుఁడు రామేశ్వరయాత్ర పోయి యుండెను. మంత్రి తమ్ముఁడు జనార్దనుఁడు రాజ్యము విచారించుచుండెను. ప్రతాపరుద్రుఁడు వేటకుఁ బోయి యుండెను. అట్టి సమయములో ఢిల్లీసుల్తాను సర్వసేనాపతి వలీఖానుఁడు, త్రిలింగరాజ్యము మీఁదికి లక్షదండుతో వచ్చి ఓరుఁగంటి దాఁపున విడిసి, సఖ్యముకై వచ్చినవానివలె నభినయించుచు జనార్దనమంత్రిని దర్శించి, తాను ఢిల్లీసుల్తానుకడనుండి రాయబారము తెచ్చినట్లును, ఢిల్లీరాజ్యము మీఁదికి ఆఫుగానిస్తాను సుల్తాను దండెత్తి వచ్చుచున్నట్లును, ప్రతాపరుద్రమహారాజు దండు నడపుకొనివచ్చి ఢిల్లీసుల్తానునకు సాహాయ్యపడవలయునని సుల్తాను ప్రార్థించుచున్నాఁడనియు, తెలిపెను. తురక ఈవ్యాజమున రాజును గొనిపోవుటకును ఖయిదు సేయుటకును పిమ్మట సులువుగా త్రిలింగదేశమును పట్టుటకును యత్నించుచున్నాఁడని జనార్దనమంత్రి యూహించి, తానును పైకి సఖ్యమునే అభినయించుచు, నగరమున రాజు లేఁడనియు రాఁగానే దర్శనమిప్పించెద ననియు చెప్పెను. కొందఱు చాకళ్లను కొందఱు మంగళ్లను తమకు నౌకరికి పంపుమని వలీఖానుఁడు జనార్దనుని వేఁడెను. తురక వేగుకొఱకు నౌకరులను కోరినాఁడని తలఁచి జనార్దనుఁడు తన వేగులను చాకళ్లుగా మంగళ్లుగా పంపెను. పిమ్మట తనయన్నగారిని రప్పించుటకై వేగిరావుటపా పంపెను. వేటలో నున్న రాజునకు వెంటనే రాజధానికి రమ్మనియు తురకలు దండెత్తి వచ్చియున్నారనియు జాబు పంపెను. తురకలను స్వదేశమునకు పాఱిపోనీయక ఇచటనే తెగటార్చువాఁడై జనార్దనుఁడు నది దాఁటు సాధనములను యానపాత్రములను పగులఁగొట్టి పాఱవేయవలసినదని గోదావరిరేవు లన్నిటికి ఆజ్ఞ పంపెను. రాజునుబోలిన చాకలి యొకఁడు పరమమూఢుఁడు నగరమున నుండఁగా వాఁడీసమయమున నెంతలకేని పనికివచ్చునని వానిని తనయింట నుంచుకొనెను. త్రిలింగరాజ్య సర్వసేనాపతిని బేతాళరాయని రప్పించి సన్నాహమున నుండ నాజ్ఞాపించెను.

II. పిమ్మట వలీఖాను తన క్రిందిసర్దార్లతో మంత్రాలోచన చేయు[illegible]గా ఆ సభలోనికి చెకుముకిశాస్త్రి యనునతఁడు జనార్దనుని సహాధ్యాయి [illegible]రణచేఁ బోయి తాను జోస్యుఁడనియు, పేరు యమధర్మరాజజ్యోతిషికుఁ డని[illegible], తాను

రాజద్వేషి యనియు, వారియాశ్రయముచే ఢిల్లీ సుల్తానును దర్శించి అతనితోడ్పాటున ఈరాజును సాధింప నభిలషించియున్నాఁడనియు, తెలిపి, వారిని నమ్మించి వారితో సఖ్యము చేసికొని వారివలన తురకదుస్తు బహుమతి నొంది వెడలిపోయెను. తురకలు ఓరుఁగల్లు పట్టుట యసాధ్య మని తెలిసికొనిరి. వలీఖాను కడమ సర్దారులను అక్కడనే నిలిపి తాను రాజును పట్టఁగోరి అడవికిఁ బోయెను.

III. రాజు వేఁటలో నొంటిఁ జిక్కి, బడలి, గోదావరి దక్షిణతీరమున అడవిముఖమున నొక చెట్టుక్రింద నిద్రించుచుండెను. వలీఖానుని సిపాయీలు అతనిం గని రా జని గ్రహించి వలీకి తెలిపి అతనియాజ్ఞచే నతనిని నిద్రలోనే ఖయిదుచేసి, మేల్కొనఁగా, సవారిలోనుంచి గోదావరివైపు కొనిపోయిరి. నదిలో ఆసమయమున కొన్నియోడలు మంత్రియాజ్ఞ అందనివి పోవుచుండఁగా వానిలో ఎక్కి యీతురకలు గోదావరి దాఁటుచుండిరి. దీనినెల్ల విద్యానాథుఁ డనుమహాకవి యొకఁడు దూరమునఁ గని, హిందూప్రభువును తురకలు గొనిపోవుచున్నట్లూహించి, నిజమెఱుఁగఁగోరి నీటఁబడి, మొసళ్లు తఱిమి నట్లభినయించుచు ఓడలకడకు ఈఁదివచ్చి ప్రవేశమొంది, రాజుంగనెను. రా జడుగఁగా తాను ప్రతాపరుద్రునిమీఁద గ్రంథముచేసినట్లును ఓరుఁగంటిలో రాజు లేనందున రాజదర్శనము కానట్లును తెలిపెను. మఱియెవరికైన నంకితముచేసి బహుమతి పొందరాదా యని రాజడుగఁగా 'అంతటను వానినే తగులవేసితి' ననెను. రాజు శ్లోకములు చదివించి విని సంతసించి తన మొహరుంగరమును విద్యానాథునికిచ్చెను. దానివలన విద్యానాథుఁడితనిని ప్రతాపరుద్రునిఁగా నెఱిఁగి 'ఈ యుంగరమును మరల నీ వ్రేల ఓరుఁగంటి సింహాసనమున నే నుంచెదను.' అని ప్రతిజ్ఞ చేసి వెడలిపోయెను.

IV. ఇంతలో యుగంధరుఁడు ఓరుఁగంటికి వచ్చెను. మంత్రిసభ. రాజును గనిన మఱునాఁడే కవి నానామాయోపాయములచే అంచెల మీఁద ఓరుఁగల్లు చేరి యుగంధరుని దర్శించి తాని వృత్తాంతము తెలిపెను. యుగంధరుఁడు ఇతనిని తనసభ్యులకు జోస్యునిఁగా తెలిపి, రాజు వేఁటలో గాయపడి బెడఁదపూడిలో రామావధానులయింట నున్నట్టు ఇతనిచే జోస్యము చెప్పించి, ఆ యర్థమే గలదిగా ఒకజాబు రాజు నొద్దనుండి వచ్చినట్లుగా కల్పించి రప్పించి, రాజును తెచ్చుటకు జనార్దనుని నియమించి, విద్యానాథుని తమతో నొకమంత్రిని జేసి, సభ చాలించెను. పిమ్మట ఏకాంతమున, విద్యానాథ జనార్దనులకు 'రాజు లేఁడన్న రాజ్యము నిలువదు, చాకలిని పేరిగానిని రోగిరాజుగా చేసి కోటకు తెండు.' అని బోధించెను. అట్లే విద్యానాథుఁడు పేరిగానికి 'నీవు రాజ వగుదు' వని జోస్యముచెప్పి, ఆరాత్రి వానిని బెడఁదపూడికి కొనిపోయెను.

V. మఱునాఁడు జనార్దనుఁడు విద్యానాథుఁడును వానిని రోగిరాజునుగా వేషము వేసి తెచ్చి కోటలో వేఱుగా నొకమహాలులో నుంచిరి. వెంటనే తురకశిబిరములో. సర్దారు ఖుస్రూఖానుఁడు రాజు వచ్చె నని చారులవలన నెఱిఁగి పరితపించుచుండెను; వానికడకు వలీఖానుని హర్కారా వచ్చి 'రాజును వలీఖాను ఖయిదుచేసి ఢిల్లీకి కొనిపోయె'నని తెలిపెను. ఖుస్రూ సందేహపడి చెకుముకిశాస్త్రిని (యమధర్మరాజ జోస్యులను) జోస్య మడుగఁగా, రా జనుకొని చాకలిపేరిగానిని వలీఖాను పట్టుకొనిపోయె నని అతఁడు జోస్యముగా చెప్పెను. ఆసమయమున యుగంధరునికడనుండి దుబాసి వచ్చి ఖుస్రూతో, తత్క్షణము యుద్ధమునకు సిద్ధపడు మని రాజాజ్ఞగా చెప్పిపోయెను. ఖుస్రూ ఈ గందరగోళములో ఏమియు తోఁపక, తానింతకాలము కోటను పట్టక యూరకున్నందున తన కార్య మిట్లు చెడినదని తలఁచినవాఁడై తన యుద్ధోద్యమములకు ప్రతిఘటిల్లుచుండిన తనక్రిందిసర్దారులను ముస్తఫా ఫిరోజులను చంపఁ దరలెను. బేతాళరావు తురకదండును ఇరుప్రక్కలం బొదివి నాశముచేసెను. యుగంధరుఁడు తురకలకు చాకలిని పట్టి యిచ్చెదనని నగరమెల్ల కింవదంతి కలిగెను. అది విని పేరిగానిపెండ్లాము ఎల్లి యుగంధరునికడకు వచ్చి మొత్తిపెట్టుకోఁగా, మంత్రి, 'మేము వానిని తెప్పించి నీకిచ్చెదము పొమ్మ,' అని దానికి చెప్పి ధనమిచ్చి సమాధానపెట్టి పంపివేసెను. అంతఃపురములో రాణియు రాజుతల్లి ముమ్మడమ్మయు రాజును చూడవచ్చిరి. విద్యానాథ జనార్దనులు కూడదని యాటంకపఱిచిరి. వారిని లక్ష్యపెట్టక, రాణి చూడకమాన నని హఠము చేయఁగా యుగంధరుఁడు పోయి 'రాజును తురక ఖయిదుచేసి ఢిల్లీకి కొనిపోయె' నని ముమ్మడమ్మతో చెప్పి, ఏడునెలల పదిదినములలో తెచ్చి తాను అప్పగించువాఁడని ప్రతిజ్ఞచేసి, వారిని పంపివేసి, రాజ్యమును విద్యానాథ జనార్దనులకు అప్పగించి, తాను ఎవరికిని తెలుపక ఎచటికో పోయెను.

VI. విద్యానాథ జనార్దనులు పేరిగానికి శబ్దశుద్ధియు రాచఠీవియు కొంతకాలము నేర్పిరి. నవీనులయెదుట వాఁడెట్లు వ్యవహరించునో చూడఁగోరి తమలో తామే సంగీతగాండ్రుగాను కవులుగాను వచ్చి దర్శనము చేసిరి. సభ జరిగినది. పేరిగాఁడు మంత్రులబోధన మఱచి చాకలిగానే ప్రవర్తించి రసాభాసము చేసెను. అంతట మంత్రులు వారి యాకారమునుమాత్రము దూరస్థలముల నుపయోగింపను, ఆగంతుకులను రాజదర్శనాపేక్షులను తామే పరితోషపెట్టి పంపను, నిశ్చయించుకొనిరి.

VII. ఢిల్లీలో చెకుముకిశాస్త్రి యుగంధరాజ్ఞచే వలీఖానుతో కుట్రయొకటి సాగించెను. ఆ కుట్రకు పర్యవసాయ మేమన; ఢిల్లీ సుల్తానును వజీర్లనందఱను యమున

లోనికి రాఁబోవు నొకానొక వర్తకుని యోడలోనికి చేర్చి, అచట వారి నందఱను సంహరించి వలీఖాను సుల్తాను అగుటయు, వెంటనే చెకుముకిశాస్త్రిని ఓరుఁగంటికి పాదుషాను చేయుటయు. కుట్ర స్థిరపడినది. నాఁటికి మూఁడు మాసములనుండి ఢిల్లీ వీథులలో 'ఢిల్లీసుల్తాన్ పట్టుకపోతాన్' అని ఒక వెఱ్ఱివాఁడు అఱచుచు తిరుగుచుండెను. వాఁడు వెఱ్ఱియో కాఁడో కనిపట్టుఁడని సుల్తానుప్రభృతులు చారులను నియమించిరి. చారులు వానిని పరికించుచుండిరి. చెకుముకిశాస్త్రి కుట్రప్రకారము కార్యము సాధించుటకై ప్రతాపరుద్రుని యాభరణములను అతని గుఱ్ఱము నాభరణములను వలీఖానువలన వర్తకులకు లంచముగాఁ గొని, అవి నిండియున్న పెట్టెను ఒక జవానుచేత నెత్తించుకొని వెఱ్ఱివానికనులయెదుట వీథిలో పోయెను. ఖుస్రూఖాన్ ఓరుఁగంటియుద్ధమునుండి పరారియై వచ్చినవాఁడు వలీఖానును చూడఁబోవుచు రస్తాలో వెఱ్ఱివానిని నిల్చి నిదానించి కని పోయెను. వెఱ్ఱివాఁడు తనకు శిష్యుఁడుగా ఆడుచున్న యొకనిని (తనకుమారునే) ఖుస్రూవెంట చారునిఁగాఁ బంపెను, ఖుస్రూ వలీని కనెను. చాకలిని తెచ్చితి మనెను. ఆమాట సుల్తానుతో చెప్పు నని వెఱచి వలీ వానిని షికారి రమ్మని యమునయొడ్డున శ్మశానముకడకుఁ గొనిపోయి అచట తలఁ గొట్టి తలకాయను గట్టువెంబడి పాఁతి, మొండెమును రాయి కట్టి యమునలో వైచెను. శిష్యుఁడు కని పోయి అది యెల్లను వెఱ్ఱివానికి 'తాటికాయ'పాటగా తెలిపెను. ఆ కళేబరమును తెచ్చి తలను అతికి దాఁచియుంపను పిమ్మట పిశాచముగా నుపయోగింపను చెకుముకిశాస్త్రికి తనయాజ్ఞ తెలుపు మని వెఱ్ఱివాఁడు పాటగా నే శిష్యునికి సూచనచేసెను. పిమ్మట వెఱ్ఱి యేకాకిగా యమునాతీరమున శ్మశానమునకుఁ బోయి వంటచేసికొనెను. చారులు చెట్లపైనుండి వాని కగపడకయే పరికించుచుండిరి. వెఱ్ఱివానికి ఆవులింత వచ్చెను. దానివలన వెఱ్ఱివాఁడు శంకించి అట నెవరో చారులు తన్ను పరికించుచున్నా రని యూహించి, గుడగుడశబ్దం వంటకు నష్టం' అని అన్నపుఁగుండ పగులఁగొట్టి, తిండిలేకయే, మరల అఱచుచు ఊరిలోనికి వెడలెను. అది గని చారులు వెఱ్ఱియే అని నిశ్చయముచేసికొని, చెట్లు దుమికి, పోయి, (సుల్తాను ప్రభృతులకు అట్లే తెలిపిరి.)

VIII. సుల్తానుదర్శనమునకు కోమట్లు ఓడవర్తకులు వచ్చి, గొప్ప నజరులుంచి 'ఓడలలో అపారముగా వింతసరకులు మణిమయములు ఉన్నవి. ఇచటికి తెచ్చుటకు రెండుమూఁడుమాసములు పట్టును, సుల్తానువారు ఓడలకే వచ్చి వానిం గని కొనవలయును.' అని తెలుపుకొనిరి. అంగీకరించి, వెలలుతీర్చుటకు ప్రతాపరుద్రుని ఖైదు విడిపించి రప్పించి, సుల్తాను, వజీర్లు, అందఱును ఓడలకుఁ బోయిరి. దారిలో వెఱ్ఱివాఁడును 'ఢిల్లీసుల్తాన్ పట్టుకపోతాన్, ఇదుగో ఇప్పుడే పట్టుకపోతాన్.' అని

అఱచుచు కలిసికొనెను. వినోదార్థము సుల్తాను వానినిగూడ తోడ్కొనిపోయెను. ఓడలలో వర్తకులు సుల్తానునకు వినోదములు సలుపుచు ప్రొద్దుపుచ్చి, రాత్రిభోజనమునకు అందఱను అచటనే నిలిపి, భోజనానంతరము వారియెదుట సుల్తానువారి త్రిలింగవిజయమును నాటక మాడించిరి. అందులో వలీఖాను చాకలిని పట్టి తెచ్చి రాజని తెలుపుటయు, ఖుస్రూఖానును చంపుటయు, ఖుస్రూ కళేబరముచేతనే పలికించిరి. ప్రకృతము వలీఖాను చేయుచున్న కుట్రనుకూడ వెల్లడిచేసిరి. సుల్తాను ఆగ్రహపరవశుఁడై వలీఖానును వానిపక్షము వజీర్లను అందఱను సంహారముచేయించి యమునలో వేయించెను. వర్తకులు వలీఖాను తలను తెచ్చి దాఁచిరి. హతశేషులు సుల్తాను, ఇరువురు వజీర్లు, ఇరువురు జవానులు, ఓడలోనే నిద్రించిరి. వారిని నిద్రలో ఖైదు చేయించి వెఱ్ఱివాఁడును (యుగంధరుఁడును) రాజును మంగళవేషములు ధరించిరి. (ఓడలు తెల్లవాఱునప్పటికి కాశి చేరెను.)

IX. రాణి గౌరిపూజ చేయుచున్నది. బ్రాహ్మణ సత్కారము. ప్రతాపరుద్రుని నగరప్రవేశ వ్యూహము: రాజసురత్రాణులు అష్టగజపుష్పకమున, ఖుస్రూ కళేబరము బండిలో, వ్యతల గడమీఁద. విద్యాధరమిథునము గౌర్యాజ్ఞచే ఆకాశయానమున వచ్చి ఆవిభవమెల్లఁ గని గౌరికి నివేదింపఁబోయెను. యుగంధరుఁడు రాజును గొనిపోయి ముమ్మడమ్మకు అప్పగించెను. రాణి యుగంధరునిపాదములను పువ్వులతోను ముత్తెములతోను పూజించినది. పేరిగానిని చాకలిపరివారముతో ఎల్లికడకు ఇంటికి పంపిరి. పేరిగాఁడు త్రాగి కై పెక్కి, 'మాడపేడ బఱ్ఱిపేడ లేక కూడుతిన,'నని యిల్లు వెడలి పాఱిపోయెను. వానికి వెఱ్ఱి యెత్తిన దని తలంచి యెల్లి పోయి మంత్రితో మొఱ్ఱపెట్టుకొనెను. మంత్రి, 'ఎనిమిదవనాఁడు రాజసభలో చెప్పుకొ మ్మ'ని ఎల్లికి ఆజ్ఞాపించి, పేరని వెదకించి పహరాలో నుంపించెను.)

X. రాజసభ. అన్నమరాజు కటకబల్లహునిఁ గూల్చి మహాధనము తెచ్చెను. ఆవర్తకులును వచ్చిరి. ముమ్మడమ్మ యుగంధరునికి వీరబిరుదాంకితమైన హార మొకటి పంపెను. దానిని సభలో రాజు అతనిమెడలో వైచెను. సుల్తానును వీడ్కొనిరి. రాజు ఎల్లిపిర్యాదు విని, పేరని చాకలిదొరను, ఎల్లిని చాకలిదొరసానిని, చేసి, వారికి గొప్ప జీవనములు ఇచ్చెను. రాజు విద్యానాథునిఁ గని గౌరవించి ప్రతాపరుద్రీయకృతిని గ్రహించి 'అంతట వానినే తగులవేసితి నంటిరి గదా' యనెను. మీపేరు ప్రతిశ్లోకమునను తగిలియున్నదో లేదో చూచుకొనుఁడు' అని కవి యుత్తరముచెప్పెను. ఆ సమయస్ఫూర్తికి ప్రభువు సంతోషించెను. రాజకార్యసాధకులకుగొప్పసత్కారములు.

నాటకపాత్రములు.

పురుషులు.

సూత్రధారుఁడు—ప్రస్తావన.

జనార్దనుఁడు (యుగంధరుని తమ్ముఁడు.) I, IV, V—6, VI, X.

మంత్రి ప్రతీహారుఁడు. ... ... I, IV, V—4, VI.

వలీఖానుఁడు (ఢిల్లీ సుల్తాను సర్వసేనాధిపతి.) I, II, III—2, VII—1, VIII.

విశ్వాసరావు (రాజమంత్రి శిరస్తా) ... ... I, IV, X.

బేతాళరావు (ప్రతాపరుద్రుని సర్వసేనాపతి.) ... I, IV, X.

10 వేగులు (5 చాకళ్లుగాను, 5 మంగళ్లుగాను), డలాయతు, వలీ శిరస్తా. I.

చెనుముకిశాస్త్రి. II, IV, V—1, 2, 3, 4, VI, VII—1, 2, VIII—5, X.

ఖుస్రూఖాన్ (వలీఖానుని క్రిందసర్దారుఁడు) ... II, V—1, VII—2.

ముస్తఫాఖాన్, ఫిరోజ్ ఖాన్ (ఖుస్రూఖానుక్రిందిసర్దార్లు.) II.

తురకజేరాకడ దౌవారికుఁడు. ... ... II, V—1.

11 తురక సిపాయీలు. ... ... III—2,3,4,6.

ప్రతాపరుద్రుఁడు (త్రిలింగదేశ మహారాజు) III—2,3,5, VIII, IX—4, X.

5 పడవ వాండ్రు. ... ... III—3, 4, 6, VII—3.

పడవవాఁడు (బాలుఁడు.) ... ... III—3, 4, 6.

విద్యానాథుఁడు (కవి.) III—4, 5, 6, 7, IV, V—6, VI, X.

* గుఱ్ఱము (ప్రతాపరుద్రునిది.) ... ... III—2.

యుగంధరుఁడు. IV, V—4,5,6, VII—2,3, VIII—2,3,4,5, IX—4, X.

విజయరామరెడ్డిగారు, నారాయణరాజుగారు (జమీందార్లు.) IV, X.

8 ఉద్యోగస్థులు. ... ... IV.

పేరిగాఁడు (ఒక చాకలి.) ... . IV, VI, IX—5, 6, X.

తురక సిపాయి, హర్కారా, దుబాసి, ... V—1.

2 రౌతులు, పడవాలు. ... ... V—4.

బాలుఁడు (ప్రతాపరుద్రుని కుమారుఁడు). ... V—6, IX—4, X.

2 పహరా జవానులు (ప్రతాపరుద్రుని నగరిలో.) ... ... V—6.

అనుమఁడు, పులిగాఁడు, వైణికుఁడు. ... ... VI.

మార్దంగికుఁడు. ... ... VI, VIII—4.

మోర్సింగువాఁడు. ... ... VI, VII—2.

4 వేగు సిపాయీలు, వలీ నౌకరు, వర్తకుఁడు, 3 ద్రష్టలు, 3 శిష్యులు, VII—2,

ఢిల్లీసుల్తాన్, పెద్దసెట్టి, 2 వర్తకులు, 2 వజీర్లు. ... VIII, X.

4 సుల్తాన్ జవానులు, 6 వజీర్లు. ... ... VIII.

10 సిపాయి పాత్రములు, వలీపాత్రము. ... ... VIII—5.

(సుల్తానువారి) దౌవారికుఁడు. ... ... VIII—1

పురోహితుఁడు, తత్పుత్త్రుఁడు, అవధానులు, సోమయాజులు, చయనులు. IX—1.

5 సంభావనీయ బ్రాహ్మణులు. ... ... IX—1.

1 చాటింపువాఁడు ... ... IX—2.

విద్యాధరుఁడు. ... ... IX—2, 3.

10 చాకళ్లు (పేరిగాని పరివారము.) ... ... IX—5, 6.

అన్నమరాజు, నరసింహరాయలు, కంచుకి, అగ్రహారస్థుఁడు ... X.

4 అంగరక్షకులు, ప్రతీహారుఁడు. ... ... X.

స్త్రీలు.

నటి... ప్రస్తావన, VI, X; నటీచతుష్టయము, 3 ఛత్త్రధారిణులు. VIII—4.

3 చేటికలు—III-1; చేటి-V—4; 2 చేటికలు-V—6; 4 చేటికలు- IX—1.

ఎల్లి (పేరిగాని పెండ్లాము.) ... ... V—4, IX—6, X.

శర్వాణి (ప్రతాపరుద్రుని రాణి.) ... ... V—6, IX—1, 4.

ముమ్మడమ్మ (ప్రతాపరుద్రుని తల్లి.)... ... V—6, IX—4,

భాగ్యశాలిని. — ... ... VII—2.

6 చామరగ్రాహిణులు VIII—4; 2 చామర... VIII—5; 2 చామర. X.

5 ముత్తయిదువులు. పురోహిత భార్య, జగదంబిక, సోమిదేవమ్మ. IX—1.

విద్యాధరి. ... ... IX—2, 3.

చాకలిముసలిసునాసిని ... ... IX—6.

హెచ్చరిక:—పాత్రసంఖ్య గొప్పదిగా నున్నను, నాటక మెల్ల నాడుటకు, 6 పురుషులు, 11 స్త్రీలు చాలుదురు.

ఈ నాటకము రెండురాత్రులకు ఉద్దేశింపఁబడినది. అట్లు ఆడునాఁడు తొలి 6 అంకములు ఒకరాత్రి, కడమ 4 అంకములు ఒకరాత్రిగా, ఆడుట మంచిది. అటు గాక సంగ్రహించి ఒకరాత్రి ఆడఁగోరికయైన,—3 అం. ; 5 అం. 1, 6, స్థ. ; 6 అం ; 6 అం. ; 8 అం. 2—5 స్థ.—ఆడుట మంచిది.

141 / 47447

శ్రీ

ప్రతాపరుద్రీయము.

ఉ. [1] నీటను డాఁగి, [2] కొండఁ దొలి నెక్కొని, [3] నేలను బొత్తఁ బెట్టి, [4] పె న్నోటను జక్కఁ జేసి, [5] యడుగు ల్సగ మేదియు దవ్వు దాఁటి, [6] రా పోటొనరించి, [7] కట్టి, [8] కలుముచ్చయి, [9] దొంగిలి, [10] లేదటంచు, [11] టా టోటుగఁ [12] గత్తిదూయు టకటాంకరి యాతనియాలు నేలుతన్. ౧

ప్రస్తావన.

నాంద్యంతమున

సూత్రధారుఁడు—ఏల యతివిస్తరము? ఇన్నాళ్లకుఁగదా తగిన సభ యెదుటఁ బ్రతాపరుద్రీయ మాడనోఁచితిని. ఇంటికిఁబోయి గృహిణినిదెచ్చి సంగీతక మారంభించెదను. [పరిక్రమించి తెరవైపు చూచి] పరధ్యానములో ఇల్లుదాఁటిపో నుంటిని! ఆర్యా, రారమ్ము, రొట్టె విఱిగి నేతిలోఁ బడినది.

నటి—[నేపథ్యార్థప్రవిష్టయై, కంపస్వేదములతో] ఎవరు? ఎవరు? [ఎదుటికి వచ్చి] నీవా ఆర్యపుత్రా!

సూత్ర.—ఆర్యా, ఏమి యీనృత్యము? ఏమి యీముత్తెసరులు?

నటి.—ఆర్యపుత్రా, నేనిపుడీద్వారదేశమునకు రాఁగానే, మొన్న నాచెల్లి లిని ఆటలోఁజూచి యింటికి వెంబడించి ఆతురక ఈప్రదేశమున నేఎత్తుకొనిపోయిన

---

౧. ఇందు నారాయణునియవతారములు వర్ణింపఁబడినవి. 1. మత్స్యమూర్తియై, 2. మందర పర్వతముయొక్క మొదటిభాగముకడ నుండి-అనఁగా కూర్మమై, 3. వరాహమై, 4. పెద్దనఖము(ల)తో చీల్చి-నరసింహమూర్తియై, 5. (వరాహావతారమునందు నాలుగు పాదములుండఁగా అందులో రెండింటిని వదలి-అనఁగా) రెండే పాదములు గలిగియు దూరము లంఘించి-స్వర్గపాతాళములవఱకు అంజవైచి-వామనమూర్తియై, 6. రాజులం బొడిచి-పరశురాముఁడై, 7. సేతువును నిర్మించి-శ్రీరాముఁడై, 8. బలరాముఁడై, 9. వెన్న దొంగిలించి-శ్రీకృష్ణుఁడై, 10. ఆత్మలేదని వాదముచేసి-బుద్ధుఁడై, 11. మోసముగా, 12. కల్క్యవతారమైన నారాయణుఁడు.

కథాంశసూచనాదీతర విషయములను చదువరు లూహించుకొనవలయును,

యడావడి జ్ఞప్తియై ఆపరధ్యానములో నుంటిని. అంతలో మాట వినఁబడినది. అంతట స్వామిఁ దికిఁ గూడ వాఁడు వచ్చినాఁడో యని భయపడితిని. చూడఁగా నీవు.

సూత్ర.—[సహర్షము] అహాహా! ఏమి దివ్యశకునము! నేను సాయి బెత్తుకొని పోయిన నాటకము నే ఆడుటకై నిన్నుఁ బిలువ వచ్చితిని.

నటి.—[సాసూయము] సడిసడి! మాకత అప్పుడే నాటకము సేసితివా?

సూత్ర.—ఏమి యీకోపము! 'నిన్నుఁ జూడఁగా తిట్టువానివలె నున్నది, నీకే '___' అని యారంభించు నీతో నే నేమి చేయవచ్చును?

నటి.—[సభ్రుకుటి] నాటకా లాడవచ్చును, మా చెల్లెలిని గుఱించి.

సూత్ర.—ఆవిషయమే గాదు.

నటి.—మఱి యేవిషయము?

సూత్ర.—నీతోఁ జెప్పినది చాలును.

నటి.—అటయినఁ జెప్పవా?

సూత్ర.—ముఖ మెట్టియొండ గాయుచున్నదే?

నటి.—[మందహాసయుతో] అదికుంకుమతాంబూలముల యీరెండలే, చెప్పు.

సూత్ర.—ఒక ముద్దిచ్చినఁ జెప్పెదను.

నటి.—చెప్పినవెంటనే అడిగిన నిచ్చెదను.

సూత్ర.—ఢిల్లీసుల్తానుసర్దారుఓరుఁగంటిమహారాజును గొనిపోయిన నాటకము.

నటి.—అది శ్రీ వేదము వేంకటరాయశాస్త్రి విరచితము గదా.

ఉ. అంకెకుఁ దార్చె నేరసికు సంగలభారతి ప్రౌఢనీతి, నా
కింకరి నాంధ్రి ద్రావిడియుఁ గేరుచు దైవియుఁ గూడి రెవ్వనిన్,
జంకు కళంకు లేనికవిచంద్రుఁడు తోషితకోవిదేంద్రుఁ డా
వేంకటరాయశాస్త్రికృతి వెంగలిమూఁక కెఱుంగ శక్యమే? ౧.

దానిస్వారస్యము గ్రహించు రసికశిఖామణులు మన కెక్కడ నొనఁగూడుదురు?

సూత్ర.—ఇక్కడ కూడియున్నారు.

నటి.—ఈనాటకమును నే నాడునపుడు నాకుఁ జూడఁ గోరిక, చూచునపుడాడఁగోరిక. ఈమాఱు దీనిని సామాజికులలోఁ చేరి చూచి యానందించెదను.

సూత్ర.—సరిసరి! నీవు లేనియాట రక్తి లేనిపాట.

నటి.— నేను ఆడిన, చక్కఁగా ఆడక తప్పదు. చక్కఁగా ఆడిన—

సూత్ర.—[హేళనముగా] సాయి బెత్తుకొనిపోవు నని భయమా?

నటి.—[పరిహాసముగా] అవును, అదే భయము. అట్లు జరిగిన నీ వేమి చేయఁగలవు?

సూత్ర.—నీచెల్లెలిని విడిపించుకొని వచ్చిన నా నేర్పు నీ వెఱుఁగవా? గొప్పవారు తప్పు చేసిన, వారికత నాటక మాడి పరువు తీసివేయనా?

నటి.—నేను లేనియాట రక్తిలేనిపాట గదా?

సూత్ర.—నీచెల్లెలిని బెట్టుకొని యాడెదను.

నటి.—దానిం గొనిపోయిన?

సూత్ర.—రథం బుడింగి! నీయుక్తి కాళయుక్తిగా నున్నదే!

నటి.—కావున, ఆర్యపుత్త్రా, నాకు సామాజికులలో నుండ సెల వీయవా?

సూత్ర.—ఇట్టి రసికప్రభుసమాజము నీ కెప్పుడు దొరకును? వీరివలన వచ్చునది గదా పేరు.

నటి.—అటయిన నేనును ఆడెదను. ఏఋతువును పాడు మందువో?

సూత్ర.—వేఱుఋతువు నేల, వర్షావిరామసుభగము నీశరదృతువు నే పాడుము.

నటి.—సరియే. [అని పాడును.

జంఝూటిరాగము, చాపుతాళము.

వచ్చెఁ జెలియ యంచ లులియు వాసరంబులే
చెచ్చెర వికసిల్లుకల్వ శ్రీసరంబులే! వచ్చె.

1. వెన్నెల బయళ్లఁ గలయ వేడ్క లిప్పుడే,
కన్నుల విల్లెక్క వెట్టుఁ గంతుఁ డిప్పుడే. వచ్చె.

2. రిక్క తెల్లు తమ్మి యంచ రేఁచు వెన్నెల
దక్క నిపుడు నెలయు లేని తఱిని వెన్నెల. వచ్చె.

3. సీటిమోఁత తీఱి నింగి నెఱయ నవ్వుటో!
కోటిఁ జదలఁ జాలకడలి పొంగి కవ్వుటో! వచ్చె.

4. చదురు సేయు లక్ష్మి యిపుడు సరసులం దిటఁ!
జదురు సేయు నటియు నిపుడు సరసులం దిట. వచ్చె.

సూత్ర.—[విస్మయపరవశుఁడై] నిత్యము విను నాకే నీపాట యింత మోహకముగా నున్నదే! [ఆత్మగతము] క్రొత్తగా వినువారు రసోన్మత్తులగుటకు సందేహమా? [ప్రకాశము] మన మిఁక భూమికాగ్రహణము చేయుదము రమ్ము.

నటి.—మఱచితివి గదా ఆర్యపుత్త్రా. [అని పోనుంకించును.

సూత్ర.—[ఆలోచించి] ఏమి మఱచితిని? [స్మరణ మభినయించి, ప్రకాశము] ఆ! ముద్దిమ్మ ముద్దిమ్మ.

నటి.—చెప్పినవెంటనే అడుగు మంటిని, చెప్పి పోవుగంటనే పయినది.

[అని నిష్క్రమించును.

సూత్ర.—ఎంత మోసగత్తెరా యిది!

క. కానీ, పరిశీలించెద
దీని న్నఱజాణ నేను [1]ధీవిభవమునన్,
మానుగ [2]నయసరణిన్ వి
జ్ఞాని జనార్దనుఁ డితండు సాధించుగతిన్. 3

[అని నిష్క్రమించును.

ప్రస్తావన ముగిసినది.

ప్రథమాంకము.

స్థలము:—ఓరుఁగల్లు, నగరమువెలుపల తోఁటలో మంత్రికచ్చేరి.

[అంతట జనార్దనమంత్రి యుపవిష్టుఁడుగాఁ బ్రవేశించును.
పరివారము ఉచితప్రకారములఁ బ్రవేశించును.]

జనార్దనుఁడు.—[ఏమో వ్రాయుచు, చింతించుచు, ఆత్మగతము] చారదృష్టిచేఁ గని యూహించినది ప్రత్యక్షమే అయినది. వచ్చినవిధమును మొత్తయును జూడఁగా ఇది దాడియే, సంశయము లేదు. గడుసుఁదలయే నడుపుచున్నది. వీఁడు అన్నగారును ఏలినవారును లేనిసమయముఁ జూచి వచ్చినాఁడు. వీనికి మంచి వేగుదృష్టి యున్నది. వీనికి వేటికి సెలవిచ్చితినిగదా, రానీ సర్వమును బయటఁబడును. ఎట్లన—

క. దేనిన్ ధూర్తుఁ డడంచునో
దానిని పొడగాంచు బుద్ధిధనుఁ డెప్పాటన్,
వీనులును గన్నులును [1]నను
మానమునకు సాటి గావు [2]మంత్రపరులకున్. ౧

---

3. 1 బుద్ధిప్రభావముచేత. 2 నీతిమార్గమును.
౧. 1 ఊహకు. 2. మంత్రాంగమందు ఆసక్తులయినవారికి.

మంచిది; అన్నగారు యాత్రకు వెడలినపుడు సవారిచెంతకు నన్నుఁ బిలిచి 'జనార్దనా, నీ చేత రాజును రాష్ట్రమును, తొమ్మిదిలక్షల విలుకాండ్రను అప్పగించితిని, భద్రము.' అనిరి. ఈ సమస్తమును అన్నగారికి మరల నప్పగించి వారిమెప్పు పొందఁగలనా? [వామాక్షిస్పందనము సూచించి] హా! ఏమి యీయపశకునము! అప్పగింపను గాఁబోలుఁగదా!

ప్రతీహారుడు.—[ప్రవేశించి] జయము జయము మహామంత్రిగారికి.

జనా.—[ఆత్మగతము] ఆహా! ఏమి యీశకునములు పరస్పరవిరుద్ధములు. తొలుత శ్రమ గలిగి పిమ్మట మేలు కలుగునఁట; ముందు కాలకూటము, పిమ్మట నమృతము. [ప్రకాశము] ఏమోయి ఏమి?

ప్రతీ.—తురకసర్దారు వలీఖాను శిరస్తాతోను ఒకజవానుతోను వచ్చియున్నాడు! ఆటుపైన దేవరవారి చిత్తము.

జనా.—మంచిది, తోడ్కొనిరా, ఇద్దఱనుమాత్రము.

ప్రతీ.—దేవరవారియాజ్ఞ. [అని నిష్క్రమించి వలీఖానుని, శిరస్తాను తోడ్కొని వచ్చి] వారుగో మహామంత్రిగారు. [అని జనార్దనుని చూపును.

[జనార్దనుఁడు లేచి కొన్నియడుగులు వలీఖానునకు ఎదురు పోవును. వలీఖానుఁడును శిరస్తాయును జనార్దనునికి సలాములు చేయుదురు. జనార్దనుఁడు బదులు సలాములు చేయును. నౌకరులు ఆగంతుకులకు రెండు కుర్చీలను తెచ్చి యుంతురు.

జనా.—కూర్చుండవలయును. [ముప్వురును కూర్చుందురు.

జనా.—కుశలమా మీసుల్తానుగారికి? ఇంతదూరము ప్రయాణశ్రమ నోర్చుటకు గొప్పకారణ ముండవలయును.

వలీ.—[మందహాసముతో] అల్లా కటాక్షంవల్ల మా యేలినవారు ఘయాజుద్దీన్ టోఘ్లాక్ సుల్తానువారికి కుషలమే. తమ యేలినవారు ప్రతాపరుద్రమహారాజావారికి కుషలంగదా?

జనా.—మా యేలినవారికి కుశలమే.

వలీ.—మేము వచ్చినకారణం గొప్పదే. మాసుల్తానువారికి కాబూలువాడికి పేషావర్ పర్గణా మాకీ రావాలా మాకీ రావాలా అని తక్రార్ గల్గి ఇద్దర్కి నమ్మక్ అంగార్ అయింది. ఆటుపైన కాబూల్వాడు మాఢిల్లీమీదికి దాడీ వస్తున్నాడు. ఈ సమయంలో తమయేలినవారు స్వయంగా దండు నడ్పుకొని వచ్చి సహాయపడ్వాలా అని మాసుల్తాన్వారు నానోటితో మన్వి చేస్తున్నార్. తమరు మహారాజావారికీ మాకీ భేటీ చేయించి మాకోరికాకి సెరవేర్చించవాలా కోర్తాం.

జనా.—మీసుల్తానుగారితో సఖ్యము మాకు సంతోషమే; కాని, మీ రాయబారమునుగురించి కొన్నిసంశయము లడిగెదము, కోపము వహింపక తీర్చెదరా?

వలీ.—వినయత్వంగా తీర్చుతాం.

జనా.—

ఆ. సెలవు లేక మీరు సీమఁ జొచ్చుట యేల?
పగళు లెల్ల నడవిఁ బట్టు టేల?
దండి దేల? యెక్కడారి నంతయు రాక
చెదరి చెదరి యిట్లు చేయు టేల?

వలీ.—[ఆత్మగతము] ఎంతవేగుమాపు వుందిరా యీయనకి! [ప్రకాశము] అవశ్యం సమాధానం మన్వీచేస్తాం. వక్టి.— ముందుగా మీకి తెల్పడానికి మాకి ఫుర్సత్ లేక్పోయింది. మాసుల్తాన్వారు 'ఓరంగోల్మహారాజావారికి మనమీద చాలా దయా వుంటుంది, అంటే స్నేహం వుంటుంది, ముందు తెల్పకుండా మన్మ వెల్లినా వారు ఏమీ ఆచ్ఛేపించరులే, వెల్లండి వెల్లండి' అని మాకి చాలా తొందరపెట్టినార్. రెండు.— మేము చల్లనిదేసంనుండి వచ్చేతప్పుడు ఈదేసంయిండాకి నిల్వాలేక పగల్ నడ్వటం లేదు; రాత్రినడ్వటం, పగల్ ఝల్లని నీడాకోసం హడ్వులలో మకాం చేయటం. సమాధాన మైందా?

జనా.—[ఆత్మగతము] వీఁడు గడుసువాఁడు, సమయస్ఫూర్తి కలవాఁడు. [ప్రకాశము]మంచిదిగాని,మూఁడవవిషయము.—మీ రాజ్యముపైకి దాడివచ్చుచుండఁగా, ఢిల్లీకిగొప్పసర్దార్లు మీరు రాజ్యము వదలి గొప్పదండుతోవచ్చుట ఆశ్చర్యముగా నున్నది. రాయబారమైన, ఒకరిద్దఱు గొప్పవారు కొంచెపాటి పరిజనముతో వత్తురు, ఇంత దాణువ యేల?

వలీ.—[ఆత్మగతము]అరే మా మోసమిక్కడ ఈయన బాగా కనిపట్టినాడు! పక్కా మంత్రి! గోదావరికి అవతల నే మాకి ఆఫలేనందుకి చింతిస్తాడు. కానీ ఈలాగ చెప్పి చూస్తాం.[ప్రకాశము] మహామంత్రులవారు చిత్తగించవాలా. కాబూల్ వాడికి ఢిల్లీకి మధ్యలో ఎందర్ నవాబులు అందర్ ఎదిరిస్తార్. అందర్ని దాటుకోని వచ్చినా, మాకి మించిన సర్దార్లు మాసుల్తాన్వారి హజారంలో వున్నారు. వారికీ వుంతే దండూమే ఈ హత్తిక్క దండూ యేపాటి! ఇది వుంటే యెంత? లేక్పోతే యెంత? మేము వెల్లవలసివస్తే (చిటికవైచుచు) ఎంతెలో వచ్చినామో [చిటికవైచుచు]అంతలో వెల్లతేమా? హల్లాకతాచ్చం చల్లగా వుండి మీదయా బాగా వుండితే మాకి యేమీ తక్వా? ప్రతాపరుద్రమహారాజా వార్ చాలా గొప్పవార్ అని, వారికీపంపేది

రాయిబారం హాల్కావుండకూడదు అని,మాతో ఈకొద్దిరాణ్వాకి సుల్తాన్వార్ పంపినార్.మరి యీదారినే వెల్లి ఖట్కాంపట్టుకోమ్మని అందుకేకోసంకూడా సుల్తాన్వార్ ఈలమ్కర్ పంపినార్. అఖాబూల్వాడికీ మనరాజ్యాలులో ఇంగువ సాలామిస్రి అమ్మకోని బతికేలాగ చెయ్యవాలా అని సుల్తాన్వారికి సంకల్పం. అందుకే కోసం యెక్క డెక్కడిది దండు జమా చేస్తావున్నార్. మాకి ఇక్కడిక్కి పంపినార్. నాలుగు.—రస్తుపరభరాలు జరగవని చెదిరి చెదిరి వచ్చినాం.

జనా.—[ఆత్మగతము] ఏమి ఈనయవంచన! ఏమి ఈనయవంచన! ఇందులకు నయవంచనయే ప్రతిక్రియ. నిప్పులో వేయుటకై కట్టెలమోపును నెత్తిపై మోచుట. [ప్రకాశము] మంచిది గాని, వారిని మీసర్దారునిఁగా దండు తోడ్కొని రమ్మనెదరేమి? ఏమి యిట్టిరాయబారము తెచ్చితిరి?

వలీ.—లేదు అన్న గాము, స్నేహంచేత సుల్తాన్వారు ఆప్రకారం కోరినార్. పోనీ మహాప్రభువుగారు రాక్పోతే సంకుకీ సర్దార్లకీ పంపితే చాల్.

జనా.—[ఆత్మగతము]

ఆ. రాజు తోడు సనిన, రాణువ నిడినను,
నతనిఁ గట్టి, దాసు నణఁచిపెట్టి,
[1]తద్వియోగదూనఁ దైలింగలక్ష్మిని
[2]జీకుసింహిఁ బోలెఁ జెనకఁ దలఁపు. ౬

[ప్రకాశము] వారిని రమ్మనుమాట ప్రస్తావింపకుఁడు. వారమువినములలో వేటి కలుగఁజేసెదము.

వలీ.—ఓహో ఆలాగయితే మాకీ చాలా ఆశ్చర్యం అయితుంది. మేముఇంకా ఖట్కానిక్కి కూడ పోవాల వుంది. మామీద చాలా దయాచేసి, మాకి రేపే బిత్రికి సెలవిప్పించవాలా కోర్తాం.

జనా.—[ఆత్మగతము] వీనికి ఏలినవారు నగరమున లేనిమాట తెలిసియే యున్నది. నానోట లాగుట కీటుక్కు. కాని [ప్రకాశము]మాయేలినవారు ఇప్పుడు నగరమున లేరు, నేఁడో రేపో వత్తురు, వచ్చిన వెనుక మీరు దర్శనము చేయవచ్చును.

వలీ.—చాలా సంతోషం. తమవొక్క గొప్పతనం మేము మా దేసంలో నే విన్నాం విన్నాం. ఇప్పుడు ప్రత్యక్షంగా చూచినాం. తమరు ఇంతాషులభులు అని

౬. 1. రాజును బాసినందున అలజడినొందియున్న దానిని. 2. గ్రుడ్డియాఁడుసింగమును.

మేము తలచలేదు. తమపేరూ అంటే మాదేషంలో కూడా గడ్డడా గదా. ఈలాగ గదా మాదేషంలో బీబీల్ జోల ల్పాడ్తార్.—

గేయము.

వీరయుగంధర్ పేరు చెప్పితే నీరు విడుచు ఘోడా,
రుద్రయుగంధర్ ముద్ర పెట్టితే నిద్రపోదు హాథీ,
బాలయుగంధర్ లీల పల్కితే పేలదుర తుపాకీ,
సూరయుగంధర్ బీరము వింటే పారదుర ఫిరంగీ,
ప్రోడయుగంధర్ దాడి పాడుతా నేడవకుర బాబా.

ఇలాగా ఒళ్లు గగుర్ హయ్యేలాగ హమేషా మేము మాసుల్తానార్వారు విన్న మహామంత్రి యుగంధరుల్వారికి దర్షణం చేస్కాన్న యీరోజే మాజన్మమిక్కా మంచిరోజ్. ఇక మేము శెలవు పుచ్చుకోవచ్చునా?

జనా.—[ఆత్మగతము] ఏమి వీనిమోసము! వీనికి అన్నగారు దేశాంతరము పోయినమాట చక్కంగా తెలిసియున్నది. నానోటం దీయుటకై యీనటన. కానీ. [ప్రకాశము] సాయెబుగారూ, నేను జనార్దనమంత్రిని.

క. కాను యుగంధర దేవుండ,
నా [1]నీతినిరస్తకావ్య ననుజాతుండన్;
మీా [2]నోడువులోకదీపవుం
గ్రీనీడం గాంగ నవధరింపుండు నన్నున్.

అన్నగారు కొంచెము ప్రయాణము పోయియున్నారు, త్వరలోనే వచ్చెదరు.

వలీ.—బళిబళి, వినివున్నాం. వారికి మించినవారు తమర్. అందుకీ ఇదే నిదర్షణం. వారూ రాజా యిద్దరూ లేర్. మీారూవున్నార్. వారికి ఇద్దరికి మీారువఖరు షమానం. గనుకనే మీాకి వఖరికి వుంచి వారు ఇద్దరు వెల్లినార్. ఇది మాకి చాలా మంచి రోజ్. ఇక మేము శెలవు పుచ్చుకొందుమా?

జనా.—చిత్తము. [అందఱు లేతురు.

శిరస్తా—మనకి కొంచెం నౌకర్లకి చాకర్లకి తమరు శెలవిప్పించవాలా. మాకీ ఈఘోరంప్రయాణంలోచాలమందిమధ్యమధ్యరోగం గీగం పడి మర్గయా అవినార్.

ఠ. 1. నీతియందు తిరస్కరింపంబడిన శుక్రాచార్యులు గల [నీతివిద్యయందు శుక్రాచార్యులను మించిన] యాయుగంధరుని తమ్ముండను. 2. ప్రస్తావించుచున్న.

తమరే మాకి యిక్డ వారంరోజులు పడ్తుంది శెలవిచ్చినార్. మరి యిది మాకి కొత్త చోటు. కొంచెం హజాములు, కొంచెం చాకళ్లు దయచెయ్యవాలా వేడుతాం.

జనా.—మీాకు సరఫరాలు విచారించుటకు మాశిరస్తా విశ్వాసరావును ఏర్పరించెదము.

వలీ.—చిత్తము. మరి సెలవు.

శిరస్తా.—సలాం సలాం.

జనా.—సలాము, సలాము. [తురకలు నిష్క్రమింతురు.

జనా.—[కూర్చుండి] ఎవరోయి అక్కడ?

ప్రతీ.—[ప్రవేశించి] ఏమి దేవరవారి యాజ్ఞ?

జనా.—విశ్వాసరావును రమ్మను.

ప్రతీ.—దేవరవారియాజ్ఞ. [అని నిష్క్రమించును.

విశ్వాసరావు.—[వచ్చి] ఏమి దేవరవారి యాజ్ఞ?

జనా.—విశ్వాసరావు, ఈ తురకలవిషయములో నీయభిప్రాయ మేమి?

విశ్వా.—ఈ తురకలరాక బలుమోసము; మనము మంచి జాగ్రత్తలో నుండవలయును.

జనా.—'సర్వయత్నేన తత్ కుర్యాత్ సింహో దేకం ప్రచక్షతే' అన్నట్లు సింహాక్రమణము చేయవలయును.

విశ్వా.—శరభక్రమణము గండభేరుండక్రమణము గూడ చేయవలయును.

జనా.—ఈ సమయములో అన్నగారిని రప్పింపవలసినదే.

విశ్వా.—తప్పకుండ.

క. ఆయన గాలిని బేనును,
[1] దోయముతో నఱకుం, బొంగలతో గోడ లిడున్,
ఆయనప్రయోగ [2] మభినవ
తోయజభవసృష్టి, [3] పెఱది దుఃస్వప్న మగున్. ఠ

జనా.—[ఇంచుక ఆలోచించి] మంచిది, ఇట్లు చేయుము.—

విశ్వా.—ఏమి యాజ్ఞ?

జనా.—ఈక్షణమే-[అని సగములో] ఉండుచెప్పెదను. ఎవరోయి అక్కడ?

ప్రతి.—[ప్రవేశించి] ఏమి దేవరవారి యాజ్ఞ?

ఠ. 1. నీళ్లతో. 2. క్రొత్తబ్రహ్మసృష్టి. 3. ఇతరులప్రయోగము.

జనా.—సేనాపతి బేతాళనాయనింగారిని మేము చూడవలయును.

ప్రతీ.—దేవరవారి యాజ్ఞ. [అని నిష్క్రమించును.

జనా.—విశ్వాసరావూ, ఈక్షణమే మనరాష్ట్రములోనానిక మొదలు భద్రాచలమువఱకు గోదావరి దాఁటుటకు లేకుండ బల్లకట్లు డింగీలు మొదలగు సాధనముల నన్నిటిని పగులఁగొట్టింప వలసినది. పడవలు దోనెలు ఓడలు లోనగు యానపాత్రముల నన్నింటిని భద్రాద్రి కవతల లంగరు వేయవలసినది. ఏప్రాణియు గోదావరి దాఁటఁగూడదు, దాఁటింపఁగూడదు. అతిక్రమణమున సంబంధించిన సకలజనులకు గ్రామగ్రామముగా తల కాజ్ఞ.—ఇట్లుగా రేవుల కన్నింటికిని, సంబంధించు నితరస్థలములకును, తాఖీదులు వ్రాయింపుము.

విశ్వా.—చిత్తము. [అని నిష్క్రమించును. జనా.—చింతించుచుండును.

ప్రతీ.—[సేనాపతిని తోడ్కొనివచ్చి] వారుగో మహామంత్రిగారు.

బేతాళరావు—జయము జయము మహామంత్రిగారికి.

జనా.—[తిరిగి చూచి] బేతాళరావూ, కూర్చుండుము. ధర్మసింగూ, నీపని నీవు చూడుము.

బేతా.—[కూర్చుండి] ఏమి? ఈ తురకవానిరాకకై పిలిపించినారా?

జనా.—ఔను. మీసన్నాహ మెట్లున్నది?

బేతా.—సర్వసిద్ధము.

క. యుద్ధ మయినఁ గాకున్నన్
[1] యుద్ధారంభముగ నుండ నుత్తరువు గదా;
[2] యుద్ధాగ్నిగ నన యము స
న్నద్ధుండ [3] శతాంగసైన్యనాగాశ్వముతోన్. ౯

జనా.—బురుజులపై, అలంగములలో, సొరంగములందు, మాటులలో, గుహలలో, అంతటను దండు సిద్ధమా?

బేతా.—సిద్ధమే.

జనా.—దర్వాజాలకడ యంత్రములు, అగడ్తతిరుగుడులు, సర్వము సన్నాహములోనే యున్నవా?

బేతా.—ఉన్నవి. తమయాజ్ఞ యందినక్షణములోనే తురకశిబిరమును స్వప్నప్రాయము చేసివేసెదము.

---

౯. 1. యుద్ధారంభములో నుండునట్లు—అనఁగా యుద్ధసన్నాహములో సదా ఉండు మని. 2. మండుచున్ననిప్పు. 3. రథములు, సిపాయీలు, ఏనుఁగులు గుఱ్ఱములు-వీనితో.

జనా.—లక్షదండే గదా యిచట నున్నది?

బేతా.—అయిననేమి? అనుమకొండలోనిలక్ష కోటకు కాపు. కడమ యేడు లక్షలకును నరసింహదేవరాయలకును ఇప్పుడే హెచ్చరిక పంపెదను. మఱి నా మనవి.—నేను. కోరఁగా కోరఁగా ఇన్నాళ్లకు యుద్ధప్రసక్తి గలిగినది. కాళ్లంట్లు మొదలుకొని విన్నపము—

క. భుజములు [1]రణకండూలత
గజిబిజి గొన్నయవి, యీఁటెగంటులఁ దక్కన్
భజియింపవు శాంతిన్, మము
విజ. [2]యాహవ మొనఁగుచూడ్కి వీక్షింపఁగదే. ౧౦

మఱియు,

మ. గరడీలే, గడికోటలే, నియమనాగారప్రఘాణంబులే,
[1]యిరవై కొల్చితి మెప్పుడున్ [2]విరతిలేకేవంశ [3]పారంపరిన్;
అరికంఠాద్రిగుహా వినిస్సరదసృక్ప్రాగ్భార వీరాపగా
తరణక్రీడకు నొక్కయాటవిడుపుం దా మియ్యరాదే ప్రభూ?

అని.—యుద్ధమున కాజ్ఞ యీవలయు నని నేను ప్రార్థించుచున్నాను.—అటుపైని తమచిత్తము.

జనా.—

ఆ. సందడింప కీవు సన్నాహమున నుండు,
మవసరమున [1]ముదల యంపువాఁడ,
అన్నగారు లేమి [2]యవనీపతియు రామి
[3]లోపలు గాక మనము కూల్త మరుల. ౧౨

---

౧౦. 1. యుద్ధముకొఱకైన దురదచే. 2. ఆహవము=యుద్ధము.

౧౧. గర...బులే=తాలీముఖానాలే ఎల్లలలో నుండుదుర్గములే చెరసాలల ముంగిళ్లే. 1. ఇల్లుగా. 2. విరామము. 3. పరంపరగా. అరి కంఠ అద్రి గుహా వినిస్సరత్ అసృక్ ప్రాగ్భార వీర ఆపగా తరణ క్రీడకున్=శత్రువులయొక్క గొంతుక్రోవులనెడు కొండగుహలనుండి వెలువడియెడు నెత్తుటి మొత్తములనెడు శూరోచిత నదులయందు ఈఁతలాటకు.

౧౨. 1. ఆజ్ఞ. 2. రాజు. 3. లోపములు. అరులన్ కూల్తము=శత్రువులను నాశముచేయుదము.

బేతా.—చిత్తము. [అని నిష్క్రమించును.] జనా.—జాబులు వ్రాయును.

విశ్వా.—[ప్రవేశించి] జయము జయము మహామంత్రిగారికి.

జనా.—విశ్వాసరావూ, అంతయు సిద్ధమా ?

విశ్వా.—సిద్ధము. ఇవిగో తాఖీదులు, ఒక్కొక్కటియు అంచెలమీఁద చేరవలసిన తేది గడియు, జవాబుతెచ్చి ఇక్కడ అప్పగింపవలసిన తేది గడియ కూడ వ్రాసినాఁడు. తమ మొహరు దయచేయువలయును.

జనా.—సంతోషము. [అని మొహరిచ్చును. దూరమున జవానుముద్రించును.

జనా.—[విశ్వాసరావుచేతికి ఒకజాబిచ్చుచు] దీనిని అన్నగారికి బేగీరావుటపామీఁద పంపవలయును. వారు వచ్చుటకు బేగీరావుటపా ఉంపవలయును. [మఱియొక జాబిచ్చుచు] ఏలినవారికి దీనిని ఎచ్చట నున్న నచ్చటికి వెదకుకొని పోయి యిచ్చునట్లు టపా పంపవలయును.

విశ్వా.—చిత్తము.

జనా.—తురకకు నౌకర్లు చేకర్లును వలయునఁట; ఎందులకో ఎఱుఁగుదువా?

విశ్వా.—వేగుకొఱకు.

జనా.—మనవేగులను పంపుదము. ఈవ్యవహారము ఇసుకతక్కెడగాఁడు పేఁడతక్కెడగాఁడుగా నున్నది.

విశ్వా.—అప్పుడే హెచ్చరించియున్నాను, సమ్ముఖమునకుఁ బంపుదునా ?

జనా.—పంపు, అందఱును మనవాండ్రనే పంపు.

విశ్వా.—చిత్తము. అందఱు మనవాండ్రే. హిందూస్తానీ చక్కఁగావచ్చినవారే, వారిని తురకలకు చేయవలసిన నౌకరిలక్షణములతోనే పంపెద. [జవానును నిర్దేశించి] ఏమోయి మొహర్లయినవా ?

జవాను.—అయినవండి. [అని తాఖీదు లిచ్చును.

విశ్వా.—[పుచ్చుకొని యాత్మగతము] సుదర్శనమునకు అంచు లెన్నియో యివన్ని. దానియంతపని నివియు చేయునుగాక. [ప్రకాశము] పోయి వీనినిరవానాచేసెదను.

జనా.—మంచిది. కానిమ్ము. [విశ్వాసరావు నిష్క్రమించును.

జనా.—[స్వగతము] ఇంక నేమి చేయవలయును ? ఆ! జ్ఞప్తియైనది. ఒకప్పుడు అన్నగారు చెప్పియుండిరి గదా, మాచాకలిని పేరిగానిని చూపి, 'పరమమూర్ఖుఁడైనను వీఁడు రాజుపోలికవాఁడు, ఎప్పుడైన గొప్పయిక్కట్టులో విశేషముగా నుపయోగపడును.' అని. వాని నీసమయములో మాయింటనే ప్రచ్ఛన్నముగా నిలిపెదను. అన్నగారు వచ్చి యుపయోగింతురుగాక.

ప్రతీ.—జయము మహామంత్రిగారికి. ఎవరో చాకళ్లు కొందరు మంగళ్లు కొందరు తమరు పిలిపించినారని వచ్చివున్నారు.

జనా.—రప్పుము.

ప్రతీ.—దేవరవారియాజ్ఞ. [అని నిష్క్రమించును.

అంతట చాకళ్లుగాను మంగళ్లుగాను చారులు ప్రవేశింతురు.

నౌకర్లు.—దణ్ణం మహాప్పెబో దణ్ణం.

జనా.—ఓరీ, చాకళ్లు, మంగళ్లు, నూఱునూఱుతరములుగా మీరు ఎవరియన్నము తిని బ్రతుకుచున్నారో ఎఱుఁగుదురా ?

మంగలి యొకఁడు.—అయ్యో మారాజా, అది యరక్కపోతే మాజల్మ మెందుకు మహాప్పెబో! అంతా మీయన్నమే.

చాకలి యొకఁడు.—ఒకయన్న మేంటి, మాయన్నీ మీయే, మా పానాలు మీపానాలే, మాకొంపలు మీకొంపలే, మావోల్లు మీవోల్లే మాగుడ్డలు మీగుడ్డలే, మాబిడ్డలు మీబిడ్డలే, మాపెళ్లాలు మీపెళ్లాలే, మాయన్నీ మీయే.

జనా.—మూర్ఖా, మూర్ఖప్రసంగము చేసెద వేమిరా ?

ఆచాకలి.—బుద్ది బుద్ది. [అని యితరులచాటునకుఁ బోయి, జనాంతికము ఆమంగలితో] ఏంటిరా నానన్నాతప్పు ?

ఆమంగలి.—మాపెళ్లాలు మీపెళ్లాలే యేంట్రా సాకలెదవా ?

ఆచాకలి.—[సవిస్మయము] అల్లదా! ఓరినానోటూచ్చేశిందిరా! ఓయిబాబో! మరి కోలాగ నూస్తే మాట యెందూర మెల్లిందిరా! [అని మంత్రిముందఱ నేలఁబడి] నానో టూచ్చేశింది మారాజా, నానాలిక కొయ్యించెయ్యండి బాబూ.

జనా.—మన్నించితిమి లే. ఓరీ మామాటమీఁద ఇప్పుడు మీరు పోయితురకలను కొన్నాళ్లు కొలువ వలయును.

నౌకర్లు.—మీరు గోతులో పడమన్నా పడతాం, అగ్గిలో ఉరకమన్నా ఉరుకుతాం.

జనా.—చక్కఁగా కొలువవలయును. విశ్వాసరావు జవాను నిచ్చును. ఆ జవానుతో పొండి.

నౌకర్లు.—తురకలపని అయిందనిపించి మరీ వొస్తాం బాబయ్యా! మాకు మేమే శెప్పుకోవట మెందెకు ? ఏరోజు కారోజుకి ఏగడి కాగడికి తమరికి తెలుస్తానే వుంటవి లెండి. అంతా యిశ్వాసరావుగారి యిశ్వాసం.

జనా.—మీరు ఏలినవారి విశేషానుగ్రహము పొందుట కిది సమయముగదా?

నాకర్లు.—శిత్తం మహాప్పెబో.

జనా.—మాసొంతచాకలిని పేరిగానిని వానిపెండ్లాము ఎల్లిని కూడ, మీకు సాయ ముంచుకొండి. వారిచే గొప్పసర్దార్లకే పనిచేయింపుఁడు. వాండ్రు చాకలిపని మిక్కిలి బాగుగా జేయుదురు.

నాకర్లు.—శిత్తం మహాప్పెబో.

జనా.—మఱి మీరు పోవచ్చును.

నాకర్లు.—దణ్ణం, దణ్ణం, దణ్ణం, దణ్ణం, [అని పరిక్రమింతురు.] మొగసాల కొచ్చినాం, ఆయన కవుపడంగందా? [అని వెనుకకు తిరిగిచూచి] అవుపడం. మరెవ్వరూ లేరు గందా? [అని కలయఁజూచి] లేరు.

ఈనాకర్లు ఈక్రింది తమతమవాక్యములను ఒకని మించి యొకఁడు పాడుదురు. అట్లు తాము పాడు దానిని తమలో నొకనిమీఁద అభినయించి చూపుదురు.

చాకలి యొకఁడు.—నాను ఈతురకోళ్లని ఉతికేస్తానురా.

,, నాను ఈళ్ల నందఱిని యిస్త్రీశేస్తానురా కొండన్నా.

,, నాను శింపేస్తానురా యెల్లన్నా.

,, నానీళ్ల నందఱిని యెల్లాయిలో యేస్తానురా నాగన్నా.

జనా.—ఎవరక్కడ?

ప్రతీ.—[ప్రవేశించి] ఏమి దేవరవారియాజ్ఞ?

జనా.—పోయినచోట వీరికి హిందూస్తానీ యేమైన వచ్చునేమో అడిగిరా.

ప్రతీ.—దేవరవారియాజ్ఞ. [అని నాకర్లవైపు వచ్చును.

మంగలియొకఁడు.—నా నీతురకోళ్ల నందఱిని డొక్కేస్తానురా.

,, నా నీళ్లబుఱ్ఱలు రసగుండ్లలాగ తళతళ మెరిసేలాగ డొక్కేస్తానురా పుల్లన్నా.

,, నాను కోమటిబ్యామ్మర్ల మామిడికాయి వూరగాయి లాగ యీళ్లబుఱ్రకాయల్ని గీశేస్తానురా పీసన్నా.

,, నాను మల్లీ యెంత్రిక మొలవకుండా తరిమెనపెడతాన్రా నాయినా.

మంగళ్లు కొందఱు.—[పాటమాని అతిత్వరగా] నాను చెక్కేస్తా; నాను తరిగేస్తా; నాను కోశేస్తా; నాను తవ్వేస్తా.

ప్రతీ.—[కొంచెము సమీపించి] ఒరేయేమిరా? మహామంత్రిగా రొకమాట అడగ మన్నారు.

చాకలి ఒకఁడు.—[అనాకర్ణితకముగ, మరల పాటగా] నా నీళ్లగడ్డాల్ని దియిటీలు శేస్తాను రా.

,, నానీళ్లబుఱ్రలతో డోర్యాలనిద్దలు శేసుకొంటానురా.

,, నాను యీళ్లశెవులని యిలాయి లేస్తా.

మంగలియొకఁడు.—నానీళ్లబుఱ్రలు ఉడు కోయిస్తా.

,, నానీళ్ల బొర్రలు నగారా తాసామరపా జేరీ వోయిస్తా.

,, నానీళ్ల పీకలన్నీ ఊదేస్తా. [అని] యొకనిమెడ పట్టుకొని చెవిలో కీ కీ కీ అని యూఁదును.

ప్రతీ.—[ఆగ్రహముతో మరల] ఏమిరా యీయల్లరి? ఇదేమి దివాణ మనుకొన్నారా, శే వనుకొన్నారా?

నాకర్లు.—[తిరిగిచూచి] ఏంటయ్యా? మామీద కోపం శేసుకుంటావు?

ప్రతీ.—పోయినచోట మీకు యిందూస్తాని వచ్చునా?

మంగళ్లు.—[పాడుచు] యీసాకలోళ్ల దియిటీ లన్నీ యెలిగించి యెతికినా, మా పొట్టల్లో యెంత్రికముక్కంత యిందూస్తానీ దొరకదయ్యా దరమశింగూ.

చాకళ్లు.—[పాటగానే] యీమంగలోళ్ల కత్తులన్నిటితోటి మాపొట్టలన్నీకోశి యీళ్లశిప్పాలతోటియెత్తి నాగుడ్డపేలికంత యింగుస్తానీ వుండదయ్యా దరమశింగూ.

ప్రతీ.—ఏమిరా యీతలపొగరు మీకు?

నాకర్లు.—ఏడమంటావా మారాజా? మాపని యెక్కడయినా సావే. యెల్లకుంటే మీరు సంపుతారు. యెత్తే ఆళ్లు శెప్పాలిశిందే లేదు. గుండెనిబ్బరం శేసుకున్నాం. ఆడతా పాడతా యెల్లిసస్తాం. ఆయెన్క మా పెళ్లాలేశస్తారు, మీరు నవ్వండి.

మంగళ్లు—[చాకళ్ల వీఁపుమీఁద తాళము వాయించుచు]

పాట.

లాయిరే గంజాయిరే సారాయిరే మాహాయిరే,
లాయిరే గంజాయిరే సారాయిరే మాహాయిరే.

సాకలోళ్లు సచ్చి పోతే, మంగలోళ్లు మాశి పోతే,
శిల్లిగవ్వ శెల్లనంత శీమ లేలేసామి కంత. లాయిరే.

చాకళ్లు.—మీ మంగలి డప్పలంక బుద్ది పోయింది గాదురా! 'సచ్చిపోతే' అనిరా పాట్టం? [మంగళ్లవీఁపుమీఁద తాళము ఉదుకుచు]

లాయిరే ... ... మాహాయిరే.

సాకలోళ్లు సావ కుంటే, మంగలోళ్లు మాయకుంటే,
శిల్లిగవ్వ శెల్లినంత శీమ లేలే సామి కంత. లాయిరే,

మంగళ్లు.—మీసాకలి బుద్దికొలా, యీపులు యిరిగి పోయినయిరా, రేవు తాళం యేశినార్రా గాడిదలూ! [అని వీఁపు తడవుకొందురు.

ప్రతీ.—కానిండి మీతాళం పట్టిస్తా.

నౌకర్లు.—అయ్యకి కోపం వొచ్చింది, యిక సంపేయిస్తాడు, పారిపోదాం రండిరా రండి. [అని నిష్క్రమింతురు.

ప్రతీ.—[మరలి మంత్రిని దఱిసి] దేవరా, వాళ్లకు హిందూస్తానీ ఏమీ రాద న్నారు.మఱివాళ్లు పెంకెతనం వేళాకోళం వెక్కిరింతగా జవాబుచెప్పినారు దేవరా.

జనా.—నీవు వారలను చీవాట్లు పెట్టలేదా?

ప్రతీ—'మా కెక్కడయినా చావే,అందుకోసం ఖుషిగానే పోయి చస్తాం' అన్నారు దేవరా.

జనా.—[ఆత్మగతము]పక్కా గడుసువాండ్రు.పరిచితుఁడైనప్రతీహారియుం గనిపట్టనేరని యట్లుగా వేషభాషలు మార్చుకొని యిట నిట్లు వ్యవహరించుటచేతఅట నిజకార్యములందు మిగుల జాగరూకతతో మెలఁగుదు మని తెలిపికొన్నారు.[ప్రకాశము]నీచవృత్తిమూర్ఖులు. నీపని నీవు చూడుము. [ప్రతీహారి నిష్క్రమించును.

జనా.—ఈసమయమున మాసహాధ్యాయి చెరుముకిశాస్త్రిలతోడ్పాటు నల వఱుచుకొనవలసినదే.

[నేపథ్యమున శంఖధ్వని.]

జనా.—అహో! తేవ సమయ మైనది!

చ. సరసిరుహాస్యకీలుజడచందమునన్, [1]మఱువింటిభాతిఁ, [2]బ్రే
మురమణఁ, [3]గీచకంబువలె, భోగివరేణ్యునిమేనిచాడ్పునన్,
వరుసను శంఖరావము దివంబునఁ బర్వెడుఁ దొల్లితొల్లి వి
స్తరిలి కృశించి [4]యేచి సమతం బరిపాటిగఁ దగ్గి సన్నమై.౧౩

ఇఁక నిప్పటికి కచ్చేరి సరి. [అని అందఱు నిష్క్రమింతురు.

---

౧౩. సరసిరుహ ఆస్య=తామరవంటి మోముగలది-సుందరి యనుట. 1. చెఱకుగడవలె. 2. బెత్తమువలె. 3. బొంగువెదురువలె. భోగివరేణ్యుని=అనంతునియొక్క. రావ...దున్=ధ్వని ఆకాశమందు వ్యాపించుచున్నది. 4. ఎదిగి.

ద్వితీయాంకము.

స్థలము:—ఓరుఁగల్లు, పఠాణీశిబిరము, వలీఖానునిడేరా.

అంతట వలీఖాను, ఖుస్రూఖాను ముస్తఫాఖాను, ఫిరోజ్‌ఖాను, ప్రవేశింతురు.

వలీ.—ముస్తఫాఖాన్, ఏలాగ యీదేశం పట్టడానికి నీకీ యిష్టం?

ముస్తఫా.—సర్దార్ సాహేబ్, రాజ్యోవచ్చేతల్కి, మన్ము పట్నం పట్టివేస్తే రాజా యిటువైపు మరి రానేరాడు.ఖజానా మన చేతులో పడి పోతుంది. యెల్పలి దండూకి డబ్బులేక లడాయి శెయ్యడానికి వీలు వుండదు.ఆస్తుఆస్తుగా మన్ము అన్ని పర్గణాలు కొట్టవచ్చును.

వలీ.—ఖుస్రూఖాన్, నీకీ యిష్టం యేలాగ వుంది?

ఖుస్రూ.—సర్దార్‌సాహేబ్,నాకీ యిష్టం యిది. పట్నంలో దండూ విస్తారం వుంది, ఖజానా విస్తారం వుంది, రస్తు విస్తారం వుంది. వఖమంవచ్చరమైనా బైటిది దమ్మిడి సామాను అక్కర్లేకుండ ముట్టడికి నిలుస్తుంది.అనుమకొండలష్కర్ ముట్టడీ దండూకీ చుట్టుకొంటుంది.నూటికి తొంభైతొమ్మిది దాన్కి రాజా స్వయం నడిపిస్తాడు.అప్పుడు మనఘుతి హాడకత్తులో వక్షగతి అవుతుంది. అందుకుచేత సాహేబ్ నాకీ యిష్టం యేమంటే, మన్ము దండంతా నడ్పుకొని,రాజా యెక్డ వున్నాడు అక్డ వెల్లి, రాజాకి వేటశిబ్బంది కొంచెం వుంటుంది గన్క, షుళేధంగా రాజాకి పట్టుకొని, దేశం హంతా స్వాధీనం పుచ్చుకొని, యిక్కడ యీదండుతో తమరునబాబ్ మేము గులాం వుండవచ్చును.

వలీ.—ఫిరోజ్‌ఖాన్, నీకీ యిష్టం యేమి?

ఫిరోజ్.—ముందు రాజాకి పట్టి సఫాయి శేస్తే తర్వాత ఓరంగోలుకి పట్టవచ్చును.రాజా వాసలే లేకుండా వుండే తప్పుడు, తమ్ముడు కూడా లేనప్పుడు, పెద్దమంత్రి కూడా లేనప్పుడు, యెవడూ యెవడికీకోసం యుద్ధం చేస్తాడూ? మన కీ రాజధాని పరగణాల్ దేశం సర్వం ఛణంలో స్వాధీనం అవుతుంది.

వలీ.—మీరు వఖ్రు చెప్పినదానికంటే వఖ్రు చెప్పిందిభాగావుంది. నామతం యేమంటే—

దౌవారికుఁడు.—[ప్రవేశించి] సర్దార్ సాహేబ్ బామ్మన్ వఖ్రు దర్శణానికి వచ్చివున్నాడు,'కొంచెం వుండు' అంటే,'వుండనం లేను' అని గడ్బిడా శేస్తాడు. నేను అడ్డం నిలిస్తే నాకి బైటిదర్వాజా అవతల పడేలాగవిసిరివేసినాడు.సాహేబ్. వాడు కూడడానికి బామ్మన్,తొయ్యడానికి సింహం వున్నాడు! నేను పాడిచెయ్యవాలా వుంటాను గానీ...

అంతట చెకుముకిశాస్త్రి ప్రవేశించును.

చెకు.—పోరా, పూర్వసువాసినీ! నీవా నన్ను పొడచువాఁడవు? [ఆత్మగతము] నేనే చెకుముకి నఁట, నీబోంట్లను వేనవేలను భస్మీకరింపనా? [అందఱను జూచి, వలీఖానునిఁ జూచి, ఆత్మగతము] వీ రందఱు నన్నుఁ జూచుటయు నీనిముఖము చూచుటయు. వీఁడే వీరిలో ప్రభువు. [వలీఖానుని నిర్దేశించి, ప్రకాశము] సలాము వలీఖాను బహద్దరు గారు, మీకు అఖండదిగ్విజయ మున్నది.

ఉ. సాహెబ, [1]నీకుఁ జంద్రుఁడు మసాలు, దినేంద్రుఁడు డాలుఁ, వాలు నా
లోహితుఁ, [2]డు క్తిగీష్పతి, [3]యులు త్తవిలు త్తదృశుండు మంత్రముల్,
రాహువు [4]పట్టుఁ, గేతువపరాజిత [5]కేతువు, [6]సౌమ్యుఁడా ప్త్రుఁడుల్,
సాహస[7] మర్కజుండు, నయి[8] శాశ్వతికప్రభుతల్ రచించుతల్. ౧

వలీ.—[ఆత్మగతము] అరే, ఇత నెవరు? నాకీయేలాగా తెల్సుకొన్నాడు? జనార్దనమంత్రి యేమయినా పంపినాడా? [ప్రకాశము] ఎవరు పంతులూ, మీరు?

చెకు.—మేము పంతుళ్లము గాము. మేము జోస్యులము, శాస్త్రులవారలము, పేరు యమధర్మరాజశాస్త్రులు. నాబాల్యములో,

క. ఆట నరఁటిపండుగ నా
ప్రేటుఁబిడుగు వడినప్రాణి వెంటనె సీల్గుల్;
సాటికి విబుధులు నను నవ్వు
లాటగ యముఁ డనఁగ నాకు నదె పే రయ్యెన్. ౨

౧ 1. చంద్రునికన్న వేఱు దివిటీ లేక అల్లాడెదవని ధ్వని. ఇట్లే పద్యమంతటను గూఢాభిప్రాయము నూహించుకొనవలయును. లోహితుఁడు=అంగారకుఁడు. ఆలోహితుఁడు కొంచెము ఎఱ్ఱనివాఁడు, కొంచెమే నెత్తు రంటినట్టిది-సరిగా శత్రుసంహారము చేయఁజాలనిది-అని ధ్వనితము. 2. మాట బృహస్పతి-వాక్పటిమయేగాని క్రియా కౌశలము ఉండ దని గూఢ భా. 3. పోయిన కన్నొకటి పోని కన్నొకటియు ఎవనివో అతఁడు-శుక్రాచార్యులు-మంత్రాంగము అరగుడ్డిగా నుండునని గర్భితార్థము. 4. నిన్ను పట్టునని గూఢ భా. అ + పరాజిత=ఓడినది కాని-అ + పర + అజిత=ఇతరులచే జయింపఁబడినది కానట్టి, కేతువు=జెండా. 5. బుధుఁడు=మెత్తనివాఁడు-యుద్ధమునకు పనికిరాఁడు-అని ధ్వని. అర్కజుండు=శని-శని కుంటివాఁడు గాన సాయెబు సాహసము కుంటుపడు నని ధ్వని. అర్కజుఁడు యముఁడుం గావున - నీవు నీసాహసముచేత చత్తు వనియు భావము.

వలీ.—మీకి మంత్రిగారు పంపినారా యేమి?

చెకు.—వాఁడెవఁడు నన్నుఁ బంపుటకు? వాఁడు పంపిన నేనేల వత్తును? నేనేమి వాని నౌకర్‌నా? నేను నాస్వబుద్ధిచేతనే వచ్చితిని.

వలీ.—[ఇతరులం జూచి] దివానా క్యా?

చెకు.—దివానా కచ్చేరి తీరి యున్నాఁడు.

ఇతరులు మువ్వురు.—[నవ్వి] మనభాత్ తెలియదు. దివానా అంటే, దివాన్ అనుకున్నాడు.

చెకు.—ఉన్నమాటకు నవ్వ నేల?

వలీ.—[మరల నవ్వి] కూర్చోండి సాస్తుర్లూ, మీరు చాలా తమాషామనిసి వున్నారు. మీకి మేము ఫలానా యేలాగ తెల్సింది?

చెకు.—మఱి నా దేమి వంకాయల జోస్యము బెండకాయలజోస్యము అనుకొన్నారా?

వలీ.—మీరు సెలవు లేనిదీ మాసభలోకి రావడం సరేనా?

చెకు.—ఓహో! ఏమి పరోపదేశపాండిత్యము। మీరు ఎవరి సెలవుమీఁద వచ్చినారు ఈప్రతాపరుద్రుని రాష్ట్రములోనికి? ఎవరిపని వచ్చినప్పుడు వారు అలాగే అనుకొండి చూచినారా నాజోస్యముదెబ్బ?

వలీ.—[ఆత్మగతము] అరే 'ప్రతాపరుద్రుని' అంటాడు. 'గారూ' చెప్పలేదు. 'రాజా' చెప్పలేదు. ఇత డేమి ఆయనక్కు ద్వేషుడా? [ప్రకాశము] అయ్యా, మీరు సామాన్యపుజోస్యులు, ఏకాకి, మీకి యింత సాహసం మంచిది వుంద లేదు. పహరా జవాన్ పొడిచేసివుంటే మీపని యేమై వుండును?

చెకు.—నేను సామాన్యపు జోస్యుఁడనుం గాను. నాకు మాన్యాలు లేవు, సంపాదించుకొనుటకే మీదగ్గఱకు వచ్చితిని. నేను ఏకాకినిం గాను, హోష్ అన్న పోను. పొడిచేసిన పోట్లము దమ్మిడి. నేనే యమధర్మరాజనే నన్ను పొడిచేయువాఁడెవఁడు? నామీఁద మొదట ఆయుధములు ప్రయోగించువారు ఐదుగురు నాచే చత్తురు, వారిచే నేను చావను అని నా జాతకము. ఆపైమాట మాచుకొందము. పంజా పట్టిన, నేను విఱిచినచేయి ఎప్పటికి కుదురుకో నేనే చెప్పవలయుఁగదా.

వలీ.—[కుతూహలముతో] అయితే సాస్తుర్లూ, మీరు వచ్చినపని యేమో తచ్ఛనం చెప్పివెల్లండి, మేము జరూర్ పనిలో వుంటాం.

చెకు.—ఇంతేగదా మీశక్తి? నాపని మీకు తెలియదు. మీపని నేనుచెప్పెదను, చూడుఁడు—'రాజును ముందుపట్టుదుమా, రాజధానిని ముందు పట్టుదుమా?' అని మంత్రాంగము చేయుచున్నారు. [ఖానులు ఒకరిమొగ మొకరు చూచుకొను చున్నారు].

చెకు.—మఱి నేను వచ్చినపని చెప్పుదునా?

వలీ.—చెప్పండి సాస్త్రుర్లూ చెప్పండి.

చెకు.—[దౌవారికుని నిర్దేశించి] వీని నవలికి పొమ్మనుఁడు, లేదా, నేను పంపుదునా?

వలీ.—జావురే జావు. [దౌవారికుఁడు నిష్క్రమించును.

చెకు.—[దౌవారికు నుద్దేశించి] ఓరీ. ఇఁకనెప్పుడును నన్నడ్డకు. తమరు ముందుగా నాకొక ఖరారు చేయవలయును. నాకుప్రాణముమీఁద ఆశలేనేలేదుగాని,

ఖానులు.—[ఆత్మగతము] అది తెలుస్తూనే వుంది.

చెకు.—మానముమీఁదమాత్రము ఆశ బలిష్ఠము.

ఖానులు.—[ఆత్మగతము] అదిన్ని తెలుస్తూనే వుంది.

చెకు.—జోస్యము రెండు భాగములు. సిద్ధాంతము విద్ధాంతము అని. అందులో నేను మొదటిభాగముమాత్రమే చదివితిని. ఈప్రతాపుని జోస్యుఁడు రెండవ భాగముమాత్రమే చదివినాఁడు.

వలీ.—[ఆత్మగతము] మళ్లీ 'ప్రతాపుడు' అని బలే హగౌరవం చెస్తాడు!

ఫిరోజు.—మీరెందుకు రెండుభాగాల్ సద్వకుండా జోష్యం చప్తానికి వస్తారు మాకాడికి?

చెకు.—రెండవభాగము చదివినయెడల మీదగ్గఱకు ఎవరు వత్తురు?

ఖుస్రూ.—ఆరెండోభాఘం మాకీ పన్కిరాదా?

చెకు.—మఱి అదేమో దానిస్వరూపము చెప్పెదను, పనికి వచ్చునో రాదో మీరే తెలిసికొండి.

వలీ.—క్యారే! చాపఅని ముసలినోట చెయ్యిపెట్టినాం.[శాస్త్రి నుద్దేశించి] హీ రెండోబాఘం అంతా ఇక్కడ వప్పగిస్తారా యేమి సాస్తుర్లూ?

చెకు.—ఆ రెండవభాగము నాకు రాదయ్యా అనుచుండఁగా దాని నప్పగించెదనని భయపడెద రేమయ్యా!

వలీ.—పోనీపోనీ. అయితే చాలా షంతోషం. అది మాపుణ్యాం.

చెకు.—ఆ రెండవభాగమే మనఁగా?

వలీ.—మళ్లీ ఆ రెండోబాఘం ఆరంభించినావే సాస్త్రుర్లూ!

చెకు.—అయ్యో, రెండుమాటలు విని తర్వాత ఆక్షేపింపుము.

వలీ.—మఱి యేమిగతి? కానీ.

చెకు.—ఆ రెండవభాగము మొదటిభాగమును ఖండించును. మొదటిభాగము రెండవభాగమును ఖండించును, రెండును చదివినవానికి మొత్తము జోస్యముసున్న

వలీ.—హల్లా! హల్లా!

చెకు.—శివ శివా! శివ శివా!

వలీ.—సాస్త్రుర్లూ, మాకి ఆమొత్తం సున్న చెప్పి వెల్లండి, చాలును.

చెకు.—అట్లే చేసెదను. ఒకటొకటిగా చెప్పి మొత్తము చేసి సున్న చేసి పోయెదను. కనుక, విను, ఆరెండవభాగము మరల రెండుభాగాలు.

వలీ.—హల్లా! హల్లా! ఏమి గహచారం వచ్చిందిరా యీరోజ్!

చెకు.—శివశివా! శివశివా! ఏమియోగదినమురా యీదినము! ఆరెండుభాగాలు ఏవనఁగా—(1) ఉన్నది లేనట్లు చెప్పుట. (2) లేనిది ఉన్నట్లు చెప్పుట.

ఖానులు.—[ఆశ్చర్యపడి, కడుపులు పట్టుకొని నవ్వుచు] అరే బలే తమాషా బొమ్మన్! బలే తమాషాబొమ్మన్!

చెకు.—తమాషా బ్రాహ్మణుఁడను నేను గాను, తమాషాబ్రాహ్మణులు మీ దేశపు గాడబ్రాహ్మణులు.

ఖానులు.—కానీ పండత్ సాబ్.

చెకు.—మొదటిభాగమే మనఁగా. అదియు రెండుభాగాలు.

వలీ.—(1) ఉన్నది ఉన్నట్టు చప్పడం, (2) లేనిది లేనట్టు చప్పడం, అదేనా సాస్త్రుర్లు సాబ్?

చెకు.—సందేహ మేమి? ఆహా! అవులించినఁ బ్రేవులు లెక్కపెట్టు బుద్ధిగాని సామాన్యమా! మఱి మొదట అవసరపడ్డారే? ఇది సిద్ధాంతము, అది విద్ధాంతము.

ఖానులు.—అచ్ఛా! అచ్ఛా!

చెకు.—మఱి యిప్పుడు చెప్పుఁడు, మొదటిది మాని రెండవదిమాత్రము చదివి వచ్చిన మీకు పనికి వచ్చునా?

ఇత. మువ్వు.—నకో నకో.

చెకు.—మఱి నేను కోరుకోరికను మీరు నెఱవేర్చినను మానినను సరియే గాని, నేను మీకడకు వచ్చుట ఈపట్టణమువారి కెవ్వరికిని ఈదేశపు హిందూప్రాణికి ఎవ్వనికిని మీరు తెలియనీయఁగూడదు. ఇది నేను కోరినఖరారు. ఈఖరారు మీరందఱుచేసిన, నా కథ నేను క్షణములో ముగించిపోయెద. మహారాజవానును నేనే సర్దుకొనెదను లెండి.

ఖానులు.—ఖరార్ సాస్త్రుర్లూ, ఖరార్. మేం ఎవరికీ చెప్పం.

చెకు.—మఱి వినుండి. ఆస్థానపుజోస్యుఁడు అది చదివినాఁడు. ఈస్థానపు జోస్యుఁడను ఇది చదివితిని. ఇందువలన అతనికి నామీఁద బద్ధద్వేషము కలిగినది; మనస్సులోనే దాఁచుకొన్నాఁడు. 'యాచకో యాచకః శత్రుః' తెలియదా? నేను

ఆఱుసంవత్సరాలు అతని నాశ్రయించితిని, రాజదర్శనము చేయింపు మని. చేయించినాఁడు గాఁడు. ఒకనాఁడు తెగఁబడి రాజునెదుటికిఁ బోయి ఆశీర్వచనశ్లోకము పఠికితిని. అంత నతఁడును ఈజోస్యునిమాటమీఁద నన్ను 'ఏమి యీబోడిబాపనవాని సాహసము!' అని తిట్టినాఁడు. అంత నేనును 'బోడియే నీపాగ రణంచునులే!' అని ప్రతిజ్ఞ చేసి వెడలి వచ్చితిని. బ్రాహ్మణుఁడనని రాజు నన్ను మిఱేమియుచేయ లేను. యమధర్మరాజనని బంట్లెవ్వరును నామీఁదికి రాలేదు. మీరు మహాప్రౌఢులు, ముందు నీ కీయవమానప్రాప్తి జోస్యమువలన తెలియలేదా? అని యడుగ రేమి?

ఇత. మువ్వ.—అచ్ఛా! అచ్ఛా! అదే అడ్డవాలా వుంటాం.

చెకు.—ముందు తెలిసినందున నే తప్పదుగదా అని పోయి అనుభవించితిని.

ఇత. మువ్వ.—అచ్ఛా! అచ్ఛా! వహవ్వా! వహవ్వా!

చెకు.—నాప్రతిజ్ఞ కూడ జోస్యమువలన చేసినదే.

ఖానులు.—అచ్ఛా! అచ్ఛా!

చెకు.—మఱి నాప్రార్థన యేమనఁగా,

క. మీ కేఁ జెప్పెద జోస్యము,
నాకుఁ సుల్తానుదర్శన మిడుఁడు మీరల్,
లోకేశు నతనిఁ గొని నే
నీ [1]కుటిలమతుల [2]వెలార్తు నిర్వార [3]నుడిలోఁ. 3

ఇత. ముఖ్వ.—[సచమత్కారము] మీకీ మేం జోస్యులూ వుంచుకొంటే మాకిసిద్ధాంతంజోస్యంచేస్తారా, లేకో తేదానిపేర్ రాలేదు ఆరెండో బాఘం చెప్తారా?

చెకు.—ఆహా! ఆహా! మీ కేమయ్యా క్షణములో నే యింతపరావు? ఆరెండవ భాగము నాకు రాదయ్యా;

ఖుస్రూ.—ఔను, ఔను. అచ్ఛా, అచ్ఛా.

వలీ.—మంచిది. మీకీ మేం అవలంబిస్తే మాకీ యేమీ ప్రయోజనం? మీరు జరిగేది చెప్తారు. దానిచే ముందు మేం ఎర్గినా అదే జర్గుతుంది. ఎర్గకా పోయినా అదే జర్గుతుంది. మీజోస్యంవల్ల మాకీ యేమి కిఫాయిత్ ?

చెకు.—అటయిన జరుగనిదానిని చెప్పవలయునా? ముందు తెలిసిన అసంతోషమే ఆధైర్యమే ఫలము. మఱి,

మ. నను రక్షింపుఁ డటంచు డాయను మిము, న్నాకింక మేలేయగుఁ,
బనిగొందు న్నృపు భర్తుఁగా. నతఁడు న న్బాటించుఁబో వేల్పుఁగా,

3. 1. దుష్టబుద్ధులను. 2, నాశముచేయుదును. 3. మాటలో-క్షణములోననుట.

మును మున్వానికి నన్ని జోస్యపువహిఁ బోధించి యాప్తుండనై,
వెనువెంటఁ మెడఁబట్టి గెంటెడు జుమీ విద్ధాంతి రాద్ధాంతినై.

వలీ.—అప్పటికి మీప్రతిజ్ఞ అబ్ధం కాదా?

చెకు.—అ దెట్లు? నాకు పాదాక్రాంతుఁ డయిన, బోడివలన పాగ రణఁగుట కాదా? బోడిబాపనవాఁడని నన్ను తిట్టలేదా? నాకు విద్ధాంతము రానిమాట క్షణక్షణములో మీకు పరా కౌను గాని, మీరు ప్రశ్నలుమాత్రము కడు చాకచక్యముగా వేయుచున్నారు. చెప్పఁడు మఱి, 'బోడి పాగ రణఁచు' ననఁగా ఎవరని యర్థము చేసెదరు?

వలీ.—ఊర్కే మాటవరసాకీ చెప్తాం, ఎవ రైనాతురకలే యెందుకు కాదు?

చెకు.—బోడిబాపనవాఁడను గాన మొదలు నే నొకబోడిని; నాకన్నమీరు బోడి, నాకు జుట్టున్నది, మీకు అది లేదు; మీకన్న మాసన్న్యాసులు బోడి, మీకు గడ్డమున్నది, వారికి అది లేదు; అందఱికన్న మాపూర్వముపాసినులు బోడి. వారికి గడ్డము మొలవనే మొలవదు. ఇందఱిలో ఆజోస్యపుబోడి యేబోడి గారాదు?

వలీ.—మీతో మేం మాటాకి మాటా చెప్పలేం సాస్త్రుల్గూ.

చెకు.—కనుక. నాతో వాదము పెంపకుఁడు, ఏబోడియో నే నిప్పుడు చెప్పను. నన్ను మీ రవలంబించెద మని ఖరారు చేసిన, అప్పుడు మీనము మేషము గుణించి చెప్పెదను; చేయనియెడల గెండవమార్గమును చెప్ప నే చెప్పితివి. ఆయన మీకు ఓడినను మిమ్ము గెలిచినను నాకు పాదాక్రాంతుఁ డగుట తప్పదు.

వలీ.—[జనాంతికము] ఖుస్రూఖాఁ, ఇతను మనకీ పనికి వచ్చునా?

ఖుస్రూ.—[జనాంతికము] బలేసామర్థ్యుడు, రాజాకి ద్వేషి. మనవల్ల గొప్ప కార్యం కోరినాడు, మనం ఖరార్ చేస్తే మనపచ్చం వుంటాడు, అక్కడవి మంగతులు కీదా మనకీ చెప్తాడు. ఈ డోబీలు హజామ్లు ఇతనిముందరా ఏపాటి?

వలీ.—[జనాంతికము] అటయితే వుంచుకొందుమా?

ఖుస్రూ.—[జనాంతికము] నామతం అదే.

ముస్తాఫా ఫిరోజులు.—[జనాంతికము] మామతం కూడా అదే.

చెకు.—సమ్ముఖమున రాయబార మేమి? ఇఁక మీ యాలస్యమే గాని నా యాలస్యము లేదు. నన్ను పంపివేసి మీపని మీరు చూచుకొనుఁడు.

వలీ.—సాస్త్రుల్గూ. ఏబోడీ అయితే మాకి యేమి? మేం మహారాజావారితో స్నేహానికి వచ్చినాం గాని లడాయికీ రాలేదు.

చెకు.—నావద్దఱినా టక్కులు? పాపము! మీరు రాజమిత్త్రులు, రాజద్వేషిని నన్ను చేర్చుకొన సంకోచించుచున్నారు! నన్ను తమాషా బ్రాహ్మణుఁ డన్నారు, మీరెంత తమాషా సాయిబు లయ్యా?

వలీ.—[జనాంతికము. ఖుస్రూతో] ఇతడు బలే దుర్మార్గుడు, బలే పగపట్టే వాడు, మనం తిరస్కారం చేస్తే మన సరంజాం లడాయికి అని యితనికి యిప్పా తెలిశేవుంది. గనక్క వాళ్లకీ చెప్పి వాళ్లకీ మస్మీదికి తయ్యార్ చేస్తాడు; అందు కోసం యితనికి మనపచ్ఛంలో వుండుకోవడమే సరి, అని మాకీ తోస్తుంది.

ఇత. ముప్వ.—అచ్ఛా. అచ్ఛా.

వలీ.—సాస్తుర్లూ, మీరు మాతో భాయిభాయి వుండవాలా. మీరు అడ్గిన దంతా మేం చేస్తాం, మీరు సరీ జోస్యం చప్తే మీకి బంగారంలో పాతీయేస్తాం, ఝూటాజోష్యం చప్తే మట్టిలో పాతీ యేస్తాం.

చెరు.—'నిప్పులో' అనుఁడు. మట్టిలో పాఁతుట తురకలనే.

వలీ.—పోనీ, ఆలాగే కానీ.

చెరు.—నేను మీబంగారముకోసము రాలేదు. మఱి నేను సరిజోస్యము చెప్పిన, నాకు సుల్తానువారిదర్శనము మీరు చేయింపకపోయిన, మీ కేమి నియమము? నా రాక నిచట బయలువుచ్చినను, అందుల కేమి నియమము?

వలీ.—మీరే కోరుకోండి.

చెరు.—కోరినట్లు ఒప్పుకొందురుగదా, మాట తప్పరుగదా?

ఖానులు.—మేము మాటా తప్తామూ?

చెరు.—అటయిన మీ రయిదుగురు ప్రత్యేకముగాని కలసిగాని నాతో కత్తియుద్ధము చేయవలసినది. [ఖానులు మొగములు చూచుకొందురు.

చెరు.—మఱి తప్పదు.

వలీ.—ఖరార్, ఆలాగే మీతో యుద్ధం చేస్తాం.

చెరు.—వారినోట రాలేదే ఆమాట.

ఇత. ముప్వ.—ఖరార్, ఆలాగే మీతో యుద్ధం చేస్తాం.

చెరు.—మఱి రండి, భాయి భాయి భాయి భాయి. [అందఱచేతను చేతఁ జేయివేయించుకొని] మఱి యీచాకళ్ళకు మంగళ్ళకు నేను తెలియఁగూడదు. సగము దారిలో వేషము మార్చుకొని తురక వేషమున వచ్చి తురక వేషముననే వెడలెదను. నాకు తురకదుస్తు తెప్పింపుఁడు భాయి.

వలీ.—అచ్ఛా బహద్దర్! అచ్ఛా బహద్దర్! మేమే ఆపని చెయ్యవాలా వుండింది, మాకీ మీగడ్బిడాలో ఏమితోచలేదు, బాగా జ్ఞాపకంచేసి నార్ సాస్తుర్లూ.

చెరు.—శాస్త్రిలు అనకుఁడు, భాయి అనుఁడు,

వలీ.—అచ్ఛా అచ్ఛా! బాగా జ్ఞాపకం చేసినార్ బడాభాయి. [అని స్వయముగా పోయి మేలు తురకదుస్తు తెచ్చి చెరుముకి శాస్త్రికి తొడుగును.

చెరు.—[ఆత్మగతము] ఇట్లు సద్యఃఫల ముండవలయును. [ప్రకాశము] ఇఁక మీకు నావలన నాలస్యము వలదు. నేను మీకు భాయినే గాని నౌకరను గానుగదా, నాయిష్ట మైనప్పుడు మీదర్శనానకు వచ్చెదను. ఇప్పటికి సెలవు. సలాము, సలాము, సలాము, సలాము.

ఖానులు.—సలాం.

వలీ.—ఖరార్ చేసినాం, భాయి అయినాం; ఆజోష్యపుబోడి యెవరో చెప్పండి భాయి.

చెరు.—[సోత్ప్రాసము] మీరు సఖ్యానికి వచ్చినారు గదా. జోస్యపుబోడి యేబోడియైన మీకేమి? [అని నిర్గమించుచు, పహరాజవానుం గని] ఏమిరోయి, [తనదుస్తుచూపుచు] నాదెబ్బ చూచితివా? ఇంకొకమాఱు పంజా పట్టెదవా? పోనీ, నాతో కొంచెము కత్తి త్రిప్పుదువా? విక్రమార్కుని బుఱ్ఱ ఉజ్జయినిలోఁ బడిన, నీబుఱ్ఱ గిఱగిఱ తిరుగుచు, నన్ను వెక్కిరించుచునే లే, పోయి ఢిల్లీలో నీ పెండ్లాము నొడిలోఁ బడును.

జవాన్.—సలాం పండత్ సాబ్ సలాం.

చెరు.—ఆ. అట్లు పలుకు. ఇప్పుడు బుద్ధి మంతుఁడవు, [ఆత్మగతము] అబ్బ!

క. తెలివి నభినయించెద రీ
తులువలు, వీరలను గంట దుమ్మున వైతున్,
గులగుల తెక్కలు దూసిన
[1]పులుఁగులఁ గావింతు, [2]గడిఁదిబూమెల నొంతున్. ౫

[అని నిష్క్రమించును.

ఇత. ముప్వ.—ఇత డెవరో అసాధ్యుడు సర్దార్సాహెబ్!

వలీ.—ఔను. ఇతడు మనపచ్ఛంవుంటే జనార్దనుడికి సాధించవచ్చును. ఇతడు; మళ్లీవస్తే మనపచ్ఛం వుంచడాన్కి జాగర్తగా చాలాన్ణేహం చెయ్యండి. ప్రస్తుతంయితని జోష్యంవల్ల మనకీ యేమీ ప్రయోజనం లేకోయింది ఇతడు యెప్డు వస్తాడో, వస్తాడో రాడో కూడా తెల్వాదు. ఇతనికి యెదు ర్చూచి మనయేర్పాట్లు మానడం మార్చుకోవడం బాగా లేదూ. గనాక్క మాయేర్పాట్లు యేమంటే—

ఇత. ముప్వ.—సర్దార్, శెలవియ్యవాలా.

వలీ.—పట్ణం పట్టడం మనకీ అసాధ్యం. కనక మేం కొంచెం దండుతో జంగల్కు వెళ్లి, రాజాకి ఖైదీపట్టి ఢిల్లీకి వెళ్లీపోతాం. మీకీ కభుర్ చేసాం. మీరు తచ్ఛనం ఖుస్రూ సర్దార్ వుండి పట్ణం పట్టుకోండి. పర్గణాల్ పట్టుకోండి; రాజావచ్చి మేము

౫. 1. పక్షులనుగా. 2. గట్టిమాయలచేత బాధించెదను.

రాత్రైతే ఆరాయ్ఛూరం జరపండి. పైయాలోచన మీకే తెల్సును. ఇంతలో మేం కల్సుకొంటాం.

ఇత. ముప్వు.— అచ్ఛా, సర్దార్చిత్తం.

వలీ.—మేం లేనప్పుడు ఖుస్రూ సర్దార్, దేశం గీశం పత్తే ఖుస్రూ నబాబ్. మా ప్రయాణాన్కి సరంజాం చేయించు ఖుస్రూఖాన్. ఇక కచేహరి మర్తబ్.

ఖుస్రూ.—ఇప్పుడే సరంజాం సిద్ధం చేస్తాన్.

ఇత. ముప్వు.—సలాం సలాం సలాం.

[అందఱు నిష్క్రమింతురు.]

ద్వితీయాంకము సమాప్తము.

ప్రవేశకము.

స్థలము.—ఓరుంగల్లు, కోటలో రాచనగరు.

అంతట ఇద్దఱు చేటికలు ప్రవేశింతురు.

ప్రథమ.—అక్కా జయా, యేమే నీ వేమో దిగులుపడుచున్నావు?

ద్వితీయ.—వోశే కళావతీ, నీతో చెప్తే నీవు కూడ దిగులు పడుతావు.

కళా.—అటయితే నీదిగులు సగంతగ్గుతుంది. కనకమతిచెప్పరుంటివావొట్టు.

జయ.—వొట్టెందుకే, చెప్తాను విను.

కళా.—యిదుగో నాగస్వరాన్ని పాము ఆలకించేలాగ ఆలకిస్తూవున్నాను.

జయ.—రాణీగారికి దుస్స్వప్నమైయింది. దానివల్ల యేలినవారికి కీడవు నని రాణీగారు దిగులు పడుతున్నారు; అందుచేత నేనున్ను దిగులుపడి వున్నాను.

కళా.—యీ రెండింటిచేత నేనున్ను దిగులుపడుతూవున్నాను.

జయ.—నన్ను తక్షణం వెళ్లి, శాంతి చెయ్యించడానికి పౌరోహితుడు మహాదేవయ్యని తీసుకొని రమ్మన్నారు.

కళా.—మహాదేవయ్యని పిలుతాం రా మరి.

జయ.—పిలిచివొస్తిని, పద వొస్తా నన్నాడు.

మఱియొకచేటి రోజుచు ప్రవేశించును.

జయ.—వోశే కాశీ, యెక్కడినుంచే యీ రోజుతూ రావడం?

కాశి.—ఓహో జయాకళావతులా!

జయ.— నే నడిగిన మాట చెప్పు.

కాశి.—యీ యేడావిడిలో రహస్య మేమి? చెప్తాను. దేవిగారు మంత్రిగారికి కబురు పంపినారు: 'యీతురకరాణువను చూస్తే మాకుతల కంటగిస్తూవుంది. దీన్ని యిక్కడికి రానియ్యడ మేమి? యిన్నాళ్లు యిక్కడ వుండనియ్యడ మేమి? దీన్ని మా దేశం వెళ్లగొట్టవలసింది.' అని.

ఇతరలు.—మంత్రిగారే మన్నారు?

కాశి.—పెద్దాయన వూళ్లో లేరుగదా. చిన్నాయన యీమాట చెప్పినారు:- 'నేడో రేపో అన్నగారొస్తారు. వారొస్తూనే వీళ్లని యీలోకంనుంచే పంపించేస్తారు. అందాకా వోపిక చెయ్యండి.' అని. మరి నేను మసలరాదు; ఆవిడకు తక్షణం జవాబు చెప్తాను.

జయ.—అల్లడుగో కలకి శాంతి చెయ్యడానికి మహాదేవయ్య వొస్తున్నాడు. అందఱం వెళ్దాం రండి ఆవిడదగ్గిరికే. కన్నతల్లి రుణమైనా తీర్చుకోగలంగాని యీతల్లి రుణం తీర్చుగోలేము, రండి రండి. [అని నిష్క్రమింతురు.

ప్రవేశకము ముగిసినది.

తృతీయాంకము.

స్థలము 1:—గోదావరిదక్షిణతీరమున అడవిముఖము,

ముగ్గురు తురకసిపాయిలు ప్రవేశింతురు.

ప్రథముండు—[మాడ్కి నిగిడించి] అరే! బలారే! ఆమైధానంలో యెట్వంటి గోడా వుందిరా!

ద్వితీయుండు.—[మాడ్కి సారించి] బేనాం! అ దేమిరా అంతా ఆకుపషర్ వరణం వుంది?

తృతీయుండు.—అది యేమి హందం వుందిరా! సెమ్లిపిట్టలాగా వుంది. సవార్ యాత్తే అదీ మేఘాళ్మె యెగ్రీ పోతుంది నాకీ తోస్తుంది భాయి.

ద్వితీ.—ఇగి రాజాసత్తిం కావాలా, యేటామేషం అంతా ఆకుపషర్, జీన్ అదే, పచ్చల్ నగల్ వేసి వుండవాలా భాయి; లేదా—

తృతీ.—ఏమి పచ్ఛాంతరం?

ద్వితీ.—పచ్ఛాంతరంలో మనకీ ఖలో, స్వప్నమో, పన్నీపాతమో, కావాలా; లేదా—

ప్రథ—లేదా, అదీ దయ్యం, జిన్, పిసాసీ, సైతాన్, కావాలా.

తృతీ.—అదీ దేవుడీ హవతారం కావాలా.

ద్వితీ.—అదీ దాటితే బొమ్మాఖొరడ్ అయితుంది. భాయ్!

తృతీ.—దాన్కి రెక్కల్ వుంటే అదీ చిల్కా అయితుంది, కల్కలు కల్కలు పల్కుతుంది. దాన్కి పరికిణీ కట్టి తాబొందూ కుడితే అదీ కంచెన్ అయి తైతై తైతై తకతై తకతై నాట్య మాడుతుంది. అదీ పక్లిస్తే పంగీతం అయితుంది జే!

ప్రథ.—మొహంతో పక్లిస్తే మొహానా.

ద్వితీ.—నోటీతో పక్లిస్తే నొవ్రోజ్.

ప్రథ.—కంఠం ధుల్పితే ఖహూజ్.

ద్వితీ.—కాలీతో తంతే ఘంటా.

తృతీ.—అదీ రస్తామే ఖుదం తొక్కితే రస్తా అంతా ఖంగ్ ఖంగ్ ఖంగ్ ఖంగ్ మోర్ఛంగ్ వాయిస్తుంది; దాన్కి భూమీ అంతా వీణా పాడుతుంది.

ప్రథ.—ఆ పంతోషానికి హాశ్చర్యానికి చెట్లూ అంతా తలా ఆడించడం.

ద్వితీ.—ఆపంతోషానికి హాశ్చర్యానికి మన్మ అంతా గడ్డం ఆడించడం.

తృతీ.—అరే యిదీ సుల్తాన్ వారికి నజర్ చెయ్యవాలా.

ద్వితీ.—[తృతీయునితో] ఆరే సర్దార్ బహద్దర్‌తో తచ్ఛనం వెల్లీ నీవు చెప్పరా. నీవైతే బాగా చెప్పగల్తువు.

తృతీ.—నేను తచ్ఛనం వెల్లీ, "సర్దార్ సాహేబ్ ఘోడా, అరబ్బీ గాదు, పార్సీ గాదు, అజాన్ గాదు, తుక్హార్ గాదు; హిందూకే పాతాళంలో నా ఘేంద్రుడు వుంటాడే, వాడిని నడిమితల్కాయమణీ చెక్కి ఘోడా చేసి, దాన్ని వాళ్ల బెంహ దేవుడు ముక్కులో పూధి ప్రాణం చేసింది; మైధానంలో మేస్తూ వుంది; ఏమి హుకుం?" అని అడ్గుతాన్.

ప్ర. ద్వి.—హారే నీవు ఫెద్దూషికన్నా యెక్వా కవి. జల్దీ పోరా.

[తృతీయుఁడు తెరలో, ఘోడా ఘోడా అని అఱచుచు పోవును.

వెంటనే మఱియిద్దఱు సిపాయీలు ప్రవేశింతురు.

చతుర్థ పంచములు.—గోడా క్యారే? గోడా క్యారే?

ప్రథ.—అల్లద్గో చూడు.

చతు. పంచ.—[చూచి, ఆశ్చర్యపడి, మఱియొకవైపున చూడ్కి నిగిడించి] ఆరే, అడ్డా చెట్టుకింద మన్సీ వఖ్ దః పరుండి నిద్రపోతూ వున్నాడు భాయ్. వాడు కూడా అంతా పచ్చల్ దుస్తు; జిగ్ జిగ్ జిగా మెరుస్తాడు.

ద్వితీ.—అరే నాకీ తోస్తుంది, వాడు రాజా, ఇది వారిదీ ఘోడా, అంతా యేటాయేపం.

అందఱు.—[కలయం గని] దండు గిండు లేదు భాయ్. [హర్షాశ్చర్యములతో] అరే! మన్మ రాజాకి పట్టవచ్చును!

ప్ర. ద్వి.—మీరు పోయి సర్దారుక్కు చెప్పా వేసి హుకుం పుచ్చుకొని రండి. మేము వారికి పోకుండా చూస్తా వున్నాం.

చతు. పంచ.—అచ్ఛా, అచ్ఛా. [అని నిష్క్రమింతురు.

తృతీ.—[ప్రవేశించి] మన్సీ యెవరైనా దగ్గిర వున్నాడో చూడ మనిసర్దార్ చెప్పినార్.

ప్రథ. వఖ్మన్సీ వున్నాఁడు. ఇద్దరు సిపాయీలు చూచినార్, చెప్పడానికి పోయినార్.

చతు. పంచ.—[ప్రవేశించి] పత్యేఖం పత్యేఖం ఖయిద్ చెయ్యమనిహుకుం.

చతు.—[మొదటిత్రయము నుద్దేశించి] మన్మ నల్గురు రాజాకి పట్టవాలా! [పంచముని నిర్దేశించి] వీడు వఖ్ తుఖ్డితో పోయి గుఱ్ఱాన్కి పట్టవాలా.

[పంచముఁడు నిష్క్రమించును.

అంత మఱ్ఱిచెట్టుక్రింద నిద్రితుఁడు రాజు ప్రవేశించును.

[అనలువురు సిపాయీలు రాజునకు కాలుసేతుల బంగారు సంకెలలు తగిలించి ఆయుధములను తీసి పైతురు.

రాజు.—[చేతులు కాళ్ళు దులుపుచు మేల్కొని లేచి కూర్చుండి] ఏమియీ కల! మాకాలుసేతులు నాగుఁబాము చుట్టుకొన్నట్టు స్వప్నమైనది. [చేతులు కాళ్ళు చూచుకొని మహాశ్చర్యముగా] ఏమి యిది! పాము గాదు, బంగారుసంకెలలు! ఏమి యిది! ఇంకనుం గలయే? [కలయఁ జూచి సిపాయీలం గని] ఏమిరా యిది? మీ రెవరు?

సిపాయీలు.—[దద్దిరిల్లి వెనుకకు విఱుగఁబడి సరుగుకొని] మహారాజా సాహేబ్, మేం వలీఖాన్ సిపాయీలం. మాసర్దార్ హుకుంచేత ఈపని చేసినాం.

రాజు.—ఏమీ! [కత్తి దూయం బోయి, బాకు తీయం బోయి, లేమిని చేతులు రామిని ఎఱిఁగి] ఏమిరా అఁడుదానిపని చేసినారు? మీఖాను ఉన్నాఁడా యిక్కడ?

సిపాయీలు.—ఉన్నారు మాసర్దార్.

రాజు.—ఇక్కడికి రమ్మను.

తృతీ.—సర్దార్తో చెప్తాన్ మహారాజాసాహేబ్. [అని నిష్క్రమించును.

రాజు.—మాగుఱ్ఱ మేదిరా?

సిపాయీలు.—గుఱ్ఱాన్కి పట్టి ఖయిద్ చేసినార్ మహాప్రభో.

రాజు.—ఖయిదు పడదే అది?

సిపాయీలు.—మాకీ తెల్వాదు మహారాజ్.

రాజు.—ఓరీ, ఈవలీని కొలిచిన మీకు పిడికెఁడు రొట్టెకన్న నే మున్నది? [సంకెలలను సూచించి] వీనిని వదలించి, మాతో రండి, చాటుదారులఁ బోదము. మీకు చెఱియొకపరగణా యిచ్చి మిమ్ము నబాబులను చేసెదము.

[సిపాయీలు మొగమొగాలు చూచుకొనుదురు.

తృతీ.—[మఱి నలువురు సిపాయీలఁ దోడ్కొని వచ్చి] రండి మహరాజ్. రండి మాసర్దార్ దగ్గాకి.

రాజు.—మేము రాము. మమ్ము పొడిచి వేయుఁడు.

తృతీ.—మాకీ పొడ్వడాన్కి హుకుం లేదు. తీస్కొని రమ్మని హుకుం.

అందఱు.—రండి మహరాజ్ రండి. వచ్చి అక్కడ సర్దార్కు అడ్గితే వారు విడిచిపెడ్తార్.

రాజు.—మీసర్దార్ దొంగ, మీసర్దార్ ఆఁడుది; వాని ముఖము చూడ మాకిష్టము కాదు.

తృతీ.—ఇష్టం లేకోపోతే కష్టం వుంది. మీరు తిర్గబాట్ చేస్తే ప్రయోజనం లేదు. మీ ధౌలత్ పోయింది. మీరు మాఖయిదీ, మేం రమ్మంటే రావాలా. పొమ్మంటే పోవాలా. మీరు రాకోపోతే మేము ఇర్వైనల్భై మంది జులుం చేసి మీకీ పట్టి యీడ్చుకొని పోతాం; అది మహారాజాకి బలే గౌరవం? మర్యాదాగా రండి. తమరికి అక్డ మర్యాదా సర్దార్ ఖుషి, తమరి అధృష్టం.

రాజు:—మీకు మనిసికి ఒకసర్కారిచ్చెదము. [కాలుసేతులుసూచించి] వీనిని వదలించి మాతో రండి [సిపాయీ లందఱు మొగమొగంబులు సూచుకొనుచురు.

[దూరమున చెట్లచాటునుండి వలీఖాను తొంగిచూచు చుండును.

తృతీ.—[వలీఖానుం బొడగాంచి] ఆరే సర్దార్ ఠేఖారే.

అందఱు.—[వలీఖానుం గని, రాజుతో] మేము నమ్కక్ ద్రోఘుం చెయ్యం మహరాజ్.

రాజు.—అయితే మాగుఱ్ఱమును తెండి, దానిమీఁద వచ్చెదము.

పలువురు.—అచ్ఛా! అచ్ఛా!

తృతీ.—[సతిరస్కారము] గిచ్ఛా! గిచ్ఛా! ఆగుఱ్ఱంమీద ఈయ్న యెక్తే ఛణంలో అది వోరుగల్లుమే వుంటుంది, మన్ము యిక్డ జంగల్మే వెతుకుతూ వుంటాం. వేరేగుఱ్ఱం తెండి. [ఆలోచించి] వద్దు, టాంజాన్ తెండి.

[నలువురు పోయి టాంజాన్ తెత్తురు. రాజు అందులో కూర్చుండును.

తృతీ.—ఆరే మన్ము హర్కత్ చేస్తే ఈయ్నదండూ వస్తుంది. ఈయన తప్పించుకొంటాడు; యెత్తండిరా, యెత్తండి, యెత్తండి.

[సిపాయీలు రాజును టాంజానులో కొనిపోవుదురు.

రాజు.—[స్వగతము] హా! ఈపాటు నాకుఁ బాటిల నేమి కారణము!

ఉ. కల్ల వచించినాఁడనొ? విఘాత మొనర్చితినో సురార్చకుల్?
చల్లిమనంబు సేయుదునొ? యకండ్యుల దండన వెట్టినాఁడనో?
[1]యుల్లము నొంతునో ద్విజున?[2]కోమనొ యార్తుని? వింటినో ఖలుల్?
బల్లిదనైన [3]వైశసము పాటిలఁగాఁ గత మేమి యీక్రియల్? ౧

అట్లు గాదేని,

క. అటవి నిరపరాధుల మృగ
ఘటలం బొరిగొన్న పాతకము దాఁకెనొకో?
కటకటఁబడిరో వేఁటకుఁ
జటుయోగాదృశ్యులై తపము సేయుమునుల్? ౨

హా! లక్ష్మి యఁట! యెంత మోసగత్తియా!

ఉ. అంచెల వైరుల న్దఁనుమున న్నసిధారను దోడు నిల్చి, ప్రే
మించి, కవీంద్రభాషణల మెచ్చుతఱిన్ గనుసన్నఁ గొల్చి, న
మ్మించి, యకాండ మిప్పు విషమించి, త్యజించెను సుప్తుఁ గానలోఁ
[1]జంచలకన్నఁ జంచల నిజంబుగ లచ్చి, యిదే గ్రహించితిన్. ౩

ఉ. నాకథ విన్న నే మగునొ నా [1]జనయిత్రి? [2]మదీయరక్షణే
చ్ఛాకలితవ్రతాకృతి కులాంగన యేగతి నొంది డిందునో?
రే కిడుతమ్మి మొగ్గ[3] కెలరేదొరబుగ్గకు నాదుపట్టికిన్
గాకతివంశవీరునికి [1]గంజజుఁ డేమిగతిన్ లిఖించెనో? ౪

ఆ. కూలినాలి చేసి కుడుచు పేదసుఖంబు
దక్కదిలను [1]మకుటధారి కెపుడు;
తలకుఁ దాఁక కున్నఁ దన కేమి తెలియదు,
ఫలముఁ గంటి రాజభావమునకు. ౫.

---

౧. 1. హృదయమును బాధింతునో. 2. ఓమనో=రక్షింపనో, 3. చేటు.
౩. అసి ధారల=కత్తి వాదరయందు. 1. మెఱపుఁదీఁగకంటె.
౪. 1. తల్లి. 2. నా సేమమందలి కోరికచేత నోఁచఁబడు నోములే ఆకారము గాఁగలది. 3. బాల చంద్రుని చెక్కుటివంటి కోమలాంగునికి. 4. బ్రహ్మ.
౫. 1. కిరీటము దాల్చినవానికి - రాజునకు.

హాహా! ఏమి తోఁచుచున్నది! నాగతి ఢిల్లి నడివీథులలో బోనులో ఊరేగింపు! మరణము మేలుగదా! ఆహా! ఎట్టి కులపాంసనుండను బుట్టితిని ! ఓరి వల్లిఖానుఁడా!

చ. శుకముల, గోరువంకల, వసుంధర లాతివిహంగమంబులన్,
 [1]మెకములఁ బంజరాన నిడు మిక్కిలి వేఁటరు లుందు రెందఱో,
 వికలితవైరి నేకశిలవీరనరేంద్రునిఁ బంజరంబులోఁ
 బ్రకటితశక్తి నిట్టిడిన [2]వ్యాధశిఖామణి వీ వొకండవే!

ఆహా! హతవిధి! ఈమలకలు నాదేశ మేల చొరవలయును!

క. కొలలు, న్గొల్లలు, చెఱలున్,
 జెలువలఁ జెఱుచుటయు, జాతిఁ జెడఁగొట్టుటయున్,
 [1]మలకలచే నాప్రజలకుఁ
 గలుగవె? యాపాప మెల్లఁ గలుగదె నాకున్?

ఆహాహా! ఈపాటున కెల్ల నాదోష మేమూలము. ఆమహామహుఁడు యుగంధరదేవుని పలుకుఁ బాటింపక వేఁట కరిగిన ఫల మిది. మహానుభావా, నీతలంపుచేఁ కడు లజ్జితుండ. నాతప్పుచే విధి బలీయ మైనది. విధి నడంచుపురుషకారము తమదే! ఇప్పటికిఁ గతి కర్తవ్యతాజ్ఞానము కలుగుచున్నది.

ఉ. చింతిల నేమి గల్గు? విధి [1]చేఁత బలీయము! తొంటికర్మముల్
 శాంతిలు[2]భుక్తిమాత్రమున; [3]సత్త్వవిహీనత నొంది యీక్రియన్
 [4]వంతలఁ బొక యింతులకు [5]వాటము, తేఁకువ నూపుమార్గమున్
 సంతతధైర్యవృత్తి నిట [6]శత్రువశంవదత న్మెలంగెదన్. ౘ

[చూడ్కి సారించి] ఆహా గోదావరి అగపడుచున్నది! నమో నమస్తే సాగరసహధర్మచారిణి!

జమాదార్.—అరే! యేమి గుఱ్ఱంరా యిది! ఇప్పటికి నూరు తలాకియల్ బద్దల్ చేసింగి. కాళ్ళు చేతులూ లెక్కలేను. అరే రాజాకిపట్టడం ఛణం, దీనికిపట్టడం

చ. 1. మృగములను 2. వేఁటరులలో శ్రేష్ఠుఁడవు.

క. 1. తురకలచేత.

ఉ. 1. కృత్యము. 2. అనుభవముచేతమాత్రమే. 3. ధైర్యములేమిని. 4. దుఃఖపడుట. 5. తగినది. 6. శత్రువులకు స్వాధీనుఁడనై.

యుగం. యేమైనా సరే, యెందరు సచ్చినా సరే. దీనికి సంపకూడదు అని సర్దార్ హుకుం. దీనికి సంపకుంటే మనమంతా దీనిచేత సస్తాం. సంపితేనా మనమంతా సర్దార్చేత సస్తాం. ఈ గహాచారంలో యేమి శెయ్యమంటార్ భాయ్ ?

దేహవ్రణితుఁడు.—ఇద్గో భాయ్ [గాయాలు చూపుచు] నావొల్లంతా గాయాల్.
 పాద ,, [కాళ్లు చూపుచు] ఇద్గో నాకాళ్లు నహి.
 బాహు ,, [చేతులు చూపుచు] ఇద్గో నాచేతులు గయా.
 నాసికా ,, [మొగాన చేయి యుంచుకొని అను నాసికోచ్చారణగా]

అల్లా ! అల్లా ! నాముజ్జు పోయింది, ఎజేరి పోయింది.

నేత్ర ,, [చీసరించుకొని చూచుచు] అల్లా! అల్లా! నాకన్ను పోయింది.

వ్రణితు లందఱు.—మే మిక దాని మొఖానికి చూడం భాయి, సచ్చిపోతాంగాని.

రాజు.—ఓరి సిపాయీలు, మీరు దానిని పట్టలేరు, చంప లేరు. దానియొద్ద నయినను మమ్ము సెలవు పుచ్చుకోనీయరా. మేము పిలిచిన అది వచ్చును. మామాటకు నిలుచును. మాకొఱకమాఱు దానిని చూపి మీరు దాని నగలు తీసికొండి; తన్నదు, ఎగురదు. సమ్మతమేని టాంజాన్ దాని వైపు త్రిప్పుఁడు.

జమాదార్.—[సిపాయీలతో] ఆలాగ చేతామా భాయి? చేతాం. నగల్పుచ్చుకొని పోయి సర్దార్ యెద్ద పెడ్దాం, మమ్ము తినే నగ ల్కావ్, మనకీ చాలా తన్నులు తప్పాను.

దేహ.—[ముక్కుపోయిన వానిం జూచుచు] శానా ముక్కులు నిలుచును.
 [కన్ను పోయిన వానిం జూచుచు] శానా కన్నులు దక్కును.

జమాదార్.—తిప్పండిరా టాంజాన్ తిప్పండి. [త్రిప్పుదురు.

రాజు.—[గుఱ్ఱముం గాంచి] రారా బాబా, రారా నా యింద్రాయుధమా.

[గుఱ్ఱమువచ్చి రాజుప్రక్క తల ఆడించుచు కాళ్లుజాడించుచుండును.]

రాజు.—బాబా, నీనగలు వీరి కిచ్చి వేయుము.

[అని గుఱ్ఱము మెడను తట్టుచున్నాఁడు, గుఱ్ఱము కదలక నిలుచును.

సిపాయీలు.—[ఆశ్చర్యముతో] అహా యేమి దీనివిష్వాసం? యేమి యీ విష్వాసం? [అని గుఱ్ఱము నగలన్ని ఒలిచివైచి] అరే, మన్సీ సామిద్రోహీ, నాల్గుకాళ్ల జంతూ సామిరక్షీ భాయ్.

[అని కొందఱు దానికి 'సలాం గోడాసాహేబ్' అని సలాము లిడుచు,
 కొందఱు దానిని తట్టుచు, కొందఱు ముద్దుకొనుచు, ఉందురు.

ముక్కుపోయిన సిపాయి.—నాముజ్జు, నెజనన్నిననాన్జి యీముణ్జాజొ ణుజు సిపాయీాలు సలాముల మున్నల్ శేస్నావున్నార్.

కన్నుపోయిన సిపాయి—లేదు, నాకన్నూకి తెగతన్నినందుకోషం వీళ్లుదీనికి సలాములు ముద్దుల్ చేస్తావున్నారు.

ముక్కు.—[కోపముతో] అరే, నీజుణ్ని జన్నూయెజ్జ్వారే నామజ్జార్ముజ్జా జణ్గే?

కన్ను.—[కోపావేశముతో] ఆరే పిసాసీ, నీతొ్రముక్కుయెక్వాబే నావ బ్రంసీలం ఆఖీకంటే?

రాజు.—బాబా, మాకు సలాము చేయుము. [గుఱ్ఱముసకలించితలఆడించును.

రాజు.—

ఉ. మాదశే నీ వెఱుంగక హుమాదార, డస్సితివయ్య వీరిచే?
మాదశఁ జూడు, నీవలన మానదు; నీ [2]పార గాము; [3]మన్మనో
వేదివి, ప్రాణదాత, విట వేఱులు నీకును మాకు నయ్యెఁ; [4]గుం
దేది పయోదవీథిఁ బురి కేఁగుము; వెండియుఁ గాంతువోమముః?

[అని గుఱ్ఱమును ముద్దుకొని చిటికవైచును. గుఱ్ఱము పరారి యగును. రాజు సభాష్పము చింతాజడుఁడై గుఱ్ఱముపోయిన దిక్కు చూచుచుండును.

సిపాయీలు.—[పరస్పరము] క్యారే! క్యారే! గోడా ఏదిరా! గోడా ఏదిరా! [రాజుతో] ఏం మహారాజ్, ఈలాగ చేసినార్?

రాజు.—నన్నుఁ దప్ప ఎక్కనీయదు. ఒకరిచేత చావదు, పట్టుపడదు. అది పోయినందున మీతలలు నిలిచినవి, సంతోషపడుఁడు.

జమాదార్.—అరేభాయి, ఈనగల్ సర్దార్సాహెబ్కు అప్పగించి, యీ మాట సర్దార్సాహెబ్కు చెప్దాంరండి. దాన్కి పట్టి తెమ్మని ఆయన ఖుస్రూఖాన్ బహద్దరుకు కభుర్ చేస్తాడు. [అని నిష్క్రమించి మరల ప్రవేశించి నిగిడి చూచి] అరే! పడవల్! పడవల్! పడవల్!

దేహ.—పడవల్, డింగీల్, దోనెల్, వాడల్, అన్నీ వున్నయి! మనకోషం హల్లా పంపినార్రా యివి! యేమిరా మన హద్రుష్టం, మన సర్దార్ హద్రుష్టం?

రాజు.—[ఆత్మగతము] సత్యము సత్యము! మీకాలము మంచిది!

దేహ.—సర్దార్కు చెప్పవేస్తాం. అని నిష్క్రమించును.

ట. 1. గుఱ్ఱము. 2. తప్పు. 3. నామనస్సును ఎఱింగినవాఁడవు. 4. దుఃఖమును మాని. 5. మేఘమార్గమున.

అంత వలీఖానుఁడు కొంత పరివారమును ప్రవేశింతురు.

వలీ—అరే జల్దీ! జల్దీ! గట్టుకు ధవుడు! ఆపడవలకి ఆపండి ఆపండి!

[అందఱు త్వరగా పరిక్రమింతురు.

స్థలము 2. గోదావరిగట్టు.

సిపాయీలు.—[ఎక్కడివాఁడక్కడనుండి] ఓపడవ! ఓపడవ! పడవోయిపడవ, అరే కళాసుల్, ఓహోయిసరంగ్, ఈలాగారండి, ఈలాగారండి, పడవల్ దరికి తెండి.

అంతట పడవలు గడలతో నడుపుకొనుచు పాడుచు పడవవాండ్రు ప్రవేశింతురు.

తండేలు.—[ముందుగడ వేయుచు]

గంగమ్మ తల్లీకి శెంగల్వ పూదండ,
కాలింది కీ తెల్ల గల్వదండా.

కళాసులు—[వానివెనుక గడ వేయుచు] గంగమ్మ ...

అందఱు.— జోర్నాయ్, బార్నాయ్, జోర్నాయ్, బార్నాయ్.

తండేలు.— గోదారి తల్లీకి గొజ్జంగి పూదండ,
సరసోతి కీ సన్న జాజిదండా.

కళాసులు.— గోదారి ... ...

అందఱు.— జోర్నాయ్ ...

సిపాయీలు.—పడవోయి పడవ, ఓయిసరంగ్, కళాసుల్, అరే మీకిచెవులూ లేవా? దరికీ రండి అంటే.

పడ.—[చూచి, గడలు నిలిపి] ఎందు కయ్యా!

జమాదార్.—మాకి దాటేండీ, కే విస్తాం.

తండేలు—ఎక్కడైనా బల్లగట్లు సూసుకొని దాటండి, మేము నిలము.

[అని మరల గడలు వేయుదురు.

రాజు.—[ఆత్మగతము] ఇక్కడ నయిన కొంచెము విలంబము కాఁగూడదా? మాదండు వచ్చి కలసికోరాదా? ఈశ్వరేచ్ఛ యెట్లున్నదో?

జమాదార్,—అరే మేము ఎంత కేవయినా యిస్తాం.

తండేలు.—ఏ మిస్తారు?

జమాదార్.—మీ రడ్గండిరా.

తండేలు.—మీరు శెప్పండి.

జమాదార్,—నూరువరాలు యిస్తాం. మేము ఐదువందలమందిమి. అందర్నీ వఖచే ఘణంలో దా టెయ్యాల.

తండేలు.—దండా యేంటి?

జమాదార్.—అవును. మరి మాట్లాడకండి, హర్కత్ శెయ్యకండి. మీ పున్నెంపండింది పొండిరా యీవేళా.

తండేలు.—దాటేశినాక యెగెయ్యరు గందా సాయబుమారాజులు?

జమాదార్.—యెర్రివాడా నీడబ్బు మేము యెగేస్తాం? నీకీ యింకా యినాం యిస్తార్ సర్దార్. యిద్దో కేవు ముందే పుచ్చుకో.

[అని సంచి గలగల లాడించును, పడవవాండ్రు కలయఁ బలికి కొనుదురు.

రాజు.—[ఆత్మగతము] వీరికి మమ్ము తెలిపిన వీరు దాఁటవేయరు. అంతట సిపాయీలు ఈఁది పోయి వీరిని చంపి పడవలను గట్టునకుఁ దెచ్చి, యెక్కించుకొని తామే నడుపుకొని దాఁటి పోదురు. మా దండెక్కడను దృష్టిపథములో లేదు. మాకై వీరేల చావవలయును.

తండేలు.—[పడవలను దగ్గఱకు తెచ్చుట నభినయించి] మ టెక్కండి.

దేహ.—[ప్రవేశించి] రాజాకి దోనెకడ్పులో పెట్టమని సర్దార్ హుకుం:

[అట్లే చేయుదురు. అందఱు తట్టెక్కి కూర్చుందురు. వలీఖాఁ కొంత పరివారముతో మఱియొక పడవ యెక్కును. సిపాయీలు సర్దుకొని కూర్చుండి కొందఱు పరుండి చుట్టలు గుడాకులు త్రాగుచుందురు.

స్థలము 3. దోనెతట్టు.

దేహ.—అరే భాయి, యీరోజ్ ఎంత ప్రాణానికీ సాలి వచ్చిందిరా యీ పాడు గోడాచేత? ప్రాణం బీజారైంది భాయి.

నేత్ర.—[అంగరక్కా విప్పుకొనుచు] అరే పోయిన ప్రాణం వస్తావుందిరా యీచల్లాగాలికీ.

పాద.—అరే గోధారీలో పడ్డా నన్ను లేపకండి; యేంగాని సరే, నేను నిద్రాపోతాఁ. [అని మాటఁకు జేరగిలఁబడి నిద్రించును.

బాహు.—యీ చల్లనీళ్లలో పడి చచ్చిపోవడానికి నాకి సర్దార్ శెలవు యిస్తే బాగా వుంటుంది భాయి.

పాద.—అరే సావడాన్కి శెలవూ యెందుకూ భాయ్?

పడ.—[గడలు వేసి] ఏలెస్సా, ఓలెస్సా, ఏలెస్సా, ఓలెస్సా,
ఏలెస్సాబో బేలెస్సా, ఏలెస్సాబో, బేలెస్సా. [మరల మరల అదే.

ప్రథమ ద్వితీయులు.—అరే పడవవాళ్లు, పాడండిరా పాడండి.

పడ.—యేలా యేలా యేలా యేలా యేలా యేలా యేలేలా,
యేలా యేలా యేలా యేలా యేలా యేలా దండేలా.

(ప్ర. ద్వి.) సిపా—ఇందాక పాడ్తా వుండినారే అదే పాడండిరా.

తండేలు.—పాడతాం. ఇనాం యియ్యాలా సాయిబులు.

గంగమ్మ ... ...

కళాసులు.— గంగమ్మ ... ...

అందఱు.— జోర్నాయ్ ...

(ప్ర. ద్వి.) సిపా.—వహవ్వా! వహవ్వా! బలే ఘసందు వుంది.

ప్రథ.— అరే మాకీ కూడా చెప్పండి, మేమూ పాడ్తాం.

ద్వితీ.— వాళ్లు పాడనీరా భాయ్, మనకీ రాదూ అది.

తండేలు.— గోదారీ తల్లికి ... ...

కళాసులు.— గోదారీ తల్లికి ... ...

అందఱు.— జోర్నాయ్ ...

(ప్ర. ద్వి.) సిపా— జోర్నాయ్ ...

తండేలు.— కిష్టాయే ణమ్మాకి గేదంగి పూదండ,
కాయేరి కీ శంగ్ర కాంతిదండా.

కళాసులు.— కిష్టమ్మ తల్లీకి ... ...

(ప్ర. ద్వి.) సిపా. పడ.— జోర్నాయ్ ...

తండేలు.— సుళ్లు దో పుళ్లు ము సళ్లు ద ప్పించి, మ
మ్మిల్లు సే ర్సండి వో తల్లులారా.

కళాసులు— సుళ్లు ... మ్మిల్లు శేర సండివో

(ప్ర. ద్వి.) పడ.— జోర్నాయ్ ...

తండేలు.— పిల్లా జెల్లా అంతా సల్లంగా రచ్చించి,
యిల్లూ సే ర్సండి వో తల్లులారా.

కళాసులు.—పిల్లా మేకా ... యిల్లు శేరసండి మా ...

(ప్ర. ద్వి.) సిపా. పడ.— జోర్గ్యాయ్ ...

తండేలు.— శిక్కాలూ నిండించి శింగాలూ నిండించి,
యిల్లూ సే ర్సండీ వో తల్లూలారా.

కళాసులు.— శిక్కాలూ ... మాతల్లూలారా.

(ప్ర. ద్వి.) సిపా. పడ.— జోర్సాయ్ ...

తండేలు.— గోదారీ తల్లికి కొట్టారా టెంకాయ
కోరి దణ్డా లెట్టి కుంకూ మెట్టి.

కళాసులు!— గోదారీ ... కోటీదణ్ణా ...

(ప్ర. ద్వి.) సిపా. పడ.— జోర్సాయ్ ...

పడ.— యేలా యేలా ... ...

తృతీ. సిపా.—అరే, యింకొక పాటా పాడండి. యిదేమ్టి గంగమ్మ యెల్లమ్మా? పడుచుపిల్లమీదా పాడండి వోయ్.

తండేలు.—ఆలాగే పాడతాం సాయిబులు. [కళాసులతో] యేది పాడదాం రా? పాడండి రా?

బజారు యెంటా మిటాయి తింటా
రాయే గుంటా నాయెంటా.

కళాసులు.— బజారు ... ...

కళా సాకుఁడు.—అది పచ్చిబూతురా, లో నోవకో మారా జున్నాడ్రా.

తండేలు—మరేదిరా? 'మల్లీ వొచ్చిందాకా' పాడదాం.

పడ.—అచ్చ్రా! అచ్చరి!

[తండేలు పాడినదానిని కళాసులు అనువదింతురు. సిపాయీలు కూడ 'జోర్సాయ్ బార్సాయ్' పలుకుచుందురు.

మల్లీ వొచ్చిందాక మర్లా మరవనంటా,
శేతూలో శెయ్యేశి శెప్పోలే శెంచు. జోర్సాయ్ ...
కూడొండి పెడతాను, గుడ్డదికి పెడతాను,
కూడాతో డక పోవా జోడుగా మామా? జోర్సాయ్...
నీమణుచు నామణుచు నిరకూద ప్పా కుంటే,
యెడబాశి నెల వుంటే నేమోలే శెంచు? జోర్సాయ్...
ఎవ్వూర నేపల్లె నేమీ క న్నే శినవో?
యెంటా నన్రానీవు తుంటారీ మామా. జోర్సాయ్...

కోకాజరీ తెస్తా, కొప్పూబిళ్లా తెస్తా,
నవ్వూశా శలవిచ్చి నన్నంపే శెంచు. జోర్సాయ్ ...
కోకాజరీ వొద్దు, కొప్పూబిళ్లా వొద్దు,
రానీవా నీతోటి కానీవో మామా? జోర్సాయ్...
శెంపాము డ్డొట్టుకొని, శెల్లో శాయ్, యాడవకు,
అల్లాడే సారంగు, యెల్లిపో శెంచు. జోర్సాయ్ ...

సరంగు.—[చూడ్కి సారించి] సూడ్రా! అల్లదుగో ఎంతముసలో.

తండేలు.—[చూడ్కి సారించి] ముసలి గాదు. సుత్తిశాపలా గుందిరా.

సరంగు.—కాదు మనిసిరా; బలే యీతగాడ్రా.

తండేలు.—అవునురా. తెగబడ్డాడు. అలిశిపోయినాడు, సావుబతుకుల్లో వున్నాడు, సైగ శేస్తున్నాడు.

సరంగు.—ఆకుతనుకులాట్టంసూస్తే ముసల్నితప్పించుకొంటూ వొస్తున్నాడ్రా.

తండేలు.—నారాయణా? వొవకో బాపనయ్యారా పాపం!

[నేపథ్యమున]

ఓరి పడవవాండ్రూ, ఓ సాయెబులూ, పుణ్యాము కట్టుకొండి! చచ్చితిని చచ్చితిని! మొసలి! మొసలి! మొసలి!

పడ.—యేమి సాయెబుగార్లూ, ఆయనెక్కించుకొంతుమా? అయ్యవోరు. అమాంతంగా ముసలి సంపేస్తది?

అంతట విద్యానాథుఁడు ఈఁదుచు ప్రవేశించును.

విద్యా.—ఓరి పడవ వాండ్రూ ... మొసలి!

జమాదార్.—పోనీ, పాపం! బతికించండి.

[పడవవాండ్రు త్రాడు వేయుదురు. విద్యానాథుఁడు దానిం బట్టుకొనును. పడవవాండ్రు చేఁదుకొనుదురు.

విద్యా.—[పడవ యెక్కి, వడవడ వడంకుచు, మహాభీతి నభినయించుచు, చీఁదుచు, తట్టంతయు తడిచేయుచు, గుడ్డలుపిండుకొనుచు, తలతుడుచుకొనుచు] ఓరిపడ్లవాండ్రారా, మీధర్మాన బ్రతికితిని, ఆచంద్రార్కము మీయిండ్లు వర్ధిల్లఁగాక. సాయెబులారా, మీదయవలన బ్రతికితిని. ఎంత మొసలి! ఎంత మొసలి!

(ప్ర.) సిపా.—[నోటనుండి చుట్ట తీయకయే] అయ్యా బామ్మఁడా, నీవు నీళ్లలో బలే నాట్య మాడినావు!

విద్యా.—నాట్యమా? క్షణము తప్పిన ఈపాటికి మీయెదుటఁగాదు యమధర్మరాజునెదుట నాట్యము చేయుచుందును. [అని కూర్చుండి సరుదుకొనును.

(ద్వి.) సిపా.—[నోటినుండి చుట్టతివిసి] ఎందుకయ్యా పంతులూ, అంత సాహసం శేచినావు?

విద్యా.—[ఆత్మగతము] పెద్దబొంకు బొంకవలయు; ప్రాణ విత్త మాన భంగములలోఁ జేరవచ్చును. [ప్రకాశము] ఎందునకా? అద్దరిని మాగ్రామము, మాయమ్మకు ప్రాణముమీఁదికి వచ్చియున్నది. వైద్యుఁడు పచ్చిగరళము తెమ్మన్నాఁడు! దానికోసము ఇక్కడికి రెండుక్రోసుల క్రింద డింగీమీఁద గోదావరి దాఁటి, అన్నము నీళ్లు లేక యెకాయెకి అయిదామడ రావులూరికి పోయి, గరళము సంపాదించుకొని, భోజనము లేకయే, వాయువేగమనోవేగముల, మరల, గోదావరి దాఁటుటకు వచ్చునప్పటికి, ఎక్కడను బల్లకట్టుగాని డింగీగాని ఏమియులేదు.

(ద్వి.) సిపా.—మొదటా దాటినానే అదీ యేమైంది?

విద్యా.—ఇరువది రేవులు తిరిగితిని, అన్నిటను పగులఁగొట్టివేసినారు. ఈఁతకాయతో దాఁటించినను, దాఁటించినవారికిని దాఁటినవారికిని తల పోవునన్నారు.

సిపాయీలు.—ఏమి హాశ్చర్యం! ఏమి హాశ్చర్యం!

విద్యా.—వాఁడెవ్వఁడో రాజమంత్రి యఁట, అదిక్కుమాలినవాఁడు ఈ యాజ్ఞ చేసినాఁడఁట. ఎందుకోసమని యడిగిన, ఎందులకో ఎవరైన నెఱుఁగుదురా?

సిపాయీలు.—ఆ దివానా బల్లగట్లకి పగల్గొట్టకపోతే తనతల్కాయికి పగల్గొట్టుకోరాదా?

(ద్వి.)సిపా.—తర్వాతా చెప్పు పంతులూ.

విద్యా.—తర్వాత, ఏలాగయిన ఈయస్తమయములోపల మాయమ్మకీమందు వేయవలయునని ఏటి కడ్డమీఁద తెగఁబడితిని. ఇక్కడ మడుఁగు, మొసళ్లపుట్ట, నావ్యాకులతలో ఆమాట మఱచితిని. గడియసేపు మీఁదునప్పటికి మొసళ్లు తఱుమసాగినవి. అయ్యా! తలఁచుకొన్న ఇప్పటికి ఒడలు జలబరించుచున్నది సాయెబూ.

[అని జలబరించుట నభినయించును.

(ద్వి.)సిపా.—[జలబరించుట నభినయించుచు] వాటితో లడాయిచేశినవాడికి నీకి జలబరించడం హాశ్చర్యమా, వూరేకా వినేవాడ్కి నాకీ జలబరిస్తావుందే!

[మఱికొందఱు సిపాయీలు జలబరింతురు.

విద్యా.—ఈ మొసళ్ల నన్నిటిని తప్పించుకొని రెండు బుటకలలో దాఁటిపోయియే యుందునుగాని—

(ద్వి.)సిపా.—అంత యీతమన్నీవా బొమ్మళా నీవు?

విద్యా.—మీదయ యున్న, దేవుఁడు మేలు చేసిన, నేను కాలుసేతులు కట్టించుకొని మొగముమీఁద గుమ్మడికాయ పెట్టించుకొని గట్లకడ నేల యంటక యేడుమాఱులు గోదావరి కడ్డమీఁదినవాఁడను సాయెబూ.

పడ.—మూడేళ్లకితం యేడుతూర్లు దాటి యెయ్యివరాలు గలిశిన సాస్తుల్లవా బాబూ నువ్వు?

విద్యా.—ఔనురా.

పడ.—నిన్ను సూశినాం బ్యామ్మడా మేము. దండ మెడతాం.

విద్యా.—నూరేండ్లు బ్రదుకుఁడు.

(ద్వి.) సిపా.—అయ్యా, నీకి యేలాకోలం చేసినవాళ్లకీ బుద్ధిలేదు. నీతల్లికినీవు మందిచ్చి బతికించకపోయినా, నీ తల్లిరుణం నీవు తీర్చుకొన్నావు పంతులూ.

(ప్ర.) (వేళాకోళముచేసిన సిపాయి)—ఈపద్యా దొరక్క పోతే యీపాటికి మీతల్లికి చావు అబ్ధం నీకి చావు నిబ్ధం అయి వుండేని లే.

విద్యా.—[ఆత్మగతము] పూర్వసువాసినీ, ఇంకను హేళనమేనా? [ప్రకాశము] సందేహ మేమి? మీదయవలన బ్రతికితిని. [ఆత్మగతము] ఇక్కడ నందఱు మహాత్ముదీయులే. విశేష మేమియు లేదు. దోనెకడుపులో నేమున్నదో? [అని తట్టంత తడుపుచు, వడవడ వణఁకుచు] జ్వరము జ్వరము! అయ్యో! గోరుచుట్టుమీఁద రోఁకటిపోటైనది! చలి చలి చలి! ఉహుహుహుహుహుహూ.

(ద్వి.) సిపా.—పండత్, ఇక్కడ తడి చెయ్యకు. లోపల్కి పో. అక్కడ హాయిగా బైటో, చలి వుండదు. ఇద్గో దారి.

విద్యా.—[లేచి] ఏది? ఊ, ఊ, ఊ, హుహుహుహు. [అని కని దిగి మరల పైకి లేచి] ఓయి నాయనో! అంతయు చీకటికోణమే!

పడ.—చణముకంటె శీకటుండదులే సామీ.

స్థలము 4. దోనెకడుపు.

విద్యా.—అట్లైన సరియే.

[అని దిగి క్షణముండి కలయఁ జూచి, డబ్బీలోనుండి విభూతి తీసి, చలిపోవునట్లు విస్తారముగా ధరించి, పుస్తకమొకటి తడి తుడిచి చక్కఁజేసికొనును.

రాజు.—[విద్యానాథుం గాంచి, ఆత్మగతము] ఏమి! అగ్నిదేవునివలె వెలుఁగుచున్నాఁడీ బ్రాహ్మణుఁడు! ఈయనరాకవలన జనార్దనమంత్రి తురకలను గోదావరి దాఁట నీయక ఇచటనే హుళిక్కిగావించుటకై చేయుప్రయత్నము తెలిసినది గదా. నా మంత్రులయందు దోషము లేదు. ఇది కేవలము దైవగతి. దీనికి ప్రతివిధానము యుగంధరుఁడే చేయవలయును. [సవిమర్శనము] ఈయనవలన నావృత్తాంతము

మంత్రులకు తెలియును.

విద్యా.—[పుస్తకము విప్పి రాగముగా]

* శ్లో. కతిపయదివసైః క్షయం ప్రయాయాత్
కనకగిరిః కృతవాసరావసానః,
ఇతి ముద ముపయాతి చక్రవాకీ,
వితరణశాలిని వీరరుద్రదేవే.

రాజు.—ఆహాహా! ఏమిశ్లోకము! ఏమి గ్రంథము శాస్త్రులవారూ అది?

విద్యా.—ఇంగులో పిశాచము లేమయిన నున్నవా?[అంతటఁ గలయఁజూచి] ఈమూల నింతవెలుతు రేమి? [అని రాజుం గాంచి] ఈదొనె కడుపుతో నున్నదా యేమి? అయ్యా మీరొక రున్నారా ఇక్కడ నాకుఁ దోడు?

రాజు.—ఆగ్రంథ మేమి?

విద్యా.—[ఆత్మగతము] ఎవ రితఁడు? బాలభాస్కరునివలె చీకటిం జీల్చుచున్నాఁడు! కానీ. [ప్రకాశము] అయ్యా, ఈగ్రంథమా? ఇది అలంకారశాస్త్రము. ప్రతాపరుద్రమహారాజుమీఁద నేను కవనముచేసితిని.

రాజు.—వారిమీఁద నేల చేసితిరి?

విద్యా.—ఏమయిన సమ్మానము కలిగిన కొమారితకు పెండ్లి చేసికొందమని.

రాజు.—సమ్మాన మేమయిన జరిగినదా?

విద్యా.—సమ్మానమే? దర్శనమే పూర్ణానుస్వారము.

రాజు.—అదేమి?

విద్యా.—రాజు నగరములో లేఁడు. నెలదినములు వేచి యుంటిని. రాలేదు.

రాజు.—ఏ మయినాఁడు?

విద్యా.—ఏమైనాఁడో? వేఁట కని కొందఱు, కాశి కని కొందఱు, తెలియదని కొందఱు, నోటి కొకమాట. అంతట ప్రాణము విసిగి, చాలు రాజాశ్రయ మని వచ్చినదారినే యింటికి మరలితిని.

రాజు.—పోనీ మఱియెవరికైన దానినంకితముచేసిసత్కారము పొందరాదా?

విద్యా.—అయ్యా, అంతపుణ్యమా? అంతటను వానినే తగులవేసితిని.

రాజు.—[ఆత్మగతము] ఆహాహా! ఇట్టిమాట వినవలసిన యీదశలో సిరి

---

*ప్రతాపరుద్రమహారాజుయొక్క యీవిని కని చక్రవాకి తనకు పగటిని అంత మొందించి ప్రియునితో ఎడఁబాపు కలిగించుచున్న బంగారుకొండ త్వరలోనే క్షయించునుగదా యని సంతోషపడుచున్నది.

యే ట్లుండును! [ప్రకాశము] శాస్త్రులవారూ, దయ చేసి ఒకటిరెండు శ్లోకములు చదువుఁడు, విని యానందించెదను.

విద్యా.—ఆహా! రసజ్ఞులు వినుటకన్న మాకేమి కావలయును? వినుఁడు.

స్రగ్ధర.

*శ్లో. దూరా దాకర్ణ్య విశ్వప్రసృమరమహసో వీరరుద్రస్య జైత్ర
ప్రస్థానారమ్భభేరీనినద మరినృపాః పూర్ణకర్ణజ్వరార్తాః
ఆరుహ్యాద్రీ న్విశన్తో గహన మతిమహాత్ కణ్టకాకృష్టకేశాః
త్రాయధ్వం ముఞ్చ తేతి ప్రతినృపతిధియా పాదపా న్ప్రార్థయన్తే.

రాజు.—ఆహాహా? ఆహాహా! అమృతమా కవనమా యిది?

విద్యా.—దీనిని వినుఁడు.

స్రగ్ధర.

†శ్లో. ఉద్యద్దోస్సమ్భఖడ్గత్రుటదరిమకుటాటోపసంజాతరాహు
భ్రాన్తిభ్రశ్యత్పతఙ్గాభయకరణచణః స్ఫారనాసీరరేణుః
అర్థిక్ష్మాభర్తు రాసీ దధికరణధురాభిన్న మత్తేభకుమ్భ
ప్రోద్యన్ముక్తాఘతారానికరపరివృతాః స్వర్వధూవక్త్రచన్ద్రాః.

రాజు.—మీరు సాక్షాత్తు విద్యానాథులరయ్యా. స్వామీ, ఇచ్చుటకు లేవుగదా నమస్కరించుటకైన నాకు చేతులు లేవు. నాదుస్తులో జేబులో మొహరుంగర మున్నది. దానిం బుచ్చుకొని, కవి గానని దే మున్నది, ఉపయోగింపుఁడు.

విద్యా.—[పుచ్చుకొని, 'ప్రతాపరుద్రమహారాజు' అని పేరు చదువుకొని, ఆశ్చర్యముతో] మహారాజా,

క. నాపేరు నీవు పల్కితి,
నీపే రేఁ గంటి, దీని నీశ్రవేలను నే

---

*జగద్వ్యాపక తేజుఁడైనప్రతాపరుద్రునిదిగ్విజయ యాత్రా భేరీభాంకారమును దూరమునుండి విని శత్రురాజులు కర్ణజ్వర పీడితులై కొండ లెక్కి కాఱడవులం జొచ్చుచో ముండ్లకొమ్మలు జుట్టుపట్టి లాగఁగా ప్రతాపరుద్రుఁడే లాగుచున్నాఁడనుకొని 'మమ్ము రక్షింపుఁడు, వదలుఁడు' అని ఆముండ్లచెట్లను వేఁడుకొనుదురు.

† ప్రతాపరుద్రుని కత్తివ్రేటునకు తెగి యెగసిన శత్రురాజులకిరీటములం గాంచి రాహువు లనుకొని సూర్యుఁడు పలాయనమునకు ఉంకింప,సూర్యునికి ప్రతాపరుద్రుని సేనాధూళ్యంధకారము అభయ మిచ్చినది; ప్రతాపరుద్రుఁడు చీల్చినయేనుఁగుల కుంభస్థలములనుండి ఎగసిన ముత్తెము లనెడునక్షత్రములు (యుద్ధము చూడను, యుద్ధవీరులను వరింపను,వచ్చిన)సురాంగనల మోముచందురుల చుట్టును ఒప్పారినవి.

నే పెట్టువాఁడ, ధర్మ
శ్రీపాలిత, యోరుఁగంటిసింగవుఁబీరిఁక.

[అని యుంగరమును మూటకట్టుకొనును!

రాజు.—[ఆత్మగతము] ఆహా! విద్యానాథుఁడా యీయనపేరు! మహాకవి. ఈయనప్రతిజ్ఞ చాణక్యప్రతిజ్ఞయే యగును. ఈశ్వరుఁడు చేయూఁత యిచ్చినాఁడు.

విద్యా.—ఇదిగో తరలితిని.

రాజు.—సాష్టాంగనమస్కారములు.

విద్యా.—అభ్యుదయోఽస్తు. [పుస్తకము కట్టుకొనుచు మూటలోఁ బెట్టుకొనుచు ఆత్మగతము]ఏఱు దాఁట వచ్చి సాధనములు లేక వెనుకకు మరలువాఁడనై ఇచట నాకస్మికముగా గుఱ్ఱము మెఱపు మెఱసినగతిం బలాయమాన మగుటం గని కుతూహలితుండనై యిటు నడచి, హిందూప్రభువును తురకలు గొనిపోవుటగా శంకించి, ప్రవేశార్థమై నాపన్నినమాయలు నాపలికినబొంకులును ఎట్లు ఫలించినవి! అవశ్యమైమఱపు గలుగుచున్నది. దాలి త్రవ్వఁగా గనియు పుట్టయునైనది. మఱి ప్రకృతము.

స్థలము. 5 దోనెతట్టు.

[అని తట్టెక్కి] అబ్బబ్బబ్బబ్బ! అయ్యో! అయ్యయ్యో! అయ్యయో! అమ్మా అమ్మా అమ్మా! పోయె! చేయి పగిలిపోయె. ఈశ్వరా! ఈచేయి యిక్కడి కివ్వరును తెగఁగొట్టలేరా? అయ్యో! అప్పుడే బుజ మెక్కినది. ఓయి నాయనా! వెదురు బొంగు చీల్చినట్టు చీల్చుచున్నదిరా![అని తన్నుకొనుచు కొట్టుకొనుచు ఉండును.

(ప్ర. ద్వి.) సిపా.—[చూచి ఉలికిపడి] అరే యేమిరా యీబూడిదాభూతం!

పడవవాండ్రపిల్లవాఁడు.—ఓయిబాబో! బేతాళుఁడా మామో!

[అని కన్నులు మూఁతపడి తండేలును కౌఁగిలించుకొని నిలుచును.

(ప్ర. ద్వి.) కాదురా ఆసాస్తుల్లురా.

తండేలు.—బయం లేదులే అమ్మా, బయం లేదులే, బేతాళుడు గాదు,సాస్తుల్లు.

[పిల్లవాఁడు ఆశ్వసిల్లును.

(ప్ర. ద్వి.) సిపా.—ఏమి పంతులూ నీకీ గహచారం ?

విద్యా.—[ఒకచేతితో రెండవచేయి పట్టుకొని మిక్కిలి శ్రమతో] అబ్బా, అబ్బా, అబ్బా. తేలు సాయెబూ, తేలు!

(ప్ర. ద్వి.) సిపా.—ఏమి గహచారం!

విద్యా.—కడుపునొప్పి, దిగవలయును, మూత్రము.

సరంగు.—సామీ, యీమూల నీలలో కూకోండి.

విద్యా.—అయ్యో అయ్యో! నేను గోదావరిలో ఆపని చేయను.

సరంగు.—సరి! మరెలాగ మరి!

విద్యా.—[పాదములపొట్లమును నీటజాఱ విడిచి] అయ్యోఅయ్యో! నామందు పడిపోయినది; అయ్యో! మునిఁగిపోయితిని! ఏమిపాడుదినమురా! ఎవరిమొగము చూచితినోరా! ఈగ్రహచారము చూడఁగా, మాయమ్మ చచ్చియే పోవునేమో! పడవవాండ్రారా, సాయెబులారా, పడవను దరికి పట్టింపుఁడు.

జమా.—దరికి పట్టింపుడూ? నీళ్లలో పడిపోవనీ, మాప్రాణాలు తినడానికి వచ్చినావ్.

విద్యా.—నామందు పడిపోయినది, నామందు పడిపోయినది. అబ్బబ్బా! విషము, కడుపునొప్పి, మూత్రము. నేను మరల మందు తెచ్చుకొనెదను, ఈ దక్షిణపు దరికే పట్టుఁడు.

జమా.—అరే బామ్మన్ పిసాసీ, నీకోసం మళ్లీ రెండూమూడూ గడియల్ యెనాకకీ యెల్తాం ?

విద్యా.—అయ్యో చచ్చిపోవుచున్నాను! చచ్చిపోవుచున్నాను ?

[అని మొదట పడుకవేసిన సిపాయికడ (పాదవ్రణితునికడ) రొద పెట్టును.

పాద.—[దద్దిరిల్లి లేచి, చింతనిప్పులవంటికన్నులతో] ఎవడ్రా యీ షనేశ్వరుడు షైతాన్ ముండాకొడుకు? [అని విద్యానాథుని నీళ్లలోనికి త్రోయును.

విద్యా.—శివశివా.[అని నీటఁబడి మునిఁగి తేలి తన్నుకొని మరల మునుఁగును.

తండేలు.—[చూచి] బుటకేసినాడు. తెప్పిరిల్లినాడు గాని, మళ్లీ మునిగినాడు. ఈపాలి మునలే సంపేస్తదో, నీలు దాగే సస్తాడో? ఇం తీతిగాడికే నీటిగండమైతే యింతకంటే యేంటింత!

పాద.—ఈపాలి వాడియీత గడ్డపార యీతే. ఆముండాకొడుకు యేమైతే యేం? తొరగా పోనీండి పడవ.

తండేలు.—యెయ్యండ్రా గడెయ్యండి.[వేసి]ఏలెస్సా, బేలెస్సా,ఏలెస్సా, బేలెస్సా, ఏలెస్సాబో బేలెస్సా, ఏలెస్సాబో బేలెస్సా. యేలా...

[పడవ నిష్క్రమించును.

స్థలము 6. గోదావరి గట్టు.

విద్యా.—[గట్టెక్కి ఒడలు తుడుచుకొని, గుడ్డలు పిడుచుకొని చెట్లకు ఆఱవేసికొని] ఎంత? ఈగాలికి క్షణము. [నిక్కి నలుగడం జూచి] ఎక్కడను ఊరగపడదు. నీటివైపు మరలి] ఇంతసేపు నీళ్లలోనే ఉన్నను, ఏమి డప్పి! [సవితర్కము]

డప్పియో, చిత్తవికారమో, కార్యభారమో? [విభూతి దాల్చి] ఆహా! వస్త్రములాతి నవి, ధరించెదను. [విప్పి పుచ్చుకొని ధరించి] అస్తమయము కానున్నది. చీకటి పడిన గడియదూరమే ఆమడ యగును. [పరిక్రమించి, పడమలదిక్కు చూచి] శివశివా! దాటించిరి గదా తురకలు మహారాజును గోదావరిని, యమకింకరులు యాతనా ప్రాణిని వైతరణిని దాటించునట్లు! హా! దైవమా! హా! దైవమా! ఎట్టి ప్రభువున కెట్టిగతి పెట్టితివి.

ఉ. కట్టిఁడిదైవమా, యెటులు [1]కాఁతియ వెట్టితి రాజశేఖరున్ !
గుట్టైనె కన్ను చెంపపయిఁ గొట్టైనె తన్మహిమాతిరేకముల్ ?
[2]చెట్టలు లేరె నీ చెనఁటిచేష్టల కగ్గము సేయ? నిస్సిరో !
దిట్టవు, మొండికట్టియవు, తిట్టులకే యొడిగట్టె దెప్పుడున్ ! ౧౧

ఆ. ఈఁగకూన చెనకు నింక [1]విష్ణురథంబు,
శరభరాజు నణఁచు సాలెపురుగు,
పార్థివేంద్ర, నిన్ను బందిఁ జేసెఁ బటాణి,
తరము గాని దొకటి ధరణిఁ గలదె! ౧౨

చ. పరముఁడు వేదపూరుషుఁడు పాదలిసోమకుచేతఁ జిక్కఁడే !
హరిహరపద్మభూమయుఁ డహస్కరుఁ డాఁగఁడె వింధ్యుఁడాఁపఁగా?
ధరఁ గలరుద్రదేవతవు దక్కితి వీవు కటా పటాణికిన్ !
[1]దరళవిధిప్రతారణలు దప్పవె మేదిని నెట్టివారికిన్ ! ౧౩

ఉ. ప్రోడకళాసులున్, దలివిప్రోవగుమాలిమి, మార్గురన్ యమ
[2]క్రోడము సేర్చుబంట్లు, [2]తెరకోకలు, గ్రాలఁగ లీల నేఁగుచున్,
ఓడ విరుద్ధవాయుహతి నుత్తర [3]వార్నిధిఁ జొచ్చి వ్రేల్మిడిన్
బూడెను బో[4]శిలాహిమసమూహమునన్ ! విధి యెంతధూర్తమో,

౧౧. 1. బాధ. 2. దుర్మార్గులు. అగ్గము=పాలు.

౧౨. 1. గరుత్మంతుని. శరభము=ఎనిమిది కాళ్ల జంతువు, సింహమును కొట్టునది.

౧౩. పాడుసోమకుఁడు వేదమును దొంగిలించినాఁడు, త్రిమూర్త్యాత్మకుని సూర్యుని వింధ్యపర్వతము అఁపివైచినది... చపలమయిన దైవముయొక్క వంచనలు.

౧౪. 1. ఆనేస్మన. 2. తెరచాఁపలు. 3. సముద్రము. 4. రాతిమంచు మొత్తములో. సేనానాయకులు, దండు, మహామంత్రి, విజయధ్వజములు, లోనగునంగములు బలిష్ఠముగాఁగలిగియు, ప్రతాపరుద్రుఁడు, దుష్టదైవప్రేరణచే వేటకై గోదావరీతీరారణ్యమున కేఁగి కతిపాత్ములైన తురకలరాణువలోఁ జెఱలోఁబడెను.—అనిప్రస్తుతము.

[మరల నలుదెసల చూడ్కి నిగిడించి] ఎక్కడను మనుష్యప్రాణి యగపడదు. [మతి యొక దెసఁ గని] ఆహా! ఏమి యిది, అడవి మొగాళమున అందఱు జనులు! దండు; తురకలుగారు, వేఁట సిబ్బంది. అయ్యో! రాజపరిహారము! రాజును వెదకుచున్నారు. అహా! యిందాఁకటిగుఱ్ఱము ముందు దుముకుచున్నది. ఆదండును రాజు దోనియం బడినచోటికిఁ దెచ్చుచున్నది. అక్కటా! రెండు గడియలకు ముందు ఈదండు వచ్చి యుండరాదా! ఏమి హతవిధివిలసితము! ఏమి యీగుఱ్ఱము విస్వాసము! కాలకూటము హరుని కంఠమున, బౌర్వానలము సముద్రుని కడుపున, ప్రతాపరుద్రమహారాజు కార్యము నాహృదయమున, తిర్యగ్జంతు వింత యుపకరించినదఁట, మహాకవి నఁట, ఎంత యుపకరింపరాదు! బార్హస్పత్యౌశనస చాణక్య తంత్రాధ్యయనము పండలకడ సండడింపనా! ప్రతిభకు ఏమల్లిక కష్టము? కావ్యధోరణిని కార్యధోరణిం జేసెద. ఈదండుం గలయుదునా? వలదు. ఈమూఁకనోట నువుగింజ నానదు. ఇల్లేపోయి యేదేనొక గ్రామము చేరి కార్యప్రబంధము నిబంధించెదఁగాక. అమ్మాయి పెండ్లి కేమి తొందర? రాజకార్యధురంధరునకు నాకు ఇఁక యోగకాలము. అమ్మాయి పుట్టకమునుపే ఈకృతిని సంకల్పించితిని. కావున ఈకృతియే నా పెద్ద కొమారిత దీనిని ఓరుంగోలు సింహాసన వివాహపీఠమున రాజునకు పెండ్లిచేసి పిమ్మట పురందరగురు విభవముతో చిన్నమ్మాయికి పెండ్లిగావించెదను. [గోదావరి యుత్తర తటముదెస దృష్టి సారించి] రాజప్వాడే తనరాష్ట్రముం బాసెఁ గావలయు. ఉజ్జృంభితమైన తదీయహృదయాంధకారమా లోకమెల్ల నాక్రమించుచున్నది! నలుదెసలం గని] అహో! ఎటు గన్నను లోకము రాజుకై వగలఁ బొగులుచున్నది.

ఉ. దండితవైరివీరునిఁ బ్రతాపనరేంద్రుని ముల్లెమూటగాఁ
గొండని దైవమీతురకకూళలకీఁ గనుఁగొన్నమింటికిన్
గుండియ వ్రీల నెత్తురుల గుజ్జగుకండలు రెండునుం బలే
చండగభస్తిమండలము. శైవలినీకలితార్కబింబమున్ ! ౧౫

ఓ గోదావరీ,

ఉ. వేసర కేడ్చె దేల. యరవిందసఖప్రతిమారుణాస్యమున్
మూసికొనంగ శైవలపుమూర్ధజముల్, గడు గాలి నూర్చుచున్,

౧౫. శత్రువీరులను దండించిన ప్రతాపరుద్ర మహారాజును ధనపు మూటగా 'ఇదిగో పుచ్చుకొండి' అని దైవముక్రూరులగు నీతురకలకు ఇయ్యఁగాఁజూచిన యాకాశమునకు గుండె పగులఁగా నేర్పడిన నెత్తుటిగుజ్జుతోడి రెండుబ్రద్దలు సుమా ఆకాశమందలి(యీసాయంకాలపు)సూర్యబింబమును గోదావరిలోని(యీ)తత్ప్రతిబింబమును,

భాసురవీచికాత్రివళి పై పయిఁ దోఁచ రథాంగయుక్ స్తనో
చ్ఛ్వాసమువీూఱ, మాధుకరఝుంకృతిమూల్గున, నంచ యెల్గునన్ ?

తే. అహితవిధి కిట్లు రోషారుణాత్ముఁ డగుచుఁ,
గుతలపతిపాటునకుఁ [1]గాక, క్రుంకుమెట్టఁ
జరమ కాష్ఠా చిత సమిద్ధ సాంధ్యరాగ
వహ్నికుండానఁ బడె [2]లోకబాంధవుండు. ౧౭

క. కువకువ [1]వాపోవుఁ [2]దరుల్,
సవసవ [3]బాష్పాంబువృష్టిఁ [4]జదలుం గురియున్,
[5]శివలవిరుతి నేడ్చు దిశల్,
[6]పొవసి నవసి పేదవడియె భువి నెమ్మొగమున్. ౧౮

ఆ. [1]జ్యోత్స్న గలుగ వెలిఁగి జ్యోత్స్న వీడి చనంగ
విన్ననైన పూర్ణ [2]విధునిపగిది,
సిరి గలుగ వెలంగి సిరి వాయ క్షణములోఁ
దేజ మెడలె రుద్రదేవుముఖము. ౧౯

---

౧౬. సూర్య ప్రతిబింబ మనెడు కందిన ముఖమును వాంచ నెడు తల వెండ్రుకలు క్రమ్ముకొనఁగా, (ఈ సాయంకాలపు) గాలియను మిషచేత నిట్టూర్పులు నిగుడ్చుచు, ప్రకాశమానములయిన యలలనెడు వళిత్రయము మాటిమాటికి పయిపయి అగపడుచుండఁగా జక్కవదంపతు లనెడి పాలిండ్లయుబుకు అతిశయిల్లుచుండఁగా తుమ్మెదల ఝుంకారమనెడు మూలుగుతోను హంసకూఁతలనెడు కంఠధ్వనితోను వినువక ఏల యేడ్చెదవు ?

౧౭. కుతలపతి=రాజుయొక్క. 1. ఓపక. 2. సూర్యుఁడు, చర...మిద్ధ—చరమ=కడపటి-కాష్ఠా=దిక్కునందు-చిత=పేర్పఁబడిన (కాష్ఠ=కట్టెలతో-ఆచిత=పేర్పఁబడిన) సమిద్ధ=మండిన-సాం...డానన్=సంజకెంజాయ యనెడు నిప్పుల గుండములో.

౧౮. 1. ఏడ్చెదును. 2. చెట్లు. 3. కన్నీటివర్షమును. 4. ఆకాశము. 5. నక్కల యూళలచే. 6. భూమియొక్క యందంపుమోము పొగలు క్రమ్మి కృశించి కళదప్పినది. పక్షులు చెట్లలో చేరి కూయుట, సంజమంచు పడుట, నక్కలు అఱచుట, రాత్రి వంటలకై నిప్పు రాజవేసికొనెడు పొగలు వ్యాపించుచుండుట, చీకట్లు పడుటయు, ఇట్లు వర్ణింపఁబడినవి.

౧౯. 1. వెన్నెల. 2. చంద్రునివలె.

[illegible] కత [illegible] నయుట, కత [illegible]
కత వ్రాయుట, కతను నాటకం బాడుటయున్, [illegible]
కత నెఱుఁగుటయును, [illegible]
[illegible] కతలయు యుగుట చేతఁ దైవగతి [illegible]
[illegible] కతఁ జెప్పెనియు [illegible]
పతిగతి యాలింప గుండె పట్టున వ్రీలున్,
వెత [illegible] మతియె కంటఁ గనన్ ?
మతి నారున్ బ్రమియు జడ్డియు [illegible] ౨౧

క. తబ్బిబ్బ [illegible]
నబ్బురపాటైన సీతి [illegible]
మబ్బు [illegible]
[illegible] దాల్చి రాజు కార్య మరోసనన్. [illegible]

అహా! నాహృదయము * జగన్మిథ్యాత్వ రాద్ధాంత నిశాంతం బయ్యె నిట వపావిఃపిండంబువోలె [illegible] గాంచినను క్షణములో దిగులు క్షణములోవగపును గలుగుచున్నవి [illegible] మంచిది; †విషాదము ‡స్త్రీ [illegible] అనన్య [illegible] కార్యుండను [illegible] ధోరణిం బాటింతును! [ఇటు చుక్క ఆలోచించి] ఇట్లు [illegible] కరణప్రభృతి [illegible] మునిసిపలు [illegible] వచ్చునంతలో [illegible] రాజద తముగా శ్రీ ప్రతాపరుద్రమహారాజ నియుక్త త్రిలింగ రాష్ట్ర సర్వధర్మ విచారణాధ్యక్షుం డని యధికారమును నిర్దేశించుశాసన మొకటి, సర్వ గ్రామముల [illegible] వ్యయము [illegible] గ్రామాధికారులకు [illegible] మల్లు గ్రుచ్చుకొన్నదని [illegible] కొని, గ్రామాధికారులను [illegible] యించెద. అందులోనే ప్రతి గ్రామాధికరణుడును తన [illegible] కొని

[illegible] ప్రయత్నించుట, [illegible] ంచుట,
‡ స్త్రీలది, § ప్రయత్నించుట, †† పురుషులది. [illegible]

కడమవానిని పైగ్రామాధికరణమునికి తత్క్షణమే పరుగుటపా మీఁద పంపునట్లు వ్రాయుంచెద. అన్నిటికిని ఇతరులను కనుమెుఱఁగి రాజముద్రికయే వేసెద. ఈ ప్రయోగముచే గ్రామగ్రామంబునను సవారి, పదునార్గురు బోయలు, వెంటగా బంట్రౌతులు, జోడు దివ్వటీగ్రాండ్రు, వీరినెల్ల నేను చేరకముందే పుట్టించియుంచెద. అహహా! రాజముద్రికా ప్రభావము! ఈ కరణముపేరు కొణకంచి బుచ్చన్నయఁట. ఈనియోగి కనులకు మెలఁకువగా గంత వేయవలయును. అవులించినఁ బ్రేవు లెన్నుజాతి యిది. నాకవనమునకు మెచ్చి రాజిచ్చిన యీయధికారమును చెల్లింపకముందుగా అద్దరిని తల్లింగనఁగోరి వినీతవేషాభిలాషినై నిష్పరివారముగా వచ్చి, ఏఱుదాఁట సాధనములు లేక, మరలితి నని బొంకి కరణమును సమాధాన పెట్టెదను.

క. కుదిరెఁ బదక మిప్పటికిన్,
బదిలముగా మంత్రి కెఱుకపడు రేపటికిన్;
నదమదము గలదు పిమ్మట;
మది కరఁగదొ యింక నైన మలఁకల విధికిన్? ౨౩

గట్టు దిగి అయ్యారిదారి వెదకెద. [అని నిష్క్రమించును.

చతుర్థాంకము

స్థలము;—ఓరుఁగల్లు, యుగంధరమంత్రిహవేలి, కచ్చేరిశాల.

అంతట యుగంధర జనార్దనులు ప్రవేశింతురు.

యుగం.—వత్సా జనార్దనా, నీజాగ్రత్తకు సంతోషమే, కాని,

ఉ. ఏల చొరంగనిచ్చితివొ యీతురకన్ మనసీమలోనికిన్?
చీఱుప వేమి యిట్లగడు సేసినవీని నెఱింగినప్పుడే?
ఏల పటాణినేతలకు నీసులు వెట్టి పరస్పరంబు ఖూ
నీ లొనరింపఁ జేయవు? మనీషివి, నీతలఁ పేమి బాలకా! ౧

జనా.—వారియందు సప్రయత్నుఁడను గానే యున్నాను.

యుగం.—చెకుముకి దొరకినాఁడా యేమి!

జనా.—అవును.

ప్రతీహారి.—[ప్రవేశించి] జయము జయము మహామంత్రిగారికి, సేనాపతి బేతాళరావుగారు వచ్చియున్నారు.

యుగం.—రమ్మను.

ప్రతీ.—మహామంత్రిగారి యాజ్ఞ. [అని నిష్క్రమించును.

యుగం.—[చింతించుచు ఆత్మగతము] చీలినతురకదండు రాలేదు, పోయిన ప్రభువు రాలేదు. ఆదంతేమయిన ప్రభువును పట్టుకొనిపోయియుండునా? [వామాక్షిస్పందనము సూచించి] అక్కటా! వామాక్షి పట్టువడె ననుచున్నది!

అంతట బేతాళరావు ప్రవేశించును.

బేతా.—జయము జయము మహామంత్రిగారికి.

యుగం.—బేతాళరావూ, కూర్చుండుము. నీజాగ్రత్తకు మిగుల సంతోషము. తమ్ముఁడు నీపనిని సులభపఱుచుచున్నాఁడు.

బేతా.—దేవరవారు పెట్టినంతపనికే చిక్కులి కృతజ్ఞుఁడ నయ్యెదను.

యుగం.—మానీతికి శేషించినది నీది, నీచేతికి శేషించినది మాది.

బేతా.—తమ రట్లు చెప్పుటయే. తమరు రాఁగానే మాకేమియు శేషింపదని నిరాశచేసికొంటిని.

యుగం.—న్యాయ్యమే.

క. మానులకుఁ దపము లెట్లో
భూనాథుల కట్లె సైన్యములు, కరణీయం
బైనవి, వ్యయ మొనరింపన్
గానివి, మఱి తీఱనికొఱగాములఁ దక్కన్. ౨

అయినను ఈమాఱు మాయాజ్ఞ కాఁగానే నీవందు అనుమకొండదండు రెండు ప్రక్కలం బొదివి, యీతురకదండును రూపు మాపవలసినది.

బేతా.....మహాప్రసాదము.

ప్రతి.—[ప్రవేశించి] జయము జయము మహామంత్రిగారికి. శిరస్తా విశ్వాసరావుగారు, సురపురం జమీన్దార్ విజయరామరెడ్డిగారు, రెడ్డిసముద్రం జమీన్ దార్ నారాయణరాజుగారు, చెకుముకిశాస్త్రి, ఇంకననేకమంది జమీన్ దారులు, ఉద్యోగస్థులును, వచ్చియున్నారు; అందరు దర్శనానికి మామూలుగా సెలవు గలవారే.

యుగం.—అందఱను రమ్మను.

అందఱు:—[వచ్చి] జయము జయము మహామంత్రిగారికి.

యుగం.—కూర్చుండుఁడు. [వచ్చినవారు కూర్చుందురు.

యుగం.—మీ రందఱు సప్రయత్నులే. నేను వచ్చి విశేష మేమి?

జమీందారులు.—తమరాక రాజ్యాంగముల భయమున్నిపాతమాతమే దివ్యౌ షధమైనది.

[illegible] విద్యా.—తమరాక [వాదినమేనికి వర్షమైనది.]

యుగం.—[ఆత్మగతము] మతి ప్రభువుస్థితి?

ప్రతీ.—[ప్రవేశించి] జయము జయము మహామంత్రిగారికి.

[అని చేతికి చీటి యిచ్చును.

యుగం.—[ఆత్మగతము] ప్రభువుస్థితి జయమంట. నామాట పట్టువడె నన్నది. ఇందు నా ప్రయత్నము వలయునా? [దక్షిణ బాహుస్ఫురణమును సూచించి] అహో! సర్వము నా ప్రయత్నమున నే సాధనీయ మని దక్షిణబాహు వెచ్చరించుచున్నది! [చీటి పుచ్చుకొని చదివి ఆత్మగతము] "మంత్రసహాయుఁడు, కార్యము చెడినది, గీతత్రిణము దర్శన మీయవలయును." అని చీటి. విద్యానాథమహాకవి అని చేవ్రాలు. బళి! ఇతఁడెవరో పరమనిపుణుఁడు, రాజుస్థితిని ఎఱిఁగి వచ్చినాఁడు, కార్యము చెడినదీ? నా యూహ తప్పలేదు. [ప్రకాశము] ధర్మసింగ్ ఆయనను తోడ్కొనిరా.

ప్రతీ.—[విద్యానాథునిం దోడ్కొని వచ్చి] వారుగో మహామంత్రిగారు.

యుగం.—[విద్యానాథుని పరికించి స్వగతము] మఱచి వర్చస్వి, మహాకవి, మంత్రరక్షకుఁడు, ప్రయోగభంగము చేయుఁడు. [ప్రకాశము] ఇక్కడ ఇక్కడ. [అని దగ్గఱకు పిలిచి] ఎవర్రురా అక్కడ? కుర్చీ కుర్చీ!

[నౌకరు కుర్చీ తెచ్చి యుగంధరుని పక్క నుంచును.

యుగం.—[విద్యానాథుని నిదానించి చూచి తెలిసి] విద్యానాథ మహాకవి యనఁగా నెవరో అనుకొంటిని. నా ప్రాణమే! [అని కౌఁగిలించుకొనును.

విద్యా.—[కౌఁగిలింతలో నే చెవిలో] [రాజు తురుష్క ఢిల్లీకి కొనిపోఁబడెను.]

యుగం.—ఎన్నాళ్లకు! ఎన్నాళ్లకు! [అని మరల కౌఁగిలించుకొని చెవిలో] వేటగాయములతో రాజు ఢిల్లీపురములో రామావధానులయింట నున్నట్టు జాడ తెప్పింపుము.

విద్యా.—[కౌఁగిలింతలో నే చెవిలో] చిత్తము.

యుగం.—కూర్చుండు తమ్ముఁడు కూర్చుండు.

[విద్యానాథుఁడు కూర్చుండును.

యుగం.—జనార్దనా, వీరెవరో ఎఱుఁగుదువా?

జనా.—[హర్షాశ్చర్యములతో] ఆహా చిన్నన్నయ్యా!

[అని లేచి వచ్చి పాదముల వ్రాలును. విద్యానాథుఁడు లేపి కౌఁగిలించుకొనును. జనార్దనుఁడు కూర్చుండును.

యుగం.—[illegible] కొ అన్న క్షేమస్థితికి వచ్చుట!

విద్యా.—అన్నగారి సంపాదించుకొని నిగ్రహానుగ్రహ సమర్థులయితిరి.

యుగం.—[illegible] తాతయ్య [illegible] సాక్షరమే ఇంక లేదుగదా?

విద్యా.—అంత [illegible] ప్రభావమువలన గానే పుట్టినవిద్య నాకు సంవత్సరము పట్టినది.

యుగం.—పదేండ్లు నీవార్తయే తెలియక అమ్మ పడినదుఃఖము చెప్పలేము. నీవు కటకములో ప్రభాకరజ్యోతిషికుల తోడ్పాటు లాగుకొన్నప్పుడు గదా మాకు నీవార్త తెలియుట?

విద్యా.—ఏమో బాల్యచాపలము.

యుగం.—ఇప్పుడు ముసలివైతివి గాఁబోలు? నీ ప్రథమోపాధ్యాయులు ఘనపండిత దిగ్విజయజ్యోతిష్కులు క్షేమమా?

విద్యా.—క్షేమముగా నున్నారు. దర్శనము చేసికొని వచ్చితిని.

యుగం.—ఆతోడ్పాటు చేతుల నున్నవా? [అని చేయి పట్టుకొనఁబోవును.

విద్యా.—ప్రయాణములో తీసిపెట్టి వచ్చితిని.

యుగం.—పదునెనిమి దేండ్లకు పదునెనిమిది విద్యలు ముగించి, రెండేండ్లు దేశాటన రాజసభాప్రవేశములు గావించి యిప్పుడు అన్నకడకు వచ్చితివి. [జనార్దనునితో] తమ్ముఁడూ మీ చిన్నన్నయ్యను అమ్మకు చూపింపుము,

ఆ. అమ్మ నేఁడు ముప్పులం పుఁబోల్చెతి లక్ష
విశ్వనాథునకును వేంకటాద్రి
నాయకునకు రంగనాయకునకు రామ
నాథునకును సోమనాథునకును 3

చిన్నన్నయ్యకు భోజనాదికము విచారించుకో, మరల పానీయ సేవించుకో, భోజనము కానిచ్చి తీసికొనిరా, జ్యోతిషవినోదము కొంచెము చూడవచ్చును.

[జనార్దన విద్యానాథులు నిష్క్రమింతురు.

యుగం.—[సభ్యులతో] ఇతఁడు నా పినతండ్రి కుమారుఁడు.

క. ఈతని జన్మనితోడక
మాతల్లియె పెంచెఁ గవలమాడ్కి; మహా వి
ఖ్యాతిం గలజ్యోతిష్కుఁ; డీతని
చేత మనము దెలియవచ్చు [illegible]

[illegible] తద్దర్శనమైనట్టిమి [illegible] దారి. యెవ్వరుడకు తప్పునా! ఇక మేము [illegible] డు మండవచ్చును. [illegible]

యుగం.—ఏమి చెకుముకిశాస్త్రి, వీరాంజనేయు మేమి చేసినది?

చెకు.—తోఁక జాడించి కన్నులలో మన్నుకొట్టుచున్నది.

యుగం.—ఎంతసేపు కావలయు మన్ను కొట్టుటకు?

చెకు.—గరుత్మంతుని దృష్టి గద్దలకుఁ గలుగునా?

[విద్యానాథ జనార్దనులు వచ్చి కూర్చుందురు. పేరిగాఁడు ను వచ్చి యుగంధరునికి విసనకఱ్ఱతో విసరుచుండును.

యుగం.—విద్యానాథా, కొంచెము వీరికి జ్యోతిషవినోద మొసంగుదువా?

విద్యా.—తమయాజ్ఞ. [బేతాళరావును జూచి] మీచేయి చూపుఁడు.

[బేతాళరావు చూపును.

యుగం.—మీరు కానిచ్చుచుండుఁడు. [అని వ్రాయుట నభినయించును.

విద్యా.—మాది శీఘ్రజ్యోతిషము. మాకుచేయి చాలు, జాతక మనావశ్యకము. వేయేండ్లక్రిందటివారిదైనను సరియే, సరిగా చేతితస్వీరు తీసియుంచినవారిదిన చర్య యావత్తు చెప్పఁగలము. మీకిప్పుడు సూర్యునిలో అంగారకుఁడు. మీ నామధేయము?

బేతా.—బే [అని సగములో]

విద్యా.—మీరు చెప్పకుఁడు, బేతాళరాజు.

సభ్యులు.—ఏమాశ్చర్యము! ఏమాశ్చర్యము!

విద్యా.—యుద్ధము, జయము, ఊపు.

బేతా.—సంతోషము. గతము చెప్పుఁడు తార్కాణగా.

విద్యా.—[చెవిలో] మీరు అయిదేండ్లక్రిందట విజయనగరమునుండి దండుతో వచ్చుచు తుంగభద్రకడ విడిసి గట్టుమీఁద ఒంటిగా సికారిపోయినప్పుడు గొల్లపడుచు చే చీవాట్లుపడిన చరిత్రము చెప్పుదునా?

బేతా.—స్వామీ, ఈయన యెవరో దేవుఁడుకాని మనుష్యుఁడుగాఁడు. ఇది దివ్యదృష్టిగాని జోస్యముగాదు. స్వామీ, ఇఁక నాకు చాలును.

విశ్వా.—ఆహా అంతటివాక్సిద్ధియేని నాజాతకము కొంచెము చెప్పుఁడు.

[అని చేయి చూపును. పేరిగాఁడు తెఱచిననోరు మూయక ఆశ్చర్యపడుచు పరికించుచుండును.

విద్యా.—[విశ్వాసరావుచేయి చూచి] పంతులకు గురువు ఉచ్ఛ, వాక్స్థానమున; మహాయోగజాతకము; మహావాగ్మి.

బేతా. ప్రభృతి సభ్యులు.—బళిబళి, ఏమి విశ్వాసరావుగారు? అనుభవసిద్ధమా? ఇప్పుడైన మామాట ఒప్పుకొందురా? [విశ్వాసరావు నవ్వును.

విద్యా.—బహుసమర్థుఁడీయన. గుండెలు తీసిన బంటు. ముగ్గురు కుమారులు. పెద్దవాని జాతకమున మీనలగ్నములో గురువు. వాఁడును ఇంతటినోఁటివాఁడే. భార్య మహాపతివ్రత. పంతులకు కూడ ఏమయిన తార్కాణ గావలయునా?

విశ్వా.—చెప్పుఁడు.

విద్యా.—[చెవిలో] పంతులూ, నీవు మూఁడేండ్లక్రిందట సురపురము జమీనును కాపాడుటకై మాయన్నగారి చేవ్రాలు చేసి పెద్దసెట్టికడనుండి యెనుబది లక్షల వరహాలు తెప్పించి సర్కారు ఖజానాకు చెల్లించి మూఁడవనాఁడు మరల మాయన్నగారే పంపినట్లు ఆతనికి పంపలేదా?

విశ్వా.—[తటాలున కుర్చీనుండి దుమికి విద్యానాథునిపాదములు పట్టుకొని] మహానుభావా, నాగుట్టు దాఁచి నా తల కాచెద నని వర మిచ్చిన ఈ పాదములు వదలెదను. [పేరిగాఁడు ఆశ్చర్యముతో తెఱచిననోరుమూయక చూచుచుండును.

విద్యా.—వర మిచ్చితిని పో.

విశ్వా.—[తనకుర్చీలో కూర్చుండి ఆత్మగతము] ఇతని జోస్యము ప్రాణోపద్రవముగానున్నదే! పోయెకుభూత మీ కెట్టుకొమ్మను విఱుచుకొని పోవునుగాక. [ప్రకాశము] సర్వజ్ఞమూర్తీ, బ్రహ్మవాక్కైయినను తప్పునుగాని మీవాక్కు తప్పదు. పోనీ నేనధికప్రసంగి నని తమరు ముందే సెలవిచ్చినారుగదా. వీనిచేయి చూడుఁడు.

[అని పేరిగానిని చూపును,

పేరి.—[వణఁకుచు తబ్బిబ్బుగా వచ్చి] యిదుగో సూసుకోండి నే నే మెరగను. [అని రెండుచేతులు బోరగించి చూపును.

విద్యా.—[ఆత్మగతము] ఈమహానుభావుఁడేమో వేఱే దారితీయుచున్నాఁడు. [ప్రకాశము] వీఁడు చాకలి, పేరు పేరిగాఁడు; వీని పెండ్లాము ఎల్లి.

పేరి.—[భయముతో వడఁకుచు వెనుకకుఁ బోయి తనతావున నిలిచి] మహాప్రభో, నాను సత్తెప్రమానకంగా శెప్తా. నాను తీలేదుండి, అదీ తీలేదుండి.

జనా.—ఏమిరా నీవును అదియు తీయలేదు?

పేరి.—వుంగరం మారాజా?

జనా.—ఏ యుంగరమురా?

పేరి.—[విద్యానాథునిచూపుచు] ఆమారాజుపోంగొట్టుకున్నా వుంగరముండి.

జనా.—నీవు తీయకపోయిన, ఆయన యుంగరము పోఁగొట్టుకొనె నని నీ కెట్లు తెలిసినది?

పేరి.—ఆరిశేతులోది తందేమో అని, యీరిశేతులోది తందేమో అని, ఒకరొకరి శెయ్యి సూడటం, [విశ్వాసరావును చూపుచు] యీమారాజుఆయన కాళ్లట్టు

[illegible] అని, [illegible] పటం, [illegible] లేదటండి?

శిష్యా.—[నాప్యంబు] [illegible] లోఁకువ యని వానిమీఁద పెట్టుట న్యాయమా?

[illegible] చేయి చూచి.

[illegible]

విద్యా.—ఈ ముఖమున్నించితిమి. ఇంకొక్కమారు [illegible]

జనా.—మన్నించినారులే. [illegible] నెదవా?

పేరి.—పెబువుల మణుచు. [అని యెడమచేయి చూపును.

విద్యా.—కుడిచేయి చూపురా.

పేరి.—ఏ శెయ్యైతే యేమని ఎడమ శెయ్యి సూపినాను సామీ. తెలనోణి.

[అని కుడిచేయి బోరగిలఁచి చూపును.

విద్యా.—అఱచేయి చూపరా? [పేరిగాఁడు అఱచేయి చూపును.

విద్యా.—[చూచి] ఈనడుమ వీఁడు ఎల్లితో జగడమాడినాఁడు. అంతట అది [illegible]

పేరి.—[వంగి దణ్ణమిడుచు] అది శెప్పకుండి సామే, అది శెప్పకుండి. నాను శిత్తగించుకొన్నమాట్ట పెబువులు మనవి శేసుకోండి.

జనా.—నీకు జగడమేల వచ్చినదిరా?

పేరి.—నానుండి దాన్ని 'మామా' అని పిలమన్నానండి. 'నాను పిలూ్వ' అన్నదుండి.

విశ్వా.—మఱేమని పిలిచినదిరా?

పేరి.—పేరిగా పేరిగా పేరిగా, అని పిలిశిందుండి. ఇదేనుండి నాను శెప్పొద్దని శిత్తగించుకొన్నదుండి.

విద్యా.—దీని నేనెంతమాత్రము చెప్పను.

విశ్వా.—దానిచేత అలాగు పిలిపించుకొని ఊరకున్నావా? నీవు అన్నములో ఉప్పు వేసికొనుట లేదటరా?

పేరి.—[సగర్వము] నానుండి, ఆపాట్నా,[సవ్రీడము] ఒకొక్కసారి [illegible] అన్నానుండి.

విశ్వా.—నీమాట పడి ఊరకున్నదిరా అది?

పేరి.—అదుండి ఆపాట్నా మైలగుడ్డలమూట్ట నెత్తిమీఁద పెట్టి నాను ఏశిందుండి.

జనా.—జోస్యులవారు, ఇది కూడ వాఁడు చెప్పవలదని చిత్తగించుకొన్నదే. చక్కఁగా మనవిచేసికొండి.

పేరి.—ఇది శెప్పొద్దని నాను మరీ అగిత్తెంగా శిత్తగించుకొన్నానుండి.

విద్యా.—ఓరీ, ఇందుకోసము ఎల్లిమీఁద నీకు కోపమా?

పేరి.—కోపం లేదుండి. ఒకపాలి గశిరినా ఒకపాలి మంచిమాటాడుద్దుండి.

విశ్వా.—వాఁడు వలదని చిత్తగించుకొన్నది మాని కడమ యేమయినఁ జెప్పండు, పాపము!

పేరి.—అవును మహాప్పెబో.

విద్యా.—[చేయి నిదానించి చూచి] అయ్యో![అని వానిముఖముం గనుచు] పాపము! ఏమి గ్రహచారమురా! ఇఁక నిప్పుడు చెప్పఁగూడదుపో.

[పేరిగాఁడు దూరముగా పోయి దిగులు పడుచు గుటకలు మ్రింగుచుండును.

విశ్వా.—[జనాంతికము] ఏమి విశేషము?

విద్యా.—[జనాంతిక మభినయించి పేరిగానికి వినంబడునట్లుగానే] వీనికి ఱేపు ఈవేళకు మరణగండ మున్నది. తప్పెనేని ఖయిదు. విడిచిపెట్టుఁడు వాని సంగతి, రసము లేదు.

యుగం.—[వ్రాత ముగించి] విద్యానాథా, ఒకానొక యవశ్యవిషయమునఁ బ్రశ్న చూడుము.

విద్యా.—రాజునుగుఱించి యడుగుచున్నారు. నాజోస్యమే నాజోస్యమును పూర్వపక్షము చేయుచున్నది!

యుగం.—ఎట్లు?

విద్యా.—ఏలినవారియొద్దనుండి తమ్మునికి జాబువచ్చుచున్నది,అంచెలమీఁద; గడియదూరములో నున్నది. మఱి నాజోస్య మేల?

యుగం.—సారాంశము. రెండుమాటలు చిత్రమునకు.

విద్యా. (మత్తకోకిల)

దండుఁ బాయుట, యొంటి నొక్కటఁ దాఁకఁ గైదువు లేక యే
రెండు బెబ్బులుల న్వధించి కిరి[1] ద్ధర న్బడఁ జేతయుఁన్,
కండ నెత్తురు మెండు వోవుట, గానలోపల మూర్ఛయుఁన్,
దండలో నొకపల్లియ న్నయనంబు విప్రగృహంబునన్. 21

అ. 1. పందిని.

వచ్చినది జాబు. [అందఱు ఆశ్చర్యముతో ద్వారమువైపు చూతురు.

ప్రతీ.—[ప్రవేశించి]జయము జయము మహామంత్రిగారికి.[అని యుగంధరుని చేతికి జాబిచ్చి] అంచెమనిసి జడివానలో తడిసినట్లు జోరుచెమటలతోటి చాపరువున ఇది నాచేత బెట్టి నేల బడిపోయినాడు.

యుగం.—పోయి వానిని దేర్పుము.

ప్రతి.—చిత్తము. [అని నిష్క్రమించును.

యుగం.—[జాబు విప్పి చూచుకొని] విశ్వాసరావు, సునామణి.

విశ్వా.—[లేచి పుచ్చుకొని చదువుచున్నాఁడు.]

"శ్రీమజ్జగద్విఖ్యాత లోకాతీత నీతిప్రతాప దేదీప్యమానులకు శ్రీమత్కాకతీయ రాజ్యలక్ష్మీసగర్భ్యులకు జనార్దనమహామాత్యులకు.—

రచితాంజలిబంధుండై ప్రతాపరుద్రమహారాజు విన్నవించుట:—వేఁటలో నొంటిఁజిక్కి వ్రణితులమై బెడఁదపూడిలో బ్రహ్మశ్రీ రామావధానులవారియింటనున్నారము. తమరు వచ్చి మమ్ము ఱేపే నగరు చేర్పవలయును.

[మొహరు] "ప్రతాపరుద్ర మహారాజు,"

[అందఱు విద్యానాథుని, యుగంధరుని, పరస్పరమును, చూచుచు హెచ్చరిక సంజ్ఞలతో ఆశ్చర్యపడుదురు.

విద్యా.—[పరమానంద మభినయించుచు]మఱేమి భయము లేదు. కొంచెము కాలయాపనగాని కుదిరి స్వస్థ మగును.

యుగం.—మఱి యేలినవారివార్త వచ్చినదిగదా. అస్వాస్థ్యమునకు ఖేద మగుచున్నది. దైవగతి! జనార్దనా, చిన్నదండుతో నీవును విద్యానాథుఁడును పోయి వారిని తెండి. [సభ్యులతో] మీయందఱియొకటను మా పెద్దతమ్ముని విద్యానాథుని మాతో నొక మంత్రిగా నియమించితిని. మీకు సమ్మత మగునా?

అందఱు.—మహాప్రసాదము.

యుగం.—అటయిననిదిగో ఫర్మానా.[అని తానువ్రాసినఫర్మానాయిచ్చును.

విద్యా.—మహాప్రసాదము. [అని పుచ్చుకొని కన్నుల నద్దుకొనును.

యుగం.—ఏలినవారి యస్వాస్థ్యముచే చిత్తము వ్యాకులముగానున్నది. మఱియిప్పటికి సభ చాలింతము. [అందఱును లేతురు.

బేతా. ప్రభృతులు.—ఏలినవారికి క్షేమము కలుగవలయును.

[అని మంత్రులకు నమస్కరింతురు.

మంత్రులు.—స్వస్తి స్వస్తి స్వస్తి. [ఇతరులు నిష్క్రమింతురు.

యుగం.—కూర్చుండుఁడు. [ముగ్గురును కూర్చుందురు.

యుగం.—మీరు ఈ పేరిగానిని గోగి ప్రతాపరుద్రమహారాజును చేయవలసినది. ముందుగా, మహాకవీ, నీవు ఈరాత్రి వీనిని రామావధానులచావడి చేర్పవలయును. జనార్దనా, నీవు సపరివారముగా పోయి ఏలినవారి బంగారపుసవారిలో వీనిని తెచ్చి ఱేపు నగరు చేర్పవలసినది, రామావధానులకు పేరిగానిచేత ఈశ్రోత్రియమిప్పింపవలసినది. ఇదే దానశాసనము.[అని జనార్దనునిచేతికి కాగిత మిచ్చుచు] కృత్యవిశేషములు వచ్చి చేరినపిమ్మట తెలియును.

విద్యా.

ఉ. రాజు నొనర్చె, [1]విక్రము, దిరంబుగ దేవత వేయివర్షముల్,
భ్రాజితబుద్ధి దాని నలభట్టి రచించెను రెండువేలుగా;
నా [2]జనయిత్రి యొక్కనినె నస్గనియెన్; మహనీయ, యుష్మద
వ్యాజకృపాకటాక్షమున నైతిని మువ్వుర [3]మాశ్రితావనా. ఉ

నవీననియంచించిన నమ్మకమునకు లజ్జితుఁడనగుచున్నాను.

యుగం.—నీప్రజ్ఞకు ఫల మిది, నీవు కవివి గావు, కవిని అనఁగా ఉశనుని మించినవాఁడవు. నానమ్మకము అపాత్రన్యస్తము గాదు.

విద్యా.—ప్రీతివిస్రంభముల కర్హుఁడ నయ్యెదను.

యుగం.—సరి. [పేరిగాఁడు తొంగిచూచును.

యుగం.—[జనాంతికము] వీఁడు నిన్ను వదలఁడు. వీనిని పేనుము. [ప్రకాశము] మఱి లోపలికి పోదము. [పోవుదురు.

పేరి.—[ప్రవేశించి విద్యానాథునికాళ్లఁబడి] మహప్పెబో ఆగండమేంటో శెప్పండి సామీ, తప్పించుకొని బదుకుతా.

విద్యా.—లేవరా, లే.

యుగం.—విద్యానాథా, నిలిచి చెప్పి రా, పాపము! తప్పింపుము సాధ్యమైన. వాఁడు మాకు మిక్కిలి నమ్మకమైన నౌకరు.[అని ఇద్దఱు నిష్క్రమింతురు.

విద్యా.—ఇటు రారా. ఇక్కడ ఏకాంతమునకు రా.

[అని పరిక్రమించును. పేరిగాఁడు పరుగునఁ బోయి కుర్చీ తెచ్చి విద్యానాథునికి వేయును. విద్యానాథుఁడు కూర్చుండును. చాకలి మరల పరుగునఁ బోయి విసనకఱ్ఱ తెచ్చి విద్యానాథునికి విసరుచుండును.

విద్యా.—ఓరీ, తురకసర్దారుని ఢేరాకడ నుండు పహరాసిపాయి నిన్ను నఱికివేసి యెల్లిని తీసికొని ఢిల్లీకి పాఱిపోఁ దలఁచియున్నాఁడు.

ఉ. 1. విక్రమార్కుని. 2. తల్లి. 3. ఆశ్రితులను రక్షించువాఁడా.

పేరి.—ఓయి బాబో, తాతల్లో! అమ్మల్లో! నన్ను నరికేశినా నాను బదుకు తాను గాని, యెల్లి లేకపోతే నాను బదకలేను మారాజా. రచ్చించాల రచ్చించాల.

విద్యా.—అల్లరిచేయకు మూర్ఖా. నిన్ను బయటికి పోనీక ఇచటనే నిలుపుటచే నీచావుతప్పినదిగదా. నీవు సదా మాతోనేఉండు. నిన్నెవఁడునుఏమియుచేయలేఁడు.

పేరి.—బుద్దిబుద్ది, మ రెల్లిగతి యేలాగ నాసామే!

విద్యా.—ఎల్లిని మేము కాపాడెదము. మేము నీకు సెలవిచ్చినప్పుడు నీవు ఎల్లిని గలసికొనుము.

పేరి.— నాగండం తప్పింది బాబూ! నాగండం తప్పింది నాగురుడా!

విద్యా.—గండము తప్పిన యోగము పట్టవలయునురా.

పేరి.—గుడ్డ లుదుక్కునే ముండావోడికి నా కేమి ఓగం సామీ!

విద్యా.—అటయిన మామాట తప్పునఁటరా?

పేరి.—అమ్మా! బెమ్మదేవుడిమాట తప్పట మే! మరి శెప్పు సామీ ఆ ఓగ మేంటో పట్టించుకొంటా.

విద్యా.—రాజయోగమురో.

పేరి.—అట్లంటే తెలీలేదు మారాజా.

విద్యా.—నీవు రాజ వవుదువురా.

పేరి.—నిజమేనా సామే? నిజమేనా? వొల్లు దెలలేదు సామీ! వొల్లు దెల లేదు! [అని నిశ్చేష్టుఁడుగానుండి] మరి నాను రాజు నైతే యెల్లేమౌద్ది మారాజా?

విద్యా.—రాణి యగును.

పేరి.—[మీఁదఁ జూచుచు ఆత్మగతము] వవ్వా నారంగా! [విద్యానాథుని వైపు] రాసోళ్ల గీసోళ్ల ఆడోళ్లూ వోళ్లూ, నాకాడికి రారుగందా! అల్లని నూస్తే నాకు బయి మేస్తది మహప్పెభో.

విద్యా.—నీ యెల్లియే నీకు రాణి యగును. అదే నీతో సింహాసనము మీఁదఁ గూర్చుండును.

పేరి.—శింవాసోనంకాడి కత్తే నాకేమో బయిమేస్తదుండి సాస్తుల్లుగారూ.

విద్యా.—ఇఁక నేమి భయము?

పేరి.—అవును.ఇంకేం బయిం? ముంగటిమాట శెప్పినా.[ఆత్మగతము]సింవా సోనం మీద టక్కు శేశి వోరికీ తెల్నీకుండా యెల్లిని లంజెని ముద్దేస్కొంటా నారంగా. [అని ముద్దుగొనుట నభినయించును.

విద్యా.—[ఆత్మగతము] పురి యెక్కినది.చాలును. (ప్రకాశము) ఓరీ, నేను గురునాథుఁడను గదా, గురువునాజ్ఞ తప్పవుగదా?

పేరి.—తప్పనుసామే, గురునాదుడా,నీయాగ్గితప్పను గురుడా. నానత్తెప్పె మానకం శేస్తా.

విద్యా.—మఱి చీకటిపడునందాఁక ఎవరితోను మాటలాడక మౌనముగా నుండు. మౌనము తప్పిన యోగము పట్టదు.

[పేరిగాఁడు చేతులతో మాత్రమే దండము చూపును.

విద్యా.—ఆ! అది సరి, యోగము పట్టించుకొనులక్షణము.

[అని నిష్క్రమించును.

పేరి.—నాను రా జయ్యేవోణ్ణి, ఇక అందరూ నాగులాములేఅవుతారు. ఈళ్ల తోటి నా నెందుకు పలకటం? అయ్యవోరు అయ్యవోరుగాదు. గురునాదుడు; అయ్యోరు శెప్పినమౌనం బలే చరే.

యెల్లి నా తో గద్ది యెక్కుంటదీ!—జాడి
మల్లి నా తో గద్ది మానుంటదీ!
పేరయ్య రాజంట! పే రెల్లి రాణంట;
తనకు మా మావోళ్లు దండ మెడ్తారంట! యెల్లి నాతో...
సందుట్లో సమయాము శేస్తానురా!—నాను
అందుట్లో సడసాము లాడ్తానురా! యెల్లి నాతో...

ఇంకేమి గావాలరా నాగురుడా! శీక టొడ్డదాకా నరమానవుడితో మాటాణ్ణు.

[అని దుముకుచు ఆడుచు నిష్క్రమించును.

పంచమాంకము

స్థలము I—ఓరుఁగంటికడ ఖుస్రూఖానుని డేరా.

అంతట ఖుస్రూ ఉపవిష్టుఁడై ప్రవేశించును.

ఖుస్రూ.—రాజా వచ్చినాడని నావేగుల్ చెప్పినార్.ఆమహాల్జీల్ హజాము లున్న, ఆలాగే చెప్పినార్. వలీఖాన్ రాలేదు. ఆయన రాజాకి కల్సుకోలేదూ కావాలకిమరి నేనే రాయబ్బారం జర్పవాలా.వలీఖాన్ యింకా రాక్పోవడానికి కారణం యేమి?

సిపాయి యొకఁడు.—[చాకిమూట మోచికొని ప్రవేశించి]సర్దార్ సాహేబ్, ఇద్గో తమ్మి దుస్తు.

ఖుస్రూ.—అరే, యి దేమి! యిది ఉతకనే లేదే?

సిపా.—మనచాకల్దానీ లేదూ యెల్లి? అడికి మొగుడీకి వలీఖాన్ సర్దార్ పట్టుకొని ఢిల్లీకి పోయినార్, అంటుంది. అంగుకోపం అది తన్ను సంపీయేశినా మనకీ నౌకరీశెయ్యడం లేదూ అంటుంది. యేశుస్తావుంగి ముండా. నేను యీదుస్తులు ఎవరిశేతా నైనా ఉతుక్కదామ్కు తెచ్చినాను. ఊరంతా యిదే పుఖార్.

ఖుస్రూ.—ఏం పుఖార్?

సిపా.—బడామంతిర్ యుఘుందర్ వచ్చినార్, వలీఖాన్ సర్దార్ పోయే దారీమే జంగల్మె గాళంమే మనపేరిగాడ్కి రాజా వేషం వేసి బైఠాచేసినార్. రాజాగోడాకి కూడ వేటా వేషం వేశి ఘూజ్ మైధానంలో వుంచినార్: వలీఖాన్ సర్దార్ మోషంపోయి మసాల్వాలా పేరిగాడ్కి రాజా తల్చి పకడ్లేవు చేశినార్; తీస్కొని పోయినార్. ఇదే ఊరంతా పుఖార్.

ఖుస్రూ.—[ఆత్మగతము] ఆహా! యేమి హాశ్చర్యం! యేమి యుఘుందర్ మంతిరి బుద్ధిశక్తి! ఆలాగైతే వలీఖాన్ యీదేశంలో లేడు. హా! హా! హా! తెల్సింది! బడామంతిరి వచ్చినాడు మొదల్ పేరిగాడు మానౌఖరీకి రానేలేదు! ఆహా మంతిరి యుఘుందర్ ఎంతయుక్తిచేసినాడు! మాసర్దార్ గయా, రాజా ఆయా! హా! యుఘుందర్! యుఘుందర్.

సిపా.—సర్దార్సాహెబ్, ఆఘోడా వోళ్లంతా శానాగా యూల్పడి తప్పించుకొనివొచ్చి రాజా తబేలామే చేరింది అని మాట. ఈరోజ్ వుధయమే మహారాజా కూడా వొచ్చినార్ అని పుఖార్.

ఖుస్రూ.—[స్వగతము] యిక మంతిరి యుఘుందర్ మాకీ మాలమ్కర్కీ ఛణంలోనో ఛణంలోనో సఫాయి చేస్తాడు. బడామంతిరికి మారాయభారం మోషం తెల్సిపోయింది. [ప్రకాశము] అరే, ఇంకా యేమీ తెల్సునూ నీకీ?

సిపా.—రాజాకి వేటాలో ఘాయం అయిఁది, ఖాయిలా చెప్తార్.

ఖుస్రూ.—హా! యీషంయంలో యంథరంర జ్ సాస్తురల్ భాయి వుంటే యెంతా షహాయం వుండును!

అంతట చెకుముకిశాస్త్రి ప్రవేశించును.

చెకు.—సాయముగా నుండునెడల సిద్ధముగా నున్నాను.

సిపా.—సలాం. [అని నిష్క్రమించును.

ఖుస్రూ.—సాస్తుల్లుభాయి, సర్దార్ వలీఖాన్ యెక్డావుండేదీజోష్యం చెప్పండి. మాకి అపాయం వుందీ లేదు, జయం వుందీ లేదు కూడా జోష్యం చెప్పండి.

చెకు.—వలీఖాను గోదావరి దాఁటి ఎనిమిదామడ నడచినాఁడు. ఢిల్లీకి మేఖాలమీఁద ఎగిరి పోవుచున్నాఁడు.

ఖుస్రూ.—అంత జల్దీ పోవడాన్కి కారణం యేమి?

చెకు.—రాజనుకొని చాకలిని ఇక్కడ నౌకరిచేయుచున్నవానినే పేరిగానిని పట్టుకొన్నాఁడు. వెనుకనుండి రాజుసిబ్బంది తఱుముకొని వచ్చునని భయము. త్వరగా సుల్తానువారికి ఆఖయిదీని అప్పగింపవలయునని కోరిక.

ప్రతీ.—[ప్రవేశించి] సర్దార్సాహెబ్, వలీఖాన్ సర్దార్సాహెబ్ దగ్గానుంచి తురుఫ్ జవాను కబుర్తెచ్చినాడు.

ఖుస్రూ.—తచ్ఛనం రమ్మను.

ప్రతీ.—చిత్తం. [అని నిష్క్రమించును.

జవాను.—[ప్రవేశించి] సలాం సర్దార్ సాహేబ్. సర్దార్ వలీఖాన్ ఈదేషం రాజాకి పట్టినార్, ఢిల్లీకి తీస్కొని యెల్లీపోయినార్. తమకీచెప్పినార్—ముట్టడీయేసి వోరంగోలు పట్టవల్సింది, రాజాఘోడాకి పట్టి ఢిల్లీకిమాకాడ్కి పంపవల్సింది. దాన్కి మేము సుల్తానువారికి నజర్ చేస్తాం.

ఖుస్రూ.—ఏమి సాస్తుల్లు బాయి? జవాన్ యీలాగ చెప్తున్నాడు?

చెకు.—ఇతని కేమి తెలియును! ఎవఁడేమిచెప్పినను సరియే, మాజోస్యము తప్పదు.

జవాన్.—[ఆత్మగతము] ముసల్మానీవేషం, బొమ్మన్ మాట! ఎవరీన? [ప్రకాశము] ఏమి మిజోష్యం బొమ్మన్ సాబ్?

చెకు.—రాజనుకొని చాకలిని మీసర్దార్ పట్టుకొనిపోయినాఁడు.

జవాన్.—ఛీ ఛీ ఛీ ఛీ! జూటాభాత్ జూటాభాత్! నాశేతుల్తో నేను రాజాకి సంకిళ్లు వేసినాను వోయి?

చెకు.—ఘూ ఘూ ఘూ ఘూ! డోబీకి పేరిగాడ్కి నీశేతుల్తో సంకిళ్లు వేసినావు రోయి.

జవాన్.—ఆరే నీవు యిట్లా మాటా చప్తే నాకీ బలే మంటా వస్తుందీ:

చెకు.—గోదావరిలో పడు చల్లార్చును.

జవాన్.—కబడ్దార్ బొమ్మన్.

చెకు.—బొమ్మన్ కబడ్దారే. నీవే డబద్కార్, బడక్దార్, బకద్దార్, ఒకనిఁబట్టి ఒకనిఁ జెప్పుచున్నావు.

జవాన్.—మేము రాజాకి......

చెకు.—మీరు పేరిగానికి......

జవాన్.—సర్దార్సాహెబ్, ఈబొమ్మన్కు పాడీచేస్తాన్.

చెకు.—తురకపొడుము మేము తాఁకము.

ఖుస్రూ.—ఆయనమాట నీవు వినవు. నీమాట నీవు చెప్పు.

చెకు.—వీనిమాట చెప్పె.

జవాన్.—మేము రాజాకి ...

చెరు.—మీరు పేరిగానికి ...

జవాన్.—[చెరుముకిని రోషరూక్షముగా చూచుచు] మేమూ రాజాకి టాం జాన్ మే మోస్కాని పోయి పడ్వాలో పెట్టినాం.

చెరు.—[బిగ్గరగా నవ్వుచు] అరే జవాన్ నీవు చాకలికి సవారి మోసితివిరా.

జవాన్.—[బాకు దూసి] మేము చాకలికి సవారీ మోస్తాం?

[అని పొడువఁబోవును. చెరుముకిశాస్త్రి అలక్ష్యముగా నవ్వును. ఖుస్రూ కత్తి దూసి జవానును నఱకఁబోవును. జవాను అల్లా అల్లా అని పాఱిపోవును.

ఖుస్రూ.—మాభుద్ధి చాలా గంధర్గోళం అయింది జోష్యులు భాయి. యీ ముండాకొడుకుల్ యీ ముస్తఫా ఫిరోజులు మేము లడాయి అంటే వీళ్లు రాయ్భారం చెప్తార్, మేము రాయభారం చెప్తే వీళ్లు లడాయి మొర్గుతార్. క్యా కర్నా భాయి?

చెరు.—వారిద్దఱు కేవలభ్రష్టు లని నేను మొదటనే చెప్పలేదా?

క. వారికి హుక్కా, [1]కంచెన్,
సారాయి రహస్యగోష్ఠి, [2]షామాత్, భంగీ;
వారికి లడాయి తెలియునె ?
వారి మొగంబులకు రాయబార మెఱుకయే? ౧

ఖుస్రూ.—యీముండాకొడుకులబుద్ధిల్ తీయించివేతునా?

చెరు.—వారివలననే యీయాలస్యము, లేదా, వలీఖాన్ పోయిన మఱునాఁడే మీరు కోటను పట్టియుండవచ్చును, మఱి యిప్పుడైననో? నీ సేనావధూటిని,

ఉ. ముందు ఫిరోజు ముస్తఫ [1]సముత్థకుచాకృతి [2]ప్రొగ్గఁజేయఁగా,
మందత వెన్క [3]శ్రోణియుపమన్ [4]దుముదార్దొరవీవు[5] నిల్వఁగాన్,
[6]అందువ గల్లుగల్లు రన నట్టిటు తొట్రిలు కామపీడితన్
[7]మందవిచార [8]నంధ్రపృతనాపతి [9]కౌఁగిటిలోఁ [10]గరంచుఁబో! ౨

౧. 1. వేశ్య. 2. చదరంగము అని భా.

౨. 1. నిక్కుఁజన్నులవలె. 2. ముందఱికి వాల్పఁగా, యుద్ధమునకు పురికొల్పఁగా నని భా. 3. పిఱుఁదుబలె. 4. సేనయొక్క వెనుకటిభాగమును నడుపువాఁడవు. 5. యుద్ధము వలదని మాన్పఁగా 6. ఏనుఁగులకాళ్లకు కట్టుగొలుసు. కామజయేచ్ఛ సంభోగేచ్ఛ. 7. ఆలోచన చాలని దానిని. ఆంధ్రసేనానాయకుఁడు= బేతాళనాయఁడు. 9. అన్నిప్రక్కలం బొదివి. 10. రూపుమాపును జూమా.

ఖుస్రూ.—హా! అల్లా! అల్లా!

చెరు.—మఱియొకమాట, దిగులుపడవలదు. యుగంధరునికి మీరు గడియకాల మిచ్చినది కూడ తప్పే.

ఖుస్రూ.—యేమి చేసినాడు! యేమిచేసినాడు! యేమిచేసినాడు!

చెరు.—మీమీఁదికి రెండువైపుల రెండు లక్షలు పంపినాడు, మిమ్ము రూపుమాపుటకు. మఱి,—

ఖుస్రూ.—మఱి యింకాయేమి?

చెరు.—శ్రద్ధగా వినవలయును. మఱి, కోటలోనుండి మీశిబిరముక్రిందికి సొరంగాలు త్రవ్వించి వానినిండ తుపాకిమందు నింపించినాఁడు. ఇఁక గడియలో మీశిబిరము గుర్తుండదు. పాఱిపోయిన లక్షలు లక్షలు దండు పొదివి నఱుకనున్నది.

ప్రతీ.—[ప్రవేశించి] సర్దార్ సాహేబ్, రాజావారిదుబాసి.

ఖుస్రూ.—రమ్మను.

ప్రతీ.—సర్దార్సాహేబ్ హుకుం. [అని నిష్క్రమించును.

దుబాసి.—[ప్రవేశించి] సలాంఖుస్రూఖాన్ బహద్దరువారికి. మాయేలినవారు ప్రతాపరుద్ర మహారాజుగారు వేఁటనుండి ఈ యుదయమే వచ్చినారు. వారికి మహామంత్రులు మీరాక రాయబారము తెలిపినారు. వారు మీరాయబారము మోసమని తలఁచినారు. 'కాకుండిన చాకలిని ఏల పట్టుకొనిపోవలయును?' అన్నారు. ఇప్పుడు మహామంత్రి యుగంధరులవారు మీకు తెలుపుట యేమనఁగా—"మాచాకలిని మరల మాకు సురక్షితునిఁగా అప్పగింపు మని మీరు మీసుల్తానువారికి కబురు చేయవలసినది. మమ్ము మోసము చేసినందుకై వలీఖానుతల కొట్టి మాకు పంపవలసినదనియును మీరు మీసుల్తానువారికి కబురు పంపవలసినది. చాకలియు వలీతలయు మాకు చేరువఱకు మీరు మీక్రిందిసర్దార్లు మాఖైదీలు. ఈదండంతయు మాబందిఖానాలో వరకము. మీ యాయుధములు సామానులు యావత్తు మావి. లేదా యుద్ధము. కాలము ఇయ్యము." అని.—ఏమి జవాబు? [ఖుస్రూ ఏమియుతోఁపక యూరకుండును.

చెరు.—వారూ స్వయంగా మహామంత్రిగారికి మహారాజాగారికి దర్శనం చేశి జవాబ్ చప్తార్.

దుబాసి.—[చెరుముకిని నిదానించి చూచి] ఓరి కొలయముఁడా, ఏమోయి తురకలలో కలసితివి? ఏమి నీకు వచ్చిన వినాశకాలము? చీ! పాపీ? చీ! పాపీ?

చెరు.—వినాషాకాలంనీకీవచ్చింది. కభుర్తిచ్చేజవాన్ గాడ్దేకియింతాపొగర్!

[అని దుబాసికి ఒకచెంపకాయ యిచ్చును. దుబాసి చెరుముకికి ఒక చెంపకాయ యిచ్చును. అది తలపాగకు తగులును. పాగ పడిపోవును, జుట్టు అగపడును.

దుబాసి.—[జుట్టును సూచించి] జుట్టున్నదీ! బోడి యనుకొంటిని! ఏమి యింత చదివినబ్రాహ్మణునికి వచ్చిన యీవినాశకాలము! [అని అంగీ లాగి జందెమును

సూచించి] జందెముకూడ నున్నదీ! మతములో కలియలేదా? మంత్రములో కలిసితివా? కడుపుకోసమా? ఉండు నిన్ను మహామంత్రి యుగంధరులవారితో చెప్పి మహమ్మాయి చేయించెదను. సర్దార్ సాహేబ్, ఏమి జవాబ్? జవాబు లేదు? నేను పోయెదను.

[అని నిష్క్రమించును.

చెను.— ఈ ంకుమూతి తంట లోంద్రపెట్టును. నేను బోయెదను.

ఖుస్రూ.— అరే, యీగడ్బిడాలో మా ఖుద్దీ బుఱ్ఱకీ ఖాళీ చేశింది. ఏమి భాయి, పొడుచుకొని సచ్చిపోదునా?

చెను.— ఇసీ! ఇసీ! ఇసీ! నీయాజ్ఞకు తిరుగఁబడినవారిని పొడిచివేయవలయును గాని, నీ వేల పొడుచుకొనవలయు! [ఆత్మగతము] వారు నిన్ను పొడిచివేయుదురు. [ప్రకాశము] మఱి యీయుద్ధములో నన్ను మఱవవలదు. సుల్తానువారికి సిపారసు. యుద్ధమైనవెంటనే నిన్ను కలిసికొనెదను. కొంచెము జోస్యము మిగత. యుద్ధము ఆరంభమగుచున్నది. మీకు అపజయము. మీదండంతయు నాశము. క్రిందినిప్పు మాట మఱవవలదు. ఈదుబాసిగానిని నేను కలసికొని నామాట చెప్పనని ఖరారు చేయించుకోవలయును. ఒప్పనియెడల వానిబుఱ్ఱ తెగవేసి రావలయును. నీకత్తి కొంచెము దయచేయుము. [అని నిశ్చేష్టుఁడగు ఖుస్రూఖానునియొరనుండి కత్తిపుచ్చుకొని] నేను నీ గుఱ్ఱముమీఁదనే వీనిని కలసికొని మరలెదను. సలాము భాయి సలాము. దయయుంపవలయును. ఏమట్లు నిశ్చేతనుఁడవుగా నున్నావు భాయి? ఈస్థితిలోనున్న నిన్ను వదలియెట్లు పోదును భాయి? మాటలాడు భాయి. ప్రాణమున్నదా లేదా?

[అని ఖుస్రూను పట్టి యూఁచును.

ఖుస్రూ.— [నిట్టూర్పు విడిచి] ఏంభాయి, వెళ్లండి భాయి, లక్ష సలాములు. మేం ఈపాపిను ముస్తఫాఫిరోజుల బుర్రల్ తీసి యుద్ధంచేస్తాం, లేదా, పరారియౌతాం.

చెను.— ఏలోకమునకైన సరియేమనము మరలకలసికోవలయు, కత్తిగుఱ్ఱము మహారాజవానునకొప్పగించి పోయెద. సెలవు సెలవు. క్రిందినిప్పును మఱవవలదు.

ఖుస్రూ.— అరే రే రే! నావల్లు అంతా వేడిగా వుంది భాయి!

చెను.— ఇఁక బొబ్బలు లేచును. తరువాత కాలిపోవును. సదా కడుగుచుండు నాపాదాలు అప్పుడే మండుచున్నవి!

ఖుస్రూ.— [వెఱ్ఱియావేశముతో కత్తారి దూసికొని] ముస్తఫాఫిరోజ్ సఫాయి!

[అని పరుగున నిష్క్రమించును.

స్థలము 2. ఓరుఁగంటి వెలుపల బయలు.

చెను.— [గుఱ్ఱమెక్కుటను దౌడును అభినయించి] ఈముగ్గురలో ఒకఁడో యిద్దఱో నాప్రయోగవీరునికి అవసరమై వేద్యము. ఏమి యీమనోవేగి! [పరిక్రమించి.]

నగరము చెంతకు వచ్చితిని. బళి! ఈగుఱ్ఱము ఈకత్తియు వీనికి ఢిల్లీసుల్తాను ఇచ్చినవఁట. మాయేలినవారిగుఱ్ఱమును సుల్తానుగానికి నజరు పెట్టఁ గోరినందులకు సుల్తానుగుఱ్ఱమును ఏలినవారికి నజరుపెట్టెదను. ఈకత్తి నాప్రజ్ఞాధ్వజముగా నాయొద్దనే యుండుఁగాక. ఈరెండును లేమి ఖుస్రూఖానునకు రెండుచేతులు లేమియే. బళి! బేతాళరావుయోగము! ఓరంగోలునగరిపుణ్యము! [వెనుకకు తిరిగిచూచి] అహో అప్పుడే యేమి యుద్ధము! ఏమియుద్ధము!

క. సుడులు దిరుగు, విడఁబడు, నె
వ్వడి నేఱులు వాఱు, కొండవాఁకలు దూఁకున్,
పొడ వలలు లేచు, వెల్లువ
పొడుచు, న్నిముసమున నింకి పోవున్, బోవున్: ౩

అహో యేమి యిది! శిబిర మెల్లనంటుకొని దావాగ్ని యైనది! రామ రామా! ఏమి యుగంధరుల శత్రునాశనప్రకారము! నాకవనపు సారంగములు నిజమే? ఏమి నామిడుతంబట్ల జోస్యము! హా యుగంధరా! నాకే విభ్రాంతి యగుచున్నది! నాప్రయోగమువలన ఈరణములో తురకసర్దారు డెవఁడును దండు నడపఁడుగదా.

క. మా రెండుసేనలే యల
[1]మారునిదంష్ట్రాళియుగళి, మధ్యఁ బటాణీ
వారు బటాణీలఫలా
హారము లయినారు [2]కంచుకావృతితుషతోన్. ౪

ఆ. పొంగుకడలిసడిమి భూరేఖ యుప్పెనఁ
గరఁగి పగిలి కూలి కానఁబడదు;
ఈఁటెమెఱపు లేమి! యేటుంబిడుగు లేమి!
వెలితి యేది దీన విలయమునకు! ౫

అప్పుడే మైదానమెల్ల తెల్లడేరాలకు బదులు నల్లనిగ్రద్దడేరాలగుచున్నది. ఈమూల కొంచెమెవఁడో సర్దారుఁడు నడుపు చున్నట్లున్నది. బళీ! మనరాణువలే

---

౪. 1. యమునియొక్క కోఱలవరుసల జంట. 2. తొడిగికొన్న కవచములు (చొక్కా లనియుం జెప్పవచ్చును) అనెడు పొట్టుతో.

౫. బేతాళనాయుని దండు సముద్రమువలెను, తురక రాణువ భూమివలెను, అది దీనిం బొదివి రూపుమాపుట మహాప్రళయములో సముద్రము భూమిని ముంచివేయుటవలెను,... ఈ యుద్ధము ప్రళయమువలెను, ఉన్నదని భా.

రెంఁడును తురకమును రూపు మాపి ఆయావేశమున ఒండొంటిపైఁ బడి కనిమసంగును గాఁబోలు. అవేమి ప్రళయకల్లోలములా గుఱ్ఱపుబారులా? ప్రళయఝంఝోత్పాటిత విక్షిప్త గిరిశిఖరములా యేనుంగులా? శివశివా! తురకసేన రెంఁడువ్యాఘ్రములనడిమి సారంగి యైనది! అప్పుడే గ్రద్దలు బుఱ్ఱబొండ్లములను గడ్డపుఁదొడిమలతోఁ తన్నుకొని వచ్చి యిక్కడ నంత పెట్టుకొని పండువు గావించుచున్నవి. హా! దావాగ్నినడిమి చెదలపుట్ట!

ఉ. వైదికుఁడం [2]కృతాత్ముఁడఁ [3]దపఃపరతంత్రుఁడ, [4]నీవియోగవుం
గైదువుబంట్లసంగడి [1]నఘంబున మున్గనొ?—[6]ధర్మ మాక్రియన్
గాదు; మహాపద న్జగముఁ గాచుమహాత్ములు వీరు; మా కిటన్
లేనఘ మించుకేని, కడ లేని శుభంబు యశంబుఁ దక్కఁగాన్. ౭

మఱియును,

మ. తొలి నీధారుణి జామదగ్న్యునిది, తద్దోర్దత్తమై కశ్యపా
దుల మా విప్రుల దయ్యె; నుంచితిమి సాధుక్షత్రిహస్తంబునన్;
కలి నాపుణ్యుల ఘూర్తదైవము వెన న్గారెంచినన్, వారలన్
బలుచెట్టల్పడియేని కావఁగఁ బటుబ్రహ్మాధికారం బగున్. ౮

కావున అపరిహార్యమై చేతులార చేసినదానికి చింతిల నేల! కంటికి వెక్కస మైనది, పోయి మహామంత్రి యుగంధరులవారికి వృత్తాంతము నివేదించెద. [అనిపరిక్రమించి.

స్థలము 3. ఓరుఁగల్లు నగరము.

చూచి] అహో! నగరమెల్ల కోటబురుజులు గోపురములు చెట్లుఇండ్లకప్పులునుసర్వము నరమయము! గుండెగలవారెల్ల యుద్ధము నూచుచున్నారు. ఇదే మహామంత్రి యమ

---

౭. 1. వేదము చదివినవాఁడను. 2. ఆత్మసంస్కారము చేసికొన్న వాఁడను. 3. శ్రద్ధతో తపస్సుచేయువాఁడను. 4 యుద్ధ శూరు లయిన యీ నియోగుల(రాజకీయోద్యోగస్థుల) సాంగత్యముచేత. 5. పాపమున. 6. ధర్మము అట్లుగాదు.(లోకక్షేమార్థము క్లేశించుట ధర్మముగాని, లోక మేమయినను మనకేమి అని సదా ముక్కుపట్టుకొని మూలనే కూర్చుండుట ధర్మముగాదు). అఘము = పాపము.

౮. ఆదిలో నీభూమి పరశురాముని ది, అతఁడు తనచేతితో నీయఁగా కశ్యపుఁడు లోనగు మాకు బ్రాహ్మణులకు వచ్చినది. మేము దానిని యోగ్యు లయిన క్షత్రియులచేత పెట్టితిమి. ఈకలికాలములో అపుణ్యాత్ములను (అసత్క్షత్రియులను వంచక మయినవిధి బాధింపఁగా వారిని ఎన్నికష్టములేనియుం బడి కాపాడుట సమర్థులయిన బ్రాహ్మణులు చేయవలసినపని.

ధర్మరాజువారి హవేలీ సంయమని. ప్రవేశించెదను. [అని యశ్వావరోహణ మభినయించి] ఈయశ్వమును ఈతబేలాలో నుంచెద. [అని యశ్వమును తట్టి వదలుట నభినయించి పరిక్రమించి] ఈ హవేలీలోనే యూరంత తిరుగవలసియున్నది. మహామంత్రిగారిం గనుటను. [పరిక్రమించి చూచి] వీరుగో మహామంత్రిగారు. కూడ నెవరున్నారు? [చూచి] ఆఁడుది. ఎల్లి, కానీ, ప్రక్రాంతము నెఱిఁగి మఱి ప్రవేశించెద.

స్థలము 4. ఓరుఁగల్లు, మంత్రిహవేలీ, కచ్చేరిశాల.

అంతట యథానిర్దిష్టముగా యుగంధరుఁడు. ఎల్లియు, ద్వారభూమిని బ్రతీహారియు ప్రవేశింతురు.

[చెకుముకిశాస్త్రి పొంచి వినును.

ఎల్లి.—[వెక్కి వెక్కి యేడ్చుచు] మహాప్పెబో, మీరేతల్లి మీరేతండ్రి అని, మీరే సామి మీరే నారాయణమూర్తి అని, మీపాదాలు కొలుచుకొంటూ వున్నందుకు, నామొగోణ్ణి తురకలకి తమరు పట్టిచ్చినారంట సామీ, ఇక నాను బతకలేను మారాజా!

యుగం.—ఎవరే మేము పట్టియిచ్చితిమని చెప్పినవారు?

ఎల్లి.—[భయముతో గడగడ వణఁకుచు] పట్టమంతా అదేమాట మారాజా.

యుగం.—తురకలు పట్టుకొని పోయినమాట వాస్తవమే గాని మేము పట్టియిచ్చుట అబద్ధము. ఏలినవారికి నౌకరీ చేయుమని పంపితిమి, ఉదుకు మని యేలినవారు దుస్తు వీనికి వేయఁగా ఈనిర్భాగ్యుఁడు దానిని తాను తొడుగుకొని తురకల యెదుట తానేరాజనిప్రజ్ఞలు నటికినాఁడు. అంతట వారువీనినిపట్టుకొనిపోయినారు.

ఎల్లి.—అయ్యోమారాజా, అయ్యోమామా, మామా, మామా. [అని యేడ్చును.

చెకు.—ప్రతీహారీ, పోవచ్చునా?

ప్రతీ.—ఎరిగిన వారి కల్లా దర్శనానికి శెలవు.

చెకు.—పరమసంతోషము. [ప్రవేశించి] జయము జయము మహామంత్రిగారికి.

యుగం.—చెకుముకిశాస్త్రీ, కూర్చుండుము. [చెకుముకి కూర్చుండును.

యుగం.—ఏమి విశేషము? సంగ్రహము. [ఎల్లినిగూర్చి] వినవే, పేరిగానికై మేము చేయుప్రయత్నములను ఈయన చెప్పును. [ఎల్లి శ్రద్ధగా వినును.

చెకు.—నేనచట నుండఁగా నేతమగుబాసివచ్చి ఖుస్రూఖానుతో తమ యాజ్ఞగా 'మాచాకలిని వలీఖానుతలను తెప్పించి అప్పగింపుఁడు. అంతవఱకుమీరు మాఖైదీలు, మీయాయుధము లెప్పటికినిమావే,' అని చెప్పి, వానివలన ప్రత్యుత్తరము రానందున బేతాళనాయనికి యుద్ధార్థము హెచ్చరిక చేయుటకుఁ బోయినాఁడు.

యుగం.—తర్వాత?

చెకు.—తర్వాత ముస్తఫాఫిరోజులను ఖుస్రూ చంపఁదరలినాఁడు. ప్రతిసర్దారునికిని ఈదినము గండము చెప్పితిని. ఎవఁడును నడపలేను, తురకరాణువ అనదయైనది. యుద్ధము జరుగుచున్నది.

యుగం.—ఏపాటి యుద్ధమైనది?

చెకు.—సంగ్రహము.—

ఉ. తూరుపుసంధ్య [1]యొక్కకొనఁ దూరెడు, నా[2]కడసంధ్య యల్లియా
[3]వారుణకోణమం దడఁగు, వన్నెయుఁ దక్కువె, యంచు మధ్యసం
ధ్యారమ యెల్ల[4]ఘస్రముల [5]తామ్రత నొక్కటఁ దాల్చి యెల్లెడం
[6]గేరె ననంగ నెత్తురుల[6]కెంపున[7]నిండె[8]నజాండ మంతయున్. ర

యుగం.—నీప్రయాసకు ప్రజ్ఞకు పరమ సంతోషము.

చెకు.—ఖుస్రూగాని గుఱ్ఱమును కత్తిని తెచ్చితిని,

యుగం.—గుఱ్ఱమును ప్రభువుతబేలాకు మేము పంపెదము. కత్తిని నీప్రజ్ఞాధ్వజముగా నుంచుకొమ్ము. [ఎల్లి నిచూచి] నాయఁడు నీకోసము ఎంతయుద్ధము జరిగించితి మో! మేమా పట్టి యిచ్చినారము? ఇందు ఈధనము తీసికో, ఈనగలు తీసికో. [అనిఇచ్చును.

ఎల్లి.—నాకెందుకు మారాజా యియ్యి ముండమోపికి?

యుగం.—తప్పుమాట అనుకొనకు, పుచ్చుకో.

చెకు.—పుచ్చుకో, పుచ్చుకో. [ఎల్లి పుచ్చుకొని దండ మిడును.

యుగం.—చిరకాలము ముత్తయిదువుగానుందువుపో. పేరిగానికేమియుభయముండదు. వానివంటి నమ్మిక మయిన నౌకరు మాకు మఱిలేఁడు. మేము వానిని పోసియము. ఢిల్లీసుల్తానే వానిని మాకు అప్పగించును.

ఎల్లి.—తురకలు సంపెయ్యకుంటెగందా బాబయ్యా?

యుగం.—చంపువారయిన అప్పుడే యేల చంపరుఁరా జనుకొనిగదాపట్టుకొని పోయినారు, రాజోపచారములు చేయుచుండెదరు. చెకుముకీ, జోస్యము చెప్పు.

చెకు.—దేవతార్చనపెట్టెలో సాలగ్రామమువలె పేరిగానినిసవారిలో కాపాడుచున్నారు. ఖయిదులో నున్నాఁడేగాని రాజయినాఁడు. వాని కేమి లోపము?

ఒకపడవాలు.—[ప్రవేశించి] జయము జయము మహామంత్రిగారికి.

ర. 1. ఒకమూలయందు (తూర్పునమాత్రమె యనుట). 2. సాయంసంధ్య 3. పడమటిమూలలో. 4. దినముల. 5. ఎఱుపును. 6. విజృంభించెను 7. ఎఱుపుతో. 8. అజాండము=బ్రహ్మాండము.

యుగం.—ఏమోయి యేమి జరిగినది?

పడవా.—తమ యాజ్ఞప్రకారము బేతాళరావు నరసింహరాయలు ఇద్దఱు రెండువైపుల తురకలను కమ్మి నఱికివేసినారు, హతశేషులను ఖైదు చేసినారు.

యుగం.—మిక్కిలి ఏలినవారిని కొలిచినారు. బేతాళరావునకుతృప్తియైనదా!

పడవా.—అతఁడు వీరావేశముచే యుద్ధము ముగిసిన గడియదాక కంటికెదురయిన చెట్టును గుట్టను కూడ నఱుకసాగినాఁడు. ఎవరము, హిరణ్యకశిపు వధానంతరము దేవతలు ఉగ్రనరసింహమూర్తిని దఱియలేనట్టు అతనికడకు పోలేమైతిమి. మనవారినే శూన్యము చేయునో అని అందఱము భయపడి, యెట్లు హెచ్చరించినను తెలిసికొనఁడాయెను. చివరకు తమపేరట దురాయి పెట్టఁగా తెలివి వచ్చి నిలిచినాఁడు. అంతట నే నిట్లు వచ్చితిని.

యుగం.—బళిబళి, మహాశూరుఁడు. వీరుల లెక్క!

పడవా.—మనవాండ్రు రమారమి వేయిమంది. రమారమి తొంబదివేల తురకతలలు రాలినవి. మైదాన మెల్ల రక్తసముద్రము.

చెకు.—అందులో తురకబొందులరాసులే దీవులు. ఇఁక నొకటి రెండు రోజులలో అటు గాలి యిటు కొట్టెనా మఱియొకరిఘ్రాణేంద్రియములను మనము ఎరవు తెచ్చుకోవలసినదే. ఆకంపుచే ఈయూరు నాశము. తురకలు బ్రతికి సాధింపక పోయినను చచ్చి సాధింతురు. ఇప్పటికి నాప్రతిజ్ఞ నెఱవేఱినది.

యుగం.—ఏమి నీప్రతిజ్ఞ? [అని వినుచు చీటి వ్రాయుచుండును.

చెకు.—కోటబురుజులకు రాత్రులలో లక్ష కొఱవిదయ్యములను చూపెదనంటిని. అది యింక నూఱేండ్ల దాఁక సిద్ధించినది. మఱియొకటి కూడ సిద్ధించినది.

యుగం.—అదేమి? [అని వినుచు ఆ చీటియే వ్రాయుచుండును.

చెకు.—ఇఁక నూరేండ్ల దాఁక ఈనగరములో స్త్రీలకందఱకును తురకపిశాచములేగాని హిందూపిశాచములు పట్టవు?

యుగం.—[ఎల్లితో] పేరిగానికోసము మేము పడుచున్న ప్రయాసచూచితివిగదా. వానిని తెచ్చి నీకిచ్చుట మాభారము. నీవిఁక చాకిపని చేయకు. మే మిచ్చిన ధనముతో సుఖముగా బ్రతుకుచు గవరమ్మను పూజించుకొనుచు ఉండుము.

ఎల్లి.—నాను తమ లోగిట్లోనే గంజి దాగుతా నాకిష్టమైన పనిపాట చేసుకొంటా పడుంటాను.

యుగం.—నీకిష్టమైనట్లుండు. ఇప్పటికి పో.

[ఎల్లి సాగిలఁబడి లేచి నిష్క్రమించును.

యుగం.—పడవాలూ, మీరందఱును మీప్రయాసమునకు ననంతఫలము ననుభ

వించెదరు. పోయి బేతాళరావుతోను నరసింహరాయలతోను మామాటగా ఏలినవారికి మిగుల గణనీయులకై తిరని చెప్పుము. ఈచీటి బేతాళరాయనికిమ్ము. [చీటి ఇచ్చును.

పడవా.—[చీటి కైకొని] మహామంత్రిగారియాజ్ఞ. [అని నిష్క్రమించును.

యుగం.—చెకుముకీ, నీవు తత్క్షణమే [చెవిలో ఏమో చెప్పి] ఈమాటను పెద్దచెట్టికి చెప్పి, ప్రకృతము నగరిలో రాజసన్నిధిని మాతమ్ములతోఁ జేరుము.

చెకు.—మహాప్రసాదము. [అని నిష్క్రమించును.

యుగం.—ఆహా! ఈయెల్లికష్టమే యిట్లున్నదే, అంతఃపురములో నేమి యడావడిగా నున్నదో!

అంతట ఒకరౌతు రోఁజుచు ప్రవేశించును.

రౌతు.—జయం జయం మహామంత్రిగారికి. రాణీగారు ఏలినవారిదర్శనానికి వచ్చినారు. మంత్రులున్ను వైద్యులున్ను వల్లపడదన్నారు. మేము చూడకమాన మని దేవిగారు తమతమ్ములమీద కోపం చేస్తున్నారు. నన్ను వారిద్దరున్ను ఇక్కడికి తరిమినారు. తమరాక నెదురు చూస్తున్నారు.

ఒకచేటి.—[రోఁజుచు ప్రవేశించి] జయం జయం మహామంత్రిగారికి. దేవిగారు తమతో మనవిచేయుచున్నారు.—'తమతమ్ములు మమ్మలిని మాప్రాణేశ్వరుల దర్శనానికి నిషేధించినారు. మేము అవశ్యం దర్శనం చేయనున్నాము,' అని. జవాబు తెమ్మన్నారు.

మఱియొకరౌతు.—[ప్రవేశించి] తమ్ములమనవి. "రాణీగారిని నిలపలేకున్నాము. వారు సాక్షాత్తు మహిషాసురమర్దిని యవుతున్నారు. తమరు క్షణం రాకుంటే అపాయము,' అని.

యుగం.—మీ తండలు పొండి, మీకన్న ముందే మేము వారిసన్నిధిలో నుండెదము. [రౌతులు చేటియు నిష్క్రమింతురు.

యుగం.—[లేచి పరిక్రమించి]—క్రొత్తగుఱ్ఱము యోగ్యత కనియెదను.

స్థలము 5 ఓరుఁగల్లు, వీథి.

[చూచి] చూపునకు మేపునకు మంచిదే. [తట్టుటను ఆరోహణమును అభినయించి] నడుమునకును మంచిదే, మెఱుపుఁదీఁగ యనిపేరుపెట్టవచ్చును. [ధాడునభినయించి] రాణిసన్నిధికి వచ్చితిని, రౌతులు ఇంకను మాహవేలీకడనే యుందురు. [అశ్వావరోహణ మభినయించి] ఈనౌకరులు దీనిని చూచుకొనియెదరు. నేను రాణియొద్దకుఁ బోయెదను. [అని పరిక్రమించును.

స్థలము. 6. ఓరుఁగల్లు, రాచనగరు.

అంతట రాణి, ముమ్మడమ్మ, బాలుఁడు, పరివారము, పహరాజవానులు, విద్యానాథజనార్దనులును, ప్రవేశింతురు.

బాలుఁడు.—మాబాబయ్యగారిని మేము చూడడానికి నీయాటంకమేమిరా? [అని పహరాజవానును తన్నును.

జవాను.—[ఆపాదమునకు మ్రొక్కి ముద్దుపెట్టుకొని చేతులు మోడ్చి] తమవంటి మహాప్రభువులు మంత్రులమాట దాట రాదు.

బాలుఁడు.—అమ్మగారూ రండి. [కత్తిదూసి] అడ్డమైనవారినెల్ల పొడిచేస్తాను, రండి బాబయ్యగారిని చూతాం.

యుగం.—[స్వగతము] అహో! బాలుఁడు కూడ పరాక్రమించుచున్నాఁడు!

రాణి.—బ్రాహ్మణు లడ్డమున్నారు నాయనా.

బాలుఁడు.—వారికి నమస్కరించి లోపలికి పోదాం.

రాణి.—నమస్కరించినమాత్రాన నెట్లు పోఁగలము బాలకా?

బాలుఁడు.—నమస్కరిస్తే 'నీకోరిక సిద్ధిస్తుంది' అంటారుగదా, మనకోరిక బాబయ్యగారిదర్శనమే, అది యేలాగ కాకపోతుందో చూతాం గదా.

ముమ్మడమ్మ.—మాబాబును అస్వస్థుని మేము చూడఁగూడదా మంత్రిబృహస్పతులారా?

విద్యా. జనా.—అమ్మా, కబళికామంత్రప్రయోగము, మృతసంజీవనీమంత్రప్రయోగము చేసితిమి. రెంటికిని మూఁడుదినములు స్త్రీలకంటను బాలురకంటను పడఁగూడదని నియమములు. నియమములు దప్పిన ప్రాణాపాయము. పిమ్మట తమచిత్తము.

రాణి.—ఈకవనము వీరికి ఇంత సేపటికి తోఁచినది, ఎంతమాత్రము మేము నమ్మము. ఈదేశక్షోభములో యుద్ధసంరంభములో మృగయాప్రణీతాగతులను మాప్రాణేశ్వరులను మేము గనుటకు వీరి యాటంకమా? మేము చూడకమానము.

విద్యా. జనా.—'స్త్రీబుద్ధిః ప్రళయాన్తకః!'—ఏమయినఁ గాని, అన్నగారు వచ్చువఱకు మనము లోపలికి పోనీయవలదు.

యుగం.—[స్వగతము] ఆహా! మంత్రులసమాధానము లెక్కుట లేదు.

ముమ్మ.—సాహసము చేయకుడమ్మా, మనయందఱప్రాణములును మాతమ్ముఁడు యుగంధరుని రక్షణలోనివి. అతనిని రానిమ్ము.

అందఱు.—[చూచి, అత్యాదరములో] వారుగో యుగంధరులవారు! వారుగో యుగంధరులవారు?

యుగం.—[సమీపించి] అక్కగారు, కొమార్త, బాలుఁడు, తప్ప కడమ యందఱు పొండి.

విద్యా.—[ఆత్మగతము] బ్రతికితిమిరా.

క. ఈయన [1]ముమ్మూర్తులపై
జే యనఁగఁ [2]దురీయమూర్తి, సృష్టిస్థితి [3]సం
ప్రాయముల కొకఁడె విభుఁ, డీఁక
నీ[4]యావడి యడఁగు [5]వార్ధి యింకినకరణిన్. ౯

[అని విద్యానాథప్రభృతులు నిష్క్రమింతురు.

రాణి.—[యుగంధరునిపాదములకుఁ బ్రణమిల్లి] మాకు దర్శనము లేదా ?

యుగం.—దీర్ఘసుమంగలివి కమ్మ. నాపట్టీ, నీవు దర్శనమున కాటంకమా? నే నిప్పించువఱకు వేచి యుండుము.

బాలుఁడు.—నమస్కారము తాతగారూ.

యుగం.—చిరంజీవ. [బాలుని ఎత్తుకొని] బాబూ, మేము లేనప్పుడు నౌకరుల మీఁదికి కత్తి దూసెదవా ? మనబిడ్డలను మనము చంపవచ్చునా ?

బాలుఁడు.—బాబయ్యగారిదగ్గిరికి పోనిచ్చినారుగారు తాతయ్యా.

ముమ్మ.—తమ్ముఁడూ, ఏమి యీ యపూర్వము ?

యుగం.—అక్కగారూ, [చెవిలో] స్త్రీలకురహస్యము చెప్పఁగూడదు. అయినను సకల మెఱిఁగిన సాక్షా ల్లోకజననికి తమకు ఒకరహస్యము చెప్పెదను, అదే మన కందఱకు ప్రాణబీజము. మూర్ఛిల్లవలదు.

క. కొనిపోయె నమ్మనీ ప
ట్టిని యవనుఁడు దైవఘటన ఢిల్లీపురికిన్
[1]వనరకు, మేడునెలల పది
దినములలోఁ దెచ్చి యిత్తు దేవీ నీకున్. ౧౦

ముమ్మ.—[స్వగతము] కడుపులో పిడుగుపడినది! ధైర్యనాటకము సాధ్యమా? మఱి గతి యేమి! [ప్రకాశము] మాతల్లి గర్భములో నే మాతోఁగూడ ఏల పుట్టవయితివి? నీఋణమును మే మెట్లు తీర్చుకొందుము ?

యుగం.—తమకుఁగూడ పామరత్వమా? ఆమాట లిప్పుడుగావు, మఱిపొండి.

౯. 1. త్రిమూర్తులపై 2. నాలవ. 3. లయము. 4. అల్లరి. 5. సముద్రము.
౧౦. 1. దుఃఖపడకు.

ముమ్మ.—రావమ్మా, రావోయి బాబూ, ఇప్పుడు గాదు, తర్వాత నేను తీసికొనిపోయెదను రండి బాబయ్యకడకు. [అని యాయిరువురతో నిష్క్రమించును.

విద్యా. జనా.—[ప్రవేశించి] ఈప్రళయముతప్పించితిరి. మఱిమాకాజ్ఞ యేమి?

యుగం.—ఈప్రళయమిఁక రాదు. క్రొత్తలేమయిన వచ్చిన, మీనీతివిభవము. మీతో చెకుముకి చేరును. పేరిగాఁడు రాజుగా, మీరు ప్రతాపరుద్రనాటక మాడవలయును. ఇఁక ఏడుమాసముల పదిదినములకు మరల మీకు మాదర్శనము. మేము ఎక్కడికో? ఏలకో? మాసంకేతము గలచారులు దెలుపు మాయాజ్ఞలు నెఱవేర్పవలసినది. తృణము నవనిధులుగా నవనిధులు తృణముగాఁ జూడుఁడు. అన్నమరాజు కటకము నుండి వచ్చిన, మీకు సర్వ సాహాయ్యము.

విద్యా. జనా.—[యుగంధరుని పాదముల వ్రాలి లేచి కన్నీళ్లతో]

క. తమరూపమె ధ్యానం బగుఁ
దమపేరే జపంబు, సర్వదా యిఁక మాకున్,
దమరు ప్రసన్నతఁ బ్రత్య
క్షమై మముం బ్రోచువఱకుఁ గడిఁదితపముగాన్. ౧౧

యుగం.—చిరంజీవతమ్. చిరంజీవతమ్. 'బ్రతికియుండిన సుఖములు పడయవచ్చు.' ఇఁక మీపని చూచుకొనుఁడు.

విద్యా. జనా.—చిత్తము. [అని నిష్క్రమింతురు.

యుగం.—ఆడఁబోవు మహానాటకమునకు ప్రస్తావనయైనది. బేతాళరాయనికి ఆచీటి చాలును. పెద్దసెట్టికి ఆమాట చాలును. పడుగు వేయుట క్షణము, పేకనేయుటకు మాసములు. మంచిది! నేను లేనప్పుడుగదా వీఁడు పట్టినాఁడు! నే నెట్లు లేక పోదునో చూచును గాక. [సచింతము, సబాష్పము] హా! నారాజును వీఁడా హరించువాఁడు! [సావష్టంభము]

స్రగ్ధర.

పాతాళంబందుఁ గానీ, ప్రళయపవనగర్భంబునం దైనఁ గానీ,
త్రోతుర్గాత న్మహీశు న్దురకలు బలవద్దుష్టదైవావచేష్టన్;
చేత న్నే నందికొందున్;సిరి మెఱయ నిటన్ సింహపీఠాన నుంతున్,
ఖ్యాతి న్ఢిల్లీపురీశు న్గరువ మెడల నా ఖైదిగాఁ గట్టి తెత్తున్. ౧౨.

[అని నిష్క్రమించును.

౧౨. తురకలు బలీయమయిన దుష్టవిధియొక్క దుశ్చేష్టచేత రాజును పాతాళములో దాఁచిన దాఁతురుగాక, ప్రళయకాల వాయువుకడుపులో పెట్టినం బెట్టుదురుగాక, నారాజును నేను చేతితో అందుకొని తెచ్చెదను....

షష్ఠాంకము

స్థలము.—ఓరుఁగల్లు, రాచనగరు.

అంతట ఇద్దఱు నౌకరులు ప్రవేశించి తివాసులు మొదలగు నాస్తరణములను పఱచి సరుదుదురు.

ప్రథముఁడు.—ఓరి వ్యాఘ్రపాదా, ఈదినము మంచి వినోదమురా.

ద్వితీ.—ఆంజనేయులూ, ఇన్నాళ్లు మంత్రులు తల బ్రద్దలు కొట్టుకొని వీనికి నూఱిపోసిన యుపదేశము నేఁ డేమయిన ఫలించునా!

ప్రథ.—ఫలించును, వీనిని పుటము వేసిన.

అంతట విద్యానాథ జనార్దనులు పేరిగాఁడును ప్రవిష్టులై కూర్చుందురు.

జనా.—పేరిగా, మాయుపదేశ మేమి చేసితివి?

పేరి.—శీమతలకాయంతై నావొదలకుండాయీడొక్కలోయెట్టుకొనున్నా.

విద్యా.—ఏలినవారిని సిద్ధము చేయుదము. గాయకులు వచ్చియుందురు.

ప్రతీహారి.—[ప్రవేశించి] జయము జయము యేలినవారికి, గవాయీలు వచ్చి వున్నారు.

మంత్రులు.—శ్రుతి గితి చేసికొని సిద్ధముగా నుండు మను.

జనా.—పులిగా, ఏలినవారికి స్వారస్యపుఁద్రాడు కట్టు.

[ద్వితీయుఁడు పేరిగానిజుట్టునకు పొడుగుపాటిత్రాడు కట్టును.

విద్యా.—అనుమా, పంకా లాగు. [ప్రథముఁడు స్వారస్యపుఁద్రాడు లాగును.

పేరి.—[తల యూఁచుచు, అర్ధనిమీలితలోచనుఁడై] వహ్వా! వహ్వా! యేమి సారాశంబు! యేమి సారాశంబు!

విద్యా.—[నవ్వుచు జనార్దనునితో] చూచితివా ప్రహసనమే. ఏలినవారప్పుడే స్వారస్యగ్రహణ మారంభించినారు.

జనా.—[నవ్వుచు] ఇట్టి యేలినవారల సౌందఱినో గనిగదా యతఁడు 'కనకపు సింహాసనమున' అని పద్యము చెప్పెఁనాడు.

మంత్రులు.—ఓరీ, ఇంకను గాయకులు రానేలేదె, అప్పుడే స్వారస్యగ్రహణ మారంభించితి వేమిరా? నీకు చెప్పిన దెల్ల బూడిదలో హోమమురా.

పేరి.—[సరోషము] ఈతప్పు యేలంజకొడుకుదో మీకు తెల్చునా?

జనా.—తెలియ లేదు చెప్పు.

పేరి.—నానే అనుకొంటే [అనుమని చూపుచు] నాకంటా లంజకొడుకు యీడు; దీనికి యీణ్ణి తన్నండి.

జనా.—నీకంటె లంజకొడుకా వీఁడు?

పేరి.—అడ్డ మేమి?

జనా.—[అనుమనితో] నీ వేమి చేసితివిరా?

అనుమ.—[చిఱునగవుతో] నేను తడబడి పంకా తా డనుకొని సారశ్యం తాడు లాగినానండి.

విద్యా. జనా.—[చిఱునగవుతో] ఓరీ, నీవు కావలయు ననియే చేసితివా యేమి యీపని? [అనుముఁడు నవ్వుచు నవలికి పోవును.

పేరి.—మ తప్పు డీణ్ణి యెల్లాయిలో యెయ్యండి.

విద్యా.—పులిగా, నీపనికి నీవు రారా.

పులి.—శిత్తం [అని స్వారస్యపుఁద్రాటిని చేతఁ బట్టుకొని కూర్చుండును

జనా.—ఎవరోయి అక్కడ?

ప్రతీ.—[ప్రవేశించి] ఏమి దేవరవారి యాజ్ఞ?

జనా.—గాయకులను రమ్మను.

ప్రతీ.—చిత్తము. [అని నిష్క్రమించును.

అంతట వైణికుఁడు, గాయకుఁడు, మార్దంగికుఁడు, మోర్సింగువాఁడును ప్రవేశింతురు.

మంత్రులు.—కూర్చుండి మీవిద్య చూపుఁడు.

[ముగ్గురును సభావందనముచేసి కూర్చుందురు. వైణికుఁడు 'చంద్రకళాధర సాంబ సదాశివ' అని పల్లవి పాడి వాయించును.

పేరి.—వహ్వా! వహ్వా! [అనుచు వినుచుండును.

పేరి.—బకపాలి నా నొకబేపిని పెంచినా, అది కార్తిలో ఆడబేపిని సూస్తే యింతకంటా రొయ్యిఁతలు కుయి కుయి కుయి కుయి అనేది. దానికంటా దీని యఁసే సంయేంటీ అంటా.

విద్యా.—[పేరిగానితో] ఏలినవారు చమత్కారముగా పలుకుచున్నారు. మేమును అల్లే ఉత్తరము చెప్పెదము. దీనికి అఁడుబేపి అక్కఱలేదు. అది లేకుండనే యిది కుయి కుయి కుయి కుయి అనును, మఱి దీనికి గంటి అక్కఱలేదు.

పేరి.—ఆమాట నాను నమ్మను. గంజి తాక్కుంటే, అంత ఆకడు పేలాగొస్తది? అంత అది ఆకిందిది యేలాగొస్తది?

విద్యా.—[వికటముగా నవ్వుచు] ఏలినవారు అచ్చ మాజాతీయమే పలుకుచున్నారు, కానిండు, కడుపును, అదియు, దీనికి గంజి త్రాగకయే వచ్చినవి. ఏలినవారితో కానిది చెప్పదుమా?

పేరి.—[ఇంచుకంత విమర్శించి, ఆశ్చర్యహర్షోత్కర్షముతో] ఆ ఆ ఆ తెల్చిందయ్యా? గంజితాక్కుండానే కడుప్పెరిగిందీ అన్నారు. గంజెందుకయ్యా దానికి? ఎంత మాంవసమైనా తినేస్తది, మూఁకుళ్లు మూఁకుళ్లే మాయం చేశేస్తది?

మంత్రులు.—అది మాంసము తిను నని యేలినవారి కెట్లు తెలిసినది?

పేరి.—మఱి మాంవసం తినకుంటే ఆకోరలెందుకు? ఆప ళ్లెందుకు నోటినిండా?

మంత్రులు —అవి అలంకారార్థము. అ దేమియు తినదు.

పేరి.—[ఆశ్చర్యముతో] నిజమే? నిజమే? మీాపత్తెప్పెమానకంగా నిజమే?

మంత్రులు.—నిశ్చయము. [పేరిగాఁడు వణఁకుచు వీణకు దండ మిడును.

మంత్రులు.—అది దివ్యముగా పాడఁగలదు.

పేరి.—ఆపాట గీట నాకు తెల్దుగాని, నాశేపిలాగ మొరిగించండి నూతాం.

[వైణికుఁడు మొఱిగించును. మార్దంగికుఁడు అనుసరించును. పులి. స్వారస్యపుఁ ద్రాటిని లాగును.

పేరి.—[పకపక నవ్వి] వవ్వా వవ్వా! వవ్వా వవ్వా! అచ్చరి అచ్చరి; ఒక అచ్చరనచ్చయినాం, ఒక అచ్చరనచ్చయినాం, ఒక అచ్చరనచ్చయినాం. అదీసారా శెంబు! అద్దదీ సారా శెంబు! [అందఱు గొల్లు మని నవ్వుదురు.

[పేరిగాఁడును తన ప్రజ్ఞకు సంతుష్టి తెలుపుచు నవ్వును.

మంత్రులు.—ఆహాహా! ఏమి యేలినవారి బుద్ధిప్రభావము! ఏరాత్రి యుగంధర ద్వితీయులై మాఱువేషమున పేఁటలు తిరిగినప్పుడు నేర్చినారో యీజాతీయము! అదే విష్ణ్వంశ. 'నావిష్ణుః' పృథివీపతిః' అన్నారు. పాట కానిండు.

పేరి.—[నవ్వుచు] ఇచ్చాలు. నాకు కడుపునొస్తుంది. ఇంక నాను నవ్వలేను. ఆ అయ్యవోరిని పాడమనండి.

[గాయకుఁడు పాడును, అనుమఁడు కర్పూర శలాకను తెచ్చి పేరిగాని చేతిలో పెట్టును.

పేరి.—[ఆడంబరముగా దానిని చేత నెత్తి] ఉండవయ్యా రవం తుండో. ఊరిక పాడుకపోవటమేం? కళ్లకి కప్పూరసలాక అంటించుకోనియ్యవేమి? నీసాటకి ఆనంధ బాస్పాలు అక్కర్లేదా యేంటి?

గాయ.—[స్వగతము] ఈపిరపుచరియ వింతెగా నున్నదే? [అని పాడును.

[మార్దంగికుఁడు, మోర్సింగువాఁడును, వాయింతురు. పులి. స్వారస్యపుఁద్రాటిని లాగును. పేరిగాఁడు తల యాడించును, కర్పూరశలాకచే ఆనందబాష్పములు విడుచును.

పేరి.—అబ్బ! నాకళ్లంతా పోతున్నయ్యయ్యా యీ ఆనంధబాస్పాలశాత! మఱి, యీానెత్తిమాఁదరొవ్వంతకొప్పు, మెళ్లో ఒకటే ఆదేంటో తాటిపిందంతగింజ; ఇయ్యి మొయ్యలేక యీానబుఱ్ఱ ఝసిరియిసిరి, మెడ తిప్పితిప్పి, కళ్లు మూతపడి, నాలికల్ల బెట్టి, తనుకులాడతావున్నాడుగందా, నా గాడిద నదురుబెదురు లేకుండా యెన్ని మాటలు మోశేదిరా నారంగా! దానిముంగట యీానెందుకు పనికొస్తాడూ అంటా?

మంత్రులు.—[పేరిగానితో] పాటచిత్తగింపవలయును. [గాయకునితో] పాడవయ్యా. [గాయకుఁడు మంద్రముపాడును. మృదంగము, మోర్సింగు, అనుసరించును.

పేరి.—పాటలోమాత్రం యీానెచ్చేంటీ అంటా! నాగాడిద ఓంద్ర మెడితే రేవురేవంతా ఁరోయి ఁరోయి ఁరోయి అంటా మోగిపొయ్యేదే! ఈన పాడితే యేదీ మోగమను. యిక్కడికే యినపట్టంలేదే!

గాయ.—[స్వగతము] ఏమిగ్రహచారం వచ్చెరా యీాశ్వరా!

[అని మధ్యమము పాడును. పులిగాఁడు దారము లాగును.

పేరి.—[తలయూఁచి] అద్దదీ! యిప్పుడు కొంచెం వోంద్రానికి శేరు పాతా వుంది పాట. మాగాడిదికి శేరు పాతా వున్నా డీయన.

[గాయకుఁడు మఱియు స్వారస్యముగా తారము పాడును. మోర్సింగువాఁడు వాయించును.

పేరి.—[నవ్వుచు] వవ్వా! వవ్వా! మాగాడిదే! మాగాడిదే! అచ్చం మాగాడిదే! ఎదీ యేదే మళ్లీ! [గాయకుఁడు మఱియు స్వారస్యముగా పాడును.

పేరి,—[అట్టహాసముతో] వవ్వావవ్వా! యెంతటి బ్యామ్మడవయ్యా! ఎంతటి బ్యామ్మడవయ్యా! మాగాడిదికి నువ్వు అన్నవో తమ్ముడివో కావాలగాని మరికోడివి గావయ్యా. నీకు అచ్చరనచ్చ లిచ్చేశినా.

గాయ.—మగాప్పిరపూ, పూలోకతేవేంతిరా, నేను ఇంకెనూ వెగు చెక్కగా పాడుతును. తగిన వెగుమతి యియ్యవల్య.

పేరి.—నాదంతా, పాడు, యిచ్చేస్తా. [గాయకుఁడు ఓంద్రపెట్టును.

పేరి.—[విభ్రాంతుఁడై ఆశ్చర్యపడుచు] ఏమి బ్యామ్మలపెబావం! ఏమిబ్యామ్మలపెబావం! యీాయిద్దిలకే 'బ్యామ్మడో బెమ్మదేముడో' అన్నారు. నాను పుట్టినప్పటాలనుంచి ఆటిమద్దినే పెరిగినానుగందా, నాకు రాలేదు. యీాళ్లు దాన్ని దగ్గిరికేరా

నీరు, రేవులో అడుగట్టనే యెట్టగు! యీళ్ల కేలావొచ్చిందిరాఅంటా.సామీ దణ్ణం. నీకు కోటివరాలు నాసత్తెప్పెమానకంగా యిచ్చేసినా.[అని తనలోతాశ్చర్యపడును?

మంత్రులు.—ఇట్లురసాభాసము చేసిన విద్యావంతులు తమకడ కేఁకవత్తురా?

పేరి.—ముందత్తిగా ఆయనకి కోటివొరా లిచ్చి మరి నాతో మాట్లాడండి.

మంత్రులు.—సిద్ధము. కచ్చేరీ లేమనప్పు డిచ్చెదము.

ప్రతీ.—[ప్రవేశించి] జయం జయం ఏలిన వారికి. ఆటగత్తెవచ్చి వుంది.

గాయ.—అ? మాతో వచ్చిందిదా.

జనా.—ఆలాగా? మంచిది. [ప్రతీహారితో] రమ్మను.

ప్రతీ.—దేవరవారియాజ్ఞ.

పేరి.—ఆట కత్తెంటి? కత్తి ఆడుద్దా?

విద్యా.—కత్తి గాదు.

పేరి.—కత్తొట్టుకొని మనిసి ఆడుద్దా యేంటి?

విద్యా.—[చెవిలో] చీ! ఊరకుండు!

అంతట నటి ప్రవేశించును.

పేరి.—యేంటయ్యా, అప్పుడే రమ్మన్నారు? ఈసారాశెంబుకాడు, యీ ఆనంధబాస్పాలు, ఈటితోటి నాపానం పోతావుందయ్యా. [నటితో] రొవ్వంత సేపు ఆడక పాడక వూరోక్క. [నటి సభావందనము చేసి నిలుచును.

పేరి.—యియ్యాల, యీపాట,యీటికాత నావొల్లంతా సందేగాలే అయిన వ్యాడీం. ఆడుగుతాను తీరస్తారా?

జనా.— సందేహములు అవతల తీర్చుకోవచ్చును.

పేరి.—ఇప్పుడు గావాల. లేకపోతే సారాశెంబు శెడతది. యీళ్లు పాడతావున్నా, వోయిస్తావున్నా, నాను సూస్తానూ వున్నా, యింటానువున్నా.యీపాట నా కళ్ల కవుపడ్డదా? నా శెవుల కినపడ్డదా? శప్పండి.

జనా.—ఈసందేహాలు తర్వాత తీర్చుకొందము.

పేరి.—నావొల్ల కాదు.నాకళ్లల్లోయింకబొట్టయినాఆనంధబాస్పాలు లేవు. ఈసారాశెంబుకాటికి నామె డడిపోయింది. గడేసేపుంటేనేగాని నావొల్ల గాదు.

విద్యా.—చిత్తము. అలాగే కానిండు. కన్నులు మూసికొన్నను వినఁబడును గావున పాట చెవులకు వినఁబడినదే.

పేరి.—వవ్వా! వవ్వా! అలా శెప్పాల.యింకోటి—యీరొండో అయ్యవోరు పాడతావుంటే ఆకుర్రోడు ఆడబ్బ సచ్చినట్టు లబ లబలబ లబ నోట కొట్టుకున్నాడే అదెందుకు?

విద్యా.—మోర్సింగని అదొకవాద్యము, దానిని నోట పెట్టుకొని వాయించినాఁడు.

పేరి.—మోరచింగేంటి? అ తెలిచింది. చింగ్ చింగ్ చింగ్ అని మోరనే కొట్టుకోటమా? అందుకూడా ఒకవోయిద్దికం గావాలా? యిదీ వొకింతే. మతి గంటే, ఆయన యీణే పీకట మేంటి. యియ్యన నోట్నే అరవటమేంటి? ఆయీణే సగమోడు సగమోడు పంచుకొని యిద్దరు వోయిస్తా యిద్దరు పాడరాదా?

విద్యా.—అయిదువ్రేళ్లతో తగిలినంత బాగుగా తగులునా చెంపకాయ రెండు వ్రేళ్లతో మాత్రమే కొట్టిన?

పేరి.—ఇదీ అంతేనా; చరే! శిన్నప్పుడు మా అవ్వ ఒక కత శెప్పిందండీ. ఈకలికాలంలో కూడా ఆలాగ జరిగితేనా, వవ్వా! యీళ్లని తంజావూరినుంచి గింజావూరినుంచి పిలిపించ నక్కరలేదు.

విద్యా.—అది యెట్లు?

పేరి.—యీళ్లని భూమిలో పాతేస్తే శెట్లు మొలిశి యీణోయించోళ్లు, నోట పాడేవోళ్లు, కడుపుమీద బాదుకొనేవోళ్లు, లబలబ కొట్టుకొనోళ్లు, వొందలు వొందలు కాయలు కాయవా శెప్పండీ?

వైణిక గాయకులు.—[అన్యోన్యము] కదేశిల్ యిద్దాన్కుడుప్పాక్. [ప్రకాశము] మాకు వెగుమతి పనిల్యా. [అని లేచిపోఁజూతురు. మోర్సి. అడలి పాటిపోవును.

విద్యా.—భయపడకుఁడు కూర్చుండుఁడు. ఏలినవారు మహారసికులు. [పేరిగానితో] ఈకాలములో మనుష్యులను పాఁతివేసిన ఊపిరి తిరుగదు.

పేరి.—ఔను తిరగదు.

విద్యా.—అంతట చచ్చిపోదురు.

పేరి.—ఔను ఊపిరి తిరక్కుంటే సస్తారు, నిజమే. అది నాకు తెల్దూ?

విద్యా.—చచ్చిన గింజ మొలవదు.

పేరి.—అ, అద్గదీ! బాగా శెప్పినావయ్యా. ఏమడిగినా 'శెప్తావండీ నువ్వెక్కడి మంత్రివోగాని? మఱింక నాట్టకం కానీండి. కాడుణ్ణిండిగాని బాస్పాలు నావొల్ల గాదు.

మంత్రులు.—[నటితో] ఆట కానిమ్ము.

[నటి పాడుచు ఆడును. మద్దెల. వాయించుచు అనుసరించును.

పేరి.—ఒలే, ఆడు ఆడికడుపుమీద్దాన్ని కొట్టుకొంటే నువ్వెందుకే యాడవటం, యగరటం, దుమకటం, శేతు లిసురుకోట్టం? నాకాణ్ణా నీటక్కులు? నీకేమన్నా తగిలిందా? పోనీ, [కనికరముతో] నీ కేం వోయివా, శేతు లలా యగరేశేవు? ఓత లేయిస్తాలే యాడవకు. అయినా గానీ, నువ్వు ఆడికా దుండొద్దు, నువ్వీమూల్నుండు. కాకిని కొడితే గద్ద సచ్చిందంట! [మద్దెల గానితో] ఒరే, నువ్వు దానెంబడి తిరగటం యేంట్రా? యెంకటయ్య కడుపులాగ అదొక్కటి ముంగలేసుకుని ఆడపిల్లని దాన్నెందుకురా జడిపిస్తావు? డమా అనిపిస్తావు! దుమా అనిపిస్తావు! టూంటూం అంటావు! టమటమ అంటావు! ను వ్వీమూల్నుండు. వొకరి మొకం వొకిరు నూడకండి. [నటీమార్దంగికులు అట్లే చేయుదురు.] పేరి.—మరింక కానిండి.

నటి.—[మంత్రులకు చేతులు మోడ్చి] స్వామీ, యేలినవారి అభిప్రాయం తెలియ లేదండీ.

విద్యా.—[పేరిగాని చెవిలో] తిన్నగా ఆడనీయకపోయితివా తర్వాత యమధర్మరాజశాస్త్రులతో చెప్పి డొక్క బ్రద్దలు చేయించెద.

పేరి.—[జనాంతికము] బుద్ధిబుద్ధి. [ప్రకాశము] మరేమీ లేదు ఆడండి.

[నటి ఆడుచు పాడును.

అఠాణా, ఏకతాళము.

నిన్నుఁ గని యెన్నుకొను కన్నె మది సున్న,
ఆ కన్నెమది సున్న, ఆ కన్నె..., ఆ కన్నె..., ఆ కన్నె...
ఎవ్వరిది దోస మిది ? ఎవ్వగను మాను నిది ?
మవ్వమునకన్న, నీ మవ్వ...నీ మవ్వ...నీ మవ్వ...

[నటి ఆడును. స్వారస్యము హెచ్చును. మార్దంగికుఁడు అనుసరించును. పులిగాఁడు దారము లాగును. పేరిగాఁడు తల ఆడించుచుండును.

పేరి.—మారేపంతా వొక్కపాలే వుదికినా యీయెంకటయ్యకడుపుకి చరి రాదురా! [అని మిక్కిలి తల యాడించును. స్వారస్యపుఁద్రాడు తెగును.

పేరి.—హోహో! నిలునిలు. నిలవోసి నిలు, సారా శెంబుతాడు తెగిపోయింది.

[అని జుట్టు తడవుకొనును. కొందఱు గొల్లుమని నవ్వుదురు. కొందఱు ఆశ్చర్యపడుదురు.

పేరి.—[మంత్రులతో] అయ్యా, మరి సబయెలాగ ? తాడు తెగిపోయిందే.

జనా.—ఇఁక త్రాడక్కఱలేదు. [నటితో] ఈపాటచేసినమహాకవి యెవ్వరు? మంచితేనెకు చెంచెతను పొగడుదురుగాని తేఁటిని దలఁపరు.

నటి.—మహాకవి పీయూషవర్షులవారు. వారిశిష్యురాలిని నేను. వారున్ను వచ్చియున్నారు. దర్శనానికి సెలవైతే వస్తారు.

జనా.—అవశ్యము రావలయును. ప్రతీహారి, మహాకవి పీయూషవర్షులవారు వచ్చియున్నారఁట తోడ్కొనిరా.

ప్రతీ.—చిత్తము. [అని పోయి కవిని తోడ్కొనివచ్చి] అట్లాదయ చేయండి.

మంత్రులు.—ఇట్లు దయచేయుఁడు. పీయూషవర్షుఁడు కూర్చుండును.

పేరి.—నమస్కారములు. మరిగంటే కయిత్వర్లూ, నాను మెచ్చుకో నేలాగ కయిత్తం శెప్తే ఆబోజనరాజు తను బొంచేస్తుందేయాల తనకాళ్లుగుద్దేవోడికి కాలిదానుకి యిచ్చినలాగ నీకు నేను అచ్చరనచ్చ లిస్తా.

కవి.—ఏలినవారివచనశుద్ధి వింతగానున్నది. [అని క్రిందియట్లు ఆశీర్వదించును.

ఉ. [5]జ్యాయసిఁ జేయుచున్ [3]గమలసంభవుబ్రమోలను [4]దత్కళత్రమున్,
'నాయన, మ్రొక్కుఁగొమ్మ'ని [6]యనారతము న్బలికించుచున్సిరిన్,
ఆ [7]యగజాతకున్ సవతి [8]యాలము వెట్టుచు నెట్లు సూచినన్,
[2]నీయశ మెల్లలోకముల [9]నిందలు వొందు [1]నరేంద్రచంద్రమా. ౧

మంత్రులు.—ఆహాహా! ఆహాహా!

పేరి.—[హాసన్ముఖుఁడై తల యూఁచియూఁచివిని] దీనికినానుసాయింపాక మైనా యీను. యిదేం కయిత్తం యిది! సీత్!

కవి.—[స్వగతము] మంచిమెడవాయువు. [ప్రకాశము] ఏలినవారు ఈమాటు చిత్తగింపవలయును. [అని మరల ఆశీర్వదించును.

ఉ. హెచ్చుగ నీవు సత్కవుల కిచ్చు [1]పసిండిని రాలు [2]రంజకం
[3]బచ్చుగ నీదు [4]దానసలిలాపగలం బడి యా [5]మహాబ్ధిలోఁ
జొచ్చి [6]శయానశౌరిహృది [7]జోటిగఁ జిట్టము గట్ట, దానినే
లచ్చియు, బుచ్చి, పాల్కడలిలక్కమ, యంచువచింత్రు[8] కాకవుల్.

మంత్రులు.—బళి బళి.

పేరి.—[మరల హాసన్ముఖుఁడై తలయూఁచి యూఁచి విని] దీనికొకసాయిం పాక మిస్తా! కయిత్తమంటే యిలాగా? పెతిమనిసికీ తెలియాల. సాకలోడికి మంగలోడికి కూడా తెలియాల.

---

౧. 1. ఓరాజశ్రేష్ఠుఁడా, 2. నీకీర్తి, బ్రహ్మలోకమునవ్యాపించి, 3. బ్రహ్మయెదుట, 4. ఆయనభార్యను (సరస్వతిని) ఆమెయొక్క నల్లని తలవెండ్రుకలను తెల్లగా మార్చి బ్రహ్మకు, 5. ముసలిదిగా అగపడునట్లు చేయుచున్నది; అట్లే వైకుంఠమున వ్యాపించి లక్ష్మికి తనతండ్రి పాలసముద్రము తన్నుఁజూడ వచ్చె నను భ్రమను పుట్టించి ఆమెచే 'నాయనా నమస్కారమును గ్రహింపుము' అని, 6. మాటిమాటికి పలికించుచున్నది; అట్లే కైలాసమున వ్యాపించి, 7. గౌరికి తనమీఁదికి గంగ అన్ని దిక్కులనుండియు వెల్లి విరిసిన దను భ్రమను గలిగించి ఆమెకు సవతి, 8. పోరు కల్పించుచున్నది. ఇదియెల్లను నీకీర్తి చేసిన చిలువిష మని ఎఱింగినంతట వారు నీకీర్తిని ఆడిపోసికొనుచున్నారు.—కీర్తి తెలుపని కవిసమయము. విశ్వవ్యాపకకీర్తిశాలి అని భా.

౨. 1. బంగారములోనుండి. 2. పొడుము. 3. చక్కఁగా. దానోదకనదులయందు. 5. మహాసముద్రములో. 6 (అచ్చట) నిద్రించుచున్న నారాయణుని ఱొమ్మునందు 7. స్త్రీరూపముగా. 8. పనికిమాలిన కవీశ్వరులు (వ్యాసాదులు).

కవి.—[స్వగతము] సరి. ఇఁక ధార్ష్ట్యము చేసెదను. [ప్రకాశము]

క. నలవమడతలకి మలెనే,
మెలిబూడిద సొదు సున్న మెల్లల మలెనే,
కలుసీలమలె, మడేలా,
మెలిగే నీయసము నేల కెలికో కవురా.

మంత్రులు.—బళి! బళి!

పేరి.—[తెలిచిననోరు మూయక, తలయూఁచి యూఁచి విని] వవ్వా వవ్వా బలే! బలే! బాపనయ్యా. అచ్చరనచ్చలు, అచ్చరనచ్చలు, అచ్చరనచ్చలు. కయీాస్సరుడా, యీాలాంటియిత్తం యింకెవర్తైయినా శెప్పఁగల్తురా ?

కవి.—ఇంతవఱకు లేరు, నేనే మొదటివాఁడను. ఇట్టికవులు సాధారణముగా పుట్టరు.

పేరి.—మరి నువ్వేలాగ పుట్టినావయ్యా ?

కవి.—శ్రీరాములవారికి వాల్మీకిమహాముని, ధర్మరాజువారికివ్యాసమహాముని, రేవేలినవారికి నేనును, అవతార మెత్తినారము.

పేరి.—నువ్వేవరవతారం బ్యామ్మఁడా ?

కవి.—నేను కాళీవాహుని యవతారమను.

పేరి.—[స్వగతము] అదేం మొత్తో! [ప్రకాశము] మఱి నానో ?

కవి.—రేవేలినవారు శ్రీమహావిష్ణువు నవతారము.

పేరి.—ఐతే యిష్ణుమూర్తికి గూనుంటదా ? [అని మెడ తడవుకొనును.

కవి.—పూర్వము విష్ణుమూర్తికి మందరమును మోచుటకై వీఁపునువంచివంచి కూర్మమైనప్పుడు గూను వచ్చినది. అదే యీా రేవేలినయవతారములో మూటలు మోచి మోచి వచ్చినది. రెండును నీళ్లతో సంబంధపడిన యవతారములే గదా.

విద్యా.—[జనార్దనునితో జనాంతికము] చూడవోయి తమ్ముఁడా, చెవుముకి శాస్త్రిలగడుసుఁదనము. [ప్రకాశము] కవిగారూ, ఏలినవారేమిమూటలు మోచినారు ?

కవి.—* భూదేవి ముఖ్యాలంకారముల మూటలు.

జనా.—మఱి, రేవేలినవారేమి ?

కవి.—కడమరాజులరాష్ట్రములచుట్టును దేశములున్నవి. ఏలినవారిరాష్ట్రము గోదావరీ సాగరత్రయ పరివృతముగదా, కావున ఎటు చూచినను రేవే.

3. ఎల్లలమలెనే=(గోడలకు వేయునట్టి) వెల్లవలె. ఎలికోక=తెల్లచీర.
* ఊరివారి వస్త్రముల—"వస్త్రముఖ్యస్త్వలంకారః."

మంత్రులు.—మహాకవివయ్యా!

పేరి.—యీామాట లుంచండయ్యా. కయీాస్సర్లూ శెప్పవయ్యా, యీాలాంటి కయిత్తం శెప్పేవోళ్ళు యింకమీాదయినా వుంటారావుండరా?

కవి.—ఇట్టికవులు ఇఁక పుట్టఁగలరు.

పేరి.—యప్పుడు? యక్కఁడ? నా కిట్టాంటికవులే గావాల, యివరంగా శెప్పు.

కవి.—ఇంక ఆఱునూ ఱేండ్లకు వేయికొరతనములో కొన్ని తావుల మీాబోఁటి రసజ్ఞులే బహుళ మగుదురు. వారికై మీాబోఁటిరసికులే కవనములు సేయుదురు. మీావలెనే వా రుభయులు చదువుకొన్న వారికన్న తామే మే లని తలఁచువారే.

పేరి.—అయ్యా, కయీాస్సరయ్యా, మోము సదువుకొనోళ్లకంటె యెచ్చని మాకులం గుట్టు నీ కేలాగ తెల్సిందయ్యా?

కవి.—వరప్రసాదము. మఱి ప్రకృతము. ఆ కవులు మీాకుఁదగినకవనము చేయుదురు. అది అతినీరసముగా నుండును. అందుల కొరసజ్ఞులు, ఇందులకు మీా గట్లో అట్లే, ఆనందసాగరములో మునిఁగి ఊపిరి తిరుగక ఉక్కిరిబిక్కిరియై డొంక తప్పి డింక కొట్టుదురు.

పేరి.—అయితే కయీాస్సరయ్యా, ఒల్లు నీరసంగా వుంటే బాగుండదే, కయిత్తం నీరసంగా వుంటే బాగుంటదా?

కవి.—నీరస మనఁగా నేమి? నీవు ఆనందించురసము నీరసము.

పేరి.—వవ్వా వవ్వా! నీనోటొచ్చేదంతా కయిత్తమేనయ్యా! † దెర్ది శేశినావు! నాను అన్నందించేరసంలో ఆళ్ళు శేస్తారుగా కయిత్తం! బలే బలారే! కయీాస్సరయ్యా, నీ కయిత్తానికీ, నీపగ్గెకి, నీదెర్దికీ, నువ్వు శెప్పిన ఆ సుబమైనమాటకీ నీకు ఆచ్చరనచ్చలు గావయ్యా అచ్చరకో ట్లిచ్చేశినాను తీస్కెల్లు.

కవి.—ఏలినవారికటాక్షము! ఇట్టిరసజ్ఞులవలన మాకు దేవేంద్రైశ్వర్యము రావలయుఁగాని! కనుక నే పెద్దలు చెప్పినారు—

* ఆ. ఇతర పాపఫలము లిచ్చ వచ్చినయట్లు
వ్రాయవయ్య మిత్రి, [1]వనజభవుఁడ ;
అరసికాళిమ్రోల నరసకావ్యము సెప్పఁ
నలను వ్రాయవలదు, వలదు, వలదు. ౪

మంత్రులు.—ఇప్పటికి సభ చాలును.

† దెర్ది=ద్ధృష్టి.
౪. 1. ఓబ్రహ్మ. 2. మూర్ఖ సంఘము నెదుర.

[పులి. అనుమఁడును బహుమానములు, తాంబూలములు, అత్తరు, పన్నీరు, తెచ్చి యుంతురు. మంత్రులు విద్యావంతుల కిప్పించి సత్కరింతురు.

కవి నటిచేత పన్నీటికూజా పెట్టి మంత్రులకును పేరిగానికిని చల్లించును.

పేరి.—[నటిని చూచుచు ఒడలు తడుచుకొనుచు నవ్వుచు సరసముగా] కున్నపో తన్నుకున్నా వా యేంటి? వోన గురిపిస్తా వున్నావు. [అని యిగిలించును.

వైణిక గాయకులు.—పొయచ్చేండా అప్పా, అమ్మణి కడాచిత్తాళ్.

[వైణికాదులు సభావందనముచేసి నిష్క్రమింతురు]. కవి నమస్కృతు లంది నిష్క్రమించును.

జనా.—ఏమిరా పేరిగా, చిలుకకు నేర్పినట్లు నేర్పితిమి. అంతయు సమయమున వ్యర్థము చేసితివిగదా.

పేరి.—సామీ, మీకు దండ మెడతా. నాకి దంతా తెల్దు బాబూ. నాకు సదువొద్దు. సదువుకొన్నోళ్లకంటూ నా నెచ్చేగందా, నన్నెందుకు మారాజా, సదువు శెప్పి కులం శెరుపుతారు?

జనా.—రాజపుత్రులు నీవాక్కు విన్న పొడిచివేయరంటరా?

పేరి.—ఆళ్లకంటి కాపడకుండా నన్ను రచ్చించడం మీబారం.

విద్యా.—పులిగా, అనుమా, వీనిని గొనిపోయి విశ్రమింపుఁడు. [మువ్వురు నిష్క్రమింతురు].

విద్యా.—ఏమి తమ్ముఁడా, దివ్యమైన ప్రహసనము!

జనా.—మనయాంతరంగికులనే వైణికాదివేషములరప్పించియుండఁగా పరువు దక్కినదిగాని, ఇతరులకే దర్శన మిప్పించియుండిన ఎంత రసాభాసము! వీనిదర్శనమేల! ఆగంతుకులకును ఆశ్రితులకును మనదర్శనములే చాలును.

విద్యా.—బహుటిపరగణాలలోమాత్రము వీనియాకారము నుపయోగింతము. వీఁడు ఇంతకన్న వివేకియైన, కష్టము గదా. వీఁ డిట్టిమూఢుఁ డగుటయే మనకు మహోపకారము.

* ఆ. అరయఁగా నమంత్ర మానక్షరము లేదు,
మందు గానివేరు మఱియు లేదు.
భువి నయోగ్యుఁ డైనపురుషుం డొకఁడు లేడు,
కూర్చువాఁ డొకండె కొదువ గాని.— ౫

అని గదా శుక్రాచార్యులు చెప్పినారు. వారుగో చెకుముకిశాస్త్రి ప్రభృతుల వేషములు మానివచ్చుచున్నారు. వారితోఁ గలసిగోష్ఠివినోద మొందుదము. మన కప్పుడే కడుపు వీరణమై యున్నది. జాగ్రత్తగా నవ్వవలయును. [అని నిష్క్రమింతురు.

౫. కూర్చువాఁడు=వర్ణములను మంత్రముగాను, వేరులను మందుగాను, పురుషుని వానికి తగినపనికిని, జత పెట్టువాఁడు.

సప్తమాంకము.

స్థలము. 1.—ఢిల్లీ, వలీఖానుని దర్బారు చావడి.

చెకుముకిశాస్త్రి తురకవేషమున ప్రవేశించును.

చెకు.—[ఆత్మగతము] ఆహా! ఓరుఁగంటిలో కొట్టిన చెంపకాయ ఎంత యక్కఱకు వచ్చినది! ఆపహారాజవానే వీఁడు, నన్ను జూడగానే తెచ్చి కూర్చుండఁబెట్టి వలీగానికి కబురుకూడ చేయించినాఁడు. బళి! రానీ మంత్రిబృహస్పతిప్రయోగము నంటించెదను. ఏమి యీయనప్రజ్ఞ, మే మెంత తెలివి నేఁ వినియోగింతుము గాక, ఈఁగ తార్క్ష్యుఁడయిన మే మీయన కొఁగలము. ఈయనకు 'ఇచ్ఛామాత్రం ప్రభోః సృష్టిః.' ఈ మహానుభావుఁడు సాక్షాద్రుద్రావతారము కావలయును.

అంతట వలీఖాన్ దుస్తు తొడుగుకొనుచు ప్రవేశించును.

వలీఖాన్.—సలాం సలాం యమధర్మరాజుజోస్యులుభాయి గారికి.

చెకు.—[లేవకయే] ఈమర్యాదలకు టక్కులకు ఏమిలెండి? కూర్చుండుఁడు.

[వలీఖాన్ కూర్చుండును.

చెకు.—మీరు మోసము చేసిన నేను మోసపోయెదను గాఁబోలు. 'ఢిల్లీకి తీసికొనిపోయెదము, సుల్తానువారిదర్శనము చేయించెదము,' అన్నమాటలు ఎవరివో? 'మేము ఖరారు తప్పుతామూ?' తప్పరు. నన్ను మీరు వదలినను మిమ్ము నేను వదలలేదు. బ్రహ్మరక్షస్సు వదలదు.

వలీ.—భాయి, నేను బలే హావసరంలో వచ్చినమాట మీకీ తెల్సే వుంటుంది.

చెకు.—నే నుండఁగానే మీహర్కారా ఖుస్రూఖాన్ కడకు వచ్చి [హేళనముగా నవ్వుచు] మీప్రతాపము వెడలఁబుచ్చినాఁడు.

వలీ.—హేళనం చేస్తా వేమి భాయి?

చెకు.—చాకలిని పట్టి తెచ్చితి వని నిన్నక్కడ లోక మంతయు హేళనము చేయుచున్నారు. అప్పుడే ఖుస్రూఖానునికిఁ గూడ తెలిసినది. నీవు ఓరుఁగంటినుండి తరలఁగానే యుగంధరుఁడు వచ్చి చాకలి నొకని బోధించి రాజువేషమున నీ యెడవి దారిలో నిలిపినాఁడు. వాఁడు కావలయుననియే నీకు పట్టుపడినాఁడు. నీయోగము మానత్యాగమే. వానియోగము రాజభోగమే. నాతో మాటలు పెంపకు.

వలీ.—మఱి అక్కడిగతి?

చెకు.—యుద్ధము, ఖుస్రూ పరారి, మీదండు సర్వనాశము. కడమ మీసర్దార్లు డింకకొట్టినారు.

వలీ.—రాజాకథా యేమి ?

చెకు.—రాజు మొదట చచ్చినాఁడు, తర్వాత వచ్చినాఁడు.

వలీ.—తెల్సేలాగ చెప్పుభాయి.

చెకు.—రాజు వేఁటలో చచ్చె నని నేనొక దొంగజాబు మంత్రులకు చేర్చి అట్లే దేశ మంతట కింవదంతి పుట్టించి కొంత దుఃఖశాంతి చేసికొంటిని. పిమ్మట వారము రోజులకు రాజు వచ్చెను.

వలీ.—మరి మంత్రియుగంధర్ కథా యేమి ?

చెకు.—ఆయన రాజు వచ్చినవెనుక రామేశ్వరము పోయి అచట మరిడీ జాడ్యమువలన చచ్చినాఁడు.

వలీ.—అల్లా! అల్లా! అల్లా! హాశ్చర్యం! [హర్షముతో ప్రకాశము] ఇంక ఓరంగోలు మాకి ఏక్ లాడూ. అచ్ఛా!ఆయ్నా రామేషరంపోవడం హమారే వేగుల్ చెప్పినారు. ఆయన సావడం మాదేపుణ్ణెం.

చెకు.—మఱి ప్రకృతము.

వలీ.—నాకి యిప్పటికి యోగం చెప్పు భాయి.

చెకు.—నిన్ను నేను ప్రేమించితినని బొంకవుగదా? మఱి, ఒక్కొక్క మాట చెప్పఁగానే నిజము నిజ మని పలుక వేని నేను పైని చెప్పను. పూర్వము నీవు లడాయికిఁ గాదని బొంకలేదా? నిన్ను నమ్మరాదు.

వలీ.—నీవు నాకీద్రోఘుంచెయ్యనని ఖరార్ చేస్తే అంతాయఖ్త్యార్ పడతాఁ.

చెకు.—ఇప్పుడేల ఖరారు? నేను ఓరుఁగంటిలో నీ డేరాలోనే చేసితిని. చేసిన ఖరారు నేను మరల చేయను.

వలీ.—అయితే వొప్పుకొంటాఁ చెప్పు.

చెకు.—ఖుస్రూ వచ్చియున్నాఁడు. నిన్ను దర్శించును. చాకలిని తెచ్చితి వని నీతో పలుకును. సుల్తానుతో చెప్పు నని వెఱచి నీవు వానిని చంపివేయుదువు. చెప్పుము, చంపఁ దఁలచితివా లేదా ?

వలీ.—జోస్యులు భాయి, నాప్రాణాన్కి నీచేతా పెడుతున్నాను. నేను చాకలికి తెచ్చినమాట ఖుస్రూకి తెల్సిం దని నీవు చెప్పినప్పుడే వాడికి సఫాయి చేయ వల్సింది తల్చినాను.

చెకు.—నీవు ఈఢిల్లీసింహాసనము నెక్కఁగోరి యున్నావు. నిజము పలుకు.

వలీ.—సాస్తుర్లుభాయి, నాప్రాణం నీచేతా వుంది. కోర్తున్నాను.

చెకు.—నాకు ఒకఖరారు వ్రాసియిచ్చిననేగాని, నీకు అది వచ్చునో, రాదో, ఎప్పుడు వచ్చునో, ఎట్లు వచ్చునో, చెప్పను.

వలీ.—చెప్పు, రాశి యిస్తాను.

చెకు.—"నేను నేటికి తొంభై రోజు రాత్రి సుల్తాఁ కాగానే నీకీ నాచెల్లెల్ని యిచ్చి పెళ్లీచేశి వోరంగోల్ పట్టి ప్రతాపుడుకి ఖైద్ చేసి ఆరాజ్యానికి నీకీ పాచ్ఛాచేస్తాను." అని వ్రాసి నేఁటితేది వేసి దస్కత్తు చేసి యిమ్ము.

వలీ.—అరే బామ్మన్కి నీకీ నాచెల్లెల్కి యేలాగ యిచ్చేది. భాయి ?

చెకు.—నేను నీమతములో చేరెదను.

[వలీ వ్రాసి యిచ్చుట నభినయించును.

చెకు.—[పుచ్చుకొని చదువుకొని] మంచిది. ఈ ఖరారులోనే చెప్పితిని.

వలీ.—యేలాగా వస్తుంది?

చెకు.—ఖూనీలు చేసి సంపాదించెదవు.

వలీ.—చెయ్యడాన్కి తయ్యార్ వున్నాను. ఎవర్కి ఎవర్కి?

చెకు.—నీకు విరోధులగు వజీర్ల నందఱను సుల్తానును గూడ.

వలీ.—అందర్కి చంపడాన్కి తయ్యార్. సుల్తాన్కికూడా చంపడాన్కి తయ్యార్. వీడు తన అన్నా కొమారుడ్కి సిషువుకీ చంపి తఖ్తా యెక్కినవాడే. యిందఱున్ను నాకీ యేలాగ దొరుకుతాక్ భాయి?

చెకు.—ఇందఱును ఆరాత్రి ఒకచోటులోచేరుదురు! అప్పుడు నీకుదొరకుదురు.

వలీ.—నమ్మడానికి అసాధ్యం వుంది. హాశ్చర్యం వుంది. మఱి యిందుకీ నా ఖుమ్మక్ యేమీ జరూ ర్లేదా?

చెకు.—సర్వము యత్నాధీనమే. యత్నము లేక గ్రహములు ఫలము నీయవు; స్వప్నమందుఁగాని, మనోరథమాత్రమునఁగాని, జన్మాంతరమునఁగాని, ఇచ్చును. కావున పూర్ణయత్నము వలయును.

వలీ.—ఆయత్నం యేలాగో చెప్పు. నేనే యత్నం చేస్తే వక్టీతప్పి వక్టీ చెయ్యవల్సి వచ్చును. నీవు జోష్యానికి సరిగా ఇదీ చేయి చెప్తే అదీ చేస్తాను. ఫలం నిశ్చయం.

చెకు.—అవును, అట్లు చేసిన, ఫలం నిశ్చయమే. అవునుగాని 'నాపొట్టా పెరగావాలా నానోరు తియ్యకావాల, నీవే లడ్డు నవిలిపెట్టు నీవే లడ్డు మింగిపెట్టు,' అనుచున్నావే?

వలీ.—భాయి, నీకీ చూడగానే నాకీ ఖాసాబుద్ధి వుండదు. నీవు జోష్యం చెప్తావో వుపాయం చెప్తావో నాకీ తెల్వదు, నేను కబోది వుంటాను.

చెకు.—రెండును కలిపి చెప్పెదను. ఆదినము పగలు మూఁడవజామున సుల్తాను సభకు—[అని సగములో] వుంచిది.

ఉ. ఈ [1]మత మీవు సేయు దని యేమి నిజంబు ? బడావజీర వై
భూముల సీమలం బొగడు వొందిన [2]మేటివి, నీకుఁ బాదుషా
గామి య దంతగాఁ గొదువ గాదు ; పకీరను నే నమీరు గా
కీమెయి నుందునొక్కొ ? గిర వి మ్మిటఁ జొచ్చెద నమ్మి నీనుడిన్. ౧

వలీ.—నా చెల్లెలికి యిస్తే నీఘర్కా తీస్కానిపో.

చెరు.—విస్తారము భోజనము చేయునా యేమి? నీచెల్లెలిని పాచ్ఛా పెండ్లి గా పెండ్లియాడుదు నేగాని పకీరు పెండ్లి గా పెండ్లియాడను. అందుల కిదిగో, జవాహరీ జామీన్ పుచ్చుకొనియెదను, వినుము.

వలీ.—అచ్ఛా, తయ్యార్, చెప్పు.

చెరు.—నన్ను, ముందు సుల్తానుసభకు చేర్పుము. నీపెద్ద కొమారితను సుల్తాను నకు, చిన్నకొమారితను నీవిరోధి సేనాపతికిని, ఇచ్చెద నని వారికిచెప్పు. [ఆత్మగతము]

ఆ. భరతఖండ మేలుఁ [1]బంచాశదబ్దముల్
పరఁగ నాకుమారిపతి యటంచుఁ
బిట్టపిడుగు జ్యోతిషాట్టహాసములతో
నతఁడె వీని వేఁడున ట్లొనర్తు.

[ప్రకాశము] దానిని తప్పకుండ అతఁడు కోరునట్లు చేయుపని నాది. నే నేర్పరించిన తొంబదవ దినము నిశ్చితార్థము సుల్తానువారిసభలో చేయుము. ఆయుత్సవముకై వజీర్లను సేనాపతులను కడమగొప్ప యుద్యోగస్థులను అందఱను పిలువుము. [ఆత్మగతము]

(మత్తకోకిల)

'నీకుఁ బాదుషహో యొసంగును నేఁడు చూడు [1] పెషావరున్ ;
నీకు [2]వంగము; నీకు [3]నంగము; నీకు [4]లాహొరుఘర్గణా ;
రాక తప్పకు' మంచు జోస్యము రాణఁ బల్కి వజీర్ల నే
నేకసంఘము గూర్తు నాఁటికి నిందు ఢిల్లిపురిందుతోన్. ౨

[ప్రకాశము] అందఱను నేను రప్పించెదను. మూఁడవజామున గోవావర్తకులు వచ్చి నజరులుంచి సుల్తానును తమయోడలకు సరకులు చూడరమ్మని పిలుతురు. వెలతీర్పరిలేక

౧. 1. ఒప్పుకొన్నపని. 2. గొప్పవాఁడవు. అమీరు=ప్రభువు. ఈమెయిన్= ఈవిధముగా. గిరవు=కుదువ.

౨. 1. ౫౦ సంవత్సరములు.

3. 1. 2. 3. 4. పెషావరు, అంగము, వంగము, లాహోరును దేశములపేరులు.

కొను టెట్లు? మన మడివేలు ప్రతాపుని వెలతీర్ప రప్పింతురు. నజరులకు వాఁడు వేయు వెలలు వర్తకులొప్పి రేని సభయెల్ల ఓడలకుఁ బోవును. కావున, వర్తకులకు,

(తరళము.)

సబురుఖర్చు, నజర్లకు న్వెల, సర్వవిక్రయలాభముల్,
బ్రబలమైత్రిగ నావలో మనపక్షు మున్కకి లంచముల్,
[1]నిబిడరాశి [2]యొనర్చి యిత్తువు నీవు; వారిని దాన నే
సొబగు మీఱఁగ [3]డక్కఁగొందును, సొంపుగాఁ బని తీర్పుమా. ౩

వలీ.—ఆమొత్తం యింతా చెస్తే, యిప్డే నీచేతికి యిచ్చివేస్తాన్.

చెరు.—నీసొత్తంతయు నిచ్చినను చాలదు. నేను పాచ్ఛా అగునప్పుడు ప్రతాపునినగలు ధరించి అతనిగుఱ్ఱమునకు పూర్వమది ధరించిననగలు వేసి అతనియెదుట నేస్వారి చేయువలయును. అందుకై నాకప్పటికి ఆవర్తకులే అమ్మునట్లుగా, వారి కిపుడు లంచముగా ప్రతాపుని భూషణములును వానిగుఱ్ఱము భూషణములును అన్నియు నాచేతికి ఇచ్చివేయుదువు. ఇది నాకు జామీను.

[వలీఖాను తటాలున లోపలికి పోయి ఒకపెట్టె తెప్పించి తాళపుఁజెవితోఁగూడ ఇచ్చును.

చెరు.—[తెఱచి చూచి] సరియే.

వలీ.—రేపు భాయికి సుల్తానువారి దర్శనం.

చెరు.—సరి. నేను నడచెద. నీవు నీపనిచూచుకో. సలాము ఢిల్లీసుల్తాన్.

వలీ.—సలాం వోరంగోల్వాచ్ఛా.

[పెట్టెను తెచ్చిననౌకరు పెట్టె నెత్తుకొని చెరుముకితోఁ గూడఁ బోవును. వలీఖాను నిష్క్రమించును.

చెరు.—[పరిక్రమించుచు ఆత్మగతము] నన్ను వలీకడకుఁ బంపుచో నా నీతి విద్యాగురువు ప్రయోగసిద్ధిని ఈచెంత నే తనకుఁ దెలుపు మని సంకేత మేర్పరించి నాఁడు. కావున ఆతని నే అరసెద. [శ్రవణ మభినయించి] ఎవరు వీరు? వెత్తివాఁ డగ పడలేదని చింతిల్లుచున్నారు. మరల విని కనియెదను. [అని పరిక్రమించును.

స్థలము 2. ఢిల్లీలో ఒకవీథి.

అంతట ఇద్దఱు తురకజవానులు ప్రవేశింతురు.

[ఉభయులు పరిక్రమించుచు సంభాషింతురు.

ప్రథ.—ఆరే అమీనుద్దీన్, యీఁడివానా మనకీ యెక్కడరా దొరుకుతాఁడు? యిన్నిగల్లిల్ తిరిగనాం, యిప్పటి కింకా హాగ్పడలేదు.

౪. 1. దట్టమైనప్రోగు 2. చేసి. 3. వశపఱుచుకొందును.

ద్వితీ.—అరే అబిబుడీన్, యెందుకోసంరా వీడ్కీదగ్గోర్ద గస్తీ పంపినార్ మనకీ?

చెరు.—[ఆత్మగతము] ఈపిల్లి గస్తీలవలననా ఆ ప్రళయరుద్రుని సాధించుట!

ప్రథ.—వీడు దివానా వుంటావో వుండడో, సుల్తాన్వారు కన్పట్టి రమ్మంటార్, వీడు ఢిల్లీసుల్తాన్కి పట్టుకపోతాన్ అరుస్తాడుగదా, ఆయన సుల్తాన్ గదా, దానికి ఆయన వజీర్లు అంతా గాభరా అయినారు. దివానా కాకోస్తే, వీడు సుల్తాన్కి పకడ్దేవు చేస్తాడు అని అంఫర్కీ ఖయాలం. వజీర్లు వీడు ఖానాతినడం కనిపట్టమంటార్.

చెరు.—[ఆత్మగతము] పకడ్దేవు తప్పదు. కనిపట్టుట సాధ్యపడదు. పైవీథిలో నుండును. వీరి మొఖ్ఖి యేమో వినుచు వీరితో నే పోయి, మంత్రిబృహస్పతికి తన యాజ్ఞను మనోరథాతీతముగా నెఱవేర్చితి నని అనన్యగోచరసంకేతముగా ఈ పెట్టెలో నే యెదుటనగపడి పిమ్మట నీయాభరణరాశిని ఇల్లు సేర్చెద. [అని వారివెంట నే చనును.

ద్వితీ.—మనం యిది మొదల్ ఈరాత్రి అంతా, వీడ్కీ తెలియకుండా వీడి యెంటా తిరుగుతా వుండవాలా. మనకీ యెంతా ఖష్టం వచ్చిందిరా వీడికీకోపం?

ప్రథ.—అరే అమీన్, నీవు యక్కడ్రా? మూడు చంగుల్ అయింది నాకీ హాగ్పడి?

ద్వితీ.—భాయి, నేను ఆ తెలంగిరాజా ఖైదీ వున్నాడే ఆయన్కి పహరా. ఈ రోజు నాకీ వంతూ లేదు, రేపు నాకీ వంతు.

ప్రథ.—ఎందుకు భాయి ఆరాజాకి ఖైదుచేసినార్!

ద్వితీ.—అది నాకీ మాలుం నహీ. ఆయన్కి మోసంచేసి పట్టినారు తోస్తుంది. అరే ఆమహారాజాకి యేమి బడాగుణాలు వుంటవిరా! ఎప్పుడు అతను ఖయిదీ, నేను పహరాజవాన్ వుంటానుకోసం నేను నమాజు మేకూడా కోర్తాన్.

ప్రథ.—ఏమి అతన్కి గుణాలు భాయి?

ద్వితీ.—ఆగుణాలు గిణాలు చెప్పడానికి నాకీ తెల్వదు. వఖ్టి చెప్తా:—

క. ఆయన యిందర్, చందర్,
ఆయన జూలీసుసీజ, రాలీసాందర్;
ఆయనమోమ్ చూస్తుంటే,
ఆయనభాత్వింటువుంటె, అదె చాల్ నాకీ. ౫

ఆయన రాజా నేను గులాం ఐతే ఆయన నాకి నబాబ్చేస్తాడు, వజీర్ చేస్తాడు, హాస్దుట్టల్ హామ్రా చేస్తాడు. వఖ్మాటా చెప్తా, ఆయనే కాలీఫ్ హరూనల్ రహషీద్; ఆయన్కి ముందర హమారే సుల్తాన్ ఫఖీర్ బిఖార్.

ప్రథ.—అరే నీవు వఖ్రినమ్మక్ తింటావ్, వఖ్రీకి పొగుడుతావ్, యేంభాయి?

ద్వితీ.—అరే నమ్మక్ యిస్తే గుణం వస్తుందీ? నమ్మక్ ఇయ్యకోస్తే గుణం పోతుందీ? నమ్మక్తిన్నాం, నౌఖరీ చేస్తాం? గుణం దాస్తాం? ఇది నాలిక వఖ్టి భాయ్, రెండూ కాదూ.

చెరు.—[ఆత్మగతము] సిపాయిగాఁడ వైన నైతివిగాని, నీయందు గొప్పతన మున్నదిరా!

ప్రథ.—అచ్ఛా భాయి, అచ్ఛా. గుణం గుణమే, నాలికా నాలికే. భాయి, నీరాజా పెళ్లానికి, బిడ్డాకి, రాజ్యానికి, కంచెన్ గించెన్కి, తల్చుకొని యేడుస్తాడూ?

ద్వితీ.—పల్కకూడదు. మహరాజ్ తఖ్తుమీదవున్నాడులా గాదిల్ఖుషివుంటాడ్.

చెరు.—[ఆత్మగతము] హా! మహాప్రభూ!

[నేపథ్యమున]

ఢిల్లీ సుల్తాన్ పట్టుకపోతాన్;
మూడే నెల్లాకూ పట్టూకపోతాన్;
వీరణ్ణి రాగణ్ణి మన్ను చేయిస్తాన్.
గోతులోపాతించి గోరీ కట్టిస్తాన్. [మరల అదే చెప్పును.

చెరు.—[ఆత్మగతము] వాఁడుగో, మహానుభావుఁడు వచ్చుచున్నాఁడు.

ప్రథ.—అరే అమీన్, దివానా, అరేదివానా, అమీన్, దివానావస్తున్నాడు వుంది, వాడిపాటా యిన్పస్తుంది. మస్తుయిక్కడే వుందాం. మన గస్తీజవాన్లు అరుగో.

[నేపథ్యమున]

ఢిల్లీ సుల్తాన్ పట్టుకపోతాన్ మూడే నెల్లాకు పట్టూకపోతాన్.

[మరల అదే చెప్పును.

ప్రథ.—అరే అమీన్, వీడు మూడు నెల్లు అరుస్తాడు వింటావా? వీడురోజ్ లెక్ఖాతప్తాడు లేదు అంటారు.

ద్వితీ.—వీడు మూడు చందుల్నుంచి యిలాగా అరుస్తున్నాడు చెప్తారు: మొదల్ ఆగుమాషాల్కి పట్టుకపోతాన్ అరిచినాడు చెప్తార్?

ప్రథ.—అరె నీకీ యెవ్వర్ చెప్పినార్?

ద్వితీ.—పహరాజవాన్లు చెప్పుకొంటార్. నేను వింటాన్.

ప్రథ.—ఆరాజాకి వీడ్కి యేమైనా సంబంధం వుండునా భాయి? వాడూ తెలంగి, వీడూ తెలంగి.

ద్వితీ.—వీడిది భాత్ వస్తే, 'దివానాభాత్ వల్ల మనకీ యేమి కిఫాయత్? వేరే యేదైనా మంచిఖమాయిష్ చెప్పండి,' అడ్డుతాడు మహారాజా.

అంతట వెఱ్ఱివాఁడు పెద్దగుంపుతో ప్రవేశించును.

[వెఱ్ఱివాఁడు గుంపును కొట్టును. గుంపు వానిమీఁదఁబడును!

జవానులు.—అరే దివానా! అరే దివానా! బలే తమాష్! బలే తమాష్! ఏమీ వాడివెంటా గుంపూ! అరే వాడు యెంత గడ్బిడా చేస్తాడూ! మన్ము యిక్కడ వాడికి తెల్వకుండా దొంగా వుండి చూస్తాం. [అని పొంచి చూతురు.

[చెరుముకి వెఱ్ఱివాఁడు కనునట్లుగా వాని ప్రేమాల పెట్టెవానితో నడచును.

ఇద్దఱుజవానులు—[వెఱ్ఱివానిగుంపునుండి చీలియీజవానులకడకు వచ్చి] సలాం భాయి. వీడు దివానా షంథేగం లేదు. తెల్వార్గాంనుంచి యిప్పటిక్కి వీడ్కి కూడూ లేదు. వీడికి సైతాన్ బలం వుంది, అయినా కబడ్దారుగా చూడండి. కూడూ తింటాడూ లేదు కన్పట్టండి. మేం పోతాం.

క్రొత్తజవానులు.—పొండి, సలాం సలాం. [ప్రాఁతగస్తీవాండ్రు నిష్క్రమింతురు.]

వెఱ్ఱి.—ఢిల్లీ సుల్తాన్... [రస్తాలోపాట్లపువిస్తరాకుదొరకఁగాదానింగైకొని] వహవ్వా! నాకు జయకాలం జయకాలం, బళీ! యెటువంటికిరీటం దొరికిందినాకు! [అని దానిని టోపిగా ధరించి] బలారే! దీనితో నేను ఈ భూచక్రమంతాయేలుతా. [అని గిరగిర నృత్యము సేయుచు] ఢిల్లీ సుల్తాన్ ... [చెరుముకి నిష్క్రమించును.

ఒకవర్తకుఁడు.—పాపం, అన్నం లేక అరిచరిచి చస్తాడు. పెట్టినా తినడు. ఎందుకైనా పనికిరాదా, వంట చేసుకుంటాడేమో? వీడి జేబులో యీ బియ్యమ్మూట పడేస్తా. [అని అట్లు చేసి] ఈలాంటి అనాథలకు చేసిందే పుణ్యం.

వెఱ్ఱి.—నాకు రేగుతూవుంది రేగుతూవుంది రేగుతూవుంది. సున్నంతింటే నోరు పొక్కుతుంది. కుక్క కొటుకు చెప్పుదెబ్బ. తాటిచెట్లు కొబ్బరిచెట్లు చింతచెట్లు మామిడిచెట్లు అరిటిచెట్లు అన్నీ చెట్లే; తుమ్మచెట్లంతా ముళ్లు, కండచీమలు. నేను కండచీమను, ఏమనుకొన్నావో? పట్టుకొంటేవదలను. చుట్టకాల్చడంలో తెలివితక్కువై తేమీసాల కషాయం. పొడుము పీల్చడంలో వెంగళప్పైతే తననోటికి చెరుపు, దగ్గిరున్న వాళ్ల కళ్లకి కలికం. ఓంభాయి, ఓంభాయి, ఓంభాయి; నాతలకాయను నేనే సవారిమోస్తాను. నన్ను వెక్కిరిస్తే చెకడాలెక్కదీస్తా. రాగా, బోరువగద్దా, నాకెందుకురా తోడుబోతు పెట్టినావు? అమ్మో! బాబో! తాతో! నాయనో! వీరడు కూడా చేరినాడు. కళ్లు మూసుకొంటా [అని మూసికొని] ఢిల్లీ సుల్తాన్... [ఒకవైపున చూచి] అరే యింటితూము ఢిల్లీసుల్తాన్; పాపం! యెందుకు కన్నీళ్లు కడవలు గాయేడుస్తావు? అన్నంలేదా నీకు? యిందా తిను అప్పచ్చికొండా. [అనితూముముఖమున జేబులోని బియ్యమువేసి ఒకరాయి పట్టుకొని [ఢిల్లీసుల్తాన్... [అనుచు పరువెత్తును. ఎవఁడో ఆరాతిని తీసికొనును.

వెఱ్ఱి.—అరే నాకు నాఢిల్లీసుల్తానును ఇచ్చెయ్యి, లేకపోతే గుండెలు పగలతంతా. [అని వానిని తన్నును.

రాయి తీసికొన్నవాఁడు.—ఏమి బలమబ్బా యీడికి! [అని రాయి పాఱవేసి, కడుపు పిసికికొనుచు] ఎంత తన్నుతన్ని నాడ్రా శండాలుడు. నిద్రాహారాలు లేకుండా తిరుగుతాడు, యీడికీబలం యేలా గొచ్చిందిరా?

మఱియొకఁడు.—యెఱ్ఱి బలమనంగాయిన లేదంటయ్యా? [వెఱ్ఱివానింగూర్చి] యిందా. [అని మఱియొక రాయి యిచ్చును.

వెఱ్ఱి.—నాకు ఆ బంగారుసుల్తాన్ మాణిక్యంసుల్తాన్ వన్నెవాడపులిసుల్తానే కావాలి, యీరాయిసుల్తాన్ రప్పసుల్తాన్ కోడిసుల్తాన్ కొంగసుల్తాన్ నాకక్కర లేదు. [అని పటపట పండ్లుకొఱుకుచు, ఆరాయి పాఱవేసి మొదలిరాతినే తెచ్చుకొని] సుల్తాన్, నీకు దెబ్బతగిలిందా బాబూ, మందు వేస్తాలే. [అని తనయొంటికశ్మలము దానికి పూసి ఢిల్లీసుల్తాన్...[నేలఁబడి పొరలుచు, పొరలుదండములు పెట్టి, పకపక తనలో తాను నవ్వుకొని లేచి] నేనెవరనుకొన్నావు? నేను యోగీశ్వరుణ్ణి, వేదాంతం నేర్పుతా. తురకాణ్ణి, గాడిదను, మనిషిని, గుర్రాన్ని, కాలభైరవుణ్ణి, గండభేరుండాన్ని, లొట్టిపిట్టను. [త్వర త్వరగా] కాకిని గద్దను కోడిని కొంగను బోడిని మొట్టను పొట్టిని కుట్టను. ఏవిద్య నేర్పమన్నా నేర్పుతాను రండి. నాశిష్యులయ్యేవారు నాతోరండి. నాకుశూన్యంపెట్టక ముందు చదువులబరికూడా చెప్పినాను. చదువు, చదువు. [అని పిల్లవాండ్రను చావఁగొట్టుట నభినయించును.

ఒకపడుచువాఁడు.—[తనయిరువురుమిత్త్రులతో] వెఱ్ఱివేషాన ఈయన వాస్తవంగా యోగీశ్వరుఁడే అయినాగావచ్చును. ఇట్టివాళ్లకి బంగారంచేయడం, ఆకాశగమనం, పరకాయప్రవేశం, ఈమహిమలుకూడా వుంటాయి. మనం మెల్లిగా యీయనిని ఆశ్రయించిసత్త యేమైనా వుంటే గ్రహింతాం. మనకు ఈదేశంలో తల్లితండ్రీ భయం లేదుగదా రండి.

ఇతరులు ఇరువురు.—మంచిదిగా ఆలాగే చేతాం. మనలో యెవడికి నేర్పినా వాడు కడమ యిద్దరికి నేర్పవలసింది.

ప్రథ.—ఈయన తన్నినా చంపినా మనం పడదాం. లేకపోతే చెప్పడు.

ఇతరులు ఇరువురు.—సరిసరి.

ముగ్గురును.—[వెఱ్ఱివానితో] స్వామీ, యోగీశ్వరులూ, మేము శిష్యులంగా వుంటాం.

వెఱ్ఱి.—బళీ, అయితే రండి. [అని వారిని చావఁగొట్టును.

రాయితీసికొన్నవాడును రాయి యిచ్చినవాఁడును కడమచూపరులు—[పకపక పరిహసించుచు] బలేబలే! సదువువొంటపడతావుంది! సదువువొంటపడతావుంది! వాడంతోళ్లవుతారు. యెధవముండకి మొక్కితే తనకిమళ్లే యెయ్యేళ్లు వొర్ధిల్ల మన్నదంట.

వెఱ్ఱి.—ఆవైధవముండలమాట మీకేమి రండి. వేదాంతం నేర్పుతా.

శిష్యులు.—తమచిత్తం.

వెఱ్ఱి.—మరి నేర్చుకోండి [అనివికటనృత్యముతో నభినయముతోను చెప్పును.

అన్నమైతే నేమిరా, మరి సున్నమైతే నేమిరా.

శిష్యులు.—అన్నమైతే ...

వెఱ్ఱి.— అందుచే తీ పాడుపొట్టకి అన్న మే వేతామురా.

[శిష్యులు నవ్వుచు, ఒకరినొకరు చూచుకొనుచుందురు.

వెఱ్ఱి.—[తన్నుచు] దిక్కులు చూస్తారూ? దిక్కులు చూస్తారూ?

[అని జుట్టు పట్టుకొనును.

శిష్యు.—లేదు స్వామీ, లేదు, చూడము, చెప్తాము.

వెఱ్ఱి.—[జుట్టు వదలి] చెప్పండి మరి. అందుచేతీ ...

శిష్యు.—[తమలో తాము నవ్వుకొనుచు, కొట్టునేమో అని బెదరి బెదరి వెఱ్ఱి వానిని చూచుచు] అందుచేతీ. ...

వెఱ్ఱి.— మేడలైతే నేమిరా, కరగోడలైతే నేమిరా,

అందుచేతా మేడనే యీ బొందిని వేతామురా.

శిష్యు.—మేడ ... నేమిరా, [అని గురువువైపు చూతురు.

వెఱ్ఱి.—అందుచేతా ...

శిష్యు.—[నవ్వుకొనుచు] అందుచేతా ...

వెఱ్ఱి.— మెత్తలైతే నేమిరా, మరి చెత్తలైతే నేమిరా,

శిష్యు.—[నవ్వుచు] మెత్తలైతే ...

వెఱ్ఱి.—చిత్తుగా యీ పాడుకట్టెని మెత్తనే వేతామురా,

శిష్యు.—[నవ్వుచు] చిత్తుగా ...

వెఱ్ఱి.— సారయైతే నేమిరా, మరి నీరులైతే నేమిరా,

నీరుబొట్టు కలవనీక సారయే కొడ్దామురా.

శిష్యు.—సారయైతే ...

వెఱ్ఱి.— అప్పులైతే నేమిరా, మరి పప్పులైతే నేమిరా,

అప్పుసప్పు చేసి పప్పు ధప్పళమె కొడ్దామురా.

శిష్యు.—[నవ్వుచు] అప్పులైతే ...

వెఱ్ఱి.— జుట్టు పెడితే నేమిరా, మరి మొట్ట కొడితే నేమిరా,

జుట్టు పెట్టుక పూలు చుట్టుక చిట్టకాలాడ్దామురా,

శిష్యు.— [నవ్వుచు] జుట్టు ...

వెఱ్ఱి.— వెఱ్ఱి పడితే నేమిరా, మరి తొఱ్ఱి పుడితే నేమిరా,

వెఱ్ఱి తొఱ్ఱి వెంగళప్ప వెఱ్ఱివేదాం తాముర్రా.

శిష్యు.—[నవ్వుచు] వెఱ్ఱి ...

వెఱ్ఱి.—నాకుదీన్ని చిన్నప్పుడువీరబ్రంహం నేర్పినాడు. నేను మీకు నేర్పినా.

ప్రథ.—[ఇతరు లిరువురతో జనాంతికము] యోగీశ్వరుడని నేను మొదటనే చెప్పలేదా ?

వెఱ్ఱి.—ఢిల్లీసుల్తాన్ ... ...[అని పరుగు. శిష్యులు కూడ పరుగు.

వెఱ్ఱి.—వెర్రివాడికి అన్నిమతాలు ఒకటే,అయినా నాకు ఒకవిధంగా తురక మతం అబ్బింది. అది మీకు బోధచేస్తాను రండి.

శిష్యు,—మా కక్కర లేదండి.

వెఱ్ఱి.—కక్కరలేదా? కక్కరలేదా? మరి శిష్యుల మని యెందుకు చేరినారు?

శిష్యు.— నేర్చుకొంటాం స్వామీ, నేర్చుకొంటాం.

వెఱ్ఱి.—[వడిగా నడుచుచు] మాతాతా, తురకాడున్ను ఒక యేట్లోనే మొహంగడుక్కున్నారు.తురకాడు అద్దరిని,మాతాత యిద్దరిని.మనమంతా ఉద్దరిని. అక్కడ కప్పలు కుప్పలుకుప్పలు; ఆమూలాన వాడి తురకమతం [గంతు వేయుచు] కప్పగంతు వేసి మాతాతమీదుగా నాకొచ్చింది. నన్నుంచిమీకు వస్తావుంది.మరిచెప్పుకోండి.లేకపోతే చంపేస్తా. [అని పాడును. ద్రష్టయొకండు మోర్సింగు వాయించును.

హావ్వాపేడా మీరూ హాల్కికొంటార్.

హావువ్వాతీ మీరూ తాగికొంటార్.

హావు యెక్కా మీకీ మస్సీ తక్కా!

యెబ్బెబ్బె యెబ్బెబ్బె యేమీమతం !

[శిష్యులు నవ్వుదురు.

వెఱ్ఱి.—[అతికోపముతో] చెప్పరేమి? చెప్పరేమి? [అని కొట్టును

శిష్యు.—స్వామీ, చెప్పుకొంటాం, ఈమాటు చెప్పండి. [యథాపూర్వము.

కుక్కా సామీ మీకీ ఛీ! ఛీ! ఛీ!
కోతీ సామీ మీకీ థూ! థూ! థూ!
కుక్కా కోతీ యెక్కా మన్సీ తక్కా !
యెబ్బెబ్బె యెబ్బెబ్బె యేమీమతం !
బూడ్దేలో పొల్లేది గాడ్దేగదా
బూడ్దే పూస్కొంటావు రే బొమ్మక్,
గాడ్దేబొమ్మక్ నీకి సూవర్ హల్లా !
యెబ్బెబ్బె యెబ్బెబ్బె యేమీమతం !

వెట్టి.—అరె శిష్యులు, నేను మీకు ఖాజీనిగదా. నాప్రశ్నలకు జవాబు చెప్పి మీమతం నిలుపుకొంటారా ?

శిష్య.—నిలుపుకొంటాం.

వెట్టి.—నిలుపుకోకపోతే, నామతంలో కలిశిపోతారుగదా ?

[శిష్యులు మొగాలు చూచుకొనుదురు.

వెట్టి.—కలిశిపోతా మనండి. [అనియిద్దఱను చెవులుపట్టుకొని యీడ్చుకొని పోవుచు] డిల్లీసుల్తాన్ ...

శిష్య.—కలిశిపోతాం, కలిశిపోతాం.

వెట్టి.—జంబె మెందుకురా పనికొస్తుంది ?

ప్రథ.—అది మాగాయత్రి.

వెట్టి—మూర్ఖా, వీపుగోక్కోడానికిరా అది పనికొస్తుంది.

ద్వితీ.— ఆడవాళ్లకు దురదలేదా ?

వెట్టి.—వాళ్లకుండేది వాళ్లకుంది, నీకుండేది నీకుంది. నాతో వాదిస్తావూ ? నేను ఖాజీని నీవు ఫాజీవి. [అని కొట్టును.

శిష్య.—లేదండి, లేదండి.

వెట్టి.—మీమతంలో జుట్టెందుకు ?

ప్రథ.—నరకకూపంనుంచి స్వర్గానికి లేవనెత్తడానికి.

ద్వితీ.—మీమతంలో గడ్డ మెందుకు ?

వెట్టి.—చంపేస్తాను నాతో వాదిస్తే. జుట్టెందుకో నేను చెప్తాను విను; పట్టుకొని తన్నడానికి. [అని పట్టుకొని తన్నును.

తృతీ.—గడ్డమెందుకో నేనున్ను చెప్తాను; పట్టుకొని ఊగడానికి.

[అని గడ్డము పట్టుకొని ఊఁగును. వెట్టివాఁడు ఆగ్రహముతో కొట్టఁబోవును. తృతీయుఁడు తప్పించుకొని దాఁటును.

ద్వి. తృ.—చాలునురా మన కీశిష్యత్వము. ఎన్నడూ నాయనచేత అయ్యగారిచేతకూడా దెబ్బ లెరగము, ఈ వెఱ్ఱిముండాకొడుకుచేత తన్నులు. గ్రహచార మేమిరా? వీ డెవడో యినుముగాడు గాని మనిషి కాడు.

ప్రథ.—కాయసిద్ధి అయిన యోగీశ్వరుడురా, ఈయన దయచేత మనకున్ను కాయసిద్ధి కావచ్చును.

ద్వితీ.—మనకు సధ్యా కాయశుద్ధి అవుతూవుంది.

చారులు.—అరే వీడికి సూడడం తమాషాగానే వుంది. వాడికోపం సూడు.

వెట్టి.—[మహాగ్రహముతో] వెఱ్ఱిముండాకొడుకా? ఎవఁడా? నాకు శూన్యం పెడితే నేను యీలాగయినాను. నాకు వెఱ్ఱేమి? వీరడు రాగడు నాకు శూన్యం పెట్టినారు. వాళ్లకి నాశాపం చూడు. [అని పాడును. ద్రష్ట యొకఁడు మోర్సింగు వాయించును.

వీరడికి రాగడికి నాశమంగళం,
నాశమంగళం గ్యం నాశమంగళం బ్యం. వీర.
గ్యంబ్యంగ్యంబ్యం గ్యంబ్యంగ్యంబ్యం గ్యంబ్యంగ్యంబ్యం గ్యంబ్యంగ్యంబ్యం
గ్యంబ్యంగ్యంబ్యం గ్యంబ్యంగ్యంబ్యం నాశమంగళమ్. వీర
వెఱ్ఱివాణ్ణి నన్ను పట్టి వెక్కి వెక్కి నవ్వినట్టి వీర.
తొఱ్ఱివాణ్ణి నన్ను మొట్టి తోశితోశి నవ్వినట్టి వీర.
బొఱ్ఱవాణ్ణి నన్ను నెట్టి బొంకి బొంకి నవ్వినట్టి వీర.
కుఱ్ఱవాణ్ణి నన్ను కొట్టి కూశి కూశి నవ్వినట్టి వీర.
నాకు వెఱ్ఱేమి? వెఱ్ఱంటే చెప్పట్టుకోడతా.
వడ్లపూడివారి సంస్థానం వల్లకాడై పోయింది.
భోగవసంతరాయడి సంస్థానం బొగ్గులై పోయింది.
బందిరెడ్డివారి భాగ్యం బగ్గయి పోయింది.
కోనేటిపల్లి వారి పటాటోపం గోదావరిలో గలిశింది.
మహామహావాళ్లంతా మట్టిగొట్టుకపోయినారు;
ఈరాగడు ఈవీరడూనా యీడేరేవాళ్లు ?
నాకు శూన్యం పెట్టినవాళ్లు నాశమై పోతారు.
తోడుబోతు పెట్టినవాళ్లు తుడుచుక పోతారు.
శాతపాడి చేసినవాళ్లు సర్వనాశ మౌతారు.

మేము ఆదివారమునాడు అందళ మెక్కనూ లేదు,
సోమవారంనాడు జోలె కట్టనూ లేదు.
సూదిగా వచ్చి దబ్బనమై తేలడం యెరగవా ?
అరటి తడ పని పా రేస్తే మిణ్ణాగై కరవడం యెరగవా ?

నాకు వెఱ్ఱేమి? వెఱ్ఱి వాడికి మాట లొస్తాయా? నాకు పిల్ల నిస్తే పెళ్లిచేసుకోలేవా? [వంకలు గ్రుద్దుకొనుచు దుముకుచు] హిహిహిహిహిహిహిహి. ఆడవాళ్లోయి ఆడవాళ్లోయి! పెళ్లోయి పెళ్లోయి! పెళ్లామోయి పెళ్లామోయి. దుముకు, ఎగురు. [నోటికడ చేయి పెట్టుకొని] విను నాపెళ్లి సన్నాయి. కీకీకీకీ. చూడు నాఢోలు. [తొడతాళము వాయించుచు] డాండాండాండాం. [తృతీయశిష్యుని ఉగ్రముగాఁ జూచి] నీకళ్లుచూస్తే నీమనస్సులో నాకు వెఱ్ఱనే ఉంది. నిన్ను చంపేస్తా. ఢిల్లీ సుల్తాన్ ... [అని వానిని తఱుముకొనిపోవును.

[ఖుస్రూఖాన్ ఆదారిని పోవును.

చారులు.—[చూచి] అరే ఖుస్రూఖాన్ బహద్దర్! తెలింగీదేషంనుంచి వచ్చినాడు. అదే వలీఖాన్ యింటికి కావాలా పోతాడు.

[ఖుస్రూ నిలిచి వెఱ్ఱివానిని నిదానించి కని వెడలిపోవును.

వెఱ్ఱి.—[తృతీయశిష్యుని చెవిపట్టి లాగి తెచ్చి] ఇక పారిపోవుగదా? ఇక పారిపోవుగదా? [అని చెవి నులిమినట్లు అభినయించుచు] రహస్యం చెప్తా. [అని చెవిలో] నాయనా, ఈఖుస్రూగానితోపోయి వృత్తాంతముగని వచ్చిచెప్పుము [అనిచెవికఱచి, ప్రకాశము] ఇక నిన్ను నాశిష్యులలో చేర్చను పో. నాకిక్కడ అగపడితే చంపేస్తా.

తృతీ.—[కీ అని యేడ్చుచు] మా అమ్మా నాయనా చేసుకొన్న పుణ్యం. దొంగవెధవ! రహస్య మని వంకపెట్టి చెవి కరిచేశాడు.[ఆత్మగతము] హా! ఏమి మా నాయన జాగరూకత ! ఏమిప్రతిభ ! ఆహా ! రాజుకై ఎట్టికష్టములకు పాల్పడుచున్నాఁడు ! [అని పాఱిపోవును.

వెఱ్ఱి.—నాశక్తి యీనాగమ్మకు తెలుసునా? నేను బారువ మిరపకాయలు మంగలంలో వేయించి దంచినా దగ్గను. ఒళ్లంతా గొంగళీ పురుగుల అంగీ తొడిగినా గోకొక్కను. గాడిదకంటే ఓండ్రపెడతాను, గడ్డి మేయను. గుఱ్ఱానికంటే పరిగెడతాను, గూటాలు పెరకను.

ప్రథ.—[ద్వితీయునితో జనాంతికము] ఇదంతయు కాయసిద్ధికి ఫలం.

వెఱ్ఱి.—[ప్రథముని జుట్టుపట్టుకొని] ఢిల్లీ సుల్తాన్ ...

[ప్రథముఁడు తప్పించుకొనక ఊరకుండును. వెఱ్ఱివాఁడు వదలును.

వెఱ్ఱి.—నాకేమి ఉత్తపిచ్చనుకొన్నావా? జ్ఞానపిచ్చి. నాకు శూన్యం పెట్టిన

తర్వాత ఆడవాణ్నో మొగవాణ్ణో మరిచిపోయినాను. ఉపదేశం చేస్తాను పట్టు. పోనీ, నాచిత్తం వచ్చేటట్టు పాడితే నీకు వెయిన్నినూటపదహార్లూ దుశ్శాలువలూ యిస్తాను.

ప్రథ.—[జనాంతికము ద్వితీయునితో] ఈయన యోగి, బంగారం చేస్తా డని నేను చెప్పలేదా? ఈయన చంపినా యీాయన్ని వదలను.

వెఱ్ఱి.—[ఆత్మగతము] అబ్బాయి ఇంకను రాలేదు. కరము వ్యాపృతుఁడై యుండఁబోలును. కానీ, నాప్రతిభముందఱ ఇతరులనీతిప్రయోగము ఏపాటియో వర్ణించెద. లోగుట్టెఱుంగనివారు కవులను దూషించితి నని తలంతురు గాక. [ప్రకాశము] పూర్వజన్మంలో నేను కవీశ్వరుణ్ణి,అప్పుడు నాకవిత్వాన్ని నేనే వర్ణించాను.పాడండి.

[గురుశిష్యులు యథాపూర్వముగా ఖండఖండోపదేశముగా పునరుక్తిపూర్ణముగా సనృత్యముగా పాడుదురు. ఒక ద్రష్ట మోర్సింగ్ వాయించును.

మొద్దు మొ ద్దాకవుల
బొద్దుబు ఱ్ఱలమీద
బొద్దుబొఱ్ఱలమీద
గుద్దు నా ముద్దుపాట
గుద్దు నా ముద్దుమాట.

జబ్బుజ బ్బాకవుల
గబ్బుపా టలమీద
గబ్బుమా టలమీద
దెబ్బ నా లిబ్బిపాట
దెబ్బ నా లిబ్బిమాట.

పుచ్చుపు చ్చాకవుల
చచ్చుపా టలమీద
చచ్చుమా టలమీద
చిచ్చు నా మెచ్చుపాట
చిచ్చు నా మెచ్చుమాట.

టప్పట ప్పాకవుల
కప్పపా టలమీద
కప్పమా టలమీద
డప్పు నా యొప్పుపాట
డప్పు నా యొప్పుమాట.

74196
47447

కీతకీ తాకవుల
కేతపా టలమీద
కేతమా టలమీద
వాత నా జాతిపాట
వాత నా జాతిమాట
కూలికూ లీకవుల
బోలుపా టలమీద
బోలుమా టలమీద
డోలు నా మేలుపాట
డోలు నా మేలుమాట.
మడ్డిమ డ్డీకవుల
రొడ్డుపా టలమీద
రొడ్డుమా టలమీద
సొడ్డు నా లడ్డుపాట
సొడ్డు నా లడ్డుమాట.

శిష్యులు.—స్వామీ, యిది ముగియడ మెప్పటికి ?

వెఱ్ఱి.—ఇది అనంతం, మనము బతికుండగా ముగియదు.

ద్వితీ.—నాకు చాలును స్వామీ; దుశ్శాలువ, ౧౧౧౽ర్లు, ఇప్పించండి.

వెఱ్ఱి.—ఇస్తానురా. [అని జుట్టు పట్టుకొని పరుగున ఈడ్చుకొని పోవుచు] ఢిల్లీసుల్తాన్ ...

ద్వితీ.—[జుట్టు వదలించుకొని] బహుమతి స్వామీ, దుశ్శాలువ.

వెఱ్ఱి.—మూర్ఖా, దుః అని సరిగా ఉచ్చరించు, దుః, దుః, దుః, అను.
[అని జుట్టుపట్టుకొని వానితలను కుదిలించును.

ద్వితీ.—దుః, దుః, దుః.

వెఱ్ఱి.—ఆవిసర్గని వేరే ఉచ్చరించు, మూడుమాట్లు.

ద్వితీ.—విసర్గను వేరే ఉచ్చరించడ మెరగను స్వామీ.

వెఱ్ఱి.—ఎవడ్రా నీకు చదువుచెప్పినవాఁడు? నీకు దుశ్శాలువలో మట్టే.

ప్రథ.—ఉహ్, ఉహ్, ఉహ్.

వెఱ్ఱి.—వాఁడు విసర్గ నుచ్చరించాడుచూచావా? వాడూ నాశిష్యుడంటే, వానికి దుశ్శాలువ, ౧౧౧౽ర్లు. నీకు పూర్ణానుస్వారమే. [అని వానిని వదలి ప్రథముని

జుట్టుపట్టుకొని ఈడ్చుకొని పోవుచు]ఢిల్లీసుల్తాన్... [వానిని వదలి అగపడినవారి కిల్ల] స్వామీ, దండం; [అని దండాలుపెట్టును. వారు నవ్వుదురు.

వెఱ్ఱి.—ఈనరమానవుల కందరికి నామీదనే కన్ను. [అని అవలికి పోవును.

ద్వితీ.—శాలువ స్వామీ. [అని వెంబడించును.

తృతీయుడు.—[మరల ప్రవేశించి] రండిరా, మీకోసం వచ్చాను. ఎంత సేపు ఈదొమ్మరాట? వస్తారా రారా ?

వెఱ్ఱి.—[తటాలున వానిగొంతు పట్టుకొని] నాపాటకు బదులుపాట నేర్పకుంటే చంపేస్తా.

తృతీ.—స్వామీ, చెప్తా. స్వామీ చెప్తా. మీకు తగినదే నాకున్న ఒకటి వచ్చును! చెప్పకోండి మరి. [వెఱ్ఱివాఁడు గొంతు వదలును.

తృతీ.—[జనాంతికము] రండిరా ఓరి పాపాత్ములారా, రండి, పారిపోదాం.

ప్ర. ద్వి.—[జనాంతికము] రవంతుండరా. శాలువా, ౧౧౧౽ర్లూ పుచ్చుకొని వస్తాం.

తృతీ.—[జనాంతికము] నాకుకూడావంతు. [ప్రకాశము] చెప్పకోండిస్వామీ. చెప్పకోండి. [ఖండోపదేశముగా శిష్యుఁడు చెప్పి గురువు చెప్పకొనును.

[1]తాటికాయ నీటికాడ నాటినారయా,
తాటిబొంద నీటిలోన మీటినారయా.
కోపగించు తాటికాయ, కొంపమాపు తాటికాయ,
మాటలాడు తాటికాయ, మంత్రమాడు తాటికాయ, తాటి.
[3]రాయి గట్టి రప్ప గట్టి, రాంబొందు రాత గొట్టి, తాటి.
తాటికాయ [4]నక్క యింక, తాటిబొంద [5]చేప యింక, తాటి.
[6]వల్లకాటి నల్లసామి చెల్లె లల్ల చూచుచుండ, తాటి.

వెఱ్ఱి.—భేష్! శబాస్! బళీ! దివ్యం! అద్భుతం! ఆశ్చర్యం! వహావ్వా! యేమి పాటరా! ఏమిపాటరా! నీకు ౧౧౧౽ర్లు దుశ్శాలువ. అయిపోయిందా ఇంకా వుందా?

తృతీ.—ఐంది, బహుమాన మియ్యండి.
[అని ఇతరశిష్యులను వెనుకకు ద్రోచి తాను వెఱ్ఱివాని దగ్గఱ ముందు నిలుచును. ఆశిష్యులు త్రోసికొని ముందునకు వచ్చి నిలుతురు.

---

1. ఖుస్రూ తలకాయ. 2. ఖుస్రూ మొండెము. 3. రాయి రప్ప కట్టుట మొండెము నీట తేలకుండుటకు. 4. ఆతలను నక్క భక్షించును. 5. మొండెమును చేపలు తినును. 6. యమున.

వెట్టి.—[రాయి యొకటి యెత్తి తృతీయునితల పగులఁగొట్టఁ బోవుచు బా గుందంటే, అయిపోయిం దంటావూ ?

తృతీ.—[ఆచేయి పట్టుకొన యత్నించుచు భీతినాటితకముతో] లేదు, లేదు, ఉంది, ఉంది, చెప్పుకోండి, వద్దండి, చెప్పుకోండి.

వెట్టి.—[రాయి క్రింద వేసి] మరి చెప్పు. [శిష్యుఁడును గురువునుయథాపూర్వము.

తాటిబొంద నీటిలోన మీటినారయా,
తాటికాయ నీటికాడ నాటినారయా.

కొండ లెక్క తాటిబొంద, కోటలెక్క తాటిబొంద,
గోడ లెక్క తాటిబొంద, కొంప లెక్క తాటిబొంద, తాటి.
రాయి గట్టి రప్ప గట్టి, రాంబొందు రాత గొట్టి, తాటి.
తాటికాయ నక్క యింక, తాటిబొంద చేప యింక, తాటి.
వల్లకాటి నల్లసామి చెల్లె లల్ల చూచుచుండ, తాటి.

తృతీ.—దుక్కాలువు, ౧౧౧౭ర్లు.

వెట్టి.—నాపాట యింకొకటి చెప్పుకొంటే యిస్తా.

ప్ర. ద్వి. చెప్పుకొంటాం.

తృతీ.—[ఆర్తితో] మీరు కూడా వెట్టి పట్టిందట్రా ? రా రేమిరా ?

వెట్టి.—ఏమిరా, చెప్పుకొంటావా, దుక్కాలువు పోగొట్టు కొంటావా ?

తృతీ.—చెప్పండి గురోజీ. [గురుశిష్యులు యథాపూర్వము.

తాటికాయ గోతినుండి తవ్వి వేయరా,
తాటిబొంద నీటినుండి దాటి యెత్తరా.

తాటికాయ నక్క గాదు, తాటిబొంద చేప గాదు,
తాడు లేక కట్ట రాదు, తగులఁగొట్ట కుండరాదు, తాటి.
రాయి విప్పి రప్ప విప్పి, [1]రాచనక్క రాత గుప్పి, తాటి.
తాటిబొంద తాటికాయ, తాచికట్ట దయ్య మాను, తాటి.
వల్లకాటి నల్లసామి చెల్లెలల్ల తూగుచుండ, తాటి.
తాటిబొంద మారుమూల నాటివేయరా,
తాటికాయ బొందతోటి తాచి కొట్టరా.

1. పోలీసు జవానులకు లంచము లిచ్చి.

తాటికాయ యెండకుండ, తాటిబొంద చివకకుండ,
తాటికట్టు తెలియకుండ, తప్పు గిప్పు దొరకకుండ, తాటి.
రాయి విప్పి రప్ప విప్పి రాచ నక్క రాత గప్పి, తాటి.
తాటిబొంద తాటికాయ [1]తాచి కట్ట [2]దయ్య మాను, తాటి.
వల్లకాటి నల్లసామి చెల్లెలల్ల తూగు చుండ, తాటి.

వెట్టి.—చాలునా? [అని తనగోనెసంచినుండి రవంత పీఁచు పీఁకి తృతీయుని కిచ్చి] *దీన్ని చెకుముకికి తగిలించి యినుముతో కొట్టు, ఎంతనిప్పు పుట్టుతుందో చూడు, ౧౧౧౭ ఇళ్లు కాల్చేస్తుందో లేదో, లెక్క పెట్టుకో. ఇదుగో నీకు దుక్కాలువ.
[అని తన గోనెచొక్కా తీయును.

ప్రథ.—స్వామీ, నాకో? [ఇతరులం గూర్చి] యోగంచేత యీగోనెలో కల్పించుంటాడురా శాలువ.

ద్వితీ.—స్వామీ, నాకో? [ఇతరశిష్యులం గూర్చి] అవునురా.

వెట్టి.—[గోనెచొక్కా తీసి తృతీయుని మొగాన వేసి] పుచ్చుకో. [అని]
డిల్లీ సుల్తాన్ ... [అనుచు తిరుగును.

తృతీ.—ఇందండ్రా పుచ్చుకోండి. [అని రెండు గాచింపివారి మొగాన వేయును.

ప్ర. ద్వి.—ఏమిరా నీపొగరు? [అని వాని నతికోపముతో చూతురు.

తృతీ.—దుక్కాలువ అంటే, రెండుశాలువలు. మీకంతు తలా ఒకటి. [పీఁచు ముక్క చూపుచు] ఇవిగో, ౧౧౧౭ ర్లు, ఇవి నావంతు. [ద్వితీయునితో] ఒరే, ఆ వేదాంతాన్ని ఇక్కడ అఘోరిస్తూవుండనీ, నీకైన వస్తావా లేదా?

ద్వితీ.—అందరం వెళ్దాం.

[ద్రష్ట యొకఁడు గోనెచొక్కా వెట్టివానికి తొడుగును.

వెట్టి.—నాకింకా వేయిపాటలువచ్చును, అవన్నీ సరిగా పాడితే, వెయ్యిన్ని కోటిపదహార్లున్ను సహస్రశాలువలున్ను యిస్తా.

ద్వి. తృ.—మాకక్కరలేదు. [అని పాఱిపోఁ జూతురు.

వెట్టి.—[ఆయిరువురునుజుట్టుపట్టి] చెప్పుకోండి [గురుశిష్యులు యథాపూర్వము.

ఉ. అంబజభీము డండ డడడండ డడండడడ డండడండ, డం
డండ డడండడడండ డడడండ డడండడడ డండడండ డం
... ...

శిష్యులు.—[కొంత చెప్పి] గురోజీ, ఇది ముగియడ మెప్పటికి?

1. తలను మొండెమును కలియ మేసుబంధ చేసి, 2. పిఱ్ఱట సమయమువచ్చి నప్పుడు ఖుద్రూదయ్యముగా నుపయోగింపవలసినది, అని గూఢోపదేశము.

*ఖుద్రూదేహమును తలను కాపాడు మను నాజ్ఞను చెకుముకి శాస్త్రికి తెలుపుము.

వెఱ్ఱి.—మీరు చస్తే అప్పటికి.

ద్వి. తృ.—అయితే, యిదుగో చచ్చినాము.

[అని చచ్చినట్టు అభినయించుచు కూలుదురు. వెఱ్ఱివాఁడు జుట్టు వదల్చును. వారు పాఱిపోవుదురు.

వెఱ్ఱి.—ఒరే, దాని యర్థము. [అని తఱుమును.

ద్వి తృ.—మా కక్కరలేదు. [అని పాఱిపోవుదురు.

వెఱ్ఱి.—ఎందుకురా వాళ్లను పోనిచ్చావు? చంపేస్తా నిన్ను.

[అని ప్రథముని ఎత్తిపాఱవేయును.

ప్రథ.—గురోజీ, మళ్లీ వచ్చి మీసేవ చేసుకొంటాను. నన్ను కడతేర్చవలెను.

[అని కుంటుచు పాఱిపోవును.

ద్రష్టలు.—చాలురా వీడికమాషా, వీడివల్ల బాగా పనిచెడ్డాం యీవేళ.

[అని నిష్క్రమింతురు.

వెఱ్ఱి.—అందాక నేనే చెప్పుకొంటా. [అని సతాళనృత్యముగా చెప్పును.

*హరిహరీ నారాయ ణాదినా రాయణో,
కరుణించ వోయమ్మ కమలలోచనుడా. కమలలోచనుడా.
దుంప లడి గీతేని దురబాస లాతేవు,
నిన్ను నక్కలు గరవ నిరయాల గురవా. నిరయాలగురవా.
బళిబళీ! మీతాత బల్లెంబు చేపట్టి,
పుల్లావ తూటుగా పొడిచేశి నాడోయ్. పొడిచేశినాడోయ్.
యాదవుడి గోవులూ మాదవుడు గాయగా,
మాదవుడు మచ్చావ తారమై నాడో. తారమైనాడోయ్.
యొద్దుచ్చ పొయ్యంగ యేరులై పారంగ,
వుంకించి వుంకించి దాటేశి నాడోయ్. దాటేశినాడోయ్.

[వీరావేశముతో] ఢిల్లీసుల్తాన్ ....

చారులు.—ఈ అద్మీకి యిప్పటిక్ఖానా నహీ. మనం ఏక్ దోన్ రెండు తూర్లు తిన్నాం. మూడో తూరికి హాకలి వుంది. వీడు యేలాగ బతుకుతాడు!

ఒకతల్లి.—ఒరే, అబ్బీ, అన్నంపెడతాను పట్టు. [అని పెట్టును.

[వెఱ్ఱివాఁడు పరుగున పోయి గోనెలో గ్రహించి ఒక కుక్కను దో, దో, దో, అని పిలిచి, దానికి వేయును.

ద్వితీయ చారుఁడు.—ఒరే వీడూ తింటాడూ తలచినాను. వీడు పక్కా సైతాన్ వున్నాడు.

ప్రథమ చారుఁడు.—భాయి, వీడు కలం చెడ తుంటోపం ఖానా తినలేదు వాళావుంది. వీడు బొమ్మణ్ లోత్తుంది సాకీ.

ద్వితీ.—వీడితోటి మనం వూరంతా తిరిగినాం. హాస్థమానం ఐంది. ఇంకా మనకీ హోయాసం వుంది.

ప్రథ.—అరే వీడూ వల్ల కొట్క పోతాడు. అక్కడ నిప్పు గిప్పు పెట్టి ఖానా గీనా చేస్కుంటాడూ సూడావాలా.

[వెఱ్ఱివాఁడు ముఖమునకు మన్ను పూసికొనును.

ద్వితీ.—వీడూ మొఖం చేస్కుంటాడు, సూడు.

ప్రథ.—అరేవీడూజమునాకిపోతాడు. బొమ్మణ్ నమాజ్ చేస్తాడూ సూడవాలా,

వెఱ్ఱి.—ఢిల్లీసుల్తాన్ ... [అనుచు పరిక్రమించుచు] నేను కాకినో మనిషినో జ్ఞాపకం రాలేదు. ఎగిరి చూస్తా. [అని యెగిరి] బ్రాహ్మణ్ణో మనిషినో జ్ఞాపకం రాలేదు. ఎవరివో మాటలు వినబడుతూవున్నవి. ఆ వెధవలే, అయిద్దరూ, వీరడు, రాగడు; నాభూమి లాక్కున్నారు, నా పెళ్లాన్ని దాచేశారు. ఏనూరుసంవత్సరాలునన్ను కట్టేశారు. నాచేత రెండువేల పచ్చివంకాయలు తినిపించారు, నాకంఠానికిఉరిబిగించారు, అయిదేళ్లు కుట్టిపై తాన్ను నామీదికి పంపారు. అది నాకీలుకీలు కరవడం. ఈ ముసళ్లు నాకుపారాయేమిటి? కదిలితే యివి నాకాళ్లుపట్టుకోవడమేమిటి? నాకేమిసాష్టాంగం పడుతున్నవా? ఎన్ని యేనుగులు! ఎంతసింహం! ఎంతపులి! ఇది నామీద పడితే నేను అంతర్ధాన మౌతా. వీటిమీదికి జాగిలాలను యిసుకొలుపుతా. ఇసుకో! ఇసుకో! ఇసుకో! నేను కుక్కను గానని నాకు తెలియడమేలాగో? మొరక్కపోతే కుక్కను గానా? మొరగ లేదని దాఖలా యేమిటి? అదుగో యమున, నీళ్లు నలుపంటారు. ఒకరి కంటికి నలుపైతే ఒకరికంటికి తెలుపెందుచేత కాగూడదు? నేను నాతోనే వాదిస్తాను. నేను బతికున్నానా చచ్చిపోతినా! ఇదేలోకం? మనుష్యలోకమా, యమలోకమా? ఇదే చావు, చావే బతుకు, ఏల గారాదు? నాకు సర్వమూ సందేహమే. బళి బళీ! యమున! ఎంతనీరు! ఎంత నీరు! ఈ నీళ్లన్నీ పుక్కిలించుమేస్తా [అని పలుమారు పుక్కిలించి యుమిసి] నన్ను కత్తితో పొడిచేస్తే ప్రాణం యేదారిని పోతుంది? నాకంటికగుపడుతుందా? లావా సన్నమా? హా! యెవరు మీరు? ఓహో రాగడిచేతను వీరడిచేతను మోసపోయిన వారా? ఏడవకండి, నేను ఢిల్లీ సుల్తాన్ను పట్టుకొనిపోయి రాగణ్ణి వీరణ్ణి తొక్కించేస్తా, దంపించేస్తా, పచ్చడి చేయిస్తా. ఢిల్లీసుల్తాన్ ... కోతికితోకుంటేగోదావరీత్తుందా? వంటచేసిమీకన్నంపెడతాను. ఏడవకండి. ఈకుండపెంకు సమయానికి దొరికింది. [అని కుండపెంకుచేతఁగొని నీళ్లలోముంచుటనభినయించి] ఈనీళ్లుచాలు. ఢిల్లీసుల్తాన్.... [అనుచుపరిక్రమించును.

చారులు.—మన్కు వాడువచ్చేతల్కియీచెప్లెక్క దఖల్ లేకుండా వుందాం. వాడికి బాగా చూడవచ్చును. [అని అట్లే చేయుదురు.

వెఱ్ఱి.—[కుండపెంకులో ఎసరు పెట్టి, రాలతో ప్రొయ్యిచేసి, ఎసరెక్కించి] ఈ కాష్ఠంలోది యీకొఱివి, యీకాష్ఠంలోది యీకొఱివి. [అని ఒకటిరెండు చితిల నుండి కొఱివులు తెచ్చి ప్రొయ్యిలో పెట్టి మంట చేసి, ప్రొయ్యికడ కూర్చుండి] ఢిల్లీ సుల్తాన్... ఇదేమి! యీదయ్యాలు నన్ను చుట్టుకొన్నవి! నేను వండుకొంటూవున్న యీరవంత అన్నము, వీటికి గావాలట. [ఒకవైపు చూచి] ఓయి వెంగళప్పా, ఎప్పుడు చచ్చినావో మరిచి నన్నడుగుతా వేమి? నీప్రాణం పోయినప్పుడే నీవు చచ్చినావు. పొండి మీరంతా. మీతస్సాగొయ్యా! పోరుగాకి ఉండండి మిమ్మల్ని ఉచ్చాటన చేస్తా. ఢిల్లీసుల్తానును పిలిపించి మిమ్మల్ని గోరీలో పెట్టిస్తా. [అని ఎసటిలో బియ్యము పోసి ఢిల్లీసుల్తాన్...

ద్వితీ.—భాయి, వాడు ఖానాకి మన్నుపోశి వండుతాడు సూడు.

ప్రథ.—మన్ను కాదు, బియ్యము.

వెఱ్ఱి.—వీరడికి రాగడికి...[ఒకకొఱవి చేతఁగొని] ఈవల్లకాటికి నేను చక్రవర్తిని. చూడండి చక్రం తిప్పుతాను. [అని బాణా త్రిప్పిత్రిప్పి కూర్చుండి,

* ఆవులింత సూచించి,

ఆత్మగతము] ఏసౌఖ్య మెఱుఁగని నాకు ఆవులింత యేమి? ఎటుప్రక్కను నరుఁడెవఁడు నాకంటి కగపడఁడు. ఈచెట్లమీఁద దాఁగి చారులెవరో నన్ను పరికించుచున్నారు. కానీ, వారికంట మిరియపుంబొడుము చల్లెదను. [ప్రకాశము] వింతలేని యావలింతవుండదు. గుడగుడశబ్దం కుండకు నష్టం [అని బాణాకొఱవితో కుండపగులఁగొట్టి, ఆ పెంకులు మెదుకులు చితలమీఁద చల్లి] ఢిల్లీసుల్తా...[అని అఱచుచు తరలును.

చారులు.—అల్లా అల్లా అల్లా! ఆరేవీడు దివానా నిశ్చయం. [అని దుమికి] మన మెందుకు వీడితో సావడం? పోదాం రారా.

ప్రథ.—ఖానాకద్దువాడు దివానా కాకపోతే, నీవూ నేను దివానా? భాయి నేను రేపు యీతమాష్ సుల్తాన్ వారిదర్బారులో యింకొ పట్నం అంతా చెప్తాన్.

ద్వితీ.—నేను మాఖైదీమహారాజాకి చెప్తాన్, ఆయన్కి వఖ్యాటు నవ్వించి ఆ నవ్వుమొఖం సూస్తే నాకీ కోటివరహాల్ యినాంగా వుంటుది.

చారులు.—[పోవుచు హేళనముగా] అరే దివానాసాబ్. సలాం నీకీ.

వెఱ్ఱి.—హాహా! తురకదయ్యాలుకూడా నావెంటబడవమేనా? బేతాళుణ్ణయి గుండె పగలదంతా [అని చెఱి యొక తన్ను తన్ని] గాయబ్బసై తానుతో చెప్పుకొండి.

ప్రథ.—అరే, నాడొక్కా పగిలింది, నేను కదలలేకున్నాను భాయ్.

*ఇంకొకరు దగ్గఱలేక ఆవులింత రాదు గావున, ఆవులింతవలన సమీపమున నెవరో ఉన్నారని యుగంధరుఁడు కనిపట్టినాఁడని యెఱుఁగవలయు.

ద్వితీ.—అరే బాబూ, నాతుంటి విరిగింది. నేను మెదలలేకున్నాను. క్యా కర్నా? మల్లీ వాడు తన్నకముందే పోదాంరా. [ఇరువురు నిష్క్రమింతురు.

వెఱ్ఱి.—[ఆత్మగతము] దివానా యెవరో, మూడుమాసాలకు తెలియును లెండి ముండలారా! [ప్రకాశము] నేను మాత్రము మేలుకోవడ మేల? ఈ పట్టమంతా నిద్ర పోవడ మేమి? నేనేమి వీళ్లకి కొత్వాలునా? ఒకప్రాణి నైనా నిద్ర పోనియ్యను. ఇదుగో ఊళ్ళో ప్రవేశిస్తున్నాను. ఢిల్లీసుల్తాన్ .... [అని నిష్క్రమించును.

అష్టమాంకము.

స్థలము 1. ఢిల్లీ, కోటలో సుల్తాన్ దర్బార్.

సుల్తాన్, పలువురు వజీర్లును, సేనాపతులును, ఉపవిష్టులై ప్రవేశింతురు. యథావిభవము పరివారము కృపాణపాణి.

సుల్తాన్.—వలీఖాన్ బహద్దర్, నీవు మాకి యీరోజ్ నిక్కా చెప్తావు. ఆ తెలంగి దివానా మాకి యీరోజు పకడ్దేవు చెస్తాడు. వాడు దివానా మనకీనిశ్చయం ఐందికదా. తర్వాత మల్లీ యేమైనా దర్యాఫ్తు చేసినావా?

వలీ.—రోజ్ రోజ్ దర్యాఫ్తు చేస్తూనే వున్నాను, బందగానెఆలీ. వాడు ఆలాగే పట్టుకపోతాన్ అరుస్తూ తిరుగుతాడు. అప్పుడే హుజూర్ శెలవు చెయ్యలేదా, 'మనమూ మేల్కొంటే వాడూ దివానా, వాడూ మేల్కొంటే మనమూ దివానా;' అని.

సు.—అచ్ఛా! అచ్ఛా! నీకీ బలే జ్ఞాపకం శక్తి వుంది.

వలీ.—యిది వుత్త అర్ధం పెంకు, హుజూర్ తేజంలోది వక్తిగీత [తనహృదయము చూపుచు] యిక్డ పడి తళుకుతూవుంది.

సు.—[పరితోషముతో] అచ్ఛా! అచ్ఛా!

ఒకవజీర్.—హుజూర్ బుద్ధిపూర్యుడూకి ముందర హమారేబుద్ధిలు నచ్ఛత్రం వుంది జగత్ప్రభూ.

సు.—[పరితోషముతో] అచ్ఛా! అచ్ఛా!

వలీ.—[ఆత్మగతము] వీడూ నాకీకంటె ఖుతీచెయ్యవాలా చూస్తాడు. నేను వీడికి వీగిపోతే ముసల్మానీ నహీ. [పకాశము] బందగానె ఆలి రెండో అల్లా!

ఆవజీర్.—[ఆత్మగతము] అరే వీడు మనకి మించడం చూస్తాడు! వీడికి మించక పోతే హం ముసల్మానీ నహీ, [ప్రకాశము] నహీ నహీ నహీ, సుల్తాన్ వారు మొదల్ అల్లా అల్లా రెండూ అల్లా.

మఱియొకవజీర్.—అది యేలాగ [illegible]దం చెయ్యండి వజీర్ భాయి.

ఆవజీర్.—

సుల్తాన్వారూ యిడ్డిస్తారూ, హల్లా రేపిస్తాడ్ ;
సుల్తాన్వారూ యిప్పుడుకొడ్తార్, హల్లా రేప్కోట్టాడ్ ;
సుల్తాన్వారూ హగ్పడ్తారూ, హల్లా హగ్పడదు ;
సుల్తాన్వారూ యిన్పడ్తారూ, హల్లా యిన్పడదు ;
సుల్తాన్వారూ హంతా నిశ్చయ, మల్లా మంధేఘమ్.
హంమకోనము మేమూ చెప్తాం, హందర్ విన్కోండి,
సుల్తాన్వారూ మొదలూ హల్లా, హల్లా రెం డల్లా ?

[సుల్తాను పరమానంద భరితుఁడుగా అందఱను చూచును.

అందఱు.—అచ్ఛా ! అచ్ఛా !

సు.—వలీసాహేబ్, నీవు తెలంగీ రాజాకి తెచ్చినావు పంతోషం. యీ పాలిఖట్కాంవోంఢ్రం రాజాకీ తెస్తావా?

వలీ.— హుజార్ కతాచ్చం వుంటే, యిప్పుడు తెస్తాఁ.

సు.—మాగులాం ఖుస్రూ తెలంగీదేవంలడాయిలో మర్గయా కొవడం మాకి చాలా హాయాపం వుంది.

వలీ.—[వణఁకుచు] అల్లా చేసిందానికీ యేమీ చేస్తాం.

ప్రతిహారి—[ప్రవేశించి] తఫావద్ బాదబ్, బడా బడా బకాల్ చాలా దూరం కోస్తానుంచి దర్శనానికి వచ్చివున్నారు.

సు.—బడా బడా బకాల్ యేలాగా తెల్సింది?

ప్రతీ.—యింతగొప్ప నజరానా ఇంతకి కితం ఎంతా బడా అద్మి యెంత బడా సుల్తాన్వారికి కూడా తెచ్చినాడు నహి.

సు.—పెలవు.

ప్రతీ.—హుజార్ అజ్ఞ. [అని పోయి వర్తకులను గొనివచ్చి] వారే సుల్తాన్ వారు, మోకాళ్ళ నిల్చి సలాం కరో. [అని నిష్క్రమించును.

[వర్తకులు ఖుర్నీష్సలాముచేయుదురు, మోకాళ్ల మీఁద నేదగ్గఱకుపోయిసలాముతో నజరుపళ్లెమునుంతురు.ఒకజవాను దానిని సుల్తానుముందఱ పెట్టును.

సు.—[చూచి యాశ్చర్యపడుచు] ఏమి యీయద్భుతము! మా చూపుకిఖైద్ చేస్తున్నవి. ఇట్వంటివాట్కి అల్లా చెయ్యగలడా? కన్నూకీ మైకంవస్తుంది! హబ్బా!

హబ్బా! [అని కన్నులు మూసికొని, తెఱచి, తల యెత్తి,కని] కూర్చోండి వర్తకులూ, కూర్చోండి. [వర్తకులు కూర్చుందురు.

సు.—[పళ్లెమునుండి ఒక మరకతమయూరమును ఎత్తి] చూడండి వజీర్సాహేబులు చూడండి. ఇదేమి అంతా పట్టీ పచ్చ చెక్కినారా? పచ్చాంతరం, పచ్చకి పచ్చా టాక్పందీ చేసినారా? వా! యిది కోడిపుంజూ అంతా వుంది !

వర్త.—జగత్ప్రభువుసన్నిధానములో మానజరులను మేమే ఎట్లు వర్ణింతుము?

సు.—పర్వా లేదు బడావర్తసలూ, మాకీ ఘలభంగా మాలుం కొవడానికి చెప్పండి.

వర్త.—జగత్ప్రభువువారి యాస్థానములో వజీర్సాహేబులున్నారు, సాహుకార్ సాహేబు లున్నారు, సౌదాగర్సాహేబు లున్నారు. మానోట చెప్పించుట కటాక్షము కాదు.

సు.—వలీఖాఁ బహద్దర్, నీవు చెప్పగలవా? [అని నెమలిని చేతి కిచ్చును.

వలీ.—[పుచ్చుకొని చూచి] బందగానే ఆలీ, ఇది పట్టీ మణి.

సు.—[మరలఁగొని] అన్ని వరణమ్లు వున్నవి, హత్కాలు అగ్పడవు! ఆ!ఆ! హత్కాలు వుందీదానికి హత్కాలులేమూ చూపి మాకి మోషంచేస్తారూ వర్తకులూ?

వర్త.—[ఆత్మగతము] ఏమి పఠాణీవానియుక్తి! కోమటిబిడ్డల మని యెఱుఁగఁడు గాఁబోలు. [ప్రకాశము] ఇన్ని సంస్థానములు మేము తిరుగుచున్నాము, మోసములు చేసిన మాకు వ్యాపారము జరుగునా? మిమ్ము వెదకుకొని నన్నూఱామడ వచ్చి నజరుంచిన మోసమా?

సు.—[నవ్వి] మోషం అంటే మేము చమత్కారం తల్చినాం వర్తకులూ, మీరు దానికి వేరే తల్చినారు. మనం స్నేహితులు అయినాం మీకి; చెప్పండి, మా వజీరుసాహేబుమాట సరియేనా ?

వర్త.—చెప్పకున్నతమకుకోపమువచ్చును.వజీర్లవారిమాటసరియే.ఇదంతయు ఒకటేరాయి. దానిని ఇట్లు చెక్కినారు, ఆయావర్ణములకు ఆయామణులు తాపించినారు. దీనిని తయ్యారుచేయుటకు పది సంవత్సరములు పట్టినవి.

సు.—బలే బలే! వర్తకులూ, దాని కుంచెంతోకా విప్పి నాచిరంగ్ నుత్యం చేశేలాగ చేశినాడు, మీపనీవాలా బలే జాణా, అల్లా పన్కి మెరుగుపెట్టినాడు. [దానిని వజీర్ల కందించిదేదీప్యమానమైనయొక శైల్లనివస్తువునెత్తి]ఇదేమివర్తకులూ, మధ్యాహ్న షూర్యుడూహాకారంవుంది. మాకంటిచూపు వస్తానుమీద కోటికిరణం బాకుల గుచ్చి నహినహి చేస్తుంది! స్నేహంలో పంకోచం మంచిదీ మీకి ? టూకీ చెప్పండి పంతోషిస్తాం. యిది వజ్రం మాకీ తోస్తుంది. యిప్పాడే పెద్దపంపరపనస పండు అంత వుంది; నక్షీకి ముందు ఎంత వుంటుందో ?

వర్త.—జగత్ప్రభువునాజ్ఞ. తమ చేతిలోనిది, ఒక పేరువజ్రము, మొదట ఇది పెద్ద కొబ్బెరబొండ్లమునంత యుండినది. గుండ్రపరిచి లెక్కలేని సూక్ష్మకిరణములు చేయుటకు ఇరువది సంవత్సరములు పట్టినవి. దీని విశేషము—దీనికిరణములను ఏయుపాయమునను లెక్కించి యిన్ని యని యెవ్వరును చెప్పలేరు. దీనిని అమావాస్యచీకటిలో దూరమున ఉంచి చూచిన, పట్టపగలు అవును.

సు.—[దానిని వజీరుల కందించి మఱియొకటి గొని] ఇది అద్దం అబ్భుతం వుంది! దీని వ్వరూపం యేమి స్నేహితులు ?

వర్త.—ఇది వజ్రపుబిళ్ల, పదియేండ్ల పని.

సు.—[దానిని వజీర్ల కందించి] ఇంక వక్టి వుంది. తామరఖమల్పద్మం. దీని వంగతి యేమి ?

వర్త.—ఇది ఒకటే పద్మరాగము. మొదట జేనెడు ఘనము. దాని నిట్లు చిత్రించి, గద్దియ, పుష్పాడి, యితరమణులతో చేర్చినారు. పదియేను సంవత్సరముల పని.

సు.—మరి వర్తకులూ, స్నేహితులూ, వీటికి ఖరీదు ఎంతెంత వుంటుంది, చెప్పండీ కోర్తాము.

వర్త.—భూలోకదేవేంద్రా, మన్నింపవలయును. మానజరునకు ఖరీదు మా నోట రాదు.

సు.—మీనోటా రాదూ నిశ్చయం ?

వర్త.—రాదు నిశ్చయము.

సు.—స్నేహం చూచినారు లేదు.

వర్త.—చూడకపోయిన, అప్పుడే చెప్పియుందుము.

సు.—వజీర్సాహేబులు, మీకీ యీలోఖం ఖమాయిష్ అంతా తెల్సును. వీటికి ఖిమ్మత్ చెప్పండి. మనకీ వర్తకులూ ఇంతగౌరవం చేశినారు తెల్వవాలా కదా.

వజీర్లు.—బందగానే ఆలీ, యిట్వంటివాటికీ ఖరీదులు మాకీ తెల్వడం జూటా. తలాక్యకి తెల్వదూ, కాలిగోరూకీ తెలుస్తుంది ?

ఆవజీరు.—తలాక్యాకి తెల్వదు, యెడంకాలీ యెంట్రికాకీ తెలుస్తుంది ?

సు.—మఱి మన సాహుకార్లు ఎవరూ చెప్పలేరా ?

వజీర్లు.—చెప్పలేరు తోస్తుంది మాకి. ఇది యీలాగా, మన సౌదాగర్ల గొప్ప సర్కులు హుజార్ కొంటారు. అంగుకు తక్వాసర్కులు గులాములు కొంటాం. యిట్వంటివి మనవర్తకులు మనకీయెప్డూ చూపడంలేదు; అదీ కారణం వాళ్లకన్నూకి యివి తగలలేదు; అదీకారణం అమ్మలేమూ, వారికి వీటిఖరీదు తెల్వదు; కొనలేము మనకీ తెల్వదు.

ఆవజీరు.—తమసన్నిధిలోదర్బార్లో వుంటాం మాకీతెల్వదు. దూరంవుంటామూ సాహుకార్లకీ తెల్వనేతెల్వదు. మరీదూరం పోతారు సౌదాగర్లు, వారికి తెల్వనే తెల్వ

నే తెల్వదు. యెక్కడా తెల్వంది సర్కార్ దర్బార్లో తెల్వవాలా. యిక్డా తెల్వందీ యీభూమీలోకంలో మరియెక్డా తెల్వదు.

సు.—[జనాంతికము వలీఖానుతో] వీళ్లనోటనే టక్కుచేశిచెప్పిస్తాన్ చూడు. [ప్రకాశము] మంచిది వర్తకులూ, మీరు వచ్చినపనికి చెప్పండి.

వర్త.—ఒకపని, జగత్ప్రభువువారికి పూర్ణగౌరవముగా వజీర్సాహెబులందఱకు నజర్ స్నేహము చేసెదము. సెలవు దయచేయువలయును.

సు.—మనవజీర్లకి కూడా గౌరవం చేస్తే మనకీ బలే గౌరవంకదా. హవవ్యం చెయ్యండి, మనమూ చూస్తాం, చాలా సంతోషం. [ఆత్మగతము] అది కూడా అంతా మాకే చేస్తే ఇంతకంటే బలే ఫసందు వుంటుంది.

[వర్తకులు వజీర్లకు నజరిత్తురు. వజీర్లు పుచ్చుకొని త్రిప్పి త్రిప్పి చూచి చూచి, ఆశ్చర్యపడుదురు.

సు.—[ఆత్మగతము] వీళ్లు చేశే మర్యాదా చూస్తే వీళ్లనోటా మోషంగా చెప్పించడం కష్టం వుంది. [ప్రకాశము] మంచిది, స్నేహితులూ, మీరు వచ్చినపని వక్టి చెప్పినార్, చేశినార్. రెండూపని యేమి ?

వర్త.—మేము ఓడలలో ఇట్టివిచిత్రవస్తువులను అనంతముగా తెచ్చియున్నాము. తమరు వానిని చిత్తగింతురని విన్నపము.

సు.—మీరు యేదేశంనుండి వచ్చినార్ ?

వర్త.—మేము సముద్రపురేవు గోవానుండి వచ్చినారము.

సు.—ఇంతదూరం మీసరుకు మాకి చూపడానికి వచ్చినార్ ?

వర్త.—అందుకోసమే వచ్చినారము.

సు.—ఎన్నివాడలు ?

వర్త.—నాల్గు ఓడలు.

సు.—మీకి దారీ యేది ?

వర్త.—

క. గోవాపురియు, సముద్రము,
రావణలంకయును, సాగరంబును, హుగ్లీ,
దేవనది, యమున, [1]వైభవ
[2]శేవధి ఢిల్లీపురీశు శ్రీసన్నిధియున్. ౧

సు.—మనమూమీసరకులు కొనకుంటే, యీప్రయాణ మంతా మీకీ లుగ్సాన్ గదా ?

౧. 1. ఐశ్వర్య. 2. నిధి.

వర్త.—జగత్ప్రభువునకు తెలియని దేమున్నది ?

సు.—ఇంతవింతనజరానాతో యింత పెద్దసౌదాగర్లు అబ్ధుతం సరుకులు తెస్తే అవి పుచ్చుకోకపోవడం మనకీ నామోషీ నహో వజీర్సాహేబ్ వార్లు ?

వలీ.—తప్పకుండా పుచ్చుకోవాలా.

కడమవజీర్లు.—సర్కార్ చెప్పినదే.

సు.—మరి వర్తకులూ, మీసరకులు తెప్పించండి, మేము మాకి కావలావి పుచ్చుకొంటాం.

వర్త.—ఇక్కడికి తెచ్చుట అసాధ్యము.

చ. బరువులు నాల్గునావలకుఁ బట్టక యున్నవి; యన్ని క్రొత్తలే;
తిరముగ వీని మా కెగుమతింపఁగ నయ్యెను రెండు మాసముల్;
ఉరుకృప మీర లెల్ల రలయోడలకు న్విజయంబు సేసి, మా
సరకులు చిత్తగింతు రని చాలఁగ వేఁడెద మోజగత్ప్రభూ. ౨

సు.—మీయభిప్రాయం వజీర్సాహేబులు ?

ఆవజీరు.—నజరువస్తువులే యింత అబ్ధుతం వున్నవే, సరుకులు మరీ అబ్ధుతం వుండును, అవశ్యం పోయి చూడడం సరి అభిప్రాయం

కడమవజీరులు.—అచ్ఛా! అచ్ఛా!

సు.—అయితే వర్తకులూ మీరు ఈవస్తువులకీ ఖరీదులు చెప్తే మనము మీవాడలకి వస్తాం, సరుకులు పుచ్చుకొంటాం.

వర్త.—[స్వగతము] ఆహాహా ఏమి యీతనియుక్తి ? [ప్రకాశము] మేము శాశ్వతముగా మీకు వర్తకులముగా నుండఁగోరుదుము, మామాటమీఁదనే వెలలుపరిష్కరించుకొనుట వ్యాపారధర్మములో మాకు అపకీర్తికి కారణమును, పిమ్మట సందేహముల కాస్పదము. కావున ఆసరకులకైన వెలలు తీర్చుటకు తమకు ఆవిద్య తెలిసినవారు కావలయును. అందుకై యెవరిని రప్పింతురో వారివలననే యీ నజరువస్తువులకుఁ గూడ వెలలు తెలిసికొనుఁడు. ఏలినవారు విచారించి అట్టివారిని రప్పించిన ఉభయులకు తృప్తి యగును.

క. ఢిల్లీ ఢిల్లీ యనుచున్
ముల్లోకములందు [1]డవిణ మ్రోఁగెడు నఁట! యా
ఢిల్లీలో వెలతీర్పరి
కల్ల యయిన నింక నెందుఁ గలుగు ధరిత్రిన్! 3

8. 1. చర్మనాద్యవిశేషము.

సు.—[ఆత్మగతము] అరే! వీళ్లు నావల్ల మోసంపోరు. మరియేమి చేస్తాం ? [ప్రకాశము] వర్తకులూ, మీరు ఇంతకిముందు మాసంస్థానానికి యెప్పుడైనా వచ్చినారా ? అప్పుడు ఖరీదులు ఏలాగ నిశ్చయించుకొన్నారు ?

వర్త.—ఇంతకు పూర్వము మేము ఈసంస్థానమునకు రాలేదు.

సు.—మేము తప్పితే యీదేశంలో మీసరుకులు ఎవర్ కొంటారు ?

వర్త.— (స్రగ్ధర.)

ఏరేకోస్తావి తేనిం, డెటులు తెలియునిం, డెంత [1]మూల్యంబుగానిం,
డోరంగోల్పాదుషావారాకరె [2]విలుతు రభ్యున్నతశ్రీసమృద్ధిన్.
వారి న్దర్శింపనే యీ[3]వరమణినజరుల్ వస్తువుల్ గూర్ప నయ్యెన్;
వారున్న న్వోయిచోట న్బగమిడుదుమె దైవంబుహా! యోర్వదాయెన్!

సు.—అంతధనం వుందా వారికి ?

వర్త.—అడ్డ మేమి ?

సు.—వారికి ఖరీదులు ఎవరు తీర్చడం ?

వర్త.—వారే అంచలకు తీర్తురు. ఆవిద్యలో వారు మహానిపుణులు, వారు వేసినవెలలకు మేము బదులు చెప్పుటలేదు.

సు.—మరియిప్పుడు మీరు వేరేసంస్థానానికి రావడానికి వారేమైనార్ ?

వర్త.—మాదురదృష్టముచేత, ఆమహారాజు తమసర్దార్లతోడి యుద్ధములో స్వర్గస్థులైనారని మీయడితిదారులు మాకు తెలిపినారు. దేశమంతట అదే కింవదంతి. అంతట మేము వంశపరంపరగా నున్న యీవర్తకము మానలేక యిటకు తమదర్శనమునకు వచ్చితిమి.

సు.—[జనాంతికము] ఏమి వలీఖాను, మనవేగులు తెలంగిరాజాకి మర్గయా చెప్తారు,వీళ్ళుకూడా మర్గయా చెప్తారు,మనంఅతనికి ఊరేగింపుచేసి ఖైదులోవుంచినాం?

వలీ.—[జనాంతికము] ఆబడాలడాయిలో రాజా ఏకాకి మనదండు దూరి చంపిచంపి మనచేతులో పడ్డాడు. మరి అతనివాళ్లకి అగ్పడలేదూ,వాళ్ళు చచ్చినాడు తలిచినారు.

సు.—[జనాంతికము] మరి యితనిగతి వాళ్ళు విచారించుకోలేదా ?

వలీ.—[జనాంతికము] ఎవడిప్రాణం వాడు విచారించుకొని పారిపోయినాడు. మరి మంత్రులు, ఫౌజుదార్లు, రాజావున్నాడు తెల్సుకుంటే, రాజాకి విడిపించుకోవాల; అసాధ్యం పని. అందులో తాము చావడం. రాజా చచ్చిపోయినాడు చెప్తే

ర. ఏరు ఏకోస్తావి తేనిండు = ఎవరు ఏకోస్తాసరకులు తెచ్చినను. 1. వెల. 2. కొనుదురు. 8. మేలురత్నముల కానుకలు.

రాజ్యం తాము హరించవచ్చును. అందుచేత రాజా చచ్చిపోయినాడుపుఖార్ వాళ్ళు కొంచెం వున్నది కొండంత చేశినారు వుంటుంది.

సు.—[ఆత్మగతము]అచ్ఛాఅచ్ఛా! [ప్రకాశము] వర్తకులూ, రాజా మర్గయా అయితే, యిప్పుడు సంస్థానానికి మీసర్కాలు యుగంధర్మంత్రి కొనరాదా!

వర్త.—వారున్న మాకు లోపమేమి? వారు రామేశ్వరములో మరిడీజాడ్యము వలన స్వర్గస్థులైనారని మాయడితిదార్లు వ్రాసినారు. లోకమంతయు నదే కింవదంతి.

వలీ.—[జనాంతికము] మనవేగులు కూడా ఆలాగే చెప్పినారుగదా ?

సు.—[స్వగతము] అచ్ఛా! అచ్ఛా! [ప్రకాశము వర్తకులతో] వారికి మీకీ చాలా స్నేహం పరిచయం వుంటుందా ?

వర్త.—మాయన్నగారుఇరువదిసంవత్సరముల క్రిందటవారినిష్వాయముగా దర్శనము చేసికొన్నారు. అది మొదలు,మాయడితిదారులేవారితోమావర్తకమంతయు జరుపుచుండిరి. అట్లే ఇప్పుడు తమకటాక్షము మాయందుఁ గలిగిన, మేము ఇచట గొప్ప సాహుకారు లెవరినైన తమసంస్థానముకోసము అడితి యేర్పఱుచుకొని పోయెదము.

సు.—[జనాంతికము] వజీర్సాహేబులు, మనము పెర్తాపరాజాకి యిక్కడికి తెప్పించి ఖరీదులు చెప్పింతామా ?

వజీర్లు.—అదే సర్కారుక్కు చెప్పవాలా వుంటాం.

వలీ.—[ఆత్మగతము] చాకలి వెల యేలాగా వేస్తాడు? రాజా కాదు మహాల్వాలా తెలిస్తే నాతలకీ వస్తుంది. ఈవర్తకులు రాజాకి తెలుసుకొంటారు భయం చెప్పడానికీ లేదు. సుల్తాను తెప్పించకమానడు, నాగతి గాథరావుంది. [చింతించి] అయినా యేమి భయం ? యమధర్మరాజుసహాయం వుంది.

సు.—[జనాంతికము] ఏమివలీఖాను బహద్దర్, నీమనస్ తెల్పలేదు ?

వలీ.—[వణఁకుచు విలక్షుఁడై] రచ్చించవచ్చును నానమస్.

సు.—[జనాంతికము] వజీరాలీ, నీవు పోయి ఆతెలంగిరాజాఖైదీకి మనవాడు సౌదాగర్ వేషంవేసి తీస్కానిరా. [నవ్వుచు] ఆయనదాడీ యీఆరుచందుర్దీ మనకీ యిప్పుడు పనికీ వస్తుంది.

వజీ.—సర్కార్ అజ్ఞ. [అని నిష్క్రమించును.

సు.—మంచిది గోవావర్తకులూ, మారాజ్యంలో మీసరుకులకీ ఖిమ్మత్ చెప్పేవారు లేరు మీరు తల్వాకద్దు, మీమాటమీద యిప్పుడు రాచేస్తాం. మరి వారి నిఘాఖరారు అవునో కాదో మీకీ యేలాగ దాఖలా ?

వర్త.—ఈ నజరువస్తువులకు వారు వేయువెలలను బట్టి తెలిసికొనఁగలము.

సు.—వారు చాలా గొప్పవారు. మనమంతా వారికీ తాజీం చెయ్యవాలా. వారు వఖ్తాటు మాకీ కావల్సి నూరుకోట్లు వరహాలు అప్పుయిచ్చి వహ్లీ మేముయెంత బతిమాలినా పుచ్చుకొన్నారు లేదు. అందుకు వారికీ మాకీ భాయిభాయి స్నేహం మర్యాద. చూడండి మీ పెర్తాపరాజాకి వారికి నిఘాతైఫార్.

వర్త.—జగత్ప్రభువు చిత్తము.

అంతట ప్రతాపరుద్రమహారాజు తురకసౌదాగరు వేషమున వజీరాలితో ప్రవేశించును.

[సభ అంతయు లేచును.

సు.—[రాజు చేయి పట్టుకొని] సలాం సలాం. ఇక్డ ఇక్డ భాయి.

[అని తనప్రక్కను కూర్చుండఁ బెట్టును. రాజు సమకాలమందే సలాము చెప్పి కూర్చుండును.

సు.—సౌదాగర్ సాహెబ్, మీకి శ్రమ యిచ్చినాం. కారణం యీసౌదాగర్లు. వీరు యీనజర్లు తెచ్చినార్. ఖరీదులు చెప్పము అంటార్. తమరు వీటికి ఖరీదు చెప్పి మనపర్వునిల్పవాలా. యిందుచేత తమ దర్శణం అయింది సంతోషంగదా.

రాజు.—[ఆవస్తువులను పరీక్షించునట్లుగాఁ జూచుచు, ఆత్మగతము] ఆహా యుగంధరులవారి మహిమ! ఈవస్తువులు నాయంతిపురములోనివే, వీరు నావర్తకులే. మాకు ఈదినమే ప్రయాణసుముహూర్తము. [బ్రహుకాశము]సత్ అచ్ఛా.వీరివల్ల తమ దర్శణం లాభం యీకారణంగా వీరికీ మాస్నేహం వుంది. మరియిప్పుడు వీరికి మేము పరీచ్ఛాచేస్తాం, వీరు మాకీ పరీచ్ఛాచేస్తారు.ఒకరిఖరాద్ ఒకరికి తెలుస్తుంది ఛణంలో

[సుల్తాను రాజుచేతికి నెమలి నందించును.

రాజు.—[నెమలిని త్రిప్పిత్రిప్పి చూచి, లెక్కలు వేసికొనుట నభినయించి] సుల్తానుభాయి ఈనెమిలి షుమార్ రెండుకోట్లు,యూఖైలక్షల్ వరహాల్.కోట్లు పచ్చ ఖరీదు, యిరైవ్వయైదు లక్షలు తతిమ్మా రాళ్లు, యిరైవ్వయైదు లక్షలు కూలి. ఏమి చెప్తారు సౌదాగర్లు ?

వర్త—[ఆశ్చర్యముతో] అన్నిటికి చెప్పి కొనిండు.

రాజు.—అదీ కాదు. సరియైతే పైన చెప్తాం. లేకపోతే యెందుక్కు చెప్డం

వలీ.—[ఆత్మగతము] క్యారే, ఇతడు ఆరునెల్లు బందీ వున్నా దేదీప్యమానం వున్నాడు. మంచి తెల్వితో మాట్లాడుతాడు, మహాజ్లీకాదు తోస్తుంది. [విమర్శముతో] లేక, మంత్రి యుగంధర్ అట్వంటి తెల్విగల చాకలికి సంపాదించి వుండునా మాకీ మోసం చెయ్యడానికి?

వర్త.—తమరు చెప్పినది సరి కాకుండునా? మాకొక యాశ్చర్యము కలుగుచున్నది, మనవి చేసెదము, అన్నిటికి సెలవిండు.

రాజు.—మంచిది. ఈవజ్రంషూర్యుడు [లెక్క నభినయించి] యిర్వైయైదు కోట్లు, పని సహా. ఈహద్దం [మరల లెక్క నభినయించి] పదియైదుకోట్లు. ఈతామ్ర ఖమ్లం పదికోట్లు, అంతా పని సహా. ఏమి మాహాశ్చర్యం?

వర్త.—జగత్ప్రభూ, మీరు సాక్షాత్ప్రతాపరుద్రులవారే! స్వర్గస్థు లగుట అబద్ధము!

సు.—[సవిస్మయము, ఆత్మగతము] క్యారే! కని పెట్టివేశినార్!

వలీ.—[ఆశ్చర్యముతో] ఖుస్రూ, జోస్యులుభాయి, చాకలీ చెప్తారు! వీళ్లు రాజా చెప్తారు! క్యారే ఇది!

వర్త.—వీరిదేహములో పరకాయప్రవేశము చేసినా రని మాకు తోఁచుచున్నది. మంత్రియుగంధరులవారికి అట్టిశక్తులు కల వని మేము వినియున్నాము. ఈవెలలు ఆమహారాజే వేసినా రని చెప్పవచ్చును.

వలీ—[హర్షముతో ఆత్మగతము] బలే బలే వాళ్ల మాట అది కాదు! మాకీ యమధర్మరాజుసహాయం నిజం నిజం.

సు.—[ఆత్మగతము] వాళ్లు వక్టీ చెప్తే మేము మరి వక్టీ తెలుసుకొన్నాం. [ప్రకాశము] ఖరీదులు అంత సరిగా వున్నవా?

వర్త.—ఉన్నవి.

సు.—వీరిఖరాప్రకారము తిర్గు లేక వప్పుకుంటారా?

వర్త.—ఒప్పుకొనియెదము.

వలీ.—[ఆత్మగతము] బలే! యమధర్మరాజు సహాయం! బలే! యమధర్మరాజు సహాయం!

సు.—ఒప్పుకోకపోతే?

వర్త.—మమ్మందఱను శిరశ్ఛేదము చేయింపుఁడు.

సు.—ఇదే షరత్? నిశ్చయం?

వర్త.—ఇదే షరత్, నిశ్చయము.

సు.—అచ్ఛా! అచ్ఛా! [జనాంతికము] మహారాజాభాయి, వీళ్ల సర్కులు అన్నిటికి సున్నసమానం ఖరీదులు వెయ్యండి. మేము షరత్ప్రకారం పుచ్చుకొంటాం. ఒప్పుకోకపోతే శిరచ్ఛేదం పుచ్చుకొంటాం. మాకి యీస్నేహానికి వోరంగోల్కు వదిలివేస్తాం. మరి తమరు బందీఖానాకి రావద్దు. జవాబు చెప్పండి భాయి.

రాజు.—[ఆత్మగతము] ఎంత నిర్భాగ్యుఁడు వీఁడు! అన్నకుమారుని శిశువును చంపి రాజ్యము హరించినవానికి ఈచింత యెంతపాటి! [జనాంతికము] సుల్తాన్ భాయికి జవాబ్ పదిమాటలు యెందుకు? మరి యిక్కడికి రాం.

సు.—అచ్ఛాఅచ్ఛా! మరైతే వర్తకులూ, ఈ దివాణం దివాణంగానే మా వాడలకి వస్తాం, లెండి.

వర్త.—మహాప్రసాదము! మహాప్రసాదము!

[అందఱు లేచి పరిక్రమింతురు.

సు.—[పరివారముతో] సికారీకి సర్వం సిద్ధమా?

పరి.—బందగానె ఆలీ, మాకీ అందర్కి ఏనుగులు హౌదాలు వేసి తయ్యార్ వున్నవి. శిబ్బందికి గోడాలు జీన్ వేసి సిద్ధం వున్నవి. తుశ్రం సిద్ధం.

సు.—భోత్ అచ్ఛా! ఈనజర్లు మాహౌదాలో అలంకరించి మాకంటికి విందుగా మాకూడానే వాడలికి తెండి. [పరివారము తెచ్చును. అందఱు పరిక్రమింతురు.

స్థలము 2. ఢిల్లీలో వీథి.

[నేపథ్యమున]

ఢిల్లీసుల్తాన్ పట్టుకపోతాన్,
ఇదుగో ఇప్పుడే పట్టుకపోతాన్.

[మరల మరల అట్లే.

సు.—[ఆశ్చర్యపడుచు] అరే! ఎవఁడ్రా మాకీ పకడ్లేవు అరుస్తాడు? చెవికి తెలుస్తుంది?

వజీర్లు.—బందగానె ఆలీ, వాడే ఆదివానా తెలంగ.

సు.—మేము చూడవాలా, మేము చూడవాలా.

అంతట వెఱ్ఱివాఁడు ప్రవేశించును.

వెఱ్ఱి.—[కటాలున దారికడ్డము వచ్చి సుల్తానుముందఱ ఆడంబరముగా దుముకుచు] ఢిల్లీ సుల్తాన్... [ఉత్తవ్రేళ్లు పాడుము పీల్చుచు] ఢిల్లీ సుల్తాన్... [చుట్టకాల్చుట నభినయించుచు] ఢిల్లీ సుల్తాన్... [హుక్కాత్రాగుటను వెక్కిరించుచు] ఢిల్లీ సుల్తాన్... [అనుచు సుల్తానువారి యేనుఁగుముందఱ నిర్భయముగా నిలుచును.

పరి.—దారి కడ్డం లేరా, అరే దివానా. [అని ఆవలికి త్రోయుదురు.

వెఱ్ఱి.—నేను కదలను, ఏమి చేస్తావు?

పరి.—కదలకపోతే బుర్ర యెగ్రా యేస్తాం.

వెఱ్ఱి.—అహో సుల్తాన్, నిన్ను నేను మాయింటికి తీసుకొనిపోతూవుంటే వీళ్ళు నన్ను అడ్డుతున్నారు. వీళ్లను పిల్చుకో, లేదా, నేను వీళ్లను చంపివేస్తాను.

సు.—ఏదీ చంపూ చూస్తాం?

వెఱ్ఱి.—చంపూ చూస్తాం ఏమిటి? చంపూ యేశస్తాం. అను. [అని పరిజనులను ఒక్కొక్కని] ఆటలో అరటిపండు. [అనుచు ఒక్కతాఁపు తన్నుచు, ఒక్క

క్కునింగాంచి] అబ్బో! నీ వెంతవాడవు! చావకముందు బతికే వున్నావు! నీకు శక్తుంటే నన్ను పురం చెయ్యవూ! నీవు చస్తే మరి బతకవు.

[జవానులు తాఁపున కొకఁడు పడి, లేచి, కత్తు లుంకించి, సుల్తానువైపు చూతురు.]

సు.—క్యారే యేమి పడిపోయినార్?

పరి.—సర్కార్, వాడికి సింహంవుంది వంట్లో, వాడు సైతాన్, మన్సీ కాడు.

సు.—వాడికీ ఏమీ చెయ్యకండి, మాముందర తమాషాలు చేస్తూ రానియ్యండి. వాడి కేమైనా చేస్తే మీతల్కాయ పోతుంది. [అందఱు పరిక్రమింతురు.

వెట్టి.—[పరిజనులను పాటగా] ఏమి రోయి, మన్సీ, మన్సీ, మన్సీ, కత్తి వుంకించావే, ఏమి చేశావు? కాకు, ఎవరిబుఱ్ఱ యెగురుతుందో? ఢిల్లీసుల్తాను ...

పరి.—సర్కార్ హుకుం అయ్యేధాకా నీబుఱ్ఱ బిగురుతుంది. తర్వాత యెగురుతుంది. [అని జవానులు వెట్టివానిని అత్యుగ్రముగా చూతురు.

వెట్టి.—నా బంగారుసుల్తాను, నీవు మావూరికి వచ్చి, నాకు శూన్యంపెట్టిన రాగణ్ణి వీరణ్ణి ఎక్కు తొక్కు నొక్కు ముక్కు రక్కు డొక్కు చెక్కు చక్కాడవలిశింది. ఇది మాప్రార్థన, మనవి, వేడుకోలు, గంగడోలు, గడోలు, డోలు, లు, ఉ.

[అని నానావిధముల వికారములు చేయును.

సు.—అహో దరికి చేరినాం! పడవలు కనిపెట్టుకొని వున్నవి. యెక్కుదాం.

స్థలము ౩. యమున, పడవలు.

[అందఱు అవరోహణారోహణములు నటింతురు. సుల్తాను, రాజు, వలీ, పెద్దసెట్టియు ఒకపడవనే యెక్కుదురు.

వెట్టి—వీళ్ళు దొరికినవి. నేను బాపనాట ఆడతా.

[అని బ్రాహ్మణులను వెక్కిరించుటగా సంధ్యవార్చును.

వెట్టి. ఏపడవయుఁ బోయినను అందలివారు రానీరు.

వెట్టి.—[ఒకపడవచుక్కానిని పట్టి యీడిగిలఁబడి] ఓసుల్తాను, వీళ్ళు నన్ను రానీయరు, హో! [అని అఱచును.

సు.—[పడవవాండ్రతో] వాడికీ మాపడ్వలోనే యెక్కించండి.

[పడవవాండ్రు అట్లే చేయుదురు.

వెట్టి.—తోసినవెధవలే బుద్ధిమంతులు. ఎక్కించుకొన్నముండలకే బుద్ధి లేదు, నాకు నెనరు లేదంటే చెప్పట్టుకొడతా, నామట్టుకు నేను పాడుకొంటూ, వద్దన్న వాళ్లని ఏట్లోకి తోస్తా.

ఢిల్లీ సుల్తాన్ పట్టుక పోతాన్,
ఇదుగో ఇప్పుడే పట్టుకపోతాన్.
1 వీరణ్ణి రాగణ్ణి మన్ను చేయిస్తాన్,
ఇదుగో యిప్పుడే మన్ను చేయిస్తాన్.
గోతిలో పాతించి గోరీ కట్టిస్తాన్,
ఇదుగో ఇప్పుడే గోరీ కట్టిస్తాన్.
2 గుళ్లోను కొబ్బరి కాయల్ కొట్టిస్తాన్.
ఇదుగో ఇప్పుడే కాయల్ కొట్టిస్తాన్.

సు. తప్ప కడమవారు.—ఓయి, అల్లరి చేయకు.

సు.—చెయ్యనియ్యండి. మాకి తమాషా వుంది

వెట్టి.—అల్లరి చెయ్యకూ? అల్లరి చెయ్యకూ? [అని పెద్దసెట్టిని ఏటవేయనెత్తును.

[ఇతరులు మాన్పుదురు. వెట్టివాఁడు సెట్టిని కుదియవేయును.

సు. పరిహాసముగా నవ్వును. సెట్టి నొప్పి నభినయించును.

వెట్టి.—* అల్లవా డిల్లహో యిల్లవా డల్లహో
కళ్లు లే నికబోది కడ తేర లేదు.

ఒరే, తెడ్డుగాళ్లూ, పాడండి నావెంట, పాడకపోతే చంపేస్తా.

సు.—పాడండిరా.

వెట్టి.— అల్లవా డిల్లహో ...
తెడ్డు.— అల్లవా డిల్లహో ...

వెట్టి.— † కాలరు ద్రునికంట కాలాన లము లేద,
కాలరు ద్రునికన్ను కాల్చి వేసినదా?

తెడ్డు.— కాల ...
వెట్టి.— అల్లవా ...
తెడ్డు.— అల్లవా ...

---

1. వలీఖాను లోనగువారిని. 2. ఓడలో తలకాయలు తీయించెదను.

* అల్లవా—అక్కడి ప్రతాపరుద్రుఁడు ఇక్కడికివచ్చినాఁడు, ఇక్కడిఢిల్లీ సుల్తాను అక్కడికి (ఓరుఁగంటికి) పోవుచున్నాఁడు. ఇది ప్రత్యక్షమ యయినను మూఢులు ఎఱుంగలేకున్నారు.

† కాల—ఢిల్లీ కోటలో ఇంతకాలము ప్రతాపరుద్రుఁ డుండెనుగాని ఢిల్లీ కోట కేమియు నపాయము చేయలేదు.

వెట్టి.—*పాలసంద్రముపొట్ట బడబాన లము లేద,
పాలు పొంగించి సాబాలు చేసినదా?

తెడ్డు.— పాల ...
వెట్టి.— అల్లవా ...
తెడ్డు.— అల్లవా ...

వెట్టి.—†ప్రళయకా లము రాగ వడి రెండో కటిగాగ
బ్రహ్మాండ భాండంబు భగ్గు మన లేదా?

[పెద్దసెట్టియు తెడ్లవాండ్రును వడవడ వణఁకుదురు.

తెడ్డు.—[కేలుమోడ్చి]సామీ, మాకు బయమవుతావుంది, యిది మేముచెప్ప లేమండి.

వెట్టి.—చెప్పకపోతే చంపేస్తా.

సు.—వలీసాహెబ్, దేఖో సేట్ జీ గాభరా. [అని నవ్వును.

వెట్టి.— ప్రళయ ...

పెద్దసెట్టి.—ఇదేమి! యీపీడ మాన్పింపుఁడు. నాకుఁగూడ—
[అని యర్ధోక్తిలో భయముతో వెట్టివానిని చూచి యూరకుండును.

రాజు.—ఏమి సౌదాగర్బాయి, ఉత్తమాటకే భయపడతారూ?

వెట్టి.—వహవ్వా! తురకవాడికి యేట్లో పడేస్తా నని భయం! [అని పక పక నవ్వి] ఊఁ. ప్రళయ ...

తెడ్డు.—ఈయా లెవరిమొఖం సూశినామో! యేమి గ్యాచారమో రా!
ప్రళయ ... [వర్తకుఁడు వణఁకును.

వెట్టి.— అల్లవా డిల్ల ...
[వెట్టి. తెడ్డు. యథాపూర్వము.

---

*పాల— ఢిల్లీలో కొంతకాలము యుగంధరుఁడను నే నుంటిని, కాని, ఢిల్లీకి ఏమియు అపాయము చేయనైతిని.

†ప్రళయ—ఢిల్లీ రాజ్యమునకు వినాశకాలము రాఁగా మేమిరుపురమును కలయఁగా ఢిల్లీరాజ్యమెల్ల రూపు మాసిపోవుచున్నది.

* ఆకాస మున తొట్టి యాకసము మింగగా
రాకాసులకు దాని రాక తెలిసినదా? అల్లవా.
†భూమిలో సుడి పుట్టి బొక్కపడి వెల్లువై
అగ్గికంబము మింట నగ్గలింపంగా అల్లవా.
‡ గద్దరెక్కలు గాల, కడలిలో హరి గూల,
సింబోతు సకిలింత సింగాల వింత. అల్లవా.
§ గుండుగుం డెగిరించి గుండాన దోయించి
అదిరివే టేయరా యముని కైచ్చరిక. అల్లవా.

సు. రాజా, వలీ.—[కని] ఆహా! వాడలు ఆ దీపాలచేత ఎంత అలంఖారంగా వున్నవి!

వెట్టి.—అల్లదుగో ఆదీపములో వుంది నాభార్య, రాగడిశూన్యంచేత అక్కడ చేరింది, నన్ను రమ్మని సంజ్ఞ చేస్తూవుంది. పిట్టలాగ ఎగిరిపోయి కలుసుకొంటాను.
[అని ఎగిరి బయటికి గుదుకును. పడవలవాండ్రు వెంటనే గుమికి తీసి మఱియొకపడవలో చేర్తురు.

వెట్టి.—నాపెళ్లాందగ్గిరికి నన్నెందుకురా పోనియ్యరు? [అని వారిని గొట్టును.

పడవ.—పోనిస్తే సస్తావే యెఱ్ఱోడా?

---

* ఆకా.—మహావిశాలమైన ఢిల్లీపురములో వెట్టివాఁడొకఁడు (నేను) ప్రవేశించి ఢిల్లీపురప్రభువును కొనిపోవుచున్నాను. ఈవజీర్లు నాచెయ్దము నేమేని కనఁగలిగినారా?

† భూమిలో.—చెఱసాల తెఱవఁబడి ప్రతాపరుద్రుఁడు వెలువడి దేదీప్యమానుఁడై మహోన్నత వైభవముతో లేచి యుండఁగా.

‡ గద్ద—సుల్తానుయొక్క సహాయులు వజీర్లు కూలుచుండఁగా, సుల్తానే యమునలో ఖయిదియగుచుండఁగా. తనకు ఈ ఢిల్లీరాజ్యము వచ్చునని ఈ వలీఖానుఁడు త్రుళ్లుచుండుట చెవుముకి వర్తకులు లోనగువారికి వింతగా నున్నది.

§ గుండు—ఒక్కొక్కవజీరుతలను తెగనఱికి వానిదేహమును రాయికట్టి యమునలోవైచి, ఆవృత్తాంతము యుగంధరునికి (నాకు) తెలియుటకుఁ గాను అదిరివేటు వేయవలసినది.—అని వర్తకులకు ఆజ్ఞ.

వెట్టి—చస్తే నాపెళ్లాందగ్గిరికే వెళ్తాను. [అనికొట్టును.

పడవ.—అబ్బబ్బ! యేమి యినపముండాకొడుకురా, శండాలుడు!

[అందఱు ఓడ యెక్కుటను నటింతురు.

స్థలము 4 యమున, ఓడ, పైతట్టు.

వెట్టి—[వడివడిగా ఆదీపమును బట్టి దాని ముద్దుకొని గడ్డము కాలి]బళిబళి నన్నునీవుముద్దుపెట్టుకొన్నావా? బతికున్నప్పుడుయెంతెంతో బతిమాలుకొంటేనేగాని ఆయనుగ్రహం చేయకపోతివి. పోనీ యిప్పటికైనా దయకలిగెనా? మళ్లీ ఒకమాటు. [అని గడ్డము కాల్చుకొని తుడుచుకొనును, ముద్దుపెట్టుకొనుటగా దీపమార్చి, ప్రమిద తెచ్చి, మాటిమాటికిముద్దులుగొనుచు, దానితోరహస్యముపలుకుచు, దానిరహస్యములు వినుచు, ఇతరవిధములను లాలనలు చేయుచు, ఉండును. వర్తకులు సురత్రాణప్రభృతులను కూర్చుండఁబెట్టుదురు. వేశ్యలు ఇద్దఱు సుల్తానునకు, ఇద్దఱు రాజునకు, వింజామరలు వేయుదురు. ఇరువురు తాళవృంతములు వీతురు.

వర్త.—[సుల్తానుతో]కొండంతదేవునికి కొండంతపత్రి తేఁగలమా? 'ఉడుతకు ఉడుతాభక్తి.' జగత్ప్రభువువారికివిశ్రామార్థము మంగళార్థమునుకొంచెము నృత్యసేవ చేయించెదము,

వెట్టి.—వెట్టిముండాకొడుకులారా, నాకక్కరలేదా నృత్యసేవ? నాకో ఛత్రచామరాలు, విసనకఱ్ఱలు?

సు.—మంచిది. కౌనియ్యాండి. మరి మాకి చేసేమర్యాదఅంతా దివానాబహద్దరు వారికి కూడా చెయ్యాండి.

[అంతట వెట్టివానిని ఛత్రచామరాదుల నుపాసింతురు. నటీ మార్దంగికులు పలువురు ప్రవేశించి సవాద్యముగా ఆడుచు పాడుదురు.

సు.—వహవ్వా! వహవ్వా!

వెట్టి.—అవ్వవ్వా! అవ్వవ్వా! వాడు వహవ్వా అనడ మేమి?

[అందఱు నవ్వుదురు. వెట్టియు హె హె హె హె అని నవ్వును. సుల్తాను నర్తకికి ఒకహార మిచ్చును.

వెట్టి.—[తనగోచొక్కా యిచ్చుచు]అదినీళ్లలో మునిగిపోతుంది, నిప్పులో కాలిపోతుంది. ఇదిమునగదు కాలదు. అందానికి దానబ్బయిది. [అనివికటముగానవ్వును.

సు.—వర్తకులూ, మాకి యేమి హరాలమధ్య పెట్టినారు! దీనికి మర్తబ్ చెప్పడానికి మాకీ ఖుషీ లేదు. మరి మేము సర్కులు చూడడం లబ్ధమే.

వర్త.—ఈసరకులు చూచి కొనిండు.

సు.—ఏమి వీళ్లకి మాకి అమ్ముతారా?

వర్త.—అమ్మెదము.

సు.—వీళ్లేమి బానిసలా?

వర్త.—దంతపుబొమ్మలు జగత్ప్రభూ.

తురకలు.—ఆహాహా ఏమి హాశ్చర్యం! ఏమి హాశ్చర్యం!

[అని ముక్కు మీఁద వ్రేలుపెట్టుకొందురు.

వెట్టి.—ఏమివికారము! ఏమి వికారము. [అని ప్రమిదతో] ఒశే, ఈపిశాచాలు నీకు సంవా?

[సు. నటిని తాఁకి చూచును. వెట్టి. నటిరెండుచేతులు పట్టి జాడించి మొగ్గలు, దండెములు, వేయించును.

సు.—[ఆశ్చర్యపడుచు] ఇట్టియాబ్ధుతాలు ఇంకాయేపాటి వుండును?

వర్త.— మాజాబితా చదువుటకు ఒకపగ లెల్ల పట్టును.

సు.—[ఆత్మగతము] ఏలాగైనా వీటి నన్నిట్ని లప్టాయించవల్సిందే. [ప్రకాశము] ఏమి వలీసాహేబ్? మనము ఈరాత్రి యిక్కడే వుంటాం.

వలీ —నాకీకూడా యీయబ్ధుతాలు చూడవాలా వుంది, సర్కారుక్కూమా యింటనుంచు చెప్పకొన్నవిందు చేసువాలా వుంది. ఈవేళ విందుకి అనుగ్రహంచేసి రేపు ఇవిచూడడానికి చిత్తం చెయ్యకూడదా, అని గులాం మన్వి.

సు.—పడవలు పంపి ఆ విందు యిక్కడికి తెప్పించు.

వలీ.—మహానుగ్రహం, మహానుగ్రహం.

వర్త.—స్నేహితులూ అని తమరే పిలిచినారు. అందఱు ఈరాత్రి మాయింట విందు పుచ్చుకొని మమ్ము ధన్యులను జేయఁగోరెదము. సర్వము సిద్ధము. స్నేహములో సంకోచము కూడ దని తమరే సెల విచ్చియున్నారు.

సు.—ఏమి వజీర్సాహెబులువారి యిష్టం?

వజీర్లు.—సర్కార్ యిష్టమే.

సు.—మంచిది వర్తకులూ.

వర్త.—మహాప్రసాదము! మహాప్రసాదము!

సు.—అయితే త్వరగా వెళ్లి మనకి భోజనంవిందు చేసి, తర్వాత మనకన్నులకీ చెవులకీ మళ్లీ యీవిందూ చేస్తాం, లెండి రండి. [అందఱు లేతురు.

రాజు.—[జనాంతికము]సుల్తాన్ భాయి, తమకు తెలియనిది గాదుగదా జాతిభేదము. నేను జాబితాగా సరకులకు సున్న వెలలు వేసి, సున్న మొత్తముచేసి, త్వరలో

మీపని యగునట్లు చేసెదను. పిమ్మట కావలసినప్పుడు కలసికొనియెదను. సరకులను తరలించునప్పుడే తమరు ఎఱుఁగవచ్చును.

సు.—[జనాంతికము] అహా ఏమి దురదృష్టం మాకీ, మీరు లేకుండా ఖానాగోష్ఠీ చెయ్యడం! యేమీ చేస్తాం! తమచిత్తం. [వలీతో జనాంతికము] ఇది చాలా మంచిదే అయింది. [వర్తకులతో తురకలు నిష్క్రమింతురు.

పేట్టి.—నాకొక ఆటవిడుపుపద్యం జ్ఞాపకం వస్తూవుంది.

(మణిహారము.)

[1]కత్తియు [2]నారయును గలసియ యున్నఁ గఱకఱ [3]రిపువుల నఱకఁగఁ దరమే?
కత్తియు నారయును గలయక యున్నఁ గఱకఱ రిపువుల నఱకఁగఁ దరమా.
మొత్తముగ [4]హిమము మొనయుచునున్నఁ ముదముగ మధుపము ఁబికము పిలుచునే?
మొత్తముగ హిమము ముగిసినవెన్కఁ ముదముగ మధుపము ఁబికము పిలుచుఁబో. ౫.

'పుల్బా' అంటేగదా కనుక్కొన్నారు. 'ఓరి నాయనోయి, కనుక్కొన్నార్రో!' అంటేగదా యిద్దర్నీ పట్టుకొని తన్నినారు. నెల పొడిస్తే సముద్రం పొంగకుండావుంటుందా? తెగ్గాలిస్తే యినుమైనా మెత్తబడకుంటుందా? సంగీతానికే చాపరాళ్లు కరుగుతాయట, మిడిగొండెను మంచుగడ్డ కరగదా? నిద్రలో కాకినిగుడ్లగూబ కొడుతుంది. పట్టపగలు గుడ్లగూబను కాకి కొడుతుంది. నీళ్లలో మొసలి ఏనుగును పడుతుంది. నేలను మొసలిని కుక్క కరుస్తుంది. సమయం లేదా, స్థానం లేదా? ఎవరందఱు నామాటలు వెర్రిమాట లంటారు. నేనున్ను కొంతసేపు మౌనం వహిస్తాను.

రాజు.—[ఆత్మగతము] విశ్రమించి పిమ్మటఁ గలసికొమ్మని గురువరు నాజ్ఞ. అట్లే చేసెదను. [అని నిష్క్రమించును.

పేట్టి.—[ఆత్మగతము] అప్పుడే క్రిందితట్టున తురకలు వచ్చి వినోదించుచున్నారు. అచటికేపోయి ఢిల్లీనగరరాక్షసునియొక్క వజీరుప్రాణమధుపములను బరణి తెఱచి నలిపివేసెదనుగాక.

స్థలము. 5. ఆ యోడయే, లోతట్టు.

[అంతట పడవకడఁపులో తురకలందఱు ఉచితాసనముల నుపవిష్టులై ప్రవేశింతురు. బొమ్మలు తాంబూలము నిచ్చి హుక్కాలు పెట్టును, వీచోపులు వేయును.

సు.—[కైపుతో] వర్తకులూ, నాడలు మీవి కొంటాం మేము. ఇంత అద్భుతం వాడలు, ఈదేశంలో చెయ్యలేరు. మేము సుల్తాన్ వున్నాం, నీటిమహల్ మే వున్నాం. ఈయేరు ఖండకం వుంది.

---

1. యుగంధరుఁడు. 2. ప్రతాపరుద్రుఁడు. 3. శత్రువులను. 4. తురకలు. 5. యుగంధరుని. 6. ప్రతాపరుద్రుడు.

వర్త.—[ఆత్మగతము] వీనికి కైపెక్కుచున్నది. [ప్రకాశము] జగత్ప్రభువు చిత్తము.

సు.—అచ్ఛా! అచ్ఛా! [అని విశేషముగా నవ్వి, ఆత్మగతము] కైపుగా తోస్తుంది! [జాగ్రత్తతో] వర్తకులూ, నిన్నటి నాచిరంగు ఏదీ? అప్పట్నుంచి అక్కడ ఆడుతూనే వుందా? [ఆత్మగతము] కైఫ్ ఎక్కువ అవుతూవుంది. నాచిరంగు అప్పుడే మర్తబ్ అయింది. ఆడుతూవుందా ఆడుగుతాం.

ఒకవజీర్.—బందగానె ఆలీ, ఏమి యీ-యీ-యీ - దానిపేరు - రాలేదు, ఆ! యీ విందు!

సు.—మనము బ్రతికి లేము. చచ్చి వీరస్వర్గంమే వున్నాము నేను చెప్తాం. ఈ సౌదాగార్ల దంతా హాశ్చర్యం, అద్భుతం, తమాషా, చమత్కారం, గమ్మత్, వుంది.

మఱియొక వజీర్.—ఆహా యేమి అషెర్బత్!

,, ఏమి ఆ మాజూన్! ఏమి ఆ లాహిరి! ఏమి యీ మాధుర్యం!

సు.—సేట్ బాయి. వఖ్నాడు, యెప్పుడో జ్ఞాపకం లేదు, మేము యిలాగే వాడాలో వఖ్ నాచీ చూచినాం. అది మాకి యిప్పుడు, తెచ్చింపండి భాయి.

మఱియొక వజీర్.—మేము వఖ్నాడు స్వప్నంలో యిట్వంటి వాడామే వఖ్నాచీ చూచినాం షుల్తాన్వారితో కూడా [వికటముగా నవ్వుచు] వారికీ తోకా వూడుతుంది వోయి? మానోటా చమత్కారంమాటా వచ్చింది! హిహిహిహి! ఆ నాచీ మేము చూడవాలా; తెచ్చించండి, సేట్ వర్తకులు గోవా భాయి.

సు.—ఆ నాచీ వస్తే మేము కూడా ఆడుతాం, లేదు మొగతాం, లేదు, వజీర్ భాయి, యేమి చెప్పినాం? ఆడుతాం తోస్తుంది.

వర్త.—[ఆత్మగతము] వీరెక్కడ నున్నారో వీరికి తెలియదు. వలీఖానుపత్తుము వారుమాత్రము కైపు లేకున్నారు. [ప్రకాశము] జగత్ప్రభూ' చూచినదే చూడనేల? జగత్ప్రభువువారు తెలుఁగుదేశము జయించినకీర్తి నాటకమును చూడవచ్చును.

సు.—మాకీర్తినాకటం! మాకీర్తి నాకటం!

వర్త.—అవును, తమకీర్తి నాటకమే. దానిని మాదేశపుమహాకవులుతమకోసము చేసినారు.

సు.—వజీర్సాహేబ్. బలేతమాష్! బలేతమాష్! నాకట మారంభించండి.

వర్త.—మా యుద్యోగస్థులు, నౌకర్లు అందఱు చూచుటకు జగత్ప్రభువువారి సెలవును ప్రార్థించుచున్నారు.

సు.—లోకమంతా చూడవచ్చును. హహహహ! షూర్యచంద్రుల్ కఖ్యాతో పగల్ సాహేబ్ చూడవచ్చును. నచ్ఛత్రాల్ కఖ్యాతో రాత్రిబీబీ చూడవచ్చును! జంగల్ మే వుండే సింగ్ పులి కూడా చూడవచ్చును. హాయి హాయి హాయి హాయి. సముద్రంలో వుండే మచ్ఛం కన్యా ముయ్యక మాడవచ్చునూ.

ఒకవజీర్.—[అరగన్నువడుచు]హా కౌశంలోవుండేపచ్చీకూడా చూడవచ్చునూ.

వలీ.—[ఆత్మగతము]బలే యమధర్మరాజుమహాయం! అతిషులభంగావీళ్లనందరిని సాఫ్‌శీదా చేయవచ్చును.

వర్త.—మహానుగ్రహము! మహానుగ్రహము! ఆటగాండ్రను తెచ్చెదము.

[అని నిష్క్రమింతురు.

సు.—[తాంబూలకరండవాహినినిగూర్చి] మాకీ యేలడా యేలడా యేలడాయిలో చచ్చినందుకు వచ్చినావు అగే హశారీ? [అని దానిచేయి పట్టుకొనును.

తాంబూ.—ఆహశారీ వేను మహాప్రభూ.

సు.—ఆహశారీని మేము చూడవాలా. బలే! బలే! బలే!

వలీ.—మనము ఎన్నిలడాయీలలో చస్తాం సర్కార్?

సు.—ఆహా! మీరుకూడా నాతో యిక్కడ వున్నారా! మీరు యెప్పుడు చచ్చివారు సాహేబ్?

వెట్టి.—[సమీపించి] ఇప్పుడే, ఇప్పుడే.

సు.—అహా! దివానాబహద్దర్! దివానాబహద్దర్! మాదగ్గిర మాదగ్గిర. [అని తనప్రక్కను తనకు వలీఖానునకు నడుమ గూర్చుండఁ బెట్టుకొని] దివానాబహద్దర్భాయి హశారికి మేము చూడవాలా.

[వెట్టివాఁడు తన ప్రమిదను చూపును. అందఱు వికృతముగా నవ్వుదురు.

అంతట వలీపాత్రము సిపాయీలును ప్రవేశింతురు.

వలీపాత్రము—బలే! బలే! షర్వం సిద్ధమా?

సిపా.—త్శ్రవం సిద్ధం.

వలీపా.—మరి కదలండి. [ప్రయాణభేరి, ఇతరవాద్యములును.

వలీపా.—మీరు ఈలడాయిలో యే మేమిషక్తి చూస్తారు చెప్పండి.

సిపా.—[ఒకరితోనొకరు]మనము గులాందస్తఖైర్మనిషీచేత కట్టించుకొన్న పాటా కొనిత్తాముఠా. [అని సవాద్యముగా పాడుదురు.

ఒక సిపా.—[ఔమ్మున చేయి యుంచుకొని] సర్కార్, నేను,

మొఘులి ఘోం కలోన యెఘిరే నా ఘుసామి
రఘిలే యిసము దాగే షఘిడీమిహూ.

కడమ సిపాయిపాత్రములు వెంటఁ బాడుదురు.

మఱియొకఁడు.—[అల్లే] నేను సర్దార్,

నీ రంతా షారాయి నారంతా ఘుంజాయి
జూరీ ని షా లేని పీరూ మిహూ. ,,

ఇంకొకఁడు.—[అల్లే] నేను సర్దార్,

హాఖాషా నా ఫల్టీ లేఖాన్కి పార్వాల
ఢీఖోనీ గోషేటి పేఖూ మియూ. ,,

[సిపాయీలందఱు కలిసి పాడుదురు.

* పీఖాల కీ కోసి హాఖాసా నీ కేసి
రాఖాసు లూ రండి కేఖాలేస్తాం.
యేళ్లన్ని కోశేశి నాళ్లన్ని దోశేశి
ఊళ్లన్ని బల్వాల్ల కాళ్లు శేస్తాం.
యేన్గాల కొమ్మట్టి పీన్గాలు గా గొట్టి
గాన్గపెం టలుగా తున్గి దేస్తాం.
సామూాల శేవు లట్టి నామాాలు నా కేసి
నీమాాలు పోగొట్టి నామాజ్ శేస్తాం.
అయ్యాల ముక్కట్టి రొయ్యాలు దిన్పించి
సయ్యేద్ సాహేబ్ చేసి సాపు చేస్తాం.
నిక్కుగు బ్బేతల తక్కులు సల్లించి
అక్కడి కక్కడే నిక్షా శేస్తాం.
రానీవా సామూాలా మానాముగా దెచ్చి
కానీక సర్దార్ జె నానా కిస్తాం.

సు.—వహావ్వా! వహావ్వా! [వర్తకులతో] ఈవస్తాదులు కూడా బొమ్మల్ చెయ్యలేక పోయినారా వర్తకులూ?

వర్త.—జగత్ప్రభూ, రసజ్ఞశేఖరా, ఈవస్తాదు లందఱు బొమ్మలే.

సు.—[పట్టి చూచి ఆశ్చర్యముతో ముక్కుమీఁద వ్రేలుంచుకొని]వర్తకులూ, మీది షర్వం మోషంవుంది. ఏమిహాశ్చర్యం! ఏమిహాశ్చర్యం! మీరుయీలోకంవర్తకులుగారు. ఏలోకం వర్తకులు?

---

* పీఖాలకీ=గొంతుపిసికెలను.

వెఱ్ఱి.—యమలోకం వర్తకులు. వెంగళప్పా, తెలివితక్కువప్రశ్నలు వేస్తావు?

వస్తానులు,వర్తకులు.—[నవ్వుచు]దివానాబహద్దర్, నీవేప్రళయకాలుఁడవు, మేమే కింకరులము.

వెఱ్ఱి.—అయితే మాకాయస్థుడు చిత్రగుప్తు డేడి?

వర్త.—చచ్చినవారిని యమునియెదుట మాటలాడ సిద్ధపఱుచుచున్నాఁడు.

వలీపా.—[ఆత్మగతము] ఈఢిల్లీయేలకపోతే నేనుపఠాన్ కాను. తెలంగీదేశం కొత్తే రాణువకీ లూటీ విస్తారంవస్తుంది, అది నాకీ వశం వుంటుంది. ఈలడాయిలో ఖుస్రూ చస్తే సంతోషం. బతికితే తర్వాత సఫాయి.

సు.—[వలీఖానుంజూచి]ఇదేమోయి యిది?యిట్వంటి ఆలోచనవుందా నీకి?

వలీఖాన్.—బందగానె ఆలీ, ఇదంతా అబ్ధం, జూటా, వుత్తనాటకం.

సు.—అవును వుత్తనాకటమే. కానీ చూస్తాం యింకా.

[ప్రవేశవాద్యములు మ్రోఁగును)

వలీపా.—మనం యిప్పుడు వోరంగోల్ చేరినాంగదా. యీదండు పట్నంపట్టడానికి ఖుస్రూతో ఫోడ్డేవు చేశి రాజాకి పట్టడాన్కి జంగల్కు పోదాం.

సిపా.—సర్దార్చిత్తం. [ప్రయాణభేరి, ఇతర వాద్యములును.

సు.—అహో! వలీఖాన్, లడాయిలో రాజాకి పట్టినాన్ చెప్పినావే?

వలీఖాన్.—ఇదంతా జూటానాటకం సర్కార్.

సు.—మంచిది, నాకటమే, చూస్తాం యింకా.

వలీపా.—మరి నడవండి. [అందఱు సవాద్యవాదనముగా పరిక్రమింతురు.

వలీపా.—అడ్వీకి వచ్చినాం రాజాకి వెత్కండి.

[సిపాయీలు చెదరి అన్వేషణ మభినయించుచు నిష్క్రమింతురు.

వలీపా.—రాజా నాకీదొరికితే ఢిల్లీకి తీస్కానిపోతాన్. ఖుస్రూ ఇక్డ చావనీ.

సు.—[వలీఖానుతో] అరేయేమిరా నీకీఖుస్రూఖాన్ మీద అంతా ఖావేషి?

వలీఖాన్.—తమరు కైఫ్ మే వున్నారు,తమకీ యిది అదీ తెలియడం లేదు.అరే నట్టువులు, యేమి నాట్కం యిది, జూటానాట్కం ఆడ్తారు? మాకీ సుల్తాన్వారికి ద్వేషం చేస్తారూ?

సు.—[కోపముతో] అరే! యేమిరా యింతా జబర్దస్తీ మాట్లాడ్తావ్?

వలీఖాన్.— లేదు అల్లా. నట్వులుతో మాట్లాడినాను. గులాంతల మీది.

సిపా.—[రాజును పట్టితెచ్చి] సర్దార్సాహేబ్. ఇద్గో రాజా మీ ఖయిదీ.

వలీపా.—అహా! రాజాకి పట్టినాను గదా!

వెఱ్ఱి.—నాకొక వెంగళప్ప ఒకపాటకట్టి నేర్పాడు. ఇది చూడకపోతే అది వినండేమి. [అని లేచి ఆడుచు పాడును.

రాజు నేమో పట్టలేదు, రౌతు నేమో పట్టలేదు,
చాకలిపే రని వల్లీ సాయెబయ్యా పట్టినాడు.
మంత్రిమాటకు మోసపోయి మంచిదుస్తు నగలు దొడిగి
వేట వేసము వేసుకొని కాటిమొనలో గునుసుచున్న
చాకలిపే రని వల్లీ సాయెబయ్యా పట్టినాడు.
రాజు నేమో పట్టలేదు రౌతు నేమో పట్టలేదు, చాకలి...

సు.—[ఆత్మగతము] అహాహాహా! ఎంతమోసం! ఎంతమోసం! [ప్రకాశము] అరే వలీ యేమిరా మసాల్వాలాకి మాచేత తాజీం యిచ్చినావు.

వలీఖాన్.—దివానాది పాటా నమ్మతారూ, నాదీమాటా నమ్మరు.

సు.—కానీ కానీ, అరే వర్తకులు, ఏమి మాకీ మోసం నాకటం చేస్తారు? మీకీ తలాకాయ అక్కర్లేదా?

పెద్దసెట్టి.—తలకాయ అక్కఱలేదా?తలకాయకోసమే యింతగోలువు. జగత్ప్రభూ, మేము తమదర్శనమునకు వచ్చి మూఁడుమాసము లయినవి. వచ్చిననాఁడే యీవోడకు లంగరు దింపి కొంచెమవలికి జరుగుటకు మరల లంగరెత్తఁగా లంగరుతో ఒకశవము మొండెము రాయి కట్టినది లేచినది.

సు.—తర్వాత? తర్వాత?

వలీఖాన్.—[వర్తకులను సుల్తానును అత్యుగ్రముగాఁజూచుచు,ఆత్మగతము] యమధర్మరాజుమహాయం మోసం వుందా?వచ్చినపని జర్గడాన్కి జగడం పెడ్తారు తోస్తుంది.

పెద్దసెట్టి.—అంతట ఎవరో పాపఁపు, ఎవరో చంపినారు, బంధువులు వెదకుకొనివచ్చిన ఈయవచ్చును, అనిఆశవమును ఓడలో పెట్టితిమి.గట్టున నక్కలఁగాంచి పోయి చూడఁగా తల యొకటి దొరకినది. అది ఈ మొండెమునకు సరిపోయినది.

సు.—తర్వాత? తర్వాత?

[వలీఖాను తన పఠానువజీర్లకు హెచ్చరిక సేయును.

పెద్దసెట్టి.—అంతట మేకుబంది చేసి ఔషధములచే ఆశవమును ఈ గదిలో కాపాడియున్నాము. మఱిమ్రాగ్రహచారముచేశవము వెంట నే చచ్చిన వాని పిశాచము కూడ ఆగదిలో చేరినది. రాత్రులెల్ల అందులో కో యని యేడ్పులు. ఎందఱికో మా

కళాసులకు అభయముచే జ్వరములు. ఎందఱనో ఆపిశాచము పట్టి మాపౌరోహితులు ధూపము వేసిన పలుకుచు, తాను ఖుస్రూఖాన్ —

సు.—[ఆశ్చర్యముతో] ఆ! ఆ! ఆ! ఏమి? ఏమి?

[వలీఖాను కత్తి దూయును, అతనిపక్షము వారును దూయుదురు.

పెద్దసెట్టి.—[వణఁకుచు] తన్ను వలీఖాన్ చంపినాఁడని, సుల్తానువారితో చెప్పుమని యేడ్చును. తమతో చెప్పినతర్వాత దానిని పోఁగొట్టుకొందమని యింత కాలము ఇంత కష్టపడినారము.

[వలీఖాను సుల్తానును పొడువఁబోవును. వెట్టి. వలీకత్తిని లాగివేసి వానిని పెడ కెక్కలు విఱిచికట్టును. సిపాయిపాత్రములు వలీఖానుమిత్త్రులను అట్లే చేయుదురు.

సు.—అరే! యీహాశ్చర్యాలలో మాకై పుగయా, అంతా పట్టపగల్లా వుంది! అరె! అరే! జూటా నాకటం చెప్పినావు! యెంతా ద్రోహీరా నీవు! నీవు మాకీ కొమార్తెకీ యిచ్చి పెళ్లి చేస్తాను! కిందూ చెప్పి యింటికి తీస్కానిపోయి చంపడానికి,నిశ్చయం! అహహా హాశ్చరం! ఎంతా ద్రోహీ! ఎంతా ద్రోహి! మాకి చంపే యీపాపి మాఖుస్రూకీ చంపినాడులో సందేసం యేమి? అరే ఖుస్రూ! అరే ఖుస్రూ! అయ్యో ఖుస్రూ! వాడు మా బిడ్డా, వాడు మాకూనా, వాడు మర్గయా, మేనూ మర్గయా.

[అంతట గదినుండి ఖుస్రూశవము పిశాచాధిష్ఠితమై వచ్చును. వర్తకులు గడగడ వణఁకుదురు. వజీర్లు భయవిభ్రాంతులై దూరము జరుగుదురు, అట్లే సుల్తాను వడవడ వణఁకును.

సు.—[భీతినాటితకముతో] మూడుమాసం ఖానా లేక సొక్కినదవడలు, చిక్కినశపం, ఎండుతాటికాయలాగ కల్కాయ, ఎండుతాటిబొందలాగ మొండెం, వీడికి చూస్తే మాకి గుండె తువ్వని పోతుంది! గాభరా వుంది! క్యాకర్నా!

ఖుస్రూ.—[పెద్దరోదనముతో] మేరే బాబ్, ఘయాజ్ ఉద్దీన్ టోగ్లాక్ సుల్తాన్, బందగానె ఆలీ, నాకీ వలీ చంపినాడు, లడాయిలో చావలేదు. బిసాత్ ప్రాణం దొంగచేతా చచ్చింది. వీడు రాజాకి పట్టలేదు. చాకలికి పట్టినాడు.

[సుల్తాన్ విభ్రాంతుఁడై వినును.

వెట్టి.—[వలీఖానును తన్ని దొరలించుచు] 'దివానాది పాటా నమ్ముతారు, నాది మాటా నమ్మరు.' [వలీ వణఁకును.

ఖుస్రూ.—రాజా తర్వాత వచ్చినాడు.లాడాయి ఐంది, మన దండంతా మర్గయా. నేను మేరే బాబ్, మేరే బాబ్, మేరే బాబ్, తమపాదాల్ దర్శణంకోసం, పరారిచేసి ఢిల్లీకి వచ్చినాను.

[సు. వణఁకుచు ఏడ్చును. సుల్తాన్‌పక్షము వజీర్లును వణఁకుచు ఏడ్తురు. వలీ కన్నులు మూసికొనును.

ఖుస్రూ.—వీడు సర్దార్గదా అని, వీడు సర్దార్గదా అని, వీనికి దర్శణంచేసి, నీవుచాకలికి తెచ్చినావు చెప్పినాను బాబ్,తమతో చెప్పవద్దు అన్నాడ్. తప్పకుండా నేనుచెప్తాన్ అన్నాను. అయితే పోనీ సికార్కోసం చెప్పి, కబుర్లడుగుతూ, ఇక్కడ్కివచ్చిఅడ్గో అక్కడ చూడు చెప్పి యిద్గో యిక్డ నాతల కొట్టినాడ్ బాబ్, మేరేబాబ్.

[వలీ. మూర్ఛిల్లును.

ఖుస్రూ.—వాడ్కి అట్లా మీరు తల్కాయ కొట్టించి నాకీ గోరికట్టిస్తే నా హాత్మ హల్లాకాడికి పోతుంది.

సు.—[కన్నీళ్లతో వణఁకుచు]యిప్డే వాడ్కి శాస్త్రి చేస్తాం,నీకి బంగారం గోరీకడ్తాం.ఏడవకు హల్లాకాడ్కిపో.అహహా,మూడుమాసాల్కింద దివానాగోడ్ గస్తీజవాన్లు వీడికి చూచినాం చెప్పినార్. ఈవలీ పాపి జూటాభాత్ అన్నాడ్. మాకీ యుద్ధంలో ఖుస్రూ మర్గయా చెప్పినాడ్.

[వలీఖాన్ మూర్ఛ తేరును.

ఖుస్రూ.—మేరేబాబ్కు సలామతీ. నేనీదేహం తమకివప్పగించి అల్లాకాడ్కి పోతావున్నాను. [ఖుస్రూకళేబరమునుండి చెరుముకిశాస్త్రి వెలువడి కళేబరమును త్రోసి వలీకిమాత్ర మగపడి చాటునకు పోవును.

వలీఖాన్.—[చెరుముకిశాస్త్రిం గని] హా! హా! హా! యంధర్మరాజా!]

[అందఱు కళేబరమును దరిసి కని ఆశ్చర్యపడుదురు.

వెట్టి.—నన్ను పిలుస్తావా?

సు.—అరే గాడినా, యమధర్మ రాజేమిరా?

పెద్దసెట్టి.—[వణఁకుచు]చావఁబోవువానికి, ఇది హింసానావగనుక యమధర్మరా జగపడినాఁడు.

సు.—వీడ్కి మేము యంధర్మరాజ్ అవుతాం.

మాదీ నమ్మ్కిన్న మంచి వజీర్లకి
మాపై ఖావేషీ చేస్తాడు
మాపాల్ వాలాగాడ్కి మాకీ తాజీం చెప్పి
మాకి హవ్నాసం చేస్తాడు.
మాగులాం కు సంపి మాకీ సఘాయి చేసి
మాతఖ్తు వీడు యెత్తాడు.

హిద్దిగ్గో వీడికి హిందాకు చూడండి
యేటూపో తూ హల్లా కేస్తాఁ.
వేడి వేడి వేడి వీడినెత్తు ర్తాగి
వీళ్ల మొ ఘూన థూ చేస్తాఁ.
వీళ్ల డొక్కల్ చించి వీళ్లపే గుత్తెంచి
వీళ్లక్ బొ మ్మ్రాడు వేస్తాఁ.
నిప్పు రం పాలతో నెత్తి యద్గు ద్దాక
నిత్యం వీ ళ్లెమ్కల్ కోయిస్తాఁ.
భగ్భగ్భ గ్నిప్పులో పదియేళ్లు రోజ్రోజు
పాతి మ హమ్మాయ్ చేయిస్తాఁ.

[అని వలీఖానుతలను కొట్టఁబోవును.

పెద్దసెట్టి.—కట్టినవానిని తమరుకొట్టఁగూడదు, అంగరక్షకుల కాజ్ఞ చేయుఁడు.

వజీర్లు.—అవును. బందగానె ఆలీ, మేము చెస్తాం. ఎవర్రా, అక్డ? ఈ పాపాత్ము లకి తీస్కానిపోయి తలకొట్టి రాయిగట్టి జమ్నామే వెయ్యండి. అది సర్కార్ ఆజ్ఞ.

అంగరక్షకులు.—సర్కార్ చిత్తం. [అని కొనిపోవుదురు.

పెద్దసెట్టి.—[ఒకవర్తకునితో అపవారించి] వలీతల తెచ్చి భద్రము చేయుము.

[వర్తకుఁడు నిష్క్ర. గుభీల్ గుభీల్ అని నీటిలో వేసిన శబ్దములు అగును. గుండ్లు మ్రోఁగును.

అంతట చెకుముకిశాస్త్రి ప్రవేశించును.

వర్త.—వీరే మాపురోహితులు.

సు.—ఓహో చిత్తర్ గుప్తజోస్యులు!

[చెకుముకి వలీఖానుని ఖరారునామా సుల్తానుచేత పెట్టును.

సు.—[చదువుకొని] అహో! మాకి యీ రాత్రి చంపడానికి మూడునెలల్ కుట్ర. ఇది వాడిదే దస్తూరీ. ఇది వాడిదే దస్కత్. ఇవి వా డెవర్కి రాసినాడ్?

చెకు.—ఎవరికో? ఈ చీటి ఒకనాఁడు జగత్ప్రభువువారి యాస్థానమున సభ లేచినపిమ్మట నాకు దొరకినది. ఆశత్రువు లందఱు తమకు దొరకుటకై, ఇప్పటివఱకు నేను దీనిని దాఁచితిని. ఈవర్తకులకు ఈకుట్ర తెలిపితిని. వానియింట జగత్ప్రభువునకు విందు తప్పించి వారివిషయమున తమకు చేసిననౌకరీ తమకు ప్రత్యక్షమే.

సు.—వారిచేత బతికినాం. మీ వుపకారానికి చాలా సంతోషం! హా యేమి రాత్రియిది! వీడ్కి మేం సిఫాయి మొదల్ ఫౌజ్ దార్ చేశి, సర్వసేనాపతి చేసి, ధనం ఇచ్చి మర్యాదల్ యిచ్చి, వజీర్ చేసి, మొదల్ వజీరు చేసినాం మాకీ యింతా ద్రోఘం చేసినాడు! హా హా హా!

[నేపథ్యమున బాలస్వరముగా]

దాదాజీ, దాదాజీ, నీహుకుం చెప్పి వీళ్లు నాకీ
చం పేస్తున్నారు! దాదాజీ, దాదాజీ! దాదా ఆ ఆ ఆ

సు.—హా! నా హన్నాకొమారుడి యేడ్పు విన్పడ్తుంది! ఆ! నాపాపం నాకి కొట్టిందా! హా! హా! నాల్లా! హల్లా! [అని మూర్ఛితుఁడై పడిపోవును.

వజీర్లు.—[వణఁకుచు చెమర్చుచు] హా యేమిరాత్రి యిది! ఏమి రాత్రియిది! అయ్యో! పెద్దపిసాసీ షహ్వాసంలో నో గెర్గని కూనపిసాసీ చేరింది! వీడు వలీఖాన్కి పెంచినాడు; దాన్కి పది వీడ్కి వీడి అన్నా పెంచినాడు. అతడు, సచ్చేతప్పుడు, మాకళ్లు దూస్తావున్నవి, యీపాపాత్ముడివల్లో పెట్టిపోయిన నోగెరగని కూనకి ఏడేళ్ల సిషువుకి, వీడు గోడచాటు వుండి చూస్తావుండి, [కన్నీళ్లతో ఏడ్చుచు] తల్చుకొంటె మాగుండెల్ నీరవుతుంది, ఆ మహాప్రభు సిషువుకి, వీడు యిద్దర్ మనుషుల్ చేత, ఇతనికి పిలిచిపిలిచి యేడుస్తావున్న సిషువుకీ, సంపించి వేసి తఖ్తు యెక్కినాడు. ఆపాపం యిప్పుడు వీడిగుండెకి తగిలింది సౌదాగర్ భాయి.

పెద్దసెట్టి.—శివశివా! శివశివా!

[చెకుముకి సుల్తానుముఖమున పన్నీరు చల్లును. సుల్తాను ఆశ్వాసిల్లును.

వజీర్లు.—బందగానె ఆలీ, ఇక యిక్డ మనం వుంటాంవద్దు. నగర్కి పోదాంరండి.

సు.—నగర్నుంచి గుండు మాగుండెకి యిష్డు తగిలింది. మేము యిష్డు నగర్కి రాలేము.

చెకు.—మఱియిచటనే శయనింపుఁడు, సర్వము సిద్ధము. నాతో రండు. కొంచెము షెర్బత్తు పుచ్చుకొనుఁడు, ఆయాసము తీఱును.

వజీర్లు.—అట్లాచేయుండి.

[చెకుముకి షర్బత్తు ఇచ్చును. సుల్తాను త్రాగును. వజీర్లును చెకుముకియు సుల్తానును శయనగృహమునకు తోడ్కొని నిష్క్ర.

అంతట రాజు ప్రవేశించును.

వెట.—పెద్దసెట్టీ, మహారాజునకు మంగళవేష మొసంగుము.

పెద్దసెట్టి.—శుభము శుభము శుభము. తమరును మంగళవేషము ధరింపుఁడు.

[అని వెట్టివానికి మంత్రివస్త్రములు ఇచ్చి, రాజునకు వస్త్రములను ఆభరణములను తెచ్చి యుంచును. వెట్టివాఁడు మహామంత్రివేషము ధరించును.

పెద్దసెట్టి.—జయము జయము మహామంత్రి యుగంధరులవారికి.

చెరు.—[ప్రవేశించి యుగంధరునింగని] జయము జయము యమధర్మరాజ మహామంత్రిగారికి. [రాజుం గని] ఈయమసభలో సౌదాగరులవారు దేనికి వెలలు వేయుచున్నారు?

[అగాదు. యుగం. తల ఆడించును.

రాజు.—[రాజవేషధారణమును ముగించుచు] వెల గలవానికి వేయఁగలమే గాని లేనివానికి వేయఁగలమా?

చెరు.—వెలలేని సరకులుం గలవా యీవర్తకులయొద్ద?

[అగాదు. యుగం. తల ఆడించును.

రాజు.—[ముగించి తటాలున యుగంధరునిపాదములు పట్టుకొని, హర్షాశ్రుగద్గదముగా] ఈ యుగ్మమునకు వెలగలదా శాస్త్రులవారూ?

ఉ. [1]శ్రీదయితుండు [2]దానవులఁ జెండి నిజాశ్రితు నింద్రుఁ బ్రోచున
ట్లాదట నాయరాతుల వెలార్చి నను న్సతతంబుఁ బ్రోచుచున్,
[4]శ్రీదునిఁ బేదఁ జేద నలశ్రీను నొనర్చి విధి న్హసించు నీ
పాదసరోరుహద్వయికిఁ బ్రాజ్ఞ వరేణ్య, వచింపు మూల్యమున్. ౬

[అని యాపాదములను బాష్పములం దడుపును.

అందఱు.—లేదు, లేదు, లేదు. [మూఁడు అగాదులు

యుగం.—లేలెమ్ము వత్సా. [అని రాజును లేపికూర్చుండఁ బెట్టి] దైవికము తండ్రీ, ఖేదపడకు.

రాజు.—తమ యాజ్ఞ మీఱిన దోషమే, దైవదోషము గాదు.

యుగం.—వత్సా, గతమునకు చింతిల్లకు.

ఉ. రాణ దలిర్ప నీ కఖిలరాజులు దండనతు లొచింప, వి
న్నాణపుమాళికెంపులఘనద్యుతి నల్గడఁ జుట్టువాఱుచో.
జాణను నిన్వరించు నలశాత్రవలక్ష్మిని బెండ్లియాడఁ బా
రాణియలంకృతిం బడయు రాజశిఖామణి, నీపదాబ్జముల్. ౭

రాజు.—మహాప్రసాదము మహాప్రసాదము.

1. నారాయణుఁడు. 2. అనుగులను. 3. సంహరించి. ఆదటన్=ప్రీతితో. అరాతులన్=శత్రువులను. 4. కుబేరుని.

యుగం.—వత్సా, నీ బాహుకార్యమును వీరి భక్తివిశ్వాసములు కావించినవి.

రాజు.—నా సుకృతకార్యమును గావించినవి.

యుగం.—పెద్దసెట్టీ, బాల్యమున మాసహాధ్యాయివి సహక్రీడివియు నైన స్నేహవిశ్వాసములను పూర్ణముగా చెల్లించితివి.

పెద్దసెట్టి.—కంటికి ఱెప్పలవలె సదా రక్షకుల రగు తమకు నాచేయు కొలువునకు ప్రశంస యేల?

రాజు.—ఆచంద్రార్కము ప్రశంసనీయము మీయందఱవిశ్వాసము.

యుగం.—చెరుముకీ, ఇపుడీ ఢిల్లీనగర మెట్లయినది?

చెరు.— (పంచచామరము.)

సచిత్రగుప్తకింకరంబు చాయపట్టి చండతన్
విచిత్రవైఖరిన్ [1]మెసంగి వీడినట్టు లయ్యెఁ జూ.
[2]విచేతనంపు మొండియంపు వేగిరింపు లింక ఢి
ల్లిచేష్ట, జ్యేష్ఠలక్ష్మి గాఁగిలించె దీనిఁ బ్రేమతోన్. ౮

యుగం.—ఇక్కడికి లెక్క అప్పగింపుము.

చెరు.—హతశేషులు—సుల్తాను, ఇరువురు ముసలివజీర్లు, ఇరువురు జవానులు. వీరు ఘెర్బత్తునిద్రలో ఖైదు.

యుగం.—వత్సా, మన సన్నాహమును పరికించుచుంటివా యింతసేపు?

రాజు.—విచారించితిని. ఈ యోడల నున్నపదివేలుగాక నదిపొడుగునను నా బలము ఏఁబదివే లున్నదిగదా, మనమేల ఢిల్లీని పట్టఁగూడదు?

యుగం.—చచ్చినపాము, పట్టి నిలుపుకొనుటకీసన్నాహము చాలదు.

రాజు.—తమ చిత్తము.

పెద్దసెట్టి.—ఏలినవారు ఒక కొన్నియేని నిజమంగళాలంకారములు ధరింపరాదా?

రాజు.—విశ్వనాథక్షేత్రమున ప్రాయశ్చిత్తమై, విశ్వనాథపూజయై, [యుగంధరుని పాదములు చూపుచు] ఈపాదములను నాస్వహస్తములఁ బూజించి, పిదప.

చెరు.—తురకలు తిండికి లేదఁగా నేలంగరు లెత్తినారము. నిద్ర కేఁగినంత నే చాఁప లెత్తినారము. ఉభయవేగములఁ బోవుచున్నవి. రేపే విశ్వనాథసేవ.

యుగం.—మఱి అందఱు విశ్రమింపుఁడు.

౮. సచి...డతన్=చిత్రగుప్తుఁడును కింకరులును తోడుగా యమధర్మరాజు మహాకోపముతో. 1. భక్షించి. 2. ప్రాణములేని.

ఆ. సెట్టి యొకఁడు, నేనుఁ, జెకుముకిశాస్త్రియు,
కాలరుద్రు మూఁడుకనులభంగి,
మేము ముప్వురమును మేల్కొని యుందుము,
ప్రభువు విశ్రమంబుఁ బడయుఁగాక.

[అందఱు నిష్క్రమింతురు.

నవమాంకము.

స్థలము 1, ఓరుఁగల్లు, నగరిలో, రాణి పూజామందిరము.

అంతట విరహాకృశ వ్రతస్థ రాణి గౌరిని పూజించుచును,
చేటిక లుపకరణము లందిచ్చుచును, కొందఱు విప్రాంగనలు,
పురోహితుఁడు, తద్భార్య, తత్స్నుషయు, ప్రవేశింతురు.

పురో.—అమ్మా, స్వప్నములో దేవతలిచ్చిన వరములు తప్పవు. ఈదినమే నీవు ప్రాణేశ్వరునిం గలసెదవు.

రాణి.—మహానుభావుల వాక్ప్రభావము.

[అని గౌరిని బాడును. చేటికలు మృదంగాదికము వాయింతురు.

ఖమాజ్ రాగము. చాపుతాళము.

*ఇందుమౌళి కామినీ, మృగేంద్రగామినీ,
డెందమందుఁ గూర్పవే, నా కుందు దీర్పవే. ఇందు.
దుష్టవర్గ శిక్షణీ, ని జేష్టరక్షణీ.
కష్ట మడఁచి ప్రాణనాథుఁ గనులఁ జూపుమీ. ఇందు.
† కల్పకముల హరునితపము కన్నలీలనే,
నల్పి యతని సగము గొన్న సాహసాంగిరో. ఇందు.
కల నొసఁగిన వరము లిపుడె కరుణసేయవే,
‡ కులగిరీంద్రు కన్య, జాలి గొనవె, కావవే. ఇందు.

---

*ఇందు—చంద్రశేఖరుని (శివుని) భార్యా, సింహము నెక్కి సంచరించుదానా, (నీ) హృదయమందు(నాపై)ప్రేమ వహింపుము, నాదుఃఖమును పోఁగొట్టుము.

† కల్పకము = సృష్టిమొదలు ప్రళయమువఱకుం గలకాలము.

‡ హిమవంతుని యొక్క.

రాణి.—[దోయిలించి దోయిలించి అమ్మవారి పాదముల పువ్వులు చల్లి]ఓసి, • •, ముత్తెములగంప అందియ్యవే.

చేటి.—ఇదిగో. [అని దగ్గఱఁ బెట్టును.

[రాణి ముత్తెములు దోయిలించి గౌరిపాదములం దర్పించును.

ఒకచేటి.[ప్రవేశించి] దేవీ, మల్లి పువ్వులు, కడమవి అన్నీ వచ్చినవి.

రాణి.—ఏవేవి? ఎంతెంత?

ఆచేటి.—పదిబళ్లు పువ్వులు, నూరుబిందెలు పన్నీరు, నూరుగిండ్లు అత్తరు. ఇంకాచిల్లరలు వున్నవి.

రాణి.—సగము అత్తగారిపూజకు కొనిపొండు, సగము ఇక్కడికి తెండు.

ఆచేటి.—ఇవన్నీ అత్తగారు పంపినవే.

రాణి.—అటయిన మహాప్రసాదము. అంతయు తెండి జాగ్రత్తగా.

ఆచేటి.—దేవిగారి యాజ్ఞ. [అని నిష్క్రమించును.

రాణి.—ఈ వీనులు గౌరీవాగమృతమును గ్రోలిన యీదినమే ప్రాణేశ్వర నగరప్రవేశతూర్యనాదామృతముం గ్రోలుఁగాక. గౌరీపూజాపరిశేషితకుసుమోత్కరంబుతో ప్రాణేశపాదములం బూజించెద. [అని మరల గౌరిం బూజించుచు పాడును.

[చేటికలు వాద్యములు వాయింతురు.

హిందు. కాపి రాగము. రూపకతాళము.

నీవే గతి గావే, *నిటలాక్షు రాణిరో,
కావవే వేగమే, వేగమే. నీవే.

శరణుఁ జొచ్చితి నీ చరణము తల్లిరో,
కరుణతోఁ జూడవే, చూడవే. నీవే.

తెల్లమయ్యె నా యుల్లమీ వేళ,
తల్లిరో, ప్రోచితే, ప్రోచితే. నీవే.

గౌరీ మహేశులు కాతుర న్నమాట,
సారము, చేసితే, చేసితే. నీవే.

నిన్నే నేఁ గొల్వ నిఖిలజన్మముల,
నన్నవే యీశ్వరీ, యీశ్వరీ. నీవే.

---

* ఫాలనేత్రునియొక్క (శివునియొక్క)

* కల నీ కథ, నిద్ర కలఁగని ధ్యానము,
తెలివి నుతి, సేయవే, సేయవే. నీవే.

చుక్క లన్ని పూవు, లక్కడలి పన్నీరు,
‡ లెక్క చేతుల్, సేయవే, సేయవే. నీవే.

మ్రొక్కఁగయి కోమ్మా, మ్రొక్కఁగై కోవమ్మా,
మ్రొక్కెద నోయమ్మా, ఓయమ్మా. నీవే.

[ముత్తయిదువులు పాడుదురు. చేటికలు వాద్యములు వాయింతురు.
ఆనందభైరవి రాగము. రూపకతాళము.

గిరిరాజతనయా, రక్షింపు;
వరము లొసఁగి మమ్ము వాసిగాఁ బెంపు. గిరిరాజ.
అళిక నేత్ర మొకటి, యర్ధాంగ మొక్కటి,
తళుకు‡లే నెలపూవు తల నొక్కటి,
కులుకుసింగపుఁ దేజి కొదమయు, గుఱులుగా
వెలసి లోకము లేలు విశ్వేశురాణి. గిరిరాజ
‡‡ వాకు వాకున నాను § భారతీదేవిని,
§§ ఏకస్థానము లేని యిందిరను,
మేకొనక దయితు మేనను నెలకొని,
లోకము లేలుత్రైలోక్యజనని. గిరిరాజ.

[చేటికలు పుష్పాదికములను తెచ్చి యుంతురు. రాణి
వానిని పరీక్షించుచు యథాస్థానముల నుంపించును.

పురోహితపుత్త్రిఁడు సంభావనీయబ్రాహ్మణులతో
వేఱుశాలం బ్రవేశించును.

ఒక వృద్ధబ్రాహ్మణుఁడు (అవధానులవారు).—[ప్రవేశించుచు]

---

* కల—నాస్వప్నావస్థ నీచరిత్రగాను, నానిద్ర నీధ్యానముగాను, నాజాగ్రదవస్థ నీస్తోత్రముగాను చేయుము. † లెక్క—లోకములో సంఖ్య లెంతవఱ కుండునో అన్ని చేతులు నాకిమ్ము. ‡ లేనెల=లేతచంద్రుఁడు. ‡‡ వాకువాకునన్=ప్రతివారినోటను § సరస్వతిని, §§ ఒకచోట స్థిరముగా నుండని లక్ష్మిని.

ఆపదా మపహర్తారం దాతారం సర్వసంపదామ్,
లోకాభిరామం శ్రీరామం భూయోభూయో నమామ్యహమ్.'

కూర్చున్నబ్రాహ్మణులు.—అబ్బో! అవధానులవారా! రండి రండి, ఇక్కడ ఇక్కడ. [అని వారిని సగౌరవముగా కూర్చుండఁ బెట్టుదురు. వారును కూర్చుంటలో పడఁబోయి కూర్చుండుదురు.

ఇతరులు.—పెద్దకాలము!

మఱియొకబ్రాహ్మణుఁడు[కుండలధారి చయనులవారు].—[ప్రవేశించుచు]

హరే రామ హరే రామ రామ రామ హరే హరే
హరే కృష్ణ హరే కృష్ణ కృష్ణ కృష్ణ హరే హరే.

ఇతరులు.—రండి రండి, చయనులవారు. నీవు లేరా.

[అని చిన్నవాని నొకని జరిపి ఆయనను కూర్చుండఁ బెట్టుదురు.

పురో.— [వీరికడకు వచ్చి]ఇన్నాళ్లు ప్రార్థింపఁగా ప్రార్థింపఁగా ఈదినము చయనులవారు అనుగ్రహించినారు.

చయనులు.—నాయనా, మీరా? మహాదేవయ్యగారా? ఈదినమునఁ గూడ అగ్నిహోత్రము లయిన తర్వాత ఉపనిషత్తులు పారాయణము చేసికొనుచుండి యిక్కడి మాట మఱవనే మఱచితిని. తర్వాత మనుమరాలు జ్ఞాపకముచేయఁగా వచ్చితిని. మీ పరిపాలనను పొందియున్నాము. మీయెడ మోమోటమి లేక యుండవచ్చునా?

మఱియొక బ్రాహ్మణుఁడు [కుండలధారి సోమయాజులవారు]—[ప్రవేశించుచు]

'శివం శివకరం శాన్తం శివాత్మానం శివోత్తమమ్
శివమార్గప్రణేతారం ప్రణతోఽస్మి సదాశివమ్.'

వేదికడ ఎన్ని గుంజిళ్లు పెట్టినను కాళ్లకు నొప్పిలేదు. ఈ ద్వారములు దాటి ఈసోపానములు ఎక్కునప్పటికి నా పని అయినది.

ఇతరులు.—ఓహో! విశ్వేశ్వర సోమయాజులవారు! ఇన్నాళ్లకు గ్రామము విడిచి దయచేసినారు, ఇక్కడ ఇక్కడ. [అని సగౌరవముగా కూర్చుండఁ బెట్టుదురు.

పురో.—బహుదినములకు కటాక్షించితిరి సోమిదేవమ్మగారుకూడ వచ్చినారా?

సోమ.—మాయింటిదా, వచ్చినది. దానివలననే యింత యాలస్యము.

సోమిదేవమ్మ.—[ప్రవేశించుచునవ్వుతో అత్త.]ఇక్కడికొచ్చినాతప్పలేనా?

పురోహితభార్య.—రండి సోమిదేవమ్మగారూ, రండి. [అని ఆమెను రాణి కడకుఁ గొనిపోయి కూర్చుండఁబెట్టి, కోడలితో] అమ్మా జగదంబికా, మనము ముత్తయిదలను పూజింతాము రావే అమ్మా.

పురో.—[తనకుమారునితో] మహేశ్వరా, బ్రాహ్మణపూజ కానీ.

[రాణి చందనపుష్పతాంబూలాదులను సంస్కారవంతములనుగాఁ బరికించి చేటికలచేత మహేశ్వరయ్యకడకును జగదంబికమ్మ కడకునుబంపును. వారు బ్రాహ్మణులకును ముత్తయిదువులకును వినియోగింతురు.

పురో.—ముందు చయనులవారిని పూజింపుము.

చయనులు.—సోమయాజులవా రున్నారు, మహానుభావులు, వారిని పూజింపుము నాయనా ముందు. ఇంక పెద్ద లెవరున్నారో చూడు బాబూ.

సోమ.—తమరే ఇచట వయోవిద్యాకర్మజ్ఞానజ్యేష్ఠులు. సాక్షాత్తు ఆపస్తంబుల వారే. బాబూ చయనులుగారికే కానిమ్ము నాయనా.

[మహేశ్వరయ్య చయనులవారికి చందనాదికము ఇచ్చును.

చయనులు.—మ రేమి చేయవచ్చును! పెద్దలమాట తప్పఁగూడదు.

[అని గ్రహించును. ఒకరిద్దఱు బ్రాహ్మణకుమారులు లేచి యితరులకు చందనాదికము సమర్పింతురు.

చయనులు.—[మహేశ్వరయ్యతో] నాయనా, మహాపుణ్యజన్మము మీది, 'కర్తా కారయితా' అన్నారు పెద్దలు. [బ్రాహ్మణపూజ జరుగును.

ఒక బ్రాహ్మణుఁడు.—[ప్రక్కవానితో]

క. ఈ మాన్యవృత్తపావన
సామీప్యంబందు నున్న సమయం బెల్లన్
నామదిఁ దోఁచు మధురలో
నా మీనేక్షణసమీపమం దున్నగతిన్. ౧

మఱియొక బ్రాహ్మణుఁడు.—

క. ఊరఁ గల *వామ లెల్లను
నీ రాణిని నీమెపూజ నీక్షించినచో
సారమతి నల్లయనసూ
యారుంధతు లగుట కొక్క యంకిలి యున్నే! ౨

ఇంకొక బ్రాహ్మణుఁడు.—సాక్షాత్తు ఆ కాశీవిశాలాక్షి యిట్లవతరించినది.

[మహేశ్వరయ్య వరహాలు పళ్లెరములతో బ్రాహ్మణులకు కుమ్మరించును.

కొందఱు బ్రాహ్మణులు.—[వరహాలు ఉత్తరీయములో పట్టుచు] ఏమయ్యా, మహేశ్వరయ్యా, ఇరుసలతోఁ గొలిచి కుమ్మరించుచున్నావు? మోయలేము బాబూ.

౧. ఈమాన్యవృత్త=మాననీయమైన చారిత్రముగల యీరాణియొక్క. ౨. * కుటిలస్త్రీలు.

మహేశ్వ.—కోపగింపకుఁడు స్వామీ, కోపగింపకుఁడు; ఇంకొకపళ్లెము, ఇంకొకపళ్లెము, [అని మరల మరల వరహాలు కుమ్మరించును.

ఆమువ్వురు బ్రాహ్మణులు.—అయ్యా, పిల్లపౌరోహితులూ,

(సీసము.)

ఒక.—సాధించిరో నీదుజనకు లేదేవికై *భూరిసమాకృష్టిభైరవంబు?
మఱియొక.—కాదేని, చేసిరో కనకధారాస్తోత్ర బీజాక్షరాదిసంయోజనంబు?
ఇంకొక.—అది కాదు, సిద్ధించె నలకుబేరోపాస్తి.
ఒక.—దొరకెఁబో వీరికిఁ † బరసువేధి.
మఱియొక.—వశ మయ్యె నితనికి వటయక్షి
ఇంకొక—యది గాను, ‡ నిధ్యంజన మితండు నేర్చినాఁడు.
ఒక.—కంటె చేర్చుసారంగంబు § కనకగిరికి?
నెచటి దన్నిది నెలలుగా నీ విధమున
వచ్చుబ్రాహ్మణ్యమున కెల్లఁ బైఁడిరాశి
దెచ్చి యిచ్చెదవు, వచింపు ద్విజవరేణ్య. ౩

మహే.—ఆ. జగతి నేల వెలసి సాక్షాన్మహాలక్ష్మి
సింహపీఠి నధివసించి పేర్మి
నవనిధులను వితరణము సేయుచుండఁగఁ
గొఱ్ఱె మేమి కలుగు భూసురేంద్ర?

చేటి.—ఈ రత్నరాసులు కూడ వినియోగము చేయుమన్నారు దేవిగారు.

[అని అందించును.

మహేశ్వ.—స్వామీ, బంగారము భార మని యివి పంపినారు. పుచ్చుకొండి మహానుభావులారా. [అని విప్రులకు కుమ్మరించును.

ఆమువ్వురు బ్రాహ్మణులు.—భార మన్నందులకు దండన యిది. నీచిత్తము.

[అని పుచ్చుకొందురు.

ఒక ముత్తయిదువు.—బంగారం మహాలక్ష్మి. ముత్యాలు కెంపులువజ్రాలుఅన్నీ మహాలక్ష్మే, వద్దనరాదు. ఇళ్లల్లోయెన్ని బోషాణాలైనా చాలడంలేదు. వొచ్చిపుచ్చుకొకపోతే, అబ్బో! వైదికుల కెంతగర్వమో అంచారు. ఒకనాడైనా మోయగలిగేలాగయియ్యరు. మాయిళ్లలో శెనగలైనా యిన్ని వాయనం పెట్టలేము.

జగదంబిక.—అమ్మ గాదూ, మాతల్లి గాదూ, ఇక వొకటే పళ్లెం, వొకటే.

౪. *స్వర్ణాకర్షణభైరవమనుమంత్రమును. దానిసిద్ధిచే అమితముగా బంగారము దొరకును. †ఇనుమునకుం దగిలించిన ఆయినుమును బంగారము చేయువస్తువిశేషము. ‡నిక్షేపములను జూపుకాటుక. § మేరుపర్వతమునకు (అది యంతయు బంగారము)

[అని ఒక్కొక్కరికి మరల మరల బలవంతముగా వరహాలు, ముత్తెములు, ఇతరరత్నములును, కుమ్మరించును. ముత్తయిదువులు మూటకట్టుకొందురు.

ఒకబ్రహ్మచారి.—కాకరపువ్వులరాశివలె ఈవరహాలరాశి గనఁగా కన్నులు సుడి తిరుగుచున్నవి, మిలుమిట్లు గొనుచున్నవి, ఏల మనకీడబ్బు? దీనిని మన మేమి చేయఁగలము?

ఒకఁడు.—పెండ్లి చేసికొమ్ము.

ఆ బ్రహ్మచారి.—దీనికి వ్యయము లేదుగదా, వరదక్షిణాదిలాభమే గాని?

ఆ యొకఁడు.—తరువాత యజ్ఞము చేయుము.

ఆ బ్రహ్మచారి.—బళి బళి.

ఒకఁడు.—నేను ఈయేడు నెలలధనముతో కాశిలో శాశ్వతసత్రము వేసెదను.

,, [అపవారించి ప్రక్కవానితో]

క. తురకలకొలువునకుఁ గ ని
ర్వారణముగా నీధనమున నఖిలమ్మున నే
దరిసించి కాశి, రామే
శ్వరుఁ బొడఁగని, పడయువాఁడ శాశ్వతశుభముల్. ౫

ప్రక్కవాఁడు.—[అపవారించి వీనితో] నా యీ సర్వధనముతో,

క. గ్రామగ్రామంబునఁ గా
శీమార్గముల హిమాద్రిసేతులు దాఁకన్
దామరకొలంకులిడెద మ
హామదసైన్యపులనున్నయతికిం బ్రీతిగాన్. ౬

ఒకఁడు.—నేను నాకొమార్తకు పెండ్లి చేసెదను.

,, ఈదేశమున జీర్ణాలయములు లేవు. నేను పరదేశముల జీర్ణోద్ధారములు చేయించి మాన్యము లిచ్చెద.

,, నేను విద్యార్థులకు షడ్రసోపేతముగా భోజనము పెట్టుటకు, సకలోపచారములు జరుపుటకును, లేనిచోట్ల నెల్ల సత్త్రములు వేసెదను.

[రాణి ముత్తయిదువులకు నమస్కరించును.

ముత్తయిదువులు.—నీవూ నీప్రాణేశ్వరులున్నూ కడుపునిండా కడుపెడు పిల్లలను గనుకొని ఆపార్వతీపరమేశ్వరులలాగ శాశ్వతంగా భూమి పాలిస్తూవుఁడండి.

రాణి.—[వామాక్షిస్పందనము సూచించి పురోహితభార్యతో] అవ్వగారూ, నాయెడమకన్ను అదరుచున్నది.

పురో. భార్య, ముత్త.—శుభం, శుభం, శుభం.

ఒకచేటి.—[వడివడిగా ప్రవేశించి] దేవీ, దేవీ, ఏలినవారు గడికోటకొచ్చినారు.

[రాణి హర్షాశ్రువులతో తన మెడలోనిహారమును చేటి మెడను వైచి, ఆభరణము లూడ్చి దాని కిచ్చును.

చేటి.—[ఆభరణములు గ్రహించి రాణిపాదములకు మ్రొక్కి] తల్లీ, ఇంక జాములో దరిశన మని మంత్రిగారు మనవి చేయుచున్నారు.

రాణి.—[మరల వామాక్షిస్పందనము సూచించి] ఓసి, ఈకంటి సంవాదము లేక అతిప్రియ మగుటచే నీమాటను నేను నమ్మలేకున్నాను.

పువ్వులచేటి.—[ప్రవేశించి] ఇంక 1000 బళ్ల పువ్వులు, 100 బళ్ల పన్నీరు, 50 బళ్ల అత్తరు, తమకోసం వస్తున్న వని పువ్వుల శిరస్తాపంతులు చెప్పినారు.

రాణి.—ఓసి, మా వివాహదినముకన్న ఈదినము మాకు ప్రియముగా నున్నది. ఈపుణ్యదినమున, మాప్రాణేశ్వరులు మాకు దర్శనమిచ్చునీమహోత్సవమున, ఆపుష్పాదులను—

క. గంపలు బిందెలుగా నగ
రంపుసువాసినుల కెల్లరకు నింటింటం
బంపక మిడు మని యిదె మా
పంపుగ వచియింపు గంధపాలకుతోడన్.

చేటి.—దేవిగారి యాజ్ఞ.

రాణి.—నాకు హర్షాతిశయముచే నేమియు తోఁపకయున్నది. ఈకల్యాణంబును అత్తగారికి తెలుపుకొని వారి దీవనం బొందివచ్చి మరల గౌరిపాదములం బూజించుకొని ప్రాణేశ్వరులం గనులఁ జూచెదను.

పురో. భార్య.—మంచిది, రా అమ్మా.

పురో.—పెద్దలందఱును రాణిగారు నమస్కరించుచున్నారు. మహర్షులారా, ఆశీర్వదింపుఁడు.

వృద్ధబ్రాహ్మణులు.—మాతపఃఫలాంశము వారిక్షేమమునకే గదా!

రాణి.—ధన్యురాలను. [అని పురోహితభార్యాసుహృచ్చేటులతో నిష్క్రమించును.

[పురోహిత తత్పుత్త్రులును నిష్క్రమింతురు.

బ్రాహ్మణకుమారులు.—మనము గడికోటకుఁ బోయి, రాజయుగంధరుల పరిభవము చూతము.

వృద్ధులు.—ఈదినము మేము ఈబరువుతో ఇల్లుచేరుట ఎట్లు?

కొందఱు బ్రాహ్మణకుమారులు.—స్వామీ, ఎట్లయిన మేము మోచెదము తెండి. [అని వారిమూటలు తాకొనుదురు.

వృద్ధులు.—[ఇచ్చి] నూరేండ్లు బ్రతుకుదురు మీరు.

స్త్రీలు కొందఱు.—[పరస్పరము] తొరగా రావో, వోవిడో, తొరగా రా, యిళ్లకు పోదాం. ఆలశ్యం చేస్తే యీరోజు వీధుల్లో నువుగింజ రాలదు. రాజొస్తాడుష. మంత్రొస్తాడుష. [స్త్రీలు పురుషులు అందఱు పరిక్రమింతురు.

ఒక బ్రాహ్మ.—ఓసీ, నామూట నీవు మోసికొని పోదువా? నేనుకూడ గడికోటకు పోయెదను.

బ్రాహ్మణి.—నా వే నేను మోయలేకున్నాను, మీవి నేను మోయడమెక్కడిది?

బ్రాహ్మ.—స్వారస్యముగా నే చెప్పితివి.

వృద్ధులు, స్త్రీలు.—నగరు వెలువడుటకే క్రోశమైనది; మేముపరుగెత్తలేము. ఇక్కడ నెచటనేని రవంత కూర్చుండి మే మిల్లు సేరెదము. [అని నిష్క్రమింతురు.

బ్రాహ్మ.—మనము త్వరగా పోదము రండి రండి. [అని త్వరగా పరిక్రమింతురు.

స్థలము 2. ఓరుఁగల్లు రాజవీధి.

[నేపథ్యమున చాటింపువాద్యము.]

బ్రాహ్మ.—[శ్రవణ మభినయించి] ఏమి చాటింపు?

అంతట వెట్టివాఁడు డప్పు వాయించుచు ప్రవేశించును.

బ్రాహ్మ.—ఏమిరా ఆచాటింపు?

వెట్టి.—[ఉచ్చైస్స్వరముతో] సామే, యీయాల పెద్దమంతిరిగారు ఉగంధర దేముడుగారు సాకలాయన పేరాయన్ని డిల్లినుంచి తీసకొని ఈపట్టంవొచ్చి శేరినారు. [డండండండం] పేరాయన్ని యెత్తుకెల్లి నతురకోడిబుట్టికొట్టించి తెచ్చినారు. [డం డండండం.] డిల్లీసుల్తాన్ని కూడా తెచ్చినారు. [ఆడుచు డండండండం.] మంతిరిగారికి మారాజు కాశీదాకయెదురెల్లి [డం] ఉచ్చవంతో [డం] పట్టంలోకి తీసకొచ్చినారు. మారాజుగారిని పట్టంలోనికి తేవడానికి బేతాళనాయనింగారు దండుతో ఎదురెల్లినారు; మారాజుయెల్ల యిభవాలతోటిన్ని పట్టంలోకివస్తావున్నారు. [డండం] పట్టమంతా అలంకారం శెయ్యాలిశిండే. [డండండండం.] [అనివాయించుచునిష్క్రి.

బ్రాహ్మ.—త్వరగా పోదము. త్వరగా పోదము. [అని పరిక్రమింతురు.

అంతట ఆకాశయానమున విద్యాధరమిథునము ప్రవేశించును.

విద్యాధరుఁడు.—ప్రేయసీ, గౌరి తా నేయిచటికి తనభక్తురాలు ప్రతాపరుద్ర మహారాజు పట్టపుదేవి యీశర్వాణి కళ్యాణమును తనకన్నులతోఁ జూచుటకు రాక, మనలం బంపిన దేల?

విద్యాధరి.—ఆర్యపుత్త్రా, గంగతో మహేశ్వరుఁడుమంతనమాడినదిమొదలు గౌరి యలిగి, యిప్పుడ యలుక తీఱి యాయన యుపలాలనంబుల మునింగి యున్నది. భక్తవత్సల, నన్ను శర్వాణీకళ్యాణమును కనులఁ గాంచి వచ్చి నివేదింపు మని మన యందలి యనుగ్రహాతిశయముచే మన కానతిచ్చినది. ఆర్యపుత్త్రా, చూడు చూడు!

క. పుర మెల్లను క్రీడామం
దిరముగఁ * గైసేఁత వొంది దీపించును, † రా
జ్యరమా ‡ వాసకసజ్జిక
§ యురు లాలస నెదురుచూచుచున్నది విభునిన్. ౮

సరిగాని, అ దేమి ఆర్యపుత్త్రా, నగర మెల్ల వానకుఁ దడసిన ట్లున్నది!

విద్యాధరుఁడు.—వాన గాదు ప్రేయసీ, వీధుల నెల్ల, అత్తరు, పన్నీరు, చందనద్రవంబులు, వర్షించినారు.

బ్రాహ్మ.—గడికోట కీదారి దగ్గఱ, ఇటు పోదము. [అని నిష్క్రమింతురు.

విద్యాధరుఁడు.—ప్రేయసీ, అవే గడికోటలో డేరాలు; జన సంఘము చూడు! మనము నచటికే పోదము. [అని ఆకాశయాన మభినయింతురు

స్థలము 3. గడికోటకడ తోపులో డేరాలు మొదలు
ఓరుఁగంటినగరివఱకు ఆకాశము.

విద్యాధరి.—ఆర్యపుత్త్రా, కాశికడ మనము విశాలాక్షీవిశ్వేశ్వరసేవార్థము పోవునపుడు ఆదినము మనకగపడిన యా మేనాపల్లకీలు ప్రతాపరుద్రుని రాణివాసముల వని తలంచితిమే. ఇదే మాశ్చర్యము! వానినుండి తురకలు పురుషులు దిగుచున్నారు! ఎవరువారు?

విద్యాధరుఁడు.—[పరికించి] ఆశ్చర్యమే. అతఁడే ఢిల్లీసుల్తాన్, కడమవారు అతని వజీర్లు. [మరలి చూడ్కి నిగిడించి] ఓహో! వారందఱు ఖైదీలు, బంగారు సంకెలలుచూడు.

విద్యాధరి.—ఆర్యపుత్త్రా, వార లెవరు ఎట్లు ఖైదుచేయఁగలిగినారు?

విద్యాధరుఁడు.—ఇదంత అల్ల వాఁడుగో ఆమంత్రి యుగంధరదేవుని నీతి విద్యావిజృంభితము.

విద్యాధరి.—అటువైపు చూడు మార్యపుత్త్రా, ఎనిమిదేనుఁగులపై ఒకటే అంబారి వేసినారు. అందులో రాజు, సుల్తాను, ఇద్దఱు రాజమంత్రులు, ఇద్దఱు వజీ

౮. * అలంకారము. † రాజ్యలక్ష్మి యనెడి. ‡ పడుకటింటి నలంకరించి తన్నలంకరించుకొని భర్త నెదురుచూచుచుండు నాయిక. § గొప్పకోరికతో.

రులు, మావటీలును, అంగరక్షకులును కూర్చున్నారు. వారాంగనలు వింజామరలు వేయుచున్నారు, ఛత్త్రము పట్టుచున్నారు.

విద్యాధరుఁడు.—భళిబళిరే! అష్టగజపుష్పకము ఎంతదేదీప్యమానము! అదె తరలుచున్నారు చూడు.

చ. ఎనిమిది దిగ్గజంబులు రహిన్ వహియించుధరాతలంబుపై,
*దినకరచంద్రభోడుతతిదీపిత † మాకనకాచలం బనన్,
‡ కనదురుధాముఁ డేకశిలకాముఁడుఁ, బాదుషహా, వజీర్లు, నం
గనలును గల్గి పుష్పకము గ్రాలు § గజాష్టకనిష్ఠపీఠిపై. ౯

విద్యాధరి—అదే యార్యపుత్త్రా, వారు తరలఁగానే ఆ యాశ్చర్యము!

క. నెరయీరెండగ, సంపెఁగ
విరిజడి యన, నంజమొగులు విఱిగి చిద్రుపలై
ధరఁ బడె నన, బంగరుమల
కరఁగి కురిసె ననఁగ, నింగి కడుఁ బసు పయ్యెన్. ౧౦

విద్యాధరుఁడు.—ముద్దరాలా, అది వాస్తవముగా సువర్ణవృష్టియే, పేదల కొఱకు రాజాధికృతులు గురియుచున్నారు.

విద్యాధరి.—[సభయము] ఆర్యపుత్త్రా, ఏమి అటువైపున అరక్తవర్షము!

విద్యాధరుఁడు.—ఓసీ బేలా, రక్తవర్షము కాదు, రత్నవర్షము. అచట బ్రాహ్మణ జనము, వారికై మహామంత్రి కురియించుచున్నాఁడు.

విద్యాధరి.—ఆహా! అ దేమి రోహణశృంగపాతమువలె నున్నది!

విద్యాధరుఁడు.—

సీ. చూడుచూడుము దవ్వుఁజూడ్కికి వీ డెల్ల లేఁగుతేనియగూఁటిరీతి నొందె.
నీను చున్నవి చూడు మిండ్లమోడులు చెట్లయాకులు నరుల నారీకులముల.
వనితలపలువన్నె వలిపంబులఁ బురంబు కలయఁబూచిన * కౌనకళ వహించెఁ
బరగుఁ జూడుము † కేతుపట్టికాతతి నింగి సకలజాతి‡ విహంగనికర మనఁగ.

౯. *సూర్య చంద్ర నక్షత్ర తారా సమూహ ప్రకాశితము. † పసిండికొండ (మేరువు). ‡ వెలుఁగుచున్న గొప్ప తేజముగలవాఁడు, ఏకశిలకాఁముడు=ఏకశిలానగరి యొక్క మన్మథుఁడు, ప్రతాపరుద్రుఁడనుట. § ఎనిమిదియేనుఁగులపైనున్నయంబారిలో.

౧౦. *అడవియొక్క శోభను. † జెండావస్త్రముల సమూహము. ‡ పక్షి సమూహము.

తే. వచ్చుకాంతుఁ గవని యెదుఁ గ్రుచ్చుకొనఁగ
నగరి తమి మీఱ యెద యొర్వ కెగసె ననఁగ,
నేల నిరసించి జన మెల్ల నింగిఁ జేరెఁ,
గనవె* యనిమేషదృష్టి నీ † జని ఫలింప. ౧౧

విద్యాధరి.—ఊరెల్ల నేల విడిచి నింగిని సాముచేయుచున్నది.

విద్యాధరుఁడు.—చూడు ప్రేయసీ, చూడు, అప్పుడే నగరప్రవేశమునకు వరుస దీర్చుచున్నారు.

విద్యాధరి.—[దేనిమీఁద నోబద్ధదృష్టియై ఆ నాకర్ణితకముతో, భీత్యాశ్చర్యములతో] ఆదేమి ఆర్యపుత్త్రా? ఒకతలకాయను పొడుగుపాటి వెదురుగడకొనకుఁ గ్రుచ్చి, ఆగడ నొకబండిలో నాటి ముందు నడపించుచున్నారు!

విద్యాధరుఁడు.—అది మనవిద్యవలనఁ దెలిసికోవలసియున్నది. [ఆలోచించి] అది యీరాజును కొనిపోయిన వలీఖానుని తలకాయ. యుగంధరదేవుని తంత్రమువలన దేహమునుండి వేఱయినది. "చాకలిని గొనిపోయిన వలీఖానుసర్దారునితల" అని దానికి కొంచెము క్రింద పటమున పెద్దయక్షరముల వ్రాఁత యున్నది చూడు.

విద్యాధరి.—ఆహా! యుగంధరా!

విద్యాధరుఁడు.—చూడు ప్రేయసీ, దానివెంట నగరప్రవేశ వ్యూహమును, ముందు భేర్యాదివాద్యములు, గుఱ్ఱపుదండు, మరల వాద్యములు, కాలిదండు. ఆహా! యేమి యీవాద్యముల వీరరసోద్బోధనము!

విద్యాధరి.—ఆర్యపుత్త్రా, నాకు చెవుల కమృతమైనను, హృదయమునకు భయముగా నున్నది.

విద్యాధరుఁడు.—చూడు, చూడు, వెంట బజంత్రీల మహాశకటములు, వెంట వారాంగనా శాలాశకటములు.

విద్యాధరి.—ఏమి యీవాద్యనాదామృతము! ఏమి యీనృత్యోత్సవము!

విద్యాధరుఁడు.—వెనుక పేరిగానికంకరగాడిద, వానిచుట్టు చాకలిపటాలము.

విద్యాధరి.—వీనికి పట్టినది యోగము!

విద్యాధరుఁడు.—వెనుక మహాశకటంబున అల్గోజా, సుతి, మృదంగాదికము, వారాంగనానృత్యములు.

విద్యాధరి.—ఈ దూరశ్రవణమునకు ఆనాదములు చల్లఁగా నిద్రగొల్పుచున్నవి.

విద్యాధరుఁడు.—వెనుక తురుపులు.

విద్యాధరి.—ఆ వెనుక అష్టగజపుష్పకము.

* తప్పపాటు లేనిచూపుతో. † జన్మము.

విద్యాధరుఁడు.—ఆవెనుక అన్నియు విలోమముగా యథాపూర్వము, చాకలి తక్కువ. చివర ... [అనఁగానే సగములో.

విద్యాధరి.—చివర ఏమిది! తాటిచెట్టునంతమానిసినిబండిలోఁ నిలువఁ బెట్టినారు!

విద్యాధరుఁడు.—ఖుస్రూఖానుదేహము, నాలుగుమాసముల క్రింద ఢిల్లీలో వీనిని వలీఖానుఁడు తల కొట్టినాఁడు.

విద్యాధరి.—ఇదియు ఆ యుగంధరుని తంత్రమే ?

విద్యాధరుఁడు.—అవును.

విద్యాధరి.—మఱి ఆర్యపుత్త్రా, ఆయుగంధరుఁ డెక్కడ ?

విద్యాధరుఁడు.—[కలయం బరికించి] వాఁడుగో, ఎవ్వరు లేని యూరి బయటి రథ్యలో ఏకాకిగా గుఱ్ఱముమీఁద కోటకు పోవుచున్నాఁడు.

విద్యాధరి.—ఇతని మార్గములు దుర్బోధము లార్యపుత్త్రా.

విద్యాధరుఁడు.—ఓహో ఊరేఁగింపు కోట చేరినది.

సీ. రాజవీథిని జూచు [1]రాజీవగంధి, యా [2]శంపాతనుల తత్తఱంపు సొంపు.
కిటికీలఁ జూడుమీ కేరి క్రిక్కిఱిసిన మోముపొందామర మొగ్గరములు.
రాజు చూడ్కికి నంద రమణి, చూడుమువారికనువిచ్చువిలసనల్కలికివగలు,
సింగారిచెద్దముల్, చిన్నారిటక్కులు, గుజ్జులాజవర్ష ముల్గురియుహొయలు.
తే. కను దవులుదాఁక భూకాంతుఁ గాంచి, దాఁట,
చప్పఁగన్నయి, జడ నయి, యొప్పు జాఱి,
[4]వెన్ను దాఁకిన కపురంపు బొమ్మ లనఁగ,
లోఁగిళుల కాయువతు లేఁగు లోటుఁదనము. ౧౨

క. అరమెయి దోఁపఁగ, ముక్తా
[1]భరణము లుఱ, తేనెఁ గన ధవళసౌధమునన్
బెరసెడు నీతరుణుల కా
[2]హరిఁ జూడఁ [3]బయోబ్ధి లేచు నచ్చర లెనయే ? ౧౩

ఉ. వారక [1]ఘర్మబిందువు లవారిగ నొక్కట రాలఁ, ద్రెచ్చి వే
హారపుటాణిముత్తెము లహంయుత నోయన రాలఁ, గైశ్యపుం
జారుసుమాళి రాలఁ, గడసారికి వేపథు వాప్రమత్త కా
చారవులాజనోసిటిని జాఱిచి మానముఁ గాచెఁ గోమలీ. ౧౪

క. [1]ఆలోకము లెద ముడి యిడి,
[2]లాలస దారంబుగా, [3]నిలాపతిమేనన్
గీలించి, మదనుఁ డాడెడు
గాళిపడగ లైరి పౌరకాంతలు తరుణీ. ౧౫

విద్యాధరి.—ఆర్యపుత్త్రా! నీమాపు నేమి అక్కడ గ్రుచ్చివైచితివి? ఓహో! చెవులుకూడ కనుచున్నావా? [ఊఁపి] స్పర్శముకూడ? [కని] అహో ! ఏమారూపము! ఏమి పతిమీఁది యామనోభావము! ఆర్యపుత్త్రా, [అని విద్యాధరుని ఊఁచుచు] ఆ కిటికీలోని యాయేకవేణీధరను రాణిని శర్వాణిని కనుచున్నావు ; నీయోగ్యతను గారికి తెల్పెదనులే. [అని లాగును.

విద్యాధరుఁడు.—అబ్బ! ఏల నన్నట్లు లాగితివి! [విద్యాధరి మఱియొక వైపు చూచును.] ఇదిగాక మఱి ఎవరు నన్ను లాగినవారు? [కలయంగని] నీబుద్ధిమాత్రమే మైనది? రాజును జూచుచున్నావు ! పుష్పకము దిగి, మేడయెక్కి పరివారమధ్యగతుఁడై రాజు నీకు నేత్రోత్సవ మొసంగుచున్నాఁడు ! మఱి యిటు చూడవా? నీచెవులు పోయినవా?

[అని విద్యాధరిని ఊఁపును. విద్యాధరి అనాకర్ణితకముగా అట్లే చూచును.]

విద్యాధరుఁడు.—పరివారమునకు సెలవిచ్చి, రాజు, ప్రతీహారి దారి చూప, నంతఃపురమునకుఁ బోవుచున్నాఁడు. అతఁడు దృష్టిపథము దాఁటినపిమ్మట నైన దీనికి చైతన్యము రా దేమో చూచెద. ఆహా! రాణి శర్వాణి సబాలగా ముమ్మడమ్మ వెంట

౧౨.—1. పద్మములపరిమళముగలదానా. 2. మెఱుపుఁదీఁగవంటి దేహములు గల స్త్రీలయొక్క. 3. పేలాలు చల్లుట. 4. వేఁడి.

౧౩.—1. ఉఱన్ =ఒప్పఁగా. 2. నారాయణుని. 3. పాలసంద్రమునందు.

౧౪.—1. చెమట. అహంయుతన్=పోటీచేత. కైశ్య...లి—కేశసమూహముయొక్క యంద మయిన పువ్వుల సమూహము. వేపథువు=వణఁకు. ఘర్మబింద్వాదులురాలుట లాజలు రాలుటగా నితరుల కగపడె నని భా.

౧౫.—1. చూపులను. ఎదన్ = హృదయమును. 2. మిక్కుటంపుఁగోరిక. 3. రాజు రెండుకన్నుల రెండుచూపులును హృదయంబు ననునీమూఁడును మూఁడు సూత్రములు గా ముడి వేయఁబడినవి. కోరిక పొడుగుపాటి సన్న నిపురియైనది. కోరికతో చూచుచున్న యా నగరిస్త్రీలు గాలిపడగ లయిరి; మన్మథుఁడే ఆ గాలిపడగలను రాజు దేహమునకు (ఇంటిచూరునకో నిట్రాటికో కట్టినట్లు) కట్టిపెట్టి చిత్రముచూచుచున్న క్రీడాపరుఁడు.—ఎల్ల స్త్రీలును కోరిక మీఱ రాజునే చూచుచుండి రని తా.

రాజుకడకు వచ్చినది. ఆ యేకవీరుఁడు యుగంధరుఁడును రాజుతో నున్నాఁడు. ఇది యిట్లే చూచుచున్నది. [అని విద్యాధరికన్నులు మూసి] రాజునకు ముత్తయిదువులు ఆరతి యిచ్చుచున్నారు.

విద్యాధరి.—[కొంచెము సేపటికి] చేతులు ద్రోసి, ఏమి ఆర్యపుత్త్రా? ఏల నాకన్నులు మూసితివి?

విద్యాధరుఁడు.—ఎందులకా! గారి యెదుట నే చెప్పెదనురా నీయోగ్యతను.

విద్యాధరి.—[చింతించి, స్మరణ మభినయించి] నీయోగ్యతను నేనును చెప్పెదనురా శాంభవితో.

[అని శర్వాణిని వీఁడును, రాజును వీరియు చూచుచు నిష్క్రమింతురు.

స్థలము 4. నగరు.

అంతట రాజు, యుగంధరుఁడును, రాజమాత, ఏకవేణీధర రాణి, బాలుఁడును ప్రవేశింతురు.

రాణి.—[ఆత్మగతము] నిద్రలోఁ గానియెడల నాప్రాణేశ్వరు నెవరు వంచింపఁగలరు? ఆహా! ఎంతకాలమున కార్యపుత్త్రు లీకన్నుల కగపడుచున్నారు!

యుగం.—[రాజును కేలఁగొని రాజమాత కప్పగించి] అక్కగారితో నాపలికినమాటను జగదీశ్వరుఁడు నెఱవేర్చినాఁడు.

[రాజు తల్లిపాదములకు ప్రణమిల్లును.

ముమ్మ.—

ఉ. నాఁడు మహేశ్వరుండు కరుణాపరతన్ వర మీయ బ్రాఁతివై
పోఁడిగ నాదుగర్భమునఁ బుట్టితి వం టది బొంకు సుమ్మికన్,
నేఁడు యుగంధరప్రభుఁ డనిద్రకృపన్ వర మీయ బ్రాఁతివై
పోఁడిగ నాదుగర్భమునఁ బుట్టితి వంట నిజంబు పుత్త్రికా. ౧౬

వత్స, చిరంజీవ.

రాణి.—జయము మార్యపుత్త్రునికి.

[అని రాజుపాదముల పువ్వులు చల్లి కన్నుల నద్దుకొనును.

రాజు.—ప్రేయసీ, వారిపాదములకుఁ బ్రణమిల్లుము, వారుచేసిన సౌభాగ్యవతివి.

[రాణి యుగంధరుని పాదములకు ప్రణమిల్లును. చేటి పువ్వులు ముత్తెములు బంగారపుఁ దట్టలో తెచ్చి యుంచును. రాణి వానిని దోసిళ్లఁగొని యుగంధరుని పాదములఁ బోయును.

బాలుఁడు.—నాయనగారిపాదాలకు నమస్కరిస్తున్నాను. [ప్రణమిల్లును.

రాజు.—చిరంజీవ. నాయనా, తాతగారి పాదములకు నమస్కరింపుము.

[బాలుఁడు యుగంధరుని పాదములకు మ్రొక్కును.

యుగం.—వత్స, చిరంజీవ.

[రాజు బాలుని అంకమునఁ గూర్చుండఁ బెట్టుకొనును.

బాలుఁడు.—బాబయ్యగారూ, తాతయ్యగారుకూడా. అప్పుడు నేనూ, అమ్మగారూ, అవ్వగారూ, అందఱంపోయి అడిగినప్పుడు తమదర్శనం మాకు కలగజేశినారుగారు.

రాజు.—నాయనా, వారు సెలవిచ్చినప్పుడుగదా నీవుదర్శనము చేయవలసినది?

బాలుఁడు.—అవును.

ముమ్మ.—తమ్ముఁడు, అప్పుడు గాదంటివి. ఇప్పుడు చెప్పుము, నీఋణమును మే మెట్లు తీర్చుకొందుము?

రాజు.—అమ్మా, తీర్చుకొనుట యెక్కడిది? జన్మజన్మమందును,

క. వారే రక్షకులుగ మన
మే రక్ష్యులముగను నిట్టియిడుమలు మనకున్
జేరక యుండఁగ నీశ్వరు
నారాధింపంగవలయు నమ్మరో సతమున్ ౧౭

బాలుఁడు.—మనను తాతగారిని ఇలువేల్పుగా గొలవవలశిందిగదా.

రాజాదులు.—బళిబళి, పుత్త్రికా! [అని వానిని ముద్దుగొనుదురు.

యుగం.—అక్కగారూ, మనకు పరస్పరము ఋణానుబంధములు తీఱఁగూడదు గదా.

ముగ్గురు.—[కేలు మోడ్చి] మాకు వర మిది.

రాజు.—నాయనా, నీవుకూడ చెప్పుము.

బాలుఁడు.—[కేలుమోడ్చి] మాకు వర మిది.

యుగం.—ఇఁక మీరు సుఖు బుండుఁడు, నేను మిగత యేర్పాట్లు విచారించికొనియెద. [అని లేచును. ఇతరులు నిష్క్రమింతురు.

యుగం.—[పరిక్రమించుచు సవిమర్శము] ఏర్పాటులన్నియు తమ్ములు జరిపినారై యెదురుచూచుచుందురు. [సోపానావరోహణము నటించుచు పరిక్రమించి] వీరు గో తమ్ములు, చెకుముకియూ. ఓహో! చాకలియు, వేసడము పై ఆజ్ఞకై వేచియున్నాఁడు.

స్థలము 5 ఓరుఁగల్లు, వీథి.

అంతట చాకలి సపరివారముగా ప్రవేశించును.

పేరి.—[కేలుమోడ్చి] దండం సామే దండం !

యుగం.—సుఖ ముండు.

పరివారము.[కొందఱుకేలుమోడ్చి] యీయానకికూడా పూరేగింపు అయ్యింది సామే. [కొందఱు తమలో తాము నవ్వుకొనుదురు.

యుగం.—మీరు వీనిని ఈ వేసడముమీఁద నే వీని యిల్లుచేర్చి, మేము వానిని తెచ్చి యిచ్చితి మని, మామాటగా వాని పెండ్లాము ఎల్లితో చెప్పవలసినది. పొండి.

పరి.—శిత్తం మహాప్పెబో.

యుగం.—[ఆత్మగతము] నేను నాతమ్ములంగలసికొని యింటికిఁ బోయెద.[పరికించి] ఓహో! వీరితో విశ్వాసరావుకూడ నున్నాఁడు. ఇతనిని వారమునదినములు దేశోత్సవము జరిపి లెక్క రాజసభలో చదువు మని యాజ్ఞాపించెదను. [అని నిష్క్రమి.

పరి.—[పేరిగానితో పరిక్రమించి]యిల్లిదుగో యీడిల్లు,అల్లదుగోనిచ్చె నేసుకొని గోడమీద నిక్కి యెదురు సూస్తున్నది యీడిపెళ్లం.

[పేరి. నోరు తెఱచి ఆనందముతో చూచును. అందఱు పరిక్రమింతురు.

పరి.—యిక దిగవోయి సాకలి మారాజా.

స్థలము 6. పేరిగాని యిల్లు.

అంతట ఎల్లి ప్రవేశించును.

[ఒకముసలి చాకలిది ప్రవేశించి ఎల్లిని పేరని కలయ నిలపి ఎఱ్ఱనీళ్లు వారి మొగములకు దిగఁదుడిచి పాఱఁబోయును. పరిజనులు పేరిగానితోఁగూడ కూర్చుందురు.

పరి.—ఎల్లీ, పెద్దమంతిరిగారు నీతోటి శెప్పమన్నారు.ఆరు పెద్దమంతిరిగారు యీణ్ని తెచ్చి నీకిచ్చినామన్నారు; మమ్మల్ని వొప్పగించమన్నారు. మేమొప్పగించినాం.

ఎల్లి.—దండ మామారాజుకి, ఆరి పేరు తలుసుకొంటూ బదికున్నన్నాలూ. బతికొచ్చినావా మామా? ఏం కట్టపడ్డావో, మామా? మామా, కూడుతింటావా ? నీకోసంవొండి నీ కెట్టితినాలని కనిపెట్టుక్కూకున్నా. పువ్వులు, గంధం, * వోసననీలు, † వోసననూని, రాణీగారు పంచిపెట్టించినారు.అన్నీనీకోసం యెట్టుకొనున్నా.

* పన్నీరు. † అత్తరు.

[అని తెచ్చి పువ్వులదండలు అందఱకు ఇచ్చును. చాకళ్లు కొందఱు మెడలో వేసికొందురు. కొందఱు జుట్టునకు చుట్టుకొనుదురు. ఎల్లి పేరిగానికి చుట్టును, పన్నీరుతెచ్చి అందఱకుఇచ్చును. చాకళ్లు దానిని త్రాగుదురు.

పేరి.—[పకపక నవ్వుచు] ఓరి యెఱ్ఱిమొకాల్లారా, అది మీద సల్లుకోటమే గాని తాగటం గాదురా! [ఎల్లి అత్తరిచ్చును. చాకళ్లు జుట్టునకు పూసికొనుదురు.

పేరి.—[పకపక నవ్వుచు] అది గుడ్డలకి రాసుకోవటమేగాని జుట్టుక్కాదురా. యెఱ్ఱిమొకాల్లారా.

ఎల్లి.—నీకోసం అములునీలు కూడా తెచ్చినాను. లే మామా లే కూటికి. నంజుడు గూడా శేశినా. కులం వోళ్లకంతా మాపటిక్కి యిందు శేతా మని అంతా సిద్దంశేసినా. అందఱికి కూడిక వొండిస్తా.

పరి. ముసలిదియు.—లేరా పేరయ్యా లేరా, తిండి తిను.పాపం! అది నీకోసం పడ్డాపాట్లు కతలు రామాండాలు పురాండాలు. [ఎల్లితో] తీసకొచ్చి యీడెట్టే. [ఎల్లి కంచము తెచ్చి పెట్టును.

పేరి.—ఇదేం కూడే వొలే! నాకు ముంగటిమాటలే నోటికి రావటంలే. యింగట్లో *దూడపేడేంది? †బఱ్ఱిపేడేంది? అయి లేకుండా నాను కూడు తిన్ను.[సారాయి చూపి] యీనీలకి మొగం వోశిపోయినాన్రా. ఇయి మాత్తరం తాగేస్తా. మీరు కూడా అందురు కొంచెం నీ లుచ్చుకొండోయ్.

[ముసలిది పరివారమునకు ధారళముగా కల్లు సారాయి పోయును. ఎల్లి పేరాయకు ఇచ్చును.

పరి.—దూడ పేడేంట్రా పేరయ్యా, కూడు తినక? బఱ్ఱిపేడేంటి ?

ఎల్లి.—[ఆత్మగతము] మామ యెక్కువతాక్కుండా సూసుకోవాల.

పేరి.—ఈబాపన నాయాళ్ల శేతుల్లో బడి సచ్చినానురా నాయినా. ఎల్లంటే సంపేస్తా మన్నారు. ఒకపాలి మూడు రోజులంట సంపేసుంచినారు.

ఎల్లి.—ఓరు మామా ? ఓర్ని మామా ?

పేరి.—ఓరా, బాపననాయాళ్లు ; నన్ను.

ఎల్లి.—తురకోళ్లు మామా.

పరి.—తురకోళ్లురా పేరయ్యా.

పేరి.—బాపనోళ్లే, బాపనోళ్లే, బాపనోళ్లేరా సాకలోళ్లలారా.

పరి.—నీకేం మతి పోయిందంట్రా !

* దూద్పేడా, † బర్ఫీ, అనునవి భక్ష్యవిశేషములు.

పేరి.—[మధ్యమధ్య త్రాగుచు] మీబుద్ది గడ్డితినెల్లిందంట్రా? బాపనోళ్లు బాపనోళ్లు. అల్లు సంపేస్తామన్నారు, మూనాలు సంపేశినారు. నాకు దండెం యేశినారు. యీపంతా గులగులే. అది బాపనోళ్లేసుకునేది దండెం. ఆ దేసుక్కుంటే సచ్చిపోమా సాకలోళ్లమేశి సీత్! అది కాదు మాట, సదువుకునోళ్లమేశి సీత్! అదీ గాదు, మీకు సదు వెక్కడిది? పోనీ, అద్దదీ అదీ నాబయ్యం. ఆళ్లని బాగా యేడిపించినా; అల్లు లేపంటే దండెం తీశేవోణ్ని, ఆల్లునూస్తే యేశేవోణ్ని. [నవ్వుచు ఎడమచేయి చూపి] యీ శేతిమీద యేసుకోమంటే [కుడిచేయి చూపుచు] యీ శేతిమీద యేసుకోవటం, సరదంగాలకాడ కొయి ముందరికి తొయ్యమంటే యెనక్కి తొయ్యటం, బాగా యేడిపించినాన్రా.

పరి.—పేరయ్యా, ఏంట్రా యీయెట్టిమాటలు, కూడుతిన్నా. మాకేం తెలటం లేదు, దంచె మేంటి, సరదంగా లేంట్రా, నీ మొకం?

పేరి.— మీకు తెల్దు. యింకొంచెం నీ లుచ్చుకొండి అంతా తెలస్తది.

[అని నవ్వుచు త్రాగును. అందఱు నంజుళ్లతో త్రాగుదురు.

పరి.—శెప్పరా పేరయ్యా, నువ్వు యీయెనిమిదినెల్లు బతికినయిదం, గతికినయిదం, సతికినయిదం.

పేరి.—యిదే యిదం, యిదం యిదే. నాకు యేమి దుస్తురా! యేమి నగలురా! అంతా బంగారం రతనాలే. యిందుకే ఆ మారాజుల్ని తలుసుకోవాల. తలుసుకొంటే గత్తికొస్తారు. నన్ను దేసమంతా తిప్పినారు. నాను యెక్కడికెల్లినా వోంబాయి, వోంబాయి, వోంబాయి.

ఒకఁడు.—సవారి మోయించినారంట్రా నీశాతకి?

పేరి.—బద్దరం, నాను మోయటమేశి? నాకు మోయటం. కవడ్డాల్! నా కెక్కడికెల్లినా యేనిగమీదే. నాకు లచ్చలు లచ్చలు దండు పడాళ్లు అందోరు దండమే. నాకెల్లినకాడంతా బేరీ, డంకా, నగరా, నౌపత్తు; యింకా యేంశేంటో; మియ్యబ్బనాడైనా మీ రెరుగుదురంట్రా! [అని నవ్వును.

నారిగాఁడు.—ఈణొన్నట్టు కెల్లినాడే ఆసాయేబుకి సలాములు శేస్తే సంకెళ్లల్లో వున్నా యీ మొకం తన కనుకు న్నాన్రొయ్. ఆయేనిగమీద తురకపడాలుకి యీడుకాళ్లు గుద్దతా వుండోడు గావాల. [అని హేళనముగా నవ్వును.

పేరి.—[కోపము గా] మఱి నాను శెప్పను. యీడేమయినా సూసినాడా? నాను కాళ్లు గుద్దతా వుండగా యీడు సూసినాడా?

మఱియొకఁడు.—లేదు లే. శెప్పరా శెప్పు. నారిగాడి కైపు కూతల్లే. [నారిగాఁడు ఊఁగుచు వినును.

పేరి.—గుడి గుడికీ యెల్లినా; నానెల్లిన సోటంతా చటకోపాలే.

నారి.—నీకోపం నన్నేం శేస్తదిరా? నాకోపా లెరగవు.

సుబ్బఁడు.—[కైపుతో] వోడికిరా కోపం? వోడికో శెప్పు, నాను సంపేస్తా,

కొండఱు.—వోడికీ లేదురా సుబ్బా, కూకోని యిను.

సుబ్బఁడు.—నా కోపమొస్తే చటకోపం గాదు, చట చట చట చట కోపం. నూసొక్క నాతమాసా. సచ్చిబతికొచ్చిన పేరయ్యమీదంట కోప మంట!

కొండఱు.—శెప్పరా పేరయ్యా, మా కేమి తెలటం లేదు.

పేరి.—పెసాదాలు! పెసాదాలు! ఒకటి మరిశినా!

కొండఱు.—యేంట్రా?

పేరి.—ఆ చటకోపం నంబాశార్లు అయ్యవోర్లవోరు, పూజారయ్యవోర్లవోరు మారాజులబుర్రమీ దెట్టేది. నాబుర్రమీ దెడితే నాను తియ్యొద్దని జగడమాడేవోణ్ని. [ఆత్మగతము] యీళ్లతో యేమి శెప్పినా నమ్ముతారు నాయాళ్ళు. [ప్రకాశము] దాన్ని నెత్తినేసుకొనే పెసాదాలు తిసేవోణ్ని. వొక తమాసా. యెందు కుంచోరు నానెత్తిమీద * శెప్పు సూతాం నాయాళ్ళు?

శ్రోతలు.—మా కేం తెలటం లేదురా † శెప్పెందు కుంచోరో.

‡ నారి.—బుద్ది రావటాని కుంచినార్రా.

పేరి.—వోరికిరా బుద్ది రావటం?

నారి.—నీకుగాదురా.

పేరి.—ఆలా కూయి. మీరినంద్రా; కైంకర్యం కైంకర్యం! నాను కైంకర్యం శేయించలే? మాన్యా లీలే? గ్యామా లీలే?

శ్రోతలు.—మాకేమి తెలటం లేదు, శెప్పు శెప్పు.

పేరి.—నాముంగల బోగంవోళ్ళు ఆట్టం, నాకు దండం. వోళ్ళుగాని నాముంగటికొస్తే నాకు దండం. యెత్తే నాకు దండం.

శ్రోతలు.—మోము కొంగడాలట్టి సూళ్లే? ఆయి నీకు నాకు యెట్టే దండాలు గావోయి, ఆటలో యెట్టే దండ్యాలు.

పేరి.—మరైతే నాను శెప్పను.

శ్రోతలు.—శెప్పరా శెప్పరా, మాకు తెలటం లేదు.

పేరి.—యీపాలి నన్నెక్కిరించి నోణ్ని యేనిగమీదినుంచి కింవికి తోశేస్తా. ఒకనాడు, యీ బాపన మారాజులు, యిందుకే అళ్లని తల్సుకోవాల, పేరిగా పేరిగా 'దూడపేడ తింటావా?' అన్నారు.

---

* వచింపుము-అని పేరిగాని యభిప్రాయము. † శ్రోతలు కొందఱు శెప్పనఁగా పాదరక్ష యనితలంచినారు. ‡ నారిగాఁడు శెప్పనఁగా పాదరక్ష యనితలంచినాఁడు.

కోడిగాఁడు.—దూడపేడకి తల్సుకోవల్సిందేరా! వవ్వా! యెట్టీ బుఱ్ఱ కెక్కిందిరా!

మఱియొకశ్రోత.—ఊరుకోరా పలక్క కోడిగా.

పేరి.—[కైపుతో] నాను శెప్పనే శెప్పను. యీణ్ని గెంటెయ్యండి

[ఇతరులు అట్లే చేయుదురు.

పేరి.—'అత్తినిపిస్తారా మారాజా నాశాత' అని నా నేడవటం, అళ్లు యెవరి కడుపు లాళ్ళు పిసుక్కొంటా నవ్వటం.

కోడి.—వొకరి కడుపు వొకరు పిసికితే గదంట్రా నొప్పి తీస్తది. మళ్లీ బ్యామ్మలంటావు. తురకోళ్ళురా, ఆళ్ళ తెలి యంతే.

సుబ్బఁడు.—నీ తెలివి కాలా సస్తార్రా ఆలా శేస్తే.

పేరి.—వవ్వా, వవ్వా, అల్లా శెప్పతో కొట్రా * నాయాలిని.

† కోడి.—ఎల్లీ, యీమద్దెని తన్నులు లేకుండా వున్నావు. రాయే, అన్నీ వొక పాలే తిను.

నారి—దాన్నెందుకురా కొట్టటం? అదేం శేశింది?

పేరి.—వవ్వా! వవ్వా! నాదెర్ది! నాదెర్ది!

ఇతరశ్రోతలు.—దూడపేడ తిన్నావా? శెప్పరా అది.

పేరి.—అదా? అబాపనో శెల్టిందా? మరిశినారా. అవున్రా. ఆపాట్నా ఆళ్లు 'తిని నూడ్రా యెట్టీముండాకొడకా' అని నాకూట్లో యేశినారు. పెద్ద కంచం యెట్టించోరు మారాజులు! ఆకంచానికి ఆ శెల్టిన కూటికి ఆళ్లని బతికినన్నాలు తల్సుకోవాల.

కోడి.—కూడపే డెట్టినందుకు మాత్రం తిట్టాలా.

పేరి.—కూడపేడకే తల్సుకోవాలా.

కోరి. నారి.—వవ్వా వవ్వా, యెట్టీ బుఱ్ఱకెక్కింది! యలా తిన్నావురా పేడ?

పేరి.—యిదుగో శెప్పతా యిను సాకలినాయాలా. [నవ్వుచు] దూడపేడ యిరవకుండా కాలిస్తే ఆయెలిబూడిదుంటదే ఆలా వుంది. పచ్చిది గాదు గదా అనుకొన్నా. యెలిబూడిద తిన్లేను మారాజా అని యేడిశినా.

ఒకఁడు.—ఆయెనక ఆయెనక ?

[అని కైపుచే పడి, వక్త పలికినప్పుడు పలుకనప్పుడునుంగూడ, చాలసేపు ఊఁకొట్టును.

పేరి.—ఆయెనక రవ్వంత నోట్లో యేసొక్కమన్నారు. కొంచెం గిల్లియేసుక్కన్నా! మఱియింక నారంగా! ఆ తీపి నా నేమిశెప్పదును! నోరంతా మదనం, వొల్లంతా మదనం, పల్లంతా మదనం; కల్లు శెవులు ముక్కంతా మదనమే. ఆళ్లకి దండాలెట్టి, అదంతా తిన్నా. తిని ఒక తమాసా శేశినా.

ఒకఁడు.—యేంట్రా ఆ తమాసా?

పేరి.—'మారాజా దూడపేడే యింతమదనమే, ఆవుపేడ, ఎద్దుపేడ, బఱ్ఱీపేడ, దున్నపోతు పేడ, అన్ని యెట్టండిసామే, నీకు దండాలెడతా. నాకు పేడే యెట్టండి కూడొద్దు,' అన్నా. ఆరు సాకలోడికి యియ్యన్నీ యెడతామా, అని బఱ్ఱీపేడ మాత్రం యెట్టోరు, నాను తినోణ్ని. పేడ లేని కూడు నాను తిన్ను.

[ప్రష్ట కన్నులు మూసికొని ఊఁకొట్టుచు పడిపోయి మరల మరల ఊఁకొట్టును.

కోడి. నారి.—యెల్లీ, నూకూడా యీనిలో కెల్లి యింత పేడతెచ్చి యెయ్యే యెఱియుండకొడుక్క; నీకు దండ మెడతాము, కూడు తింటాము.

పేరి.—ఆ! ఆ! ఆ! నన్ను యెట్టీముండకొడుకంటావుః సాకలి నాయాలా! నా నోట్రా? ఓరనుకొన్నావ్రా? నాను పెత్తాతనురద మగారాజుని, పెత్తాదనురద మగారాజు ననుకో. బద్దరం! బద్దరం! కవడ్దాల్!

కోడి.—మఱినానో, దోనెకపురాకాశి ననుకో. బద్దరం! బద్దరం! కవడ్దాల్

నారి.—గాడిదనీ డెక్కిస్తె యీడు మాగొప్పనుకొన్నాడ్రా. నానైతే తొక్కతాటాకు కూడా కట్టించుకోనా, బోగవమ్మవోరిలాగ ?

కోడి.—నాను బుఱ్ఱ డెక్కించుకొని సున్నబొట్లు పొడిపించుకోనా సన్నాసయ్యలాగ ?

సుబ్బ.—నా రుమాలు యెంక డెత్తు కెల్నప్పుడు నాకోపాలి గాలేదా యీ రెండూని? నీయబ్బతోడు నీకొస్తదా! [ఇద్దఱు పడిపోదురు.

కోడి.—నాను గోనెపట్టకికూడా సలవ శేస్తా, యీణ్ని శెయ్యమను నూతాం!

నారి.—నాతో చరిగా సున్నం శెయ్య మను వోడు శేస్తాడో.

సుబ్బ.—నాను కొటంరెడ్డిని బద్దరం.

కోడి.—నాను పోతరాజుని బద్దరం. కవడ్దాల్.

నారి.—నానైతే యీలాంటిదానికి కోదండంతియ్యించుకోనా సదువులయ్యవోరిలాగ ?

ముసలిది.—నా నోర్రా? నాను పోలేరమ్మను గానా? యెల్లంట్రా యెల్లండి, తాగుబోతులంజెకొడుకులు, యింటి కెల్లండి. పేరయ్యా, నూ లోనికి రారా, యీళ్లని పొమ్మని తలుపేస్తా.

పేరి.—నూ పోలిమేరమ్మవైతే పోలిమేర కాడికెల్లు. నాను రాను.

ముసలిది.—రాయే యెల్లీ, యీణ్ణి తీసకెల్లి తలుపేశేతాం.

* 'నాయాలిని' అని పేరయ్య కోడిగానిని తిట్టుట. † 'నాయాలిని' అన్న మాటకు 'నాభార్యను' అని కోడిగాడు హేళనమునకై పెడయర్థము చేసినాఁడు.

పేరి.—మీయబ్బతోడు మీ వోల్లగాదు.

అనాములు.—రండ్రా యెల్దాం, గాడిది తంతే పళ్లూలిపోయిన ఖు.

కోడి.—నాకోపమొస్తే వుదకటం చణం, గుడ్డంతా నూలంతా పీసుపీసై యెగిరిపోవటమే, మురి కంతా నాశాత నిలవటమే.

నారి.—ఈపాలి నన్నొదైన దోనెరాక శంటే, ఆ అన్నావోణ్ణి రేపులో కడవలు బాన లన్నీ తెచ్చి నెత్తి నేసి కొట్టొకుంటా,

[అని కోడి. నారి. సుబ్బ. నిష్క్రమించి, నేపథ్యమున కీకర బాకర కీకర బాకర అని జగడమాడుచు మరల ప్రవేశించి తొలఁగుదురు

ఒకఁడు.— పేరాయయెత్తి కొండాయయెత్తిగా నే వుందిరా !

అందఱు.—వవ్వా! కొండాయా !

[అందఱు ప్రక్కప్రక్కను ఎదురెదురుగాను నిలిచి ఒకరిముఖము ఒక ముఖమునకు తగులునట్లుగా చేర్చుచు మహా వికృతహాసములతో, నేత్ర వికాసములలో, మహాభినయముతో వికట నృత్యముతో పాడుదురు

రైకా సూశి మోగించినదు రాసావోరి పడుసు,
ఆ రాసావోరి పడుసు,
ఆ రాసావోరి పడుసు,
ఆ రాసావోరి పడుసు,

కోకా సూశి మోగించినదు గోసాసింగు పడుసు,
ఆ గోసాసింగు పడుసు,
ఆ గోసాసింగు పడుసు,
ఆ గోసాసింగు పడుసు.

గోడా గోడా దాన్నే గీశి గూబొల్యా సూశినదు,
ఆడు కొంగాల్యా సూశినదు,
ఆడు కోడ్యాల్యా సూశినదు,
ఆడు కోత్యాల్యా సూశినదు.

కూ డొగ్గేశి నీ లొగ్గేశి కొండాడు యెల్లినదు,
ఆ కొండాడు యేగినదు,
ఆ కొండాడు సాగినదు,
ఆ కొండాడు సచ్చినదు.

[అని నిష్క్రమించి, నేపథ్యమున దానినే పాడుచు తొలఁగుదురు.

ముసలిది.—కూడు తినవా పేరాయా?

పేరి.—[అందఱు లేచిపోయిన పిమ్మట ఉన్నట్టు భావించి] ఒకపాలి నామీద ఒక బ్యామ్మడు 'సలవమడతల' కయిత్తం శేశినాడు. ఆయనకి అచ్చరకోట్లిచ్చినా.

ఎల్లి.—వోరికి మామా శెప్తావు? ఆల్లెల్లి పోయినారే.

ముసలిది.—వోరికిరా పేరాయా శెప్తావు? ఆల్లు లేరే.

పేరి.—యెక్కడి కెల్లినారే? మీసాకలికళ్లకవుపడకుంటే నామారాజుకళ్ల కవుపడరంటే? యినండ్రా మీరు. ఒక తంజావూరాయన పాటాయన నాగాడిదిలాగే పాడినాడు, ఆయనకి అచ్చరకోట్లు వొరాలిచ్చినా.

ఎల్లి.—ఇదేమి యెత్తి మామా?

పేరి.—యినండ్రా మీరు. బోగమోరిపిల్ల ఆడింది. దాన్ని సూశి నానికిలించటం, నన్ను సూశి అది యికిలించటం. యినండ్రా మీ రినండి.

ఎల్లి.—కూడుతినవా మామా?

పేరి.—యెల్లీ, యీణోయించ గల్తువా?

ఎల్లి.—యీణేంటి యీణ ?

పేరి.—[ఆత్మగతము]దీనికి తెల్వేకుండగా సడసమాడతా.[ప్రకాశము]మురికి గుడ్డలుదికే కంపెల్లివి, యింక నాకు నువ్వు పనికిరావు, నా నెల్లిపోతా; పెత్తాతదురదమగారాజుకేంటి కంపెల్లి పెళ్ల మేంటి? [ఆత్మగతము] యీముసలి దెల్లిపోయినాక సడసమని శెప్పేస్తా.

ఎల్లి.—యెనిమిదినెల్ల మట్టీ నీకోసం యేడుస్తావుంటే యేమి మామా యింటి కొచ్చికూడా యీ యెత్తి! అయ్యో నారాతా, నీకు దండ మెడతా మామో !

[అని పాదములకు మ్రొక్కును.

పేరి.—[కనికరముతో]ఒలే లెగే లెగే.యిన్నాలు,యెన్నాలో నాకు తెల్దు, నీకోసం నా గేడిశింది నీకు తెల్సునా? అంతా మాపటికి శెప్తాలే. ఇయ్యిగో నీశేతి నిండా వొరాలు. [అని తన చొక్కాజేబునుండి వరహాలు తీసి దానిచేతఁబోసి] ఎల్లి దూడపేడ, బర్రిపేడ, కొనుక్కురా. పెత్తాతదురదమగారాజుని, అయి లేకుంటే నాను కూడు తిన్ను. నా నెల్లి యీపాగాతోటి యీకుడతాతోటి వూరంతా సూస్తా.

[అని నిష్క్రమించును.

ఎల్లి—అవ్వా, యిల్లు కొంచెం సూస్కుంటావా? మామని పిలుసుకొస్తా.

ముసలిది.—నా నెల్లి మల్లీ వొస్తా! యీళ్లని యీదిలోకి పట్టి యెల్తా.

ఎల్లి.—పట్టు మఱి. [అని ఇరువురు ఒకనిని కాలుసేతులు పట్టి మోచుచుపరిక్ర.

ప్రథముఁడు.—ఏమీ తెల్దు, శెప్పు శెప్పు.

[మఱియొకని అట్లే కొనిపోవుదురు.

ద్వితీయుఁడు.—పెత్తాతరాజంట, అవునురాజేరా. [వానిని అప్లేకొనిపోవురు.

ముసలిది.—నా సెల్తా. [అని నిష్క్రమించును.

ఎల్లి.—[తలుపు వేయుట నభినయించి పరిక్రమించుచు] శివశివా! ఏమి నారాతా! సూడపే తేంటి? బరిపే తేంటి? నామామో! నామామో! యెగ్రెత్తైనా బగవంతుడా! గవరమ్మతల్లీ నాను నోసుకొంటే నా మామని తెచ్చియిచ్చినావు గందా, యెగ్రికుదిరిస్తివా నాకు పెద్దమంతిరిగా రిచ్చిన నగలన్నీ నీకు నిలువుదో పిస్తాను అమ్మతల్లీ. యిదే మొక్కు. యిదే ముడుపు. మా మెక్కడికెల్లి నాడో తెలదు. [ఆలోచించి] మంతిరిగారితో సే యెల్లి సెప్పుకొంటా. మారాజా 'సేమంగా తెప్పించిస్తామని నాకు వొర మిచ్చి యెగ్రోణ్ణిచ్చినారు సామీ' అని మొర్రెట్టుకొంటా. ఆ మారాజు సేమయినా మంచూ మంతరం సేయిస్తారు. [అని నిష్క్రమించును.

దశమాంకము.

స్థలము: ఓరుఁగల్లు, ప్రతాపరుద్రమహారాజు నాస్థానము.

ప్రతాపరుద్రుఁడు, అన్నమ దేవుఁడు సురత్రాణుఁడు, వజీర్లు, జనార్దన విద్యానాథ చెకుముకులు, నరసింహరాయలు, విశ్వాసరావు, బహుపరివారముతో ప్రవేశించి యుపవేశింతురు.

వేశ్యలు వీవనలు వీచుచుందురు.

రాజు.—తమ్ముఁడా, కటకముగతి వివరింపుము.

అన్నమ.—

చ. కటకనరేంద్రు బల్లహునిఁ గాలునిచుట్టము గాఁగఁ బుచ్చితిర్,
బటుకృప వానిపుత్త్రినికి భండికిఁ దండ్రిధరిత్రి నిచ్చితిర్,
కటకము వట్టికుండగ నగణ్యము రత్నచయంబు దెచ్చితిర్,
నిటలతటిర్ భవచ్చరణనీరరుహంబులఁ జేర్ప వచ్చితిర్. ౧

రాజు.—బాహుశాలికి నీ కలవి గాని దేమున్నది? తమ్ముఁడా, నీరాకవలని తనివి మన క్రొత్తమిత్త్రిలు సుల్తానువారు తరలినచింతచే నంతరిత మగుచున్నది.

అన్నమ.—మనయందు సుల్తానువారు మఱి కొంచెము మైత్త్రి యుంపరాదా! మాకైన వారి సాంగత్యము రెండు గడియలే గదా?

రాజు.—నిర్బంధము చేయఁగూడదు. ఏ మది విశ్వాసరావు?

విశ్వా.—మహోత్సవవ్యయముల వివరము.

రాజు.—ఉత్సవముమీఁద ఉత్సవము వచ్చియున్నది; మొత్తములు మాత్రము చదువుము, చూతము.

విశ్వా.—స్వస్తి.

ఉ. కోటిసువర్ణము ల్గుడులకుర్, శతకోటి మహీసురాళికిర్,
గోటి గజాశ్వధేనువులకుర్, బది కోటులు సైన్యపాళికిర్,
కోటి వృషోష్ట్రపత్తులకుఁ, గోటి మెకాలకు, జాగిలాలకుర్,
గోటులునూఱు పేదలకుఁ, గోటులుఁనూఱు నియుక్తకోటికిర్. ౨

సు.—మీ ఢౌలత్ కాలీఫ్ హరూనల్ రషీద్ వారికివుండింది తోస్తుంది. [ఆత్మగతము] ఖట్కం పట్టినారు. ఢిల్లీ మీదికికూడా వస్తారువాలా తోస్తుంది. దఖ్ఖిణఖండం అంతా వీరికీ స్వాధీనంవుంది. మా రాజ్యంకంటె వీరిదే యెక్వా. వీరిచేయి యేలాగా తప్పించుకొని పోతాం? [ప్రకాశము] మహరాజ్, మేఘంచాటులో షూర్యుడు వున్నాడు, కింద అంతా ఆయనప్రకాశం వుంది. ఆయన కంటికి హగ్పడదు. ఆలాగా వున్నార్ మీబడామంత్రి యుగంధర్ వారు. వారికి మాకన్నాతో చూడవాలా కోర్తాం.

రాజు.—అవశ్యము. మహామంత్రిగారు విజయంచేయు సమయమే. వారు వచ్చువఱకు మాతమ్ములు వచ్చిన యీ మహోత్సవమున సుల్తానుభాయిగారి ప్రయాణ మంగళముగా రవంత మేజువాణి కానిత్తుమా?

సు.—చిత్తం కానియ్యండి.

[అంతట వేశ్యాంగనలు మేళమున తౌర్యత్రికము జరుపుదురు.
"నిన్నుఁగని యెన్నుకొను" (96-వ పుట చూ).

ప్రతీ.—ప్రవేశించి జయము జయము జగదీశ్వరులకు. మహామంత్రిగారు వస్తున్నారు. [అని నిష్క్రమించును.

[నేపథ్యమున దూరముగా]

ఓంభాయి, ఓంభాయి, ఓంభాయి, ఓంభాయి; పొడు, పొడు, పొడు, పొడు; దీ, దీ, దీ, దీ; తీ పొడు, తీ పొడు. [వాద్యములు మ్రోఁగును.

రాజు.—[సుల్తానుతో] మామంత్రిగారు వచ్చుచున్నారు. మా వాద్యములు పోయి వారిని తెచ్చినవి.

సు.—మీ మంతిరిగారికి ఎంతా గౌరవం ఐనా సరీ వుంటుంది,

[నేపథ్యమున దగ్గఱఁగా.]

పొడు పొడు పొడు పొడు, దీ దీ దీ దీ, తీపొడు తీ పొడు.

[వాద్యములు మ్రోఁగును.

రాజు.—మన మెదురుపోయి వారిని తోడ్కొని రావలయును.

[అందఱు లేచి ఎదురు నడతురు. యుగంధరునితో అందఱు మరలి వత్తురు.

రాజు.—[యుగంధరునితో] కూర్చుండుఁడు. [అని ఆసీనుం జేసి ప్రణమిల్లును.

యుగం.—సర్వాభ్యుదయోఽస్తు.

ఉ. శ్రీ యెసలార మెట్లబడిఁ గ్రిక్కిఱియంబడి నిల్చి, గద్దియన్
డాయు *కిరీటిసంఘము తడంబడి యొక్కట నీకు మ్రొక్కుచోఁ,
†దోయధివీచికాపటలిఁ ‡ దోరపుభోగ ముఅన్ సరత్నముల్
వేయితలల్ మునుంచుకొని విష్ణుని మ్రొక్కననంతుఁ బోలుతన్.

[అన్నమదేవుఁడు యుగంధరునికిఁ బ్రణమిల్లును.

యుగం.—సర్వాభ్యుదయోఽస్తు

ఆ. నూఱు వత్సరము లనూనభక్తిరసాన
నింద్రు సుఖతు నల యుపేంద్రుపగిది,
నన్నమానవీశ, యనపాయ లక్ష్మీశ,
కొలువు మన్న నన్న, కోర్కు లలర. ౮

[అందఱు కూర్చుందురు.

విశ్వాసరావు, అన్నమదేవమహారాజువచ్చిన యీమహాశుభమున ఇంకొక వారము కచ్చేరీలకు సెలవులు, మహోత్సవములు, చాటింపించి జరిపింపుము.

విశ్వా.—మహామంత్రిగారి యాజ్ఞ.

రాజు.—తమ దర్శనము కొఱకు కనుపెట్టుకొని యున్నారు సుల్తాను గారు. నిజనగరమునకుఁ బోవ త్వరపడుచున్నారు.

సు.—సలాం యుగంధర్ మహామంతిరిగారికి.

యుగం.—సలాం. మాయింట ఆఱుమాసము లయిన నిలువక ఆఱుదినము లకే విసివిరా సుల్తాన్ వారు ?

---

*కిరీటము దాల్చినరాజులయొక్క. †కడలియలలసమూహమందు. ‡గొప్పదేహము.

సు.—తమరు చేసే సత్కారం, గౌరవం, మర్యాదావల్ల యావజ్జీవం మీఘ ర్కేవుండడమే మాకీ యిష్టం. అయితే పోవడాన్కి కోరడాన్కి కారణాన్కి మహా మంతిరిగారు యెరుగుదురే యెరుగుదురు. దయా వుంచి శెలవు దయచెయ్యవాలా కోర్తాము.

యుగం.—ఇఁక వారిని నిలిపిన, వారికి వారికై యువ్విళ్లూరుచుండు వారికిం గూడ సాప రాధుల మగుదుము. వా రెచటనున్నారో నిజనగరమునఁ దెలియదు. కావున వారిని పంపుట యుచితము.

[కంచుకి బాలుని తెచ్చి రాజుచెంత నిలిపి పోవును, బాలుఁడు ప్రతాపరుద్రునికి అన్నమదేవునికి యుగంధరునకు ప్రణమిల్లును. అందఱు ‘వత్స, చిరంజీవ’ అని ఆశీర్వదింతురు.

సు.—వీరు చిన్న ప్రతాపరుద్రమహారాజావారా ?

అన్నమ.—అవును.

సు.—సలాం చిన్న ప్రతాపరుద్ర మహారాజావారికి.

బాలుఁడు,—సలాం ఢిల్లీ సుల్తాన్ వారికి.

రాజు.—నాయనా, యిప్పు డిక్కడికి నీవు వచ్చినపని యేమి? పిలిపింపకయే వచ్చితివి ?

బాలుఁడు.—చిన్నాయన మహారాజుగారు కటకమునుంచి విజయం చేసినా రని విని వారిని సేవించుకొనడానికిన్ని ...

రాజు.—ఇంక నేమి ?

బాలుఁడు.—ఢిల్లీ సుల్తానువారు ప్రయాణమని వారిదర్శనము చెయ్యడానికిన్ని.

అందఱు.—బళి బళి బళి బళి!

సుల్తాన్.—బలే బలారే! తుపాకికడుపున పిరంగి! చిన్న మహరాజావారూ, మీ స్నేహితులు ...

బాలుఁడు.—‘మీ’ అంటా రేమి ? భాష బాగా రాదా ?

సభ్యులు.—బళిబళి! అట్లు పుట్టుకలో రావలయుఁగాని తెచ్చుకొన్నవచ్చునా!

సు.—వహావ్వా వహావ్వా! బలే! పొరబాటు; పొరబాటు మన్నించండి. తమ స్నేహితులు ఢిల్లీలో వున్నారు చిన్న సుల్తానువారు.

బాలుఁడు.—చాలా సంతోషం.

కంచుకి.—[ప్రవేశించి వజ్రహార మొకటి రాజుచేత నిడి] జగదీశ్వరా, అమ్మ గారు ఈవజ్రహారమును మహామంత్రిగారికి చాకలిని తెచ్చినందులకు, ఢిల్లీ సుల్తానును పట్టితెచ్చినందులకు, వలీఖాన్ తలను, ఖుస్రూఖాన్ దేహమును, తెచ్చినందులకును, అని బహుమాన సూచకలేశమును పంపినారు. [సుల్తాన్ తల యూఁచును,

రాజు.—[దానింగొని పరికించి] అమ్మగారియాజ్ఞ శిరమున నవతంసించితిని! ఆహా వర్ణరూపమున విరచితము! ఏమి పావనవర్ణములు!—

"త్రైలింగరాజ్య సింహాసన సంస్థాపక,
ఢిల్లీసురత్రాణ బందీగ్రాహక."

[అని చదివి లేచి హారమును యుగంధరుని మెడను వైచును.

సభ్యులు [తురకలుదప్ప]—జయ జయ త్రైలింగరాజ్య సింహాసన సంస్థాపక, ఢిల్లీ సురత్రాణ బందీగ్రాహక, మహామంత్రి యుగంధర.

సు.—మహారాజ్, మేముద్దె వంచేస్టాచేతఆవాడలోపడ్డాం, మీకిదొరికినాం. ఈయన పట్టినాడు మాకీ? మీరు ఈయనకీ అబ్బంకీర్తి చేస్తారు తోస్తుంది.

చెకు.— "అల్లవా డిల్లహో యిల్లవా డల్లహో
కళ్లులేని కబోది కడతేరలేడు".

సు.—చిత్తర్గుప్తజోస్యులూ, మేము కబోదీ చెస్తావా? వుండు వుండు.[స్మరణమభినయించి] జోస్యులూ, మాతో వచ్చినాడు, ఆదివానా యేమైనాడు? అహా వాడ్కీ కూడా సంపీ యేశినారా!

చెకు.—వాఁడే అందఱను చంపివేసినాఁడు. వాని నెవఁడు చంపఁగలవాఁడు!

సు.—మరి యేమైనాఁడు!

రాజు.—మీయెదుటనే యున్నాఁడు.

సు.—మాకీ అంతా పందేఘం, ఆ దివానా దివానా అబ్బం, మీతంత్రాల్లో మేమూ దివానా వున్నాం మహారాజ్.

రాజు.—వారే. [అని మోదప్రకేలితో యుగంధరుని చూపును.

[సుల్తాన్, వజీర్లును ముక్కుమీఁద వ్రేలుంచుకొందురు.

సు.—అల్లా! అల్లా! అల్లా ఆంచుకీ మీరు రామేషరంలో మర్గయా పుఖార్ చేసినారు. తమరు యుగంధర్ మహామంత్రిగారు మకీ నిజంగా కబోదీ చేసినారు, మీషక్తి మన్సీకి లేదు! ఆహాహా మీరు ఆరు నెల్లు ఢిల్లీలో దివానా తిరిగినారు, మీచరిత్రం మాకీ హాశ్చర్యం! బోధపడదు. అల్లా! అల్లా! అల్లా! మీరు మాకీ ష్నేహితులు అయితే యెందుకీ పట్టితెచ్చినారు! మాకీ షత్రువులు అయితే వలీకి యెందుకి షహాయం చెయ్యలేదు. [ఆత్మగతము] దివానా మన్సీకాదు, సైతాన్, చెప్పినార్ జవాన్లు!

యుగం.—అంతయు మీ వజీర్లు విశదీకరింతురు.

సు.—[దిగులుతో] మీరుకూడా షరీకుపోయి వజీర్లు! అల్లా అల్లా అల్లా! ఇంకా యేమి తల్చినారు మాకీ యుగంధర్ మహారాజ్? [అని వజీర్లకు దూరముగా నిలిచి] యిది మల్లీ వాడారాత్రి అవుతుందా యుగంధర్ మహారాజ్?

యుగం.—అట్లు కానేరదు. శివునియాజ్ఞ లేక చీమయు కుట్టదు. మీవజీర్లు బుద్ధిమంతులు, ఊహించి చెప్పఁగలరని మామాట. క్రమక్రమముగా మీరెఱింగిన నే స్వారస్యము; మావలన వినవలదు. మీకు యావజ్జీవము బుద్ధికి ఇది యొక వినోద వ్యాపారమగుఁగాక.

సు.—హబ్బ! మీ మాటచేత గాభరా తీరింది మహారాజ్. ఆ మహారాజా అన్నిమాట్లు పట్టిన ఆపాదాల్కి మేము షఖ్యాటు పట్టుతాం. [అని తటాలున యుగంధరుని పాదములు సోక సలాముచేసి] మీరు యెదగో హవతారం, మాకీ వరమియ్యండి సామీ. మీదర్షణం యట్వంటీ పాపాత్ముడికీ మేలు చేస్తుంది.

యుగం.—[సుల్తానుచేయి ప్రతాపరుద్రునిచేయిఁ గలిపి] మీ కిరువురకు సఖ్యము చేయుచున్నాను.

క. మయశంబరులకుబలె * న
న్వయపారంపరిగ సఖ్య మమరుత మీకున్,
నయముగ నొండొరులకు † రిపు
భయదాహవములను దోడుపడుదురు గాతన్ ౫

సు.—ప్రతా, వజీర్లు, చెకుముకి ప్రభృతులు.—కోరిక గాదు, వరము వరము వరము.

సు.—మాజ్ఞాపకం తమకాడ వుండవాలా.

[అని యుగంధరునికి తనకత్తి ఇచ్చి, తన పగిడీ ఇడి, తాను పాగా ధరించును.

రాజు.—మాగుర్తుతమయొద్దనుండవలయును. [అనిసు.కు పగిడీ, కత్తి, ఇచ్చును.

సు.—[గ్రహించి, ధరించి] వీటికీ ఖరీద్ వుంది, ష్నేహానికీ ఖరీద్ లేదు, మహారాజా భాయి. [యుగంధరునితో] మాకీ ఢిల్లీకి తల్చుకొంటే హడల్వుంది. అక్కడయుక్వాతక్వాతప్పదు. తమకీ తెల్పుకొంటాం. తమరు ష్వయం వచ్చి, మాకీ మల్లీ తఖ్తుమే నిల్పవాలా. ఆదీ మేమూ వరం అడ్గుతాం.

యుగం.—మంచిది.

చెకు.—[రాజ జనార్దనాదులతో, జనాంతికము] ఆపాటిస్థితిలో నిఁక నూ ఱేండ్లవఱకు ఉండిన?

సు.—ఇక మాకీ శెల్వు.

రాజు.—మా సేనాపతి బేతాళరావుగారిని రానిండు, తమకు పరివారము నేర్పరించుచున్నాఁడు.

సు.—చిత్తము.

---

* అన్వ...=వంశపరంపరగా. † శత్రువులకు భయంకరములయిన యుద్ధములందు.

ప్రతీ.—[ప్రవేశించి] జయము జయము జగదీశ్వరులవారికి. పెద్దశెట్టిగారు వచ్చివున్నారు.

రాజు.—రమ్మను.

అంతట పెద్దసెట్టి ప్రభృతులు ప్రవేశింతురు.

వర్త.—జయము జయము జగదీశ్వరులవారికి. జయము జయము మహామంత్రి యుగంధరులవారికి. ఓహో! సలాము సలాము సుల్తానువారికి, సలాము సలాము వజీర్భాయివారికి.

సు.—వజీర్లు.—సలాం సలాం.

సు.—[ఆత్మగతము] వీళ్లకి కొట్టి రాజాసర్దార్లు మాకీ పట్టి తెచ్చినారు. వీళ్లు హుల్లికి పోయినారు. వీళ్లు గోవావర్తకులు, రాజా మర్గయా మంత్రి మర్గయా, చెప్పినారు. ఇక్డ యిప్డు అంతా ష్నేహితులు. అరే! హల్లా! హల్లా! మోషంమీదా మోషం! అహో! యిక్డనుంచి ప్రాణంతోటి పోతామా? [జనాంతికము] ఏమి వజీర్ సాహెబ్లు? మీకి యేమైనా యీ తెలంగీ తంత్రం తూర్పు పష్మర తెలుస్తుందా?

వజీర్లు.—[జనాంతికము] ఇది తెలుస్తుంది. ఇక్డనుంచి యెంత త్వరగా పోతే అంత హుద్రుష్టం మనది.

ప్రతీ.—[ప్రవేశించి] జయము జయము జగదీశ్వరులవారికి. ఒక వైదికబ్రాహ్మణుడు వచ్చి వున్నాడు. చాకలి యెల్లట వచ్చివుంది.

యుగం.—యెల్లిని రమ్మను. పహరాలో నున్న యా చాకలిని తెప్పింపుము.

ప్రతీ.—జగదీశ్వరులయాజ్ఞ. [అని నిష్క్రమించును.

అంతట ఎల్లి ప్రవేశించును. పేరిగానిని జవానులు తెత్తురు.

యుగం.—[రాజుతో] ఇది చాకలియెల్లి, దీనిభర్త యీ పేరిగాఁడు. వీని నే వలీఖాన్ ఖయిదుకొనిపోవుట. వీనికిని దీనికిని ఏమో రగడయైనది. ప్రభువే స్వయముగా విచారింపవలయును.

సు.—[జనాంతికము, వజీర్లతో] అల్లా! యిది అన్నిట్కిమీద వుంది. యీ గాడ్దాకోషం మాకీ పట్టి తెచ్చినార్. ఈడ్డోబీకి మేం తాజీం యిచ్చినాం. మల్లీ వీడ్కి చూడటం హుమ్మానం యేలాగా తింటాం?

రాజు.—పాపము! వీని నా వలీ కొనిపోయినాఁడు? తమ నీతిప్రభావమువలన వీఁడు మరల వచ్చినందున దీనికంత తీటినది గదా, రగడ యేల?

యుగం.—విచారించినఁగదా తెలియును?

సు.—[జనాంతికము వజీరుతో] వీడు మాదగ్గ యెనాక్కీనిగిడి మహారాజా కూర్చున్నాడు. యిప్డు వీప్డుతోతీ వంగ్తాడు. హల్లా! హల్లా! మాకీ చారీ, వీడ్కిచారీ!

మాకీ నాచీ, వీడ్కి నాచీ? హా! యీభండాలీ తెలంగీతంత్రం! మాబుర్రాకీ అడ్డం నిల్వు కత్తిరించిందివాలా వుంది! యేమి చేస్తాం! యెప్డూపోతాం!

బేతాళరావు.—[ప్రవేశించి] జయము జయము జగదీశ్వరులవారికి.

రాజు.—బేతాళరావు, ఏమి చేసితివి?

బేతా.—తమ సెలవుప్రకారము, తురక ఖయిదీలను పదివేలమందిని విడుదల చేసి ఢిల్లీవఱకు బత్తెము లిచ్చి సుల్తానువారికి పరివారముగా ఏర్పరించితిని.

రాజు.—తమ్ములును నీవును నరసింహరాయలును సుల్తానువారిని మన నగరము దాఁట సాగనంపి రండు.

అన్నమ.—నాకు వచ్చియు రాకముందే అన్నగారు మిక్కిలి ప్రియమైనపని పెట్టినారు, మహాప్రసాదము.

బేతా. నరసిం.—ఏలినవారి చిత్తము. [అందఱు లేచి పరిక్రమింతురు.

సు.—[రాజుతో] తమరు నిల్వండి. సలాం మహారాజాభాయి. సలాం జగద్గాభరా మహామంత్రి యుగంధర్దేవ మహారాజ్. సలాం చిత్తర్గుప్తజోష్యులు.

[వీరందఱు వెంటవెంటనే సలాము చెప్పుదురు.
వజీర్లు అందఱకు సలాములు చేసి పొందుదురు.

సు.—[బాలునిచేయి ముద్దుకొని] తమవద్ద సెలవు చిన్నమహారాజావారు.

బాలుఁడు.—చిత్తం. మాసలాం మాస్నేహితులు చిన్నసుల్తానువారికి చెప్పవలెనని కోర్తాము.

సు.—అచ్ఛా! అచ్ఛా!

[సుల్తాన్, వజీర్లు, అన్నమాదులును నిష్క్రమి. ఇతరులు వచ్చి కూర్చుందురు.

యుగం.—ఎల్లీ, చెప్పుకోవే.

ఎల్లి.—[వడవడ వణకుచు చేతులు మోడ్చుకొని] నానోట మాట రావటం లేదు మారాజా. నాపిరాదు యిని ఆయ న్నేమైనా శిచ్చ శేస్తారేమో మారాజా? పిరాదు శేసుకోను సామీ.

యుగం.—వానిని శిక్షింపము, చెప్పుకో.

ఎల్లి.—మరుండి, సామీ, [ఆత్మగతము] ఏమి చెప్పుకొందును? [ప్రకాశము] మరుండి, యీయన పెత్తాతదురద మగారాజంటుండి.

యుగం.—[రాజుం గని, చిఱునగవుతో] విశద మగుచున్నదా?

[అందఱు నవ్వుదురు.

ఎల్లి.—నా కేమి తెల్దుండి, ఆయ నన్నామాట నాను శెప్పినాను మారాజా.

యుగం.—చెప్పు చెప్పు.

ఎల్లి.—[వణఁకుచు] మఱుండి, ఆనాఁడు తమరితో శెప్పకొన్నా మాటేనుండి.

యుగం.—అదే, భయపడకు. పేరిగాని నేమియు చేయములే.

ఎల్లి.—[తల వాంచి బిడియముతో] నన్నొల్లడంట, నాను కంపెల్లి నంట, యీ నోయించలేనంట, పేడ లేకుండా కూడుఁ దినడంట.

రాజు.—ఛీ! ఛీ! ఛీ!

ఎల్లి.—[వణఁకుచు] ఆయన శెప్పినమాటేనుండి.

యుగం.—ఏం పేడ?

ఎల్లి.—దూడపేడ, బఱ్ఱిపేడ, అయి ఆయనకి మదనమంట. యింకా యేం టేంటో శెప్పినాడు సామీ.

యుగం.—ఏమేమో చెప్పు. భయపడకు.

ఎల్లి.—యేనిగల నెక్కినాడంట, యెల్లినకౌడంతా యీతనికి లచ్చల్లచ్చలు దండు దండా లెట్టోరంట. యీలాగంతా శెప్తాడు మారాజా. యెగ్రోడో, ఒల్లఢో, తెలదు మారాజా. కూడు తినక యింటికి రాక ఒగ్గేశి యెల్లిపోయినాడు మారాజా.

రాజు.—ఎందుచేత నీవు పనికిరావన్నాఁడు?

ఎల్లి.—తను రాజంట, సదువుకొన్నోడంట.

విశ్వా.—[లేచి] మహాప్రభూ, నేను ఎల్లికి వకీలను.

రాజు.—ఏమి నీవాదము?

విశ్వా.—వీఁడు చదువుకొన్నందున, చాకళ్లలో చెడిపోయినాఁడు. కావున వీఁడే యెల్లికి పనికిరాఁడు.

ఎల్లి.—[సబాష్పముగా] నారాయణమూర్తి! పనికొస్తాడుసామీ, పనికొస్తాడు!

విశ్వా.—ఉండవే, నీకు తెలియదు.

ఎల్లి.—[దీనముగా] తెలుసును సామీ, పనికొస్తాడు.

రాజు.—ఏమిరా నీవాదము?

పేరి.—[వడవడ వణఁకుచు చేతులు మోడ్చి] నేరనోణ్ణుండి. కాయాల దేవాదిదేవా. [అని సాగిలఁబడును.

చెకు.—నేను పేరిగాని వకీలను.

రాజు.—మీవాద మేమి?

చెకు.—చదువుకొన్నను గూను పోలేదు గనుక వీఁడు చాకళ్లలో చెడలేదు; కావున ఎల్లికి పనికిరాఁడని మానవసృష్టి చేయుట తప్పు.

ఎల్లి.—దండం సామీ దండం. ఎఱ్ఱిదాన్ని రచ్చించండి మారాజా.

చెకు. జనా. పెద్దసెట్టి.—నీవంటి పెత్తి కులస్త్రీల కందఱకు ఉన్న తరించి పోదురు.

రాజు.—మంచిది, తీర్పు.—పేరిగాని వకీలు చేసినవాదము సరి. గూను తీరినఁ గాని చదువుకొన్నవాఁడు గాఁడు, చాకలివాఁడే. ఎల్లికి పనికివచ్చును. మఱి వీరికి మహామంత్రిగారు మాదర్శన మనుగ్రహించినారు గావున ఇనా మియ్యక మేము పంపఁ గూడదు. [ఆలోచించి] ఇదే యినాము. వీరిఁక చాకిపని మానవచ్చును. చాకళ్లకు వీఁడు కులముపెద్ద, చాకలిదొర, చాకళ్లందఱు వీనికి పన్ను చెల్లింపవలసినది. వీనికి పరివారము, ధనము, సకల సౌభాగ్యము, మహల్, దూడపేడ, బఱ్ఱెపేడ, యిచ్చి నారము. మంత్రు లిప్పుడే యేర్పాట్లు చేయుదురు [ఒకనొకరు వైపు చూచి] ఓరీ, వీరిం గొనిపోయి దీని నచ్చరవలెను వీనిని అమరేశ్వరునివలెను కట్టించి తొడిగించి తెండి.

[ఎల్లి సాగిలఁబడి లేచును. పేరి. ఏమియు తోఁపక నిలుచును.

ఎల్లి.—[చేయిపట్టి లాగుచు] రా మామా.

[అందఱు నవ్వుదురు. ఆశబ్దమునను పేరి. తెలివి వచ్చి యెల్లితో నిష్క్రి.

యుగం.—[ఒకనొకరుతో] అ॥బ్రాహ్మణుని తోడ్కొనిరా.

[వాఁడు నిష్క్రమించును.

అంతట అన్నమరాజు, బేతాళరావు, నరసింహరాయలును ప్రవేశింతురు.

అన్నమ.—సుల్తాను వేగిరించి నడచినాఁడు. మమ్ము బతిమాలి బతిమాలి వెనుకకు మరల్చినాఁడు. జనాంతిక భాషితముల వజీర్లు తమరాజ్యము చత్రాంశిపై నెత్తి వేసినకుండ యయ్యె ననియు, తాము దేశాంతరమున పకీరులుగా బ్రతుకుట శ్రేయ మనియు పలికినారు. నేను 'యుగంధరమహారాజు సాహాయ్య మున్నది, వెఱవకుఁ' డని హెచ్చరింపఁగా, వెఱఁగుపడి మువ్వురు నంగీకరించిరి. ఈదుస్స్వప్నము సుల్తానునకు ఈ జన్మములో తీఱుట దుస్తరము.

అంతట అగ్రహారస్థుఁడు ప్రవేశించును.

యుగం.—ఏమయ్యా, మీరు వచ్చినపని?

బ్రాహ్మ.— *నవలక్ష ధనుర్ధరాధినాథే
పృథివీం శాసతి వీరరుద్రదేవే,
అభవ త్పర మగ్రహారపీడా

[అని యర్థోక్తమున,

* తొమ్మిదిలక్షల విలుకాండ్రకు దొర యగు ప్రతాపరుద్రమహారాజు భూమిని ఏలుచుండఁగా అగ్రహారములకు మిక్కిలి బాధ కలిగినది.

రాజు.—శివశివా! నాయేలుబడిలో అగ్రహారీకులకు పీడ కలిగినదా ?

విద్యా.—[తటాలున లేచి]

* కుచకుమ్భేషు కురఙ్గలోచనానామ్.

జనా. చెరు.—బళిబళీ! మహాకవీ, స్త్రీల పాలిండ్లయందు హారముల యిఱుకటము మిక్కుటముగా కలిగినదా.

రాజు.—ఓహో విద్యానాథులవారా! [లేచి పాదములకు మ్రొక్కి మరలఁ గూర్చుండి] ఆనవాలు పట్టనందులకు మన్నింపవలయును.

యుగం.—అయ్యా, మీయగ్రహారమునకు క్షేమము చేసెదము, ఇపుడు మా కచ్చేరికి రండి. కూర్చుండుఁడు [బ్రాహ్మణుఁడు కూర్చుండును.

రాజు.—మహానుభావా, తమకొమారితకు వివాహ మైనదా ?

విద్యా.—[ఆత్మగతము] కృతికన్యం గూర్చి పలికెదఁగాక. [ప్రకాశము]మహారాజా, అల్లుఁడు కొళిలో నుండఁగా ఇట వివాహ మెట్లగును ?

రాజు.—[ఆత్మగతము] కృతింగూర్చి పలుకుచున్నాఁడు మహాకవి. [ప్రకాశము] వచ్చెనుగదా కానీరాదా ?

విద్యా.—ఇదిగో కానిచ్చెద. 'తదేవలగ్నం సుదినం తదేవ విద్యాబలం బుద్ధిబలం తదేవ ...

[అని ప్రతాపరుద్రీయగ్రంథమును విప్పి ఒకటిరెండుశ్లోకములం జదువును (56,57-వ పు. చూ.) చెరుమునకి అర్థము చెప్పును. విద్యానాథుఁడు గ్రంథమును రాజునకిచ్చును. రాజు లేచి సనమస్కారముగా గ్రహించికూర్చుండును.

విద్యా.—ఇట్టివరులు హరణము కోరరు గాని హరణహీనముగా కన్యనిచ్చుట కన్యాజనకులకు పరువు తక్కువ కావున ఈయలంకారమును గ్రహింపవలయును.

[అని రాజువ్రేల ముద్దుటుంగరమును తొడుగును.

[నేపథ్యమున దుందుభులు పుష్పవృష్టియు].

రాజు.—[నమస్కరించి, మోడ్పుఁగేలితో] అంతటను వానినే తగులవేసితి నంటిరి గదా.

విద్యా.—ప్రతిశ్లోకమునను పేరు తగిలియున్నదో లేదో చూచుకొనుఁడు.

[నేపథ్యమున దుందుభులు పుష్పవృష్టియు].

[యుగంధరుఁడు రాజుచేతికి కొన్ని శాసనము లిచ్చును.

* లేడికన్నులవంటి కన్నులుగల స్త్రీలయొక్క చనుఁగుండలయందు అని యర్థము. దీనినిచేర్పఁగా తృతీయపాదమునకు అర్థము. జనా. చెరు. చెప్పిన విధమున మారినది.

రాజు.—[చూచి ఆనందించి] విశ్వాసరావు, వీనిని అందింపుము.

[అని ఒకటొకటిగా చూచి యిచ్చును. విశ్వాసరావు వరుసగా విద్యా. చెరు. బేతాళ. నరసిం. పెద్దస.—వీరికి ఇచ్చును.

యుగం.—ఏలినవారు మిమ్ము నందఱను దేశాధీశ్వరులను చేసినారు, మిత్రగోష్ఠిగా మర్యాద నిబంధించినారు.

[నేపథ్యమున దుందుభులు పుష్పవృష్టి.]

వారందఱు.—మేము ఏలినవారి సన్నిధానమందే యుండెదము, మాకు రాజ్యములేల? అయినను సమ్మానమును గ్రహింపవలసినది. [అని గ్రహింతురు.

విశ్వా.—[ఒకశాసనము చేతిలో నుండ] ఇది మడివేలు దొరవారిది.

[పేరిగాఁడును ఎల్లియు ముస్తాబుతో ప్రవేశింతురు.

సభ్యులు.—బళి బళి బళి బళి!

[చాకళ్లు సాగిలఁబడి లేతురు. విశ్వాసరావు పేరిగానికి శాసన మిచ్చును.

పేరి.—[వణఁకుచు అందుకొని] ఇదేంటి మారాజా ?

విశ్వా.—కన్నుల నద్దుకో, దీనిని దాఁచుకో, దీనివలన నీవుచాకలిదొరవు, ఇది పోయిన చాకలివి.

[పేరిగాఁడు తానుకనుల నద్దుకొని ఎల్లికిచ్చును. ఎల్లియు కనుల నద్దుకొనును.

పేరిగాఁడు ఏమోచెప్పఁబోయి తడఁబడుచు నత్తివానివలెనై యూరకుండును.

రాజు.—ఏమిరా నీవు ఇంక చెప్పకొనునది ? చాలదా?

పేరి.—నన్ను దొరని శేశినారు, ఎల్లిని —

[అని యర్ధోక్తములో నూరకుండును. అందఱు నవ్వుదురు.

రాజు.—మంచిది, మంచి యనుకూలనాయకుఁడవు నీవు, స్వాధీనపతిక అది. మంచిది, ఎల్లిని దొరసానిని చేసినారము.

పేరి.—దండం మారాజా దండం. మరి నాకీవొర మిచ్చిన బెమ్మదేము డౌ పడితే ఆయనపాదాల్లో పడతా.

[అని సభలో కలయ వెదకును. చెరుముకి విద్యానాథునికి చాటు తొలఁగును.

పేరి.—[విద్యానాథునిం గని] బెమ్మదేముడా నీవొర మిది.

[అని సాగిలఁ బడును. ఎల్లియు పడును.

విద్యా.—లెండి. ఇంతకన్నను క్షేమపడెదరు లెండి. [ఇరువురు లేతురు.

యుగం.—రాజునుగూర్చి] వత్సా, నీ కింక నేదేని మనోరథం బున్న వచింపుము.

రాజు.—మహానుభావా,

శా. ఢిల్లీనాథుని మిత్త్రుఁ జేసితివి, * ధాటీధర్మ బాహ్యాత్ముఁ డౌ
వల్లీఖానుశిరంబుఁ దెచ్చితి, † ద్విషద్బందీకృతుల్ పుత్త్రిజల్
ఇల్లాండించితి చాకినేని, ‡ గజరా జేఁగల్ యము న్గానఁగా,
నల్లాపింపుము యింకనుం గలుగునే, సర్వజ్ఞ, § యాశాస్యముల్ ౯
అయిన నిది యగుఁగాక.

[భరతవాక్యము]
(మానిని)

వానలు లోకశివం బకృశంబుగ వాసవుఁ డిచ్చుతఁ గాలమునన్
దేనియు జాల్కొన దేశము పండుత దివ్యులఁ దన్పుత యాగకృతుల్
మానిత మాంమనుమార్గముఁ దప్పక మంతురుగాక నృపుల్జగతిన్
భూనుతులౌ లోకవిపుంగవులం బొరపొచ్చెము సేయరు గాక బుధుల్

స మా ప్త ము.

74196
47447

దాడియొక్క న్యాయమునకు వెలియయిన హృదయముగలవాఁడు, † శత్రువులచేత చెఱఁబెట్టఁబడినవానిని. ‡ కటకబల్లహుఁడు. § కోరఁదగినవి.

PRINTED AT THE KESARI PRINTING WORKS, G. T., MADRAS.

వేదము వేంకటరాయశాస్త్రి.

నెం. 4, మల్లికేశ్వర వీధి, జార్జిటౌన్, మదరాసు.

సంస్కృత గ్రంథములు.	రు.	అ.
మేఘసందేశము, మల్లినాథవ్యాఖ్య, తె. పూర్ణటీక.	2	8
రఘువంశము.	2	0
కుమారసంభవము.	2	0
అమరుకము, సం. వ్యాఖ్య తె. టీ.	1	0
భామినీవిలాసము. సం. వ్యాఖ్య	0	8
భర్తృహరిశతకత్రయము.—సం. వ్యాఖ్య. తె. టీక. వెలువడును.		
హితోపదేశము.	0	12
పంచతంత్రము.- మూలము మాత్రము,	1	0
దశకుమారచరిత్ర.—మూ.	1	0
విక్రమార్కచరిత్ర.- తె. టిప్పణము	1	0
భోజచరిత్ర.— తె టిప్పణము.	1	0
బిల్హణచరిత్ర.- తె. సంపూర్ణ టీక.	0	8
రసమంజరి.— తె. పూర్ణటీక.	1	0
ప్రియదర్శికానాటిక.— సం. తె. పూర్ణటీక	1	0
శబ్దమంజరీ తిఙంతమంజరులు.	0	8

ఆంధ్రగ్రంథములు.

ఆముక్తమాల్యద (విష్ణుచిత్తీయము) సంజీవనీ వ్యాఖ్యతో	8	0
రత్నావళి (నాటిక)	0	12
విక్రమోర్వశీయ నాటకము	0	12
విద్వన్మనోవినోదము.—సంస్కృతాంధ్ర గ్రంథ[illegible] తెనిఁగించినది.	0	12
[illegible] వధము.—సర్వటీకా సా[illegible] సహితము.	4	0
[illegible] ము.	1	0

ఆంధ్రగ్రంథములు.	రు.	అ.
బొబ్బిలి యుద్ధనాటకము	0	12
స్త్రీపునర్వివాహదుర్వాదనిర్వాపణ	1	0
మాళవికాగ్నిమిత్రనా[illegible] ప్రాకృతికి తెనుఁగు [illegible]		[illegible]
ప్రియదర్శికానాటిక.—సతాత్పర్యము	0	8
ఉషానాటకము.—సటిప్పణము.	0	12
శాకుంతల నాటకము.	1	0
ప్రతాపరుద్రీయ నాటకము. టిప్ప.	1	4
కావ్యాలంకారచూడామణి.	1	0
పారిజాతాపహరణము.	0	8
మడికి సింగన జ్ఞానవాసిష్ఠ రామాయణము.	1	4
సారంగధరచరిత్రము	1	0
గౌరన హరిశ్చంద్ర ద్విపద.—సటిప్పణము.	1	0
ఆంధ్ర బిల్హణీయము, నిర్దోషము.	0	8
సారంగధర ద్విపద.- సటిప్పణము,	0	8

తెనుఁగు వచన గ్రంథములు.

హితోపదేశ కథలు.—	0	12
భోజచరిత్ర.	0	12
భేతాళుని యద్భుత కథలు.	0	12
విక్రమార్కుని యద్భుత కథలు.	0	12
కథాసరిత్సాగరము.—పెద్దయక్షరములు, పూర్ణము 3 సంపుటములు	6	0
దశకుమారచరిత్రము.—అత్యద్భుత ప్రజ్ఞాప్రయోగములు కథలు	1	0
తిక్కనవిజయము.	0	8
అలంకారసారసంగ్రహము.	0	12

END OF
TITLE